Марія МАЛЬЦОВСКА

Найкрасша приповідка

Сполок русиньскых писателїв Словеньска
Пряшів 2012

Марія МАЛЬЦОВСКА
Найкрасша приповідка

Одповідный і технічный редактор, фотоґрафії і ґрафічна управа:
Мґр. Александер Зозуляк

Зоставителька і языковый редактор: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.**

© Выдав: Сполок русиньскых писателїв Словенська

Реалізоване з фінанчнов підпоров Уряду влады СР – проґрам Култура народностных меншын 2012

Тоту публікацію ани єй части не мож репродуковати без поволїня властника авторьскых прав

На 1. стор. обалкы: **Портретр авторкы Марії Мальцовской і деревяна церьков із єй родного села Руськый Потік**

Перше выданя

Mária MAĽCOVSKÁ
Najkrajšia rozprávka

Zodpovedný a technický redaktor, fotografie a grafická úprava:
Mgr. Alexander Zozuľák

Zostavovateľka a jazyková redaktorka: **PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.**

© Vydal: **Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska**

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR – program Kultúra národnostných menšín 2012

Túto publikáciu ani jej časti n ie je možné reprodukovať bez súhlasu majiteľa autorských práv

Na 1. str. obálky: **Portrét autorky Márie Maľcovskej a drevená cerkev z jej rodnej obce Ruský Potok**

Prvé vydanie

ISBN 978-80-89441-26-6

Пару слов од едітора

Зоставлїнём переглядовой публікації творів прозаїчкы Марії Мальцовской-Парасковой способом выбіру найлїпшых частей з єй книжковой продукції сьме слїдовали дакілько замірів. Авторка, котра лем недавно одышла до вічности, стала ся першов русиньсков прозаїчков в новодобім русиньскім народностнім контексті на Словакії. Єй умелецькый рост быв до значной міры овпливненый народно-обродным процесом Русинів по році 1989, причім она сама была ай активнов участнічков того процесу. Можеме сміло сконштатовати, же Марія Мальцовска была тов особов в третїм народнім возроджіню Русинів, котра го формовала, але ай формовала (як высокошкольскый педаґоґ Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты) тезы далшого прямованя і розвитку русиньской прозы на Словакії, а тыж в контексті світовой русиньской літературы. Проза Марії Мальцовской ся так стає нелем умелецькы ціннов про „файнового“ читателя, але має змысел ай як штудійный матеріал, а то як з боку теорії літературы, так і з боку языка. Авторка нелем же стоїть міджі русиньскыма особностями, котры суть плановательями далшой судьны русиньской народностной літературы в условіях новой сполоченьской сітуації, докладно знаючі цїлый контекст перед і по новембровій революції, але таксамо належить ід тым, котры суть активныма участниками творїня средства далшой літературной продукції Русинів – творїня русиньского нормативного языка на Словакії.

*Кідь сьме спомянули, же Марія Мальцовска діспоновала докладныма знанями народностного контексту перед 1989 роком, думали сьме на єй нелем літературну, але на самый перед новинарьску професію в тогдышнїх україноязычных періодіках – часописах „Дружно вперед“ і „Дукля“. Єй дебутова прозаїчна збірка „**Юльчина тайна**“ (1988), як і друга збірка „**Поточина**“ (1991), не могла в тых часах выйти інакше, як по україньскы. Выбір лексікы, многы сінтактічны конштрукції, як і умелецькый язык авторкы але ясно дешіфрують: хто пише, якый етноґрафічный простор охоплює і як докладно го знає, а тыж як приступлять як автор ку своїм протаґоністам. Ці невтрально коментує їх справованя, даваючі їм характеровы властности, котры в ході розвитку дії моделує, або з нима „жыє“ їх жывот так, же ся з ньм стотожнює, розумить му. Марія Мальцовска была уж тогды достаточно зрїлов, абы похопила, же по україньскы писана література, хоць ай з істым*

приближінём ку языку Русинів не може мати перспектіву. Порозуміла ай факт, же новемберова „баршанова революція“ принесла і нову надїй про Русинів, котры бы могли вырїшити своє далше єствованя в Европскім просторі без того, абы мали даякы політічны амбіції. Также далшы публікації Марії Мальцовской ся стали першыма назорныма прикладами, як може в практіці вызерати хоснованя материньского языка Русинів в ёго знормованій подобі у сфері умелецькой літературы. Єй ***Манна і оскомина*** *(1994) ся стала першов книжков красной літературы, котра вышла в знормованім русиньскім языку (тот быв офіціально кодіфікованый в януарі 1995), также тота публікація фіксує з языкового боку першу языкову норму так, як была вытворена ку выголошіню акту кодіфікації. Позад нёй наслїдує біоґрафічна проза* ***Під русиньскым небом*** *(1998), котра є з языкового боку кус інакшого характеру, бо є комбінаціов єдного з русиньскых діалектів (діалекту, котрым говорить главна протаґоністка Марія Піптова) і знормованой подобы русиньского языка. Наслїдують* ***Русиньскы арабескы*** *(2002), котры суть з языкового боку іщі все писаны подля приятой нормы без доповнїня змін. Языкова практіка але вказала на факт, же треба робити корекції і доповнїня першой нормы. В часї выходу Русиньскых арабесок уж языкознателї приправлёвали зміны у правилах на основі діскузій з поужывателями языка і на основі їх припомінок. Завершінём літературной пути Марії Мальцовской є Зелена фатаморґана, котра є языково зладжена так, же акцептує новы, доповнюючі правила русиньского правопису, котры вступили до платности 10 років од кодіфікації, в роцї 2005.*

Приправлюючі такый рознородый языковый матеріал, вырїшили сьме, же выбір з прозы Марії Мальцовской даме до єднотной языковой подобы, што значіло з єдного боку попробовати свої силы в умелецькім перекладї з україньского языка, а тыж і русиноязычны тітулы языково управити до актуалной норматівной подобы. Выбераючі з україноязычных текстів сьме збачіли, же дакотры з них суть самов авторков переложены до русиньского языка і опублікованы в єй русиноязычных публікаціях. Тыкать ся то повіданя ***Мамінка****, котра опублікована ай в „Юльчиній тайні“ по україньскы ай в Русиньскых арабесках під тов самов назвов по русиньскы, а тыж далшых двох повідань в тій самій книжці:* ***Жупан*** *(з тотожнов назвов в „Юльчиній тайні“) і* ***Таёмна Юлка*** *(з назвов „Юльчина тайна“ в єй рівноменнім дебуті). Повідка* ***Медведко*** *з Русиньскых арабесок є зась єй властным перекладом повідкы „****Плюшевий ведмедик****“ з україноязычной „Поточіны“. Зато ай перша часть роботы (переклад далшых україноязычных повідок до русиньского языка) нас поставила перед одповідну задачу – конфронтовати потенціалного перекладателя з самов авторков односно умелецького перекладу. Тоту задачу сьме і*

наперек тому факту вырїшили задати штуденткам- русиністкам, про котрых то была велика практічна скушеность нарабляня з умелецькым текстом. До якой міры ся наше сполочне дїло подарило, най посудить честованый чітатель.

Выданём публікації такого характеру слїдовали сьме і далшый замір – реедіцію тітулів вызначной русиньской авторкы, майстеркы умелецькой прозы, бодай лем в селектівній подобі, бо вшыткы єй публікації – передовшыткым выданя, котры вышли лем в малых накладах, суть чітателям недоступны, бо не суть спрацованы ани в інтернетовій подобі. В непослїднїм рядї сьме тым почіном хотїли дати честь авторцї, котра уж не є міджі нами, но мали сьме тоту честь особно єй спознати і дакый час коло нёй „пожыти“ в добрых, ай в злых моментах. Марія Мальцовска жертвовала вшыток свій талент, свій ум і силы свому народу. Своїм людём, котрых міцно любила, в котрых вірила і міджі котрыма, главно в єй роднім селї Руськім Потоцї ся чула найлїпше. Руськый Потік є ай єй містом вічного одпочінку. Спочівать там, під русиньскым небом, а нам, єй супутникам на поземскій пути не оставать ніч інше, лем час од часу положыти на єй гріб квітку, жебы і в Руськім Потоцї вшыткы знали, же Марія Мальцовска, їх родачка, была великов особностёв. Як чоловік, як прозаїчка-майстерка умелецького слова, як новинарька, як педаґоґ, і як красна „жена під калапом“, котрый з достойностёв носила все, коли было треба.

Кветослава КОПОРОВА.

Проф. Др. Елейн РУСИНКО, Мерілентьска універзіта
в Балтіморі, США

НАЙКРАСША ПРИПОВІДКА

Кідь ня попросили, жебы єм написала статю о літературній творчости Марії Мальцовской к єй недожытым 60-ым народенинам, з радостёв єм тоту задачу прияла. Єй творы ня інтересовали од выданя єй першой книжкы в русиньскім языку – ***Манна і оскомина*** в році 1994. В році 1997 єм выступила із презентаціями о тій книжці повідок в контексті постколоніалной теорії на научных конференціях, написала єм о ній тыж статю до часопису *Русин* („Міджі і в просторі русиньской літературы", *Русин* 5 – 6, 1997). Описала єм, яков вызвов суть Мальцовской літературны творы в конвенціях реалізму і жанру, як поужывать алеґорію а сімболы, як розроблять темы, котры суть тіпічны про новы прямованя в літературі пересягуючі границі языка і культуры. Мальцовска дале розвинула тоты елементы у своїх літературных творах – в історічнім зображіню жывота тіпічной Русинкы у книжці ***Під русиньскым небом*** (1998), в повідках ***Русиньскы арабескы*** (2002), в приповідках про діти ***Приповідкова лучка*** (1995) а наконець і в барз емоціоналнім а зарівно і депрімуючім описі стрічі контроверзных світів – стародавного, традічного в контрапозіції із сучасным у книжці ***Зелена фатаморґана*** (2007). В каждім літературнім творі выдвигує русиньскы традіції, в центрі єй позорности звычайно є жена, описує тыж сучасны проблемы каждоденного жывота, враховано народно-ідентічных.

Кідь єм Мальцовской твір зась читала в процесі писаня той статі, збачіла єм, же мі было затяжко вернути ся к обєктівній теоретічній позіції, на якій єм стояла, рецензуючі першыраз єй творы. Теперь єм на єй поставы, темы і штіл писаня реаґовала емоціоналніше, з особным заінтересованём. Кідь єм ся над тым задумала, усвідомила єм собі, же так реаґую зато, бо од того часу як єм читала *Манну і оскомину* першый раз, спознала єм особно Машу – жену, котра тоты творы написала – і же єм єй (холем кус) „прочітала". При каждій нашій спорадічній стрічі на міджінародных конференціях была весела, сердечна і приятельска. Говорю нелем за себе, але тыж за своїх америцькых колеґів. Єден з них собі споминать, же го все ословлёвала „злато моє". Я собі зась памнятам, як надхнено хвалила Маша мій російскый язык, а я ся так ганьбила, же з нёв не знам побісідовати по русиньскы. Просто, вшыткы ся коло нёй чули добрі. Кідь єм Марії повіла, же перекладам сучасну русиньску літературу до анґліцького языка, была повна ентузіазму і охоты помочі. Кідь сьме ся послідній раз сконтактовали, дала мі поволіня на выданя анґліцького перекладу єй повідкы ***Материна свічка***. Тішить ня, же ся дізнала, же єй повідка буде выдана в анґліцькім языку, ай кідь ся того уж не дожыла. Наслідком нашой короткой знамости, але міцного зажытку з контакту з Машов, буде моє навернутя к єй творам веце імпресіоністічне як сістематічне, а оцінїня єй творів веце субєктівне як аналітічне. Самособов, же літературный крітік у мі говорить, же *Материна свічка* є твір аж барз сентіменталный, солодкавый і якобы кліше. Но мушена єм признати і факт, же при перекладі і ревідованю того тексту, што собі выжадовало ёго опаковане перечітованя, ня тота повідка все привела к слызам. Авторчина автентічность перебивать вшыткы літературны конвенції, читатель розумить і сам пережывать ласку, бой і гляданя змыслу жывота; то, чім переходять поставы у творі. Тота таёмна комунікація міджі авторков і читателём є мірков успіху єй майстровства. Цітат із вступу Мальцовской твору *Під русиньскым небом* пасує на цілу єй творчость: *„Книжка написана щіро, од цілой душы, а з таков щіростёв ся усилує о приязень своїх читателів."*

Хоць єм Машу аж так добрі не знала, голос русиньской жены, котрым ся нам пригварять у своїх повідках, є мі барз близкый. З Машов сьме были ровеснічкы. Хоць сьме жыли далеко од себе, оддїлены границями многых штатів, є того барз много, што з єй повідок резонує в моїм жывотї. Окрем універзалной ласкы к родині, псіхічного тиску, котрый жены чують у своїй карьєрі, і стїсненості, котра приходить з прибыванём років, зо справованя і поглядів єй героїв чути ясный підтон „русиньскости". Він споює тых, котры одышли, з тыма, котры зістали. Як кібы єм при словах Марії у творі *Материна свічка* чула свого нянька: *„А не же тя нападе сі малёвати воргы? ... Не пуйдеш ід церкви, як чудо. Будуть гварти, же ся паниш."* Моя мати, котра ся народила в тім самім році як Марія Піптова із твору *Під русиньскым небом*, ся зась наісто чула єднак, кідь (подобно як протаґоністка) мусила в молодім віці одыйти до міста служыти, жебы могла фінанчно помагати родині. Мальцовской опис інтеліґентной молодой Русинкы Ількы, котра ся снажить звладнути нелегкый переход з валалу до міста в творі *Зелена фатаморґана*, ожывлює псіхічны проблемы русиньско-америцькых дітей іміґрантів, котры одходять од родин і своїх громад до світа. Є мі ясне, же „русиньске небо" є сімболічным і ґеоґрафічным концептом, котрый зъєдинять вшыткых Русинів, няй уж жыють будь-де. Може аж на основі опису страждання з войновых років в дакількох Мальцовской повідках (*Під русиньскым небом, Материна свічка, Таёмна Юлка* і т. д.), собі усвідомиме, якы розлічны суть скушености і погляды на світ Русинів на другім боці океану.

Чітатель ся легко стотожнить з поставами Мальцовской нелем вдяка єй розуміню русиньской душы, але ай єй глубокому розуміню людьской псіхікы і єй способности правдиво єй зобразити. Часто выкреслює жены, котры суть недвижны, несвої ці боязливы, подобно як Антонія у творі ***Жупан***, або Василина у творі ***Медведко***. Обидві жены боюють із чутём меншеціїности, несмілости і недовіры в свої силы перед своїма ровеснічками і колеґынями. Антонія – проста, незавісла жена, яка тяжко робить – є в порівнаню з вертков і веселов, но еґоістічнов колеґынёв Танёв нешыковна і мерзена. *„Антонія ся давно так не тішыла, як теперь Таня. Властно, она ся не знала тішыти ани з найменшой деталі. В послідним часі нич єй не было миле. Порожнё в души – і вшытко."* Доцентка Василина має перед молодов асістентков Зінов решпект і задумує ся: *„Жебы постаріла? Жебы вже не мала силы? ... Страх перед старобов єй обвив, як гадина."* Є несподіване, як ся Марії Мальцовскій – женї, котра все вызерала так енерґічно, істо, бесхыбно і была іншпіраціов про другых – вдало ся так годновірно і правдиво зобразити псіхіку несмілой і слабой жены. На другім боці суть протаґоністы у творах Мальцовской важны і меланхолічны. Часто докладно сондують свою душу і мучіть їх властне сумлїня. Антонія ся порівнує з нещястніцями, котры приходять глядати ласку до єй інзертной аґентуры і просить ся: *„Тадь я така, як они. Чім ся од них одлишую? Нічім."* По тім, як ся Василина нерозважно заплете з молодшым колеґом, жебы змірнила свою неспокійность з прибываючіма роками, і сама Василина караючім тоном оцінює свою тужбу – пережыти іщі єдну ніч з Романом – як смішну: *„Василина ся страшно заганьбила. Як могла?"* Хоць на кінцю пригоды Василина сама себе обвинює, Антонії ся подарить поставити проти своїй „мучітельці" Танї і указати свою властну цїну. Жены у творах Мальцовской знають свою цїну, а тото іщі звекшує біль, котрый пережывають.

Далшым выняткoвым знаком у Мальцовской творах є велика гордость єй протаґоністок, хоць в припадї Василины то признавать лем в тім, як барз ся єй неуспіх одлишує од єй представ. Мальцовска ся не боїть зобразити еротічны тужбы своїх протаґоністок, а робить то гордо і часто. У творі ***Росквітнута планка*** 100-річна Ганя Поточнякова споминать на свій жывот – повный великой ласкы, але і траґедії. І в єй повіданю ся переплїтають з моментами носталґічных споминів моменты здоровой еротікы. Свій смілый позітівный погляд на жывот переносить ай на свою дорослу внучку Мартину, котра зачінать розуміти своёму тїлу і дозрїваючім емоціям. Посередництвом росповіданя о своїм жывотї давать Ганя Мартининым розвиваючім ся тужбам хосенны основы.

Моёв далшов облюбленов протаґоністков з Мальцовской творів є комплексна, але з незвычайным внутром, постава Настї у творі *Манна і оскомина*. Стала ся з нёй жертва насилного, еґоістічного Петра, яка хоче холем раз в жывотї од нёго чути, же єй любить. Настине самопожертвованя з нёй робить тіранізовану жену, але кідь єй Петро одшмарить, не хоче ся з нёв оженити і помочі выховати їх сполочного дїтвака, поставить ся на одпор ёму і ёго пановачній матери, грозить му судом. По материній смерти приходить Петро за Настёв, жебы ся помірив і приняв єй пропозіції. Настя і дале жыє жертвенно і покорно, але авторка нам говорить, же она *„то так своїм розумом розумить", „взяла на себе тот хрест жывота і добровольно го несе каждый божый день".* Не жыє непросондованый жывот самоодріканя. Іде своёв путёв і знає, хто є. Зъєдинять цїну старого світа з модернов незалежностёв.

Іщі ай дїти в повідках Мальцовской мають знакы вродженой гордости і міцного самоусвідомлїня. Янчо одмітує своїх чеськых адоптівных родічів і добрый жывот, котрый му нукають, радше ся вертать к своїй облюбленій мамі (***Мамінка***), а Терко – музикант-самоук, украде гуслї, бо є пересвідченый, же ёго талент собі то заслужить (***Пукнута струна***). Збірку приповідок про дїти *Приповідкова лучка* ілустровала дївка Марії Мальцовской Наталка прекрасныма малюнками. В тых повідках учіть Мальцовска чітателїв сердечности, скромности, ласкавости і непіддайности а тоты позітівны знакы суть зарівно одказами новодобому світу – учать о толеранції, покорї к жывоту, охранї жывотного простору, як і законам подниканя. Елементы модерного жывота додають тым повідкам, засадженым до стародавного приповідкового контексту, правдиву красу і гумор. У творі ***Карпатьскый медвідь*** Іванкова стрїча в дїтинстві з медвідём, котрого домик в лїсї ніщать авта і смітя, дасть му в дорослім віці імпулз стати ся надхненым хранителём жывотного простору. Пейко, ***Штоковый кінь***, котрый выскочіть з облака на пятім штоку, втїкаючі перед планым заобходжанём, захранить ся тым, же му наростуть крыла. Молоды люде в творі ***Цап-чародїлник*** ся скаржать: *„Тоты люде, што суть днука, інакше думають, як мы, зато нас там не хотять пустити!"* – і вырїшать дати старшым рафіновану приучку о толеранції к діавольскому цапкови. ***Чом пес мачку їмать*** учіть о важности законных догод, а то і в припадї повинностей пса к свому панови. Проблемы чоловіка, котрый в основі продав душу діаволови, у творі ***Шайрарія*** *і* ***Мадзюрчік*** ся вырїшать кідь ёго дїти в цалком нечеканім фінале запропонують неприятельскому робітному чортови цїлорічну роботу поштаря намісто сезонной роботы на полю. Гінджібабы і бісїдуючі звірята всаджены міджі здобыткы сучасного світа в єй далшых повідках выходять цалком реально. На авдіоказетї, котра доповнює книжку *Приповідкова лучка*, суть выбраны повідкы, котры майстровскы здраматізовали артісты Театру А. Духновіча в Пряшові і пробудили так

зачаровану луку до жывота. Є надміру емоціоналне чути красный звучный голос самой Мальцовской – як уводить повідку речінём: *„Найкрасша приповідка – то є жывот.“*

Жывот, котрый Мальцовска пописує в прозї *Зелена фатаморґана*, має од приповідкы далеко. Авторка в своїй послїднїй книжцї досягла высоку умелецьку уровень, приємно росшырила тему і проглубила думкы. Кідь бы єм мала крітічно оцїнити ранню творчость Мальцовской, повіла бы-м, же ся даколи схылила к мелодраматічности, роздїливши світ на героїв і підлых людей, де тяжка робота є все оцїнена а позітівны протаґоністы блищать як діаманты на фонї людьскых руїн з реалного жывота. Тото є мімоходом крітіка, котра ся односить і к Емілови Кубекови, єдному з облюбленых авторів Марії Мальцовской. В обидвох припадах авторы вірять, же алеґорія, моралізованя і мелодрама суть зрозумілыма і до якойсь міры і ефектівныма. Кубек писав про русиньскых іміґрантів в Америцї, котры были скоро на самім сподї класы робітників і мали в жывотї лем мало можностей. Мальцовска зась писала про Русинів, котры якраз зачали ламати період довгорічного понижованя. Їх віджіня світа як справедливого місця, де Русины можуть быти успішны так, же вкажуть моралну чістоту, є притяжливе і мотівує на сповнїня желань. В *Зеленій фатаморґанї* але Мальцовска охаблять світ моралной алеґорії і занимать ся реалным жывотом. Зображує поставы, котры суть сивы (не білы або чорны), і бесконечны проблемы, котры ся не піддають фарізейскому напоминаню.

На зачатку повіданя ся представлює Вал – у Мальцовской цалком новый тіп поставы – богата, школована, пышна і самолюба молода професіоналка з похыбныма моралныма прінціпами. Є в протикладї з Ільков, честнов, але наівнов молодов дївков зо села, котра ламле свою неприязну сітуацію (походить з немаєтной родины) і вказує потенціал на успіх у великім містї. Далшый розвиток обидвох постав є нечеканый. Ілька ся стає жертвов безоглядного зловжываня, по знасилнїню є в тяжи і йде на інтеррупцію. Увірить повірї, же кідь якнайскоріше не буде в тяжи, веце ся дїтей не дочекать, стане ся неплоднов. Напланує зато стрїчу з бывшым приятелём, котрого зведе. Потім выносить і породить ёго дїтину без того, жебы му о тім дала знати. Вертать ся на село к родічам і вырїшить выховати свого сына сама. Росповідь є заміряна на одношіня Ількы і єй сына Сватя. *„Єй Сватё быв пупком світа, а кідь глядала прічіну в даякім проблемі, відїла го лем в другій особі, не у своїм сынови.“* Зо Сватя вырастать роспещеный, ароґантный, лїнивый еґоіста, котрый ся часом стане завіслый од марігуаны. Тото є западный, містьскый проблем, котрый на Ільчин ужас проник і до одлеглого русиньского села. Кідь Ілька стратить роботу і не може купити сынови тото, што ся

му захоче, Сватё єй вулґарно надавать. Ілька не розумить чом є такый, де зробила хыбу, тадь сын быв все на першім містї, все дбала, абы мав вшытко, што она в дїтинстві не мала. Теперь, кідь досягла границї материньской ласкы, признавать: *„Быв то єй сын, але го не знала... Ілька ся настрашыла, же го перестане любити, же го зненавидить.“* Часом была примушена закликати поліцію і дати сына на лїчіня од дроґовой завіслости. Але кідь ани тото не поможе, Ілька планує самовражду. А ту ся знову вказує Вал і поправлять в чітателёви планый почуток зо своёй поверьхности у вступній части твору. Почас вшыткого того страждання винить Ілька саму себе і за жрідло своёй болести поважує свій грїх – інтеррупцію по знасилнїню. І Сватё винить свою маму, але за інакшу прічіну: *„Вшыткому єсь на винї ты, лем ты, бо єсь ня породила!“* Ілька го загорнула матеріалным богатством. Єдине, што Сватёви не дала, быв отець. Ілька собі усвідомить, яка была еґоістічна єй туга стати ся мамов і озве ся в нїй внуторный голос: *„Правда, дїтвака єсь привела на світ. З якой прічіны? Не было в тім дакус еґоізму?“*

Тема материнства ся в творах Мальцовской обявлять нераз. Постава матери є сентіменталізована, любов дїтины к матери необмеджена: *„Мати... Єдно просте слово... В нім – цілый мій світ...“* (*Материна свічка*). Наперек тому ся обявлює і неприємне зображіня одношіня матери к дїтинї, як наприклад постава матери в творі *Під русиньскым небом*. Мати ся ту поносує на сына, котрый не хоче робити і зачне єй фізічно нападати, кідь му не дасть грошы. В повіданю ***Єдиначок*** быв Митрик довго обчекованов дїтинов і ёго мама, котра го безграніччно любить, *„не хоче ніч злого знати о своїм сынови“*. Сын єй то одплачать дешпектом, беспочливостёв, котра часом приведе аж до вражды. Якраз тот темный бік материнства Мальцовска аналізує в творі *Зелена фатаморґана*. Намісто того, абы просто представила моралне пересвідчіня о неґатівных впливах роспещованя дїтей, зображує в страшных детайлах емоціоналны прічіны Ільчиной мягкости к сынови і ёго планым скуткам, фруструючі і болячі реакції на справованя сына і жалостну віру в поліпшаня. Тото єй приносить іщі гіршы почуткы, кідь вшытко выйде нанивіч. Авторка Ільку не судить і наперек тому, же єй сітуацію счасти завинив єй еґоістічный мотів – выховати дїтвака сама і успокоёвати вшыткы сыновы тужбы. Намісто того ся авторка зосередить на Ільчины почуткы і зображує їх так жалостно правдиво і жыво, же ани чітатель не має смілости Ільку судити.

Кідь так чітам *Зелену фатаморґану*, споминам на другый русиньскый твір написаный в іншім періодї, котрый ся але занимать єднакыма проблемами – *Добродѣтель превышает богатство* Александра Духновіча. Про Духновічовых селян є тыж великов бідов палїнка, котру Мальцов-

ска перетрансформовала до модернїшого проблему – дроґ. В обидвох творах выступлять роспещеный сын, котрый ся знижує к злодійству. В Духновічовім творі Оленин роспещеный сын Федорцё вкаже свою недобру властность тым, як мече до дітей каміня і ударить сусїдового дітвака. В *Зеленій фатаморґанї* ся Сватькова спрічность попершыраз вкаже кідь шмарить камінь через сусїдів выгляд і скоро ним засягне жену в хыжи. Олена просто таїть скуткы свого сына, затыль што Ілька ся їх снажить высвітлити модерным способом: *„Він то не хотїв зробити. То ся лем грав. Не познаш дїти?“* В пєсї *Добродѣтель...* честны дїти одходять зо села, ідуть до міста і за десять років, по тім, як досягли особны успіхы, ся вертають. Кідь Сватько одыйде до Прагы, Ілька є прещастна, же конечно вказав снагу і надїять ся, же там найде роботу. Старать ся якнайлїпше го выстроїти на путь, позерать за ним як одходить (подобно як выпроваджають дїтей в Духновічовій пєсї): *„На пробы до світа, як сын того краля із будь-якой приповідкы.“* Кідь одыйде, єй почуткы суть розпорны: *„Єй змучена душа была така слабенька, же раз тужыла за сыном, раз собі желала, жебы там дакус довше побыв і дав єй можность одпочінути од єго псіхічных тортур.“* На роздїл од дїтей Духновіча ся але Сватё вертать домів по дакількох днях – замащеный, кострубатый, смердячій од „травы“. Ці то уж было єго винов або винов модерной добы, не подарило ся му досягнути приповідковый успіх, котрый стрїтив молодых людей в Духновічовій пєсї. В творі *Добродѣтель...* мама говорить: *„Теперь вижу, яка я щастлива, бо Господь ми дав богатство великое в моих дѣточках добрых.“* На роздїл од нёй, Ілька ламентує: *„Ах, Боже, кілько єдна мати мусить вытерпіти.“* Наконець Духновічовой пєсы одводять злодїя Федорця за планы скуткы на шыбеніцю, а він зато винить свою маму: *„Ваша любовь для мене злость была. ... Ты, мамо, причина мого нещастя; – иди, не хочу тя видѣти больше.“* Подобно і Сватё говорить Ільцї: *„Ідьте гет од мене, не хочу вас відїти!“* В порівнаню з немравнов Оленов є Ілька невиннов жертвов модерного світа, але своїма почутками вины собі сама пририхтує шыбеніцю і одсудить ся на смерть. В обидвох творах ся думкы протаґоністів змінять на послїднїй суд. Духновічів Федор ся кає і обвинює самого себе: *„О, я нещастный! Як страшно отповѣм на страшном судѣ.“* Ілька собі але ставить вопрос, котрый веце пасує до сучасной добы: *„Хто заплатить за што?“*

На роздїл од Духновічового віджіня світа в 19. сторочу, кідь было легко роспознати добро од зла, жыють поставы Мальцовской у сучаснім світї, де вину і невину не мож ясно роспознати, де справедливость не приходить згоры і де мравность не є все оцїнена. Люде не суть ани добры, ани планы, суть просто людьскы, мають цности, но і важны недостаткы. В тім аспектї мож на *Зелену фатаморґану* позерати як на модерну верзію пєсы *Добродѣтель превышает богатство*. Але є тыж выражінём незгоды з Духновічовов пєсов, в котрій винить маму і наполїгать на абсолутній справедливости. Заключіня Ільчиного повіданя є неісте. В росповіданю Мальцовской хыбить момент справедливости, але чуєме в нїм сочувство, яке є тіпічне про цїлу єй творчость. Збачіме то і в далшім єй творі *Під русиньскым небом*: *„Подля мене, каждый чоловік сі заслужить, жебы єго жывот зістав якымесь способом звічненый.“* Каждый собі заслужить порозуміня і сочувство. Мож выдедуковати, же почливость к материнству Мальцовскій доволила сочувати і з неганебнов мамов Оленов в Духновічовій пєсї *Добродѣтель...* В *Зеленій фатаморґанї* росповідать дїю з позіції матери. Ани мамы не суть доконалы. Їх безгранічна ласка їх може привести к хыбам, котры мають даколи, нанещастя, фаталный допад на їх дїти. А што є іщі гірше, модерна доба приносить проблемы, о котрых Духновіч у своїй добі ани не чував і котры наражають на то, до якой міры може мама впливати на свою дїтину і до якой міры дїтина тримле маму в почливости. Про Мальцовску є роль матери достойна почливости без огляду на факт, ці тота мати має або не має хыбы. Вал говорить Ільцї: *„Ты єсь в жывотї робила то, што єсь найлїпше знала.“* Правда, то є може тото найлїпше, што можеме чекати од будь-кого з нас в сучаснім світї. А наспак, Ільчине росповіданя має вплив на то, же захранить Вал од жывота в духовній порожнинї.

У творі *Материна свічка* чути нефалошну сентіменталность, таксамо як і в творі *Зелена фатаморґана*. Є то дашто, што чітатель прямо чує, не є то лем ефект. Успіх новелы спрічінив, же Машина передчасна смерть є про чітателїв іщі болестнїша. В часї кідь умерла, єй писательскы способности росли і дало ся чекати, же напише русиньскый роман. Є нам жаль того, же то не стигла в жывотї досягнути. Творы, котры нам зохабила, суть вызначны і важны. Так як і она сама была прикладом ласкавости, і єй література є поучінём о емпатії. Пише то і в біоґрафії *Під русиньскым небом*: *„Сьме ту дуже куртый час, лем на гостині, а хто по нас прийде, най сі холем спомяне на основі тых рядків, же, реку, была ту така особа, ходила по земли, зіхабила за собов слїды, по котрых будуть ходити єй нащадкы.“* Маша охабила слїды у вшыткых, котры єй познали, а слїд, котрый охабила в русиньскій літературї, є великый.

(Переклад з анґліцького до словацького языка: ***Мґр. Ева Едді, ПгД.****, переклад до русиньского языка:* ***ПгДр. Кветослава Копорова*** *і* ***ПгДр. Марта Бенькова, ПгД.****)*

Юлчіна тайна

Нянькова правда

Менї тогды было шість років. Може дакілько місяців веце... Точно не памятам. Але дуже добрї памятам, же в тоту ніч єм спала вєдно з Євков і Вленков на сїнї. Спало ся твердо-твердо, гі на каміню. Долов, недалеко од того міста де сьме спали, нїжно дзюрчіть потічок. Выгравать сі свою музику... А менї ся приснив сон. Приповідковый сон...

Выросли мі крыла, стала-м ся білым моталиком, вылетїла-м, высоко аж до самого неба. Гварять, же дїтина, коли ся ї таке сниє, та же росте. Пристала-м на луцї посъятій білым руменцём і на души мі стало невысловно легко. Хотїло ся мі співати, кружыти над тов луков і тїшыти ся. А іщі єм хотїла, жебы ся тот сон нїґда не скінчів, жебы тримав три вічности.

Але як дїтинство, так і дїтиньскы сны – скоро ся минуть. Тай одлїтають од нас не аж так нїжно, як прилїтають.

– Вставай! – будив ня острый голос.

Підняла-м оловяны вічка і знову єм ся понорила до сна.

– Тадь вставай! – наполїгав голос. – Треба коровы выгнати на пашу. Вже давно час...

Спати ся хотїло неописателно. Усвідомлюючі сі свою повинность, котру єм каждый день выконовала вже дас місяць, вылїзла єм іщі з добрї невтвореныма вочами з-під перины і по памяти встала з постелї.

Ту на ня пришла злість. То зато, же мі не дали доснити тот красный сон. Выёйковала-м на цілый двір. Нянько стояв надо мнов высокый-превысокый, з косов на плечу, хмуравый. Знала-м, же він ся з никым не панькать, кідь ся їднать о роботу, але жаль мі стискав горло і я плакала дале.

– Не піду... – прогварила єм через слызы придавленым од плачу і злости голосом.

– Як не підеш?! – скрічав нянько. – Сама знаєш, же роботы маєме днесь барз много. Вказує ся добрый час. Я вже давно мав косити. А ты такой гвариш. Ану, швыдко ся облїкай, возьмий хлїб і – гайда!

Я стояла, не рушаючі ся. Нянько підышов близше.

– Што з тобов Ганько? – гварив лагідно.

– Я не хочу хлїба! Вже цілый місяць менї даєте лем хлїб і хлїб а іншы мають кобасу... – підхлиповала єм стоячі на єднім містї.

Нянько ся схылив. Якось дивно му позеленїли очі. Не встигла єм ся спамнятати, як паліця скочіла на мій хребет.

– Я тобі дам кобасу! Я тобі дам! А ты холем знаєш, як родить ся хлїб? Жебы я таке од тебе веце не чув! Чуєш? А теперь марш! – і він зо силов шмарив паліцю на землю так, же вна ся мало же не зломила.

Я нарїкаючі як бы з ня скору дерли, не так вже од болю, як од злости, пішла за своїм дїлом. Мати, позераючі на то вшытко, ростягла рукы, хотїла ня пригорнути, але я єй грубо оддрылила од себе.

Коровкы ся спокійно пасли, і я могла на росяній травцї доснити свій сон. Та, на жаль, приснив ся мі не моталик, але нянько з паліцёв.

Пригнавши коровкы з пашы я ся все іщі бавила на ображену, але нянько ся справовав так, як кібы ся ніч не стало.

В тот день єм была барз змучена. Мати приправила вечерю, але мої вічка ся злїпляли, і так єм ся одволокла прямо до постелї. Нянько наполїгав, же треба їсти. Хоць як я ся сперала в ёго руках, посадив ня на колїна і зо словами: „Їдж Ганько“, – кормив ня печеныма бандурками зо сметанков, як маленьку дїтинку і нїжно ня гладив по голові. Доднесь памятав смак тых бандурок. Нараз ся вшытка моя гордость і ураженость минула і добрї наїджена єм зачала тягати нянька за курты бавусы, за довгый ніс... А нянько мої роспущены кускы терпезливо вытримав. По вечерї єм ся угнїздила нараз з няньком до постелї. Скрутила-м ся до клубка під материну пазуху, а за десять минут єм вже спала міцным, здоровым сном.

Рано ня пробудила бісїда родічів. Мали такый шумный звык: по пробуджіню росповідали свої сны. Часто – переважно нянько – бісїдовав рїзны приповідкы і пригоды із жывота. В такы моменты я од приємных хвіль, а не раз і од роскекешіня, затихла під перинов. Ани-м ся не рушыла, робила-м ся, же сплю твердым сном. Про бівшу пересвідчівость єм кущок харчала, бо-м добрї знала, же нянько з матїрёв, думаючі собі, же я не сплю, нараз скінчать бісїду.

Тогды я тыж чекала на приповідку, але мати зачала бісїду, котра ся на приповідку нияк раз не удавала.

– Не мав ты її так... Знаєш она іщі мала, а вже мусить пасти коровы. Мала бы ся грати.

Зачувши, же ся говорить за мене, вхопила-м ся за ріг перины і скоро не дыхала. Чекала єм, што буде дале.

– Але даякый порядок мусить быти! – підвышыв голос нянько. – Євка з Вленков роблять іншу роботу. Ходять грабати сїно а Ганька вже не є така маленька, жебы не могла выгнати коровы. А там няй собі і

поспить... Я ті дашто повім: як од мала не приучіш дітину на роботу, на голову ті вылїзе, а як выросте, нїґда не роспознать што біда а што добрї, – вже тихше додав нянько.

– Твоя правда. Але я не про то...

– А про што ты?

– Я думала, ці бы не было добрї час од часу і дашто мнясове купити. Но, жебы дїтина добрї росла.

– А што масло, молоко? Од того не росте? Ой, йой, йой, яка з нёй дївка буде. В молоцї купана, – засміяв ся нянько.

Він ся з мене сміє, подумала єм собі, бо я ся нїґда в молоцї не купала. Мати мене мыє в бочцї.

– Мож купити конзерву, – продовжовала мама. – Теперь такы добры привезли до обходу.

Нараз єм зачула няньковы крокы. Пришов ку мі, тай іщі красше ня прикрыв з перинов. Без слова. Довго мовчав. Конечно повів:

– Конзерву гвариш? Чом бы нї? Чей не стоїме так зле, жебы сьме собі не могли доволити. Хвала богу, урода того року ся вказує добра. І без грошей не сьме. Хоць ты добрї знаєш, же треба думати і на завтра. Старшы дївкы вже за хлопцями позерають, мала занедовго піде до школы. Кельчікы будуть. Але на конзерву бы ся нашло. Чом бы ай нї...

Нянько знову мовчав. Я отворила єдно око і зазрїла, як він встав з постелї, напив ся воды, поставив горня на умывадло і наскоро ся обернув.

– В моїм обыстю конзерва не буде! Чуєш? Не буде! – загорїв гнївом.

Я ся переполошано засунула під перину. О чім они говорять? Тадь я не просила конзерву. Я рано просто хотїла спати... і кобасу... Я вже хотїла штось повісти, але нянько, затримуючі свою, про мене незрозумілу їдь, знову собі лїг.

– Кібы ты знала, што я пережыв з конзервов, – повів він якымєсь дивным голосом. – Бісїдовав єм ті будьякы пригоды з воєньского жывота, але за конзерву ты іщі не чула. Та слухай.

Нянько на момент замовк, задумав ся, а потім зачав росповідати:

– Были сьме глубоко в горах. Чекали на приказ, коли мож вдарити на врага. Тото чеканя нас тискало, як камінь на грудёх. Хотїли сьме ся чім скоріше выслободити з того нїмецького пекла, хоць шанцу сьме мали малу, бо они мали силу, а мы были в обключіню. А ту ся минула і страва. Запановав найбівшый враг чоловіка – голод. Вже третїй день мы ніч не мали в ротї. Кышкы нестерпно болїли. Я жував махорку, котру мі тыцьнув до рукы Володё. Нараз голод перестав, але за годину знову ся хотїло їсти так же аж. Перед очіма свічкы світили. Боже, што бы я тогды дав за скірку хлїба, за погар воды...

Ту змилосердився над нами провіантный Їржі, вытяг остатнї засобы і роздїлив по єдній конзерві про пять людей. Вшыткы ся жадобно притягли ку мнясу, самы собі не віруючі, же заженуть тот страшный голод...

Наша конзерва ся дістала до рук Вінцкови, котрый стояв скраю. Чуючі її в руках, Вінцко аж застонав од успокоїня. Потримавши єй дакус, зірькнув на нас. На ёго твари ся зъявив усмів. Мы напружено чекали, коли Вінцко втворить конзерву. Другы вже їли а нам ся слины збігали. Вінцко постояв, покрутив конзерву в руках, побавив ся усміхаючі ся... Мы ішли ку нёму... Як він то увідїв, - а теперь слухай, што было дале, - скрутив ся у бік і давай втїкати. Мы скамянїли на містах, не могли слова высловити од несподїваня. Спамятавши ся, побігли сьме за ним. Бігли і крічали: “Што ты робиш? Дай покоштовати! Конзерва про вшыткых! Дай, не втїкай! Де біжыш?“ Але Вінцко нас не чув. Біжачі, наскоро втворив конзерву, выберав з неї мнясо, напыхав повен рот, а при тім позерав на нас, зловістно шкірив зубы і крічав: – Я їм, чуєте? Я їм! Никому не дам! Никому!

Потім іші было чути якысь незрозумілы слова і він пропав глубоко в гущаві. Мы вшыткы четверо попозерали на себе. “Здурів“ – повів дакотрый з нас. Точно вже не памятам хто. – Та то свиня, – додав іншый.

Я мовчав. Як то ся могло таке стати? Вінцко ся дїлив все з каждым фалатком хлїба... Жебы справды він быв такый фалошный? Ту ся озвав такый страшный выбух, же ся аж горы затрясли. Мы вшыткы, як сьме были, попадали сьме на землю, але злість у мене не переходила. Як єм ся схопив і обтряс зо себе глину, я побіг на місто выбуху, а там – Вінцко в кровли, міцно тримать конзерву. Перша моя думка была: докінчу го і доїм конзерву. Тадь Вінцка нихто вже не спасить... Їсти ся хотїло так, же аж в очах потемнїло, я вже піднимав руку, кідь єм ся поглядом стрїтив із мірным, усміхненым поглядом Вінцка. Може то были очі шаленого? Я ся одтяг, спустив руку. Нї, захват шаленого минув, Вінцко беззвучно порушав воргами, вытягуючі з кешенї якысь фотоґрафії. Вказав мі їх. А там – жена і двоє хлопчіків. – Твоя жена і дїти? – опросив єм ся. Вінцко притакуючі кывнув головов і скривив воргы. Менї стисло сердце од болю. Тогды-м нараз подумав на вас дома, на тебе, жено, на маленьку Євку і Вленку. Біль серця прикрав ся до гордла. До оч набігли слызы. Забыв я на конзерву, забыв на голод. Передо мнов умерав чоловік, котрого голод догнав до шаленства, до смерти. Передо мнов вмерав мій войновый приятель. Підняв-ем Вінцка на рукы і вынїс мовчкы на поляну. Вінцко стонав: – Зохаб ня, не треба.

За тот час зыйшли ся камаратя. Стїкаючі кровлёв, Вінцко з остатнёго выдыху повів: – Перебачте... Так ся хотїло їсти... – і сконав на моїх руках.

Нянько затих. Довго мовчала і мама. Я нічому із повідженого не

розуміла, лем тілько, же конзерва є дуже добре їдло і добрї бы было посмаковати сі на нїй.

Міняли ся рокы. Нянько нїґда веце не припоминав тоту пригоду. Я одыйшла з дому. А аж потім, як я сама спознала ціну заробленого хлїба, порозуміла єм нянькову правду.

(Переклад з україньского языка: Бц. Мірка Дзубова.)

Стрижка

Трёми хлопчікы – шістьрічный Василько з Юрком і о три рокы старшый Роман – обколесили тыж шістьрічну, але ростом меншу дївочку Оньку. Хотїли єй з головы зорвати хустя, щіпали ї, высмівали ся:

– Стрижка! Стрижка!

– Неметена хыжка!

– Ха-ха-ха!

Хлопята підскаковали, верещали, залдушали ся бесстаростным дїтьскым сміхом.

– Не рушай! Болить! Дайте покій! – стопорчіла ся дївочка, притримуючі хустя, яке вже-вже хотїло впасти з її головкы.

– Не даме ті покоя! Не даме, – нахыляв ся пігавый червеноволосый Василько.

– Што єм ті зробила, піговчаку рудый? – росплакала ся Онька. – Вшыткo повім сестрї. Она вам дась!

Дївча схлиповало, підтягуючі носом.

– Што ты нам зробила? – засміяв ся щербатый Роман. – Нам – ніч. Але ты ся підстригла. Хто в селї такой зробив? Нихто. Таже, ты – стрижка, стрижка, неметена хыжка. Правда хлопцї?

– Ясне! – одповіли Василько і Юрчо і вшыткы трёми од сміху аж попадали на землю, єден на другого – на громаду, же їх тяжко было роспознати хто є хто. Василькови ся конечнї пощастило выратовати ся із того клубяти і зась зарвав Оньцї до волося.

– Так, так, ты – стрижка! Мы ся з тобов не хочеме бавити, – вышкіряв ся. В тот момент ёго пігы як кібы ся звекшыли, засыпали цілу тварь, котра ся червенїла надалеко, як пулякова борода.

Онька ся од нёго ледва вырвала. Поправила собі сукнїчку, пригладила коротко підстрижене волося, што стырчало непослушно од головы як шпены і піддерши ніс догоры, повіла: – То мене сестра завела до міста і там мі одрїзали косу, жебы єм мала чісту голову. Знаєте, – зачала несподївано бісїдовати Онька, забывши на уражкы, – там ня дали сїсти на такый высокый столець, котрый ся крутив. Од нёго ся мі аж в голові закрутило. Хлопцї затихли, Оньчина розповідь їх заінтересовала, дїтиньска

зведавость выграла над желанём порозьідати камаратку. Василько і Юрко сиділи на траві, хмураво позераючі на дівча. Романко стояв недалеко і бавив ся з верьбовов піщалков, свистав якусь выдуману мелодію.

– Не слухайте єй! Не слухайте! – нараз выгукнув чорноволосый Юрко. – Вна собі вшытко выдумала, ніґда зо свого пеца не злізла, сестра ї подля шерблика підстригла. Подля того, до котрого пішкать і пущать бомбы єй смолава сестра! Ха-ха...

Онька злостно попозрала на Юрка. В її очах ся запалили вогникы. Зачала твердо обгаёвати свою правду:

– А была, была, жебы єсь знав! Там ходять такы великы машыны, а іші там суть такы великы, аж до неба будовы. В єдній з них жыє і моя тютка Влена, котру в місті звуть Олена, або Онька і подля котрой і її дали мено – Оленка, Онька.

– Циґанство! – не здавав ся Юрко. – Кібы ты была в місті, та бы-сь дашто выдты принесла, – вытягнув послїднїй тромф і выстругав вітязну ґрімасу Юрчо.

– Штось принесла? – опросила ся Онька. – Справды, я на то не подумала, – дівчати стало тяжко, же не може пересвідчіти камаратів.

– Але я вам можу принести...

– Што лем ты нам можеш принести? – перебив її зосмішнюючім тоном Василько. – Хыбаль свої встрижены пелехы, з котрых сі зробиме лоптя. Але мы од тебе ніч не хочеме, махнув руков, – бо ты – стрижка, стрижка... Пуджак. А такых пуджаків выстриженых нашім селї не є. Подьте, хлопці, грати ся із Семком, а ты, – обернув ся ку Оньці, – не йдий позад нас. Ту будь, коло коров! Дозерай їх, розумиш? Бо інакше...

Діти ся як мурянкы наскоро розлїзли і счезли в гущаві. За ся покывав і пес Семко, тягнучі за собов по земли хвіст. Быв уже старый, і може, не встигав за молодыма ніжками хлопців, бо занедовго Онька чула, як го хлопці заганяють паліцёв, крічать, свіщать на нёго. Скавучаня пса ся іші довго озывало споза корчів.

Онька сиділа негыбно на траві. Так, як єй зохабили хлопці. Скобарчены накриж ногы, скручена до клубяти. Схылила смутнї головку і схлиповала. Ніч ї не тїшыло. Камаратя од нёй втекли, не хотять ся з нёв бавити... А вшытко зато, же ся підстригла... Та што мала Онька робити, кідь так завелила старша сестра Мірослава, з котров теперь жыє? Як падали з головы косы, так з її очей капкали слызы. Мірослава єй успокоёвала і гварила, же не є чого плакати, бо і так не має хто косу заплїтати кажде рано. Буде – як дівчата в місті – бо ту така мовда уж давно.

– Чого ты ту так сидиш, дівочко? – одорвав Оньку од смутных думок дїдо Фецё, што ся несподївано зъявив споза вільхы. Зъявив ся як з приповідкы – з довгов сивов бородов, котра была окрасов ёго позначеной старостёв твари.

– Та ніч дїду, – одповіла Онька лыґаючі слызы.

– Коровы дозерам.

– Коровы дозераш, гммм... Віджу, віджу. А чого вочінята червены? Хто ті кривды зробив?

– Нихто, – не хотїла ся признати Онька, прикрываючі чало ручінятами, маленькыма, як у попкы.

– А де ся подїли твої камаратя? – опросив ся дїдо Фецё. Іші недавно їх ту відїв надерати ся, кідь ішов на своє поле попозерати, ці му дахто із своёв ходобов лучку не выпасує. Дїдо Фецё ся тогды до них не старав: побють ся, помірять ся. Міджі дїтиска ся не мож мішати. Но але што видить... Підходить цалком близко ку дївчати, а ту – Онька сама.

– Хлопцї? Они там... Пішли ся бавити із Семком, – одповіло дївча з жалём, попозераючі в тот бік, де счезли хлопцї.

– А ты? Тобі ся не хоче бавити? – опросив ся дїдо, хоць такой як выповів, бановав же так зробив. В очах дївчати збачів, же інше, як бавити ся з камаратами, сі ани не желать.

– Не можу, вни мене не хотять, – схлипло зажурене дївча і слызы текли по її опаленім од ярнёго сонця лічку. – Зато, бо я ся дала підстричі. То наша Мірка ня повела до міста і там мене встригли цалком накурто. Мірка гварила, же мама ня вже не буде чесати, бо лежыть у чорній земли, котра прикрыла її груди. То тяжка земля. Іщі никому ся не подарило з той землї выкопати, – вылляла Онька цілу свою душу, вшыток свій жаль, обсяг котрого сі іщі ани не могла порядно усвідомити.

Дїдо Фецё собі вытер слызы, посадив собі дївча на колїна, ніжно пригладив курте волося, кінчікы котрого припоминали тонкы друтикы, што одставали од непричесаной головкы. Видно, же волоскы ся не призвычаїли на новый, „модерно-практічный“ стриг.

– Не плач, не плач дївочко. Вшытко буде добрї. Увидиш.

– Не буде. Хлопцї менї не вірять, же-м была в місті, бо я їм выдтам ніч не принесла. А я ... я ніч не мам, – безнадїйно ся росплакала Онька і притулила ся ід довжезній бородї і необрытвеній твари дїда Феця.

– Лем тілько біды? – зачудовав ся дїдо Фецё. – Знаєш што? Мы дашто выдумаєме. Йдий, дївче, принись мі воды із студника, - пригладжуючі сі бороду попросив дїдо. – Йдий, йдий, бо мене вже мої ногы не дуже слухають.

Онька быстро скочіла на ногы, взяла горнятко з рук старенького дїда і счезла. Холем на даякый час перестала думати на свій превеликый жаль, што ї давив смутне сердечко. Хоць, правда, не надовго, бо студник быв цалком близонько... Набрала воды, поставила повне горнятко на камінь, сама ся нахылила і напила ся просто із студника. Вода

была холодна, аж од нёй зубы ламало.

– Яка добра вода, – приповіла сі, повтераючі хребтом правой рукы ротик, так як то робила єй небіжка мамка, і вернула ся ід дїдови.

Він все іші сидїв на єднім містї і перегрaбовав ся в кешенях. Кідь увідїв горнятко, што му подавала Онька, їмив го і смачно пив, покы не выпив вшытку воду.

– А тото – твоє. За то, же-сь мі принесла воды, – высыпав із жменї Оньцї штось просвітне, што заграло різныма фарбами на єй дрібній долони.

Світелка ся на сонцю в єй отвореній долони мінили на вшеліякы фарбы, формовали ся до розлічных фіґурок. Онька была ціла як в захватї, не могла одорвати од того чуда очі.

– Што то? – опросила ся зачудовано.

– То – просвітны кулькы. З нима ся часто дїти в містї грають. Укаж їх хлопцям і они ті увірять, же єсь досправды была в містї. Тоты кулькы не обычайны, але чаровны. Побзерай на них, што там видиш?

– Дїду! – выкрикла Онька. – Та там – велекый дім, а довкола тілько квіток... Повно... Вшеліякых...

– А у тій? – указав ї другу кульку, приджмуривши свої стары очі приповідковый дїдо.

– А ту віджу жену. Дїду, што то? Кулька мі вернула маму. Мамко! Момочко! – выкрикло дївча. – Змізла, – смутно склопила клїпайкы з довгыма павучайками.

– Не журь ся, – повів дїдо. – Радше попозерай іші до той. Што там видиш?

– Оооо! – Оньцї ся знову навернула ся радість. – Така велика книжка, котру мі указовала тютка Влена в містї.

– Кідь выростеш та така книжка одкрыє перед тобов не єдно таїнство. Она тя навчіть быти міцнов і не бояти ся, – повів таёмным голосом сивоволосый дїдко. – Тоты кулькы – твої. Позерай ся до них лем коли буде шумный час, коли світить сонїчко.

– Дїду! Дїдочку! – радісно выкрикла Онька. Одрываючі погляд од кулёк хотїла од великой радости дїдка поцїловати. Але того вже не было.... Счез за стромами...

Оленка ся зачудовано попозерала довкола. Але таёмного дїда Феця ниґде.... Нараз вчула голосы. Ага, то ся хлопцї вертають.... подумала сі, стискаючі в долони чудесны кулькы. Сміло їх пристрїтила, двигаочі догоры дрібненьку ручку. Поставила ся простів сонця і отвирила перед хлопцями долонь, на котрій трепотїли вшыткыма фарбами кулькы – найкрасшый дарунок в єй дїтинстві.

(Переклад з україньского языка: Бц. Мірослава Дзубова.)

Чудак

Колись єм тя стрїтила. За якых околностей, а де? То не є важне. Памятам, як мої долонї зачули дотыкы твоїх... Як кібы моїм тїлом перебіг електричный пруд. Цілу ня розогрїло, а в тот самый час ня обілляв і студеный пот. Яке то шумне чутя!

Спочатку єсь ся усміхнув. Но не знам, кому тото усміхнутя належало – ці менї, ці яри, котра того року розцвила нїжно, набіло. Знам тілько, же тепло твого усміхнутя єм присвоїла собі. Лем єдно таке усміхнутя, а вшытка моя сила одышла. Збавив єсь ня волї. Властно не ты, твій усмів.

Усміхнутя ся сплело із дотыком. Мої спраглы долонї ся отворили і ід ним шатовали твої рукы. Твої очі ся нїжно блїщали белавостёв глубокых, таёмных студників. Моя лїва долонь ... Твої обидві... Як хлїб і світ.

Памяташ? На моїх руках парадили ся твої поцїлункы. Ніч їх не могло стерти, як нихто не може тебе вырвати з мого сердця... хыбаль вєдно із сердцём. Того року была про нас ярь зацвита довго, чули сьме ся безгранічно щастливыма.

– Хотїла бы-м заспати, любый. Так, жебы-м чула твоє дыханя, жебы мій рот ся дотыкав твого плеча.

– Трясеш ся. Прикрыю тя....

– Холодно мі...

– В очах ті віджу слызы. Тобі хтось уближыв?

– Ты, мій жаль...

– Як то мам розуміти?

– Попозерай ся на моє сердце.

– Дачім єм тя уразив?

– Нї ... Хоць ...

– Може і я даколи незнаючі, але предцї зроблю хыбу...

– То так само, як зліплёвати розбитый канчов...

– Я канчов не розбив.

– А хто потім?

– Не знам. Може не нароком? Што маєш на мысли? Чом мовчіш?

– Хочу ся напити теплого чаю.

– Досправды ті іщі все холодно?

– Лем ся мі захотїло пити.
– Што з тобов?
– Не знам... Я бы і знала, но не знам, як то повісти...
– Слухам.
– Як бы мі зачати? Знаєш, за тото ся дуже тяжко говорить. Легко за хлїб говорити, кідь го є доста.
– Ты дашто таїш? Добісїдовали сьме ся, же будеме єден другому лем правду говорити.
– Але я ся не зберам циґанити тя.
– Но, што-сь выдумала?
– Ніч, ніч... Лем ту коло тебе сяду і буду на тя позерати.
– Є нескора ніч, менї треба рано вставати, ласко.
– Потім – добру ніч...
– Нї, присунь ся ближе... так...
– Было мі дуже холодно. Чудне, бо уже скоро лїто.
– Теперь хочеш чаю?
– Дай мі руку... Зогрїю...
– Ты моє мале дївчатко...
– Мучіш ня.
– Закрыю тя. Де-сь?
– Коло твого сердця. Чую, як ті бє... Вже мі цалком тепло... горячо... А за сердце знам приповідку, котру іщі нихто не чув, бо вна выростла в моїм внутрї... Так слухай:
– В єднім царстві, в єднім государстві, за высокыма горами, за далекыма морями, стояв аж до неба высочезный замок. В тім замку жыла прекрасна прінцезна. Называли єй Нелов. На замку жыла Нела сама. Навколо всягды пусто, ани жывой душы. Чом? Што думаш? Не здогадаш. Зато, же вшыткы люде жыли в Нелинім сердцю. Мала дуже велике і добре сердце, в котрім сі вшыткы люде нашли місце. Нела сердце поливала водов, старала ся о нёго як о квітку, і так до нёго ставало все веце і веце людей. Кідь їх уже было веце як тісяч, зачали ся міджі собов вадити, гварили, же є тїсно, же не є дость міста. А коло Нелы ся зачали справовати хто-як. Єдны добросрдечно но были і такы, котры на ню зводили клебеты. Нела знала думкы каждого. Спочатку їм одпущала їх людьску недоконалость, а кідь чула, же дакотры єй хотять выгнати з властного сердця, зачала тратити віру в людей.
Раз Нела збачіла, же коло замку ся крутить осамоченый выхудутый пес, котрого погляд і вышкірены зубы не віщіли ніч доброго.
Кідь коло нёго Нела надышла, він одразу ставав кроткым як вівча, клопивши голову і хвіст. Тот пес ся прінцезнї відїв дивный, но вырїшыла спознати ся з ним.

– Чом тады шпацірує сам? Не маєш камаратів? – просить ся прінцезна, приближуючі ся ку псови.
– Не мам никого на світї, – жалостно одповів пес і скоро аж на саму землю голову спустив.
– А чом ты пришов ту, ку мому замку? Позерай, ту никого нїт.
– Ту єсь ты, – одважыв ся підняти голов. – Чув єм за твоє добре і велике сердце, – блажено позерав на Нелу. – Може ся в нїм найде місце і про мене.
– Та в моїм сердцю лем люде жыють, я лем людей приїмам, – одповіла вагаючо Нела.
А люде єй нашептовали: – Не берь того блыхавого. Мы сьме ті вірны, чом ся заподїваш із псом?
Прінцезна ся задумала. Вна знала, же не вшыткы люде суть єй вірны, же дахто змітовав на ню клебеты, а дахто докінця не протів того быв, жебы єй взяти єй властне сердце.
– Я добрї знаю якы вы – люде. Думаєте лем на себе, жебы лем вам было тепло... – прінцезна важніше попозерала на пса, котрый ся крутив од зимы коло єй ніг.
– Зроб выняток, – перегваряв єй пес. – Увидиш, я нічім ся перед людми не прогрїшу. Буду ті вірно служыти.
Прінцезна Нела сугласила і пес сі одразу нашов місце в кутику єй сердця. І досправды вірно служыв, як лем пес знає. А кідь чув скаргы людей, же їм мало міста, же підуть глядати інакше сердце, так повів:
– Скуточны приятелї не зраджають. Но кідь вам ту тїсно, мате вольну дорогу. Лем тілько вам повім, же такого сердця не найдете ниґде на світї.
Люде одходили, но Нела за нима не смутила. Она мала вірного камарата, хоць то быв пес. Слухала і решпектовала ёго потребы, любила го, як лем мож вірного приятеля любити, аж єй наконець было жаль, же не є чоловік. Якраз в тот момент, коли єй цалком заповнила теплота любви ку псови, стало ся чудо.
– Скінчіло ся моє проклятя. Ох, якый я ті вдячный за твою терпезлівость, за доброту сердця! – поступно ся перед єй очами зачав перетворёвати в прекрасного плавоволосого юнака. – Не позерай ся так, Нело, я вже веце не пес. Я – прінц із сусїднёго царства. Прокляла ня мачоха, бо сама хотїла пановати по смерти мого вітця-краля. А аж теперь єм ся з того проклятя выманив, бо ты мене-пса, полюбила, як чоловіка. Од того часу быв прінц кралём Нелиного сердця. І обидвоє были міцно щастливыма...
Закінчуючі свою приповідку, просить ся:
– Но, як? Любила ся? Ты спиш ...

– Ты ня своёв приповідков заколысала.

– Значіть то я виновата, же ты заспав і не чув єсь до кінця...

– Він быв щаслтивый, правда?

– Хто, прінц?

– Нї, конець приповідкы. В приповідках все так бывать, же добро перемыгать над злом.

– Но суть і такы приповідкы, де вітязить зло.

– То уже не приповідкы, то жывот. А теперь лїгай і ты спати, бо мене рано чекать експедіція до гор. Будеме глядати новы міста на археолоґічны выкопы.

– Все, кідь мам добру дяку, ты зачінаш говорити за роботу.

– Не дась ся жыти лем приповідков.

– Думам сі, же не мож жыти лем камінём. Повідж, што то за жывот? Горы каміня єсь позношав до той ізбы, а я ся в нїй чую як дика мачка. Я хочу приповідкы... Кідь бы-сь відїв, як ся умераючі люде болячо усміваюгь і чекають од тебе, же з нима побісїдуєш о жывотї, же яку надїю їм то дає, аж тогды бы-сь знав, яку ціну має приповідка. Не маючі можность поратовати їх од страшной хвороты нашого віку, од раковины, доктор баламутить хворых, а они му вірять, приїмають солодку ілузію і дякують за ню. Я бы радше жыла в приповідцї. Там є вшытко можне, і неможне ся можным стає.

– Розумлю ті, – він ся уж цалком пробудив. – Ціню сі твою роботу. А хочу, жебы і ты з позорумінём поставила ся ку моїй.

Сїв на постіль. Вна ся на нёго запозерала збоку і позоровала як ся запалює, кідь говорить о своїй роботї. Так было все, а єй ся відїло, же на вівтарь своёй роботы є охотный жертвовати вшытко. Тогдый ся чула несвоя, так, як бы єй місто было десь цалком далеко, не коло нёго.

– Я хочу досягнути в жывотї дашто велике, охабити за собов слїды. Зато глядам. Неперестанно глядам. Розумиш, може ся мі подарить найти звышкы штруктуры з часів антікы. Науковцї назначують, же они суть в нашім краю. Зато ани минуту на єднім містї! Не стримовати ся, не снити, але іти допереду, все дале, і дале. Глядати. Нас сам жывот жене допереду. Тяжко ся днесь змыгати з часом. Ёго треба передбігнути. А жебы передбігнути, жебы чути ёго дыханя, пулз, занедовго уж мало буде і козмічных ракет. Розумиш, чом так шатую? Наглю ся з минулости, жебы-м одкрыв нашу будучность.

– А думав єсь даколи о нашій сучасности? – нїжно взяла ёго голову до своїх рук.

– Мы – наша сучасность, та нашто о тім думати? – отворив наруч і сховав єй до нёй помалы цілу. – Про мене сучасность – єсь ты. А я – єм твоя сучасность. Ці не так? – чомусь му стало весело.

– Не смій ся. Коли ты так бісїдуєш за свою роботу, менї ся видить, же она ня вытискує. А мі стає жаль. Признам ся, же мі бывать чім дале, тым смутнїше, кідь на тя чекам. Іщі ся мі видить, же ся мі міняш перед вочіма. Запераш ся і перед світом, і передо мнов.

– Тобі ся лем видить. Я все єднакый. Люблю тя іщі інтензівнїше, як в першы днї, коли сьме ся спознали. Правда, робота заберать много часу і думок, но не має вплив на моє одношіня ку тобі. Ты про ня много значіш. Ты – моя іншпірація, вєдно із своїма приповідками.

Взяв єй за рукы, нїжно погладив, і в тот момент ся зась чула коло нёго смутным, немогучім дївчатком, котрому стачіть дати цукерник, жебы перестало плакати. Ёго рукы досправды знали вычаровати омамне чутя. Не могла порозуміти, чом од ёго дотыків топить ся, як воск. Може го аж барз слїпо любить і не може не піддати ся му... Чім довше з ним жыє, тым глубшым є єй чутя. Усвідомлює сі, же ся боїть того чоловіка стратити, але усвідомлює сі і то, як єй тяжко з ним жыти.

Перед трёма роками їм тютка з великов неволёв пронаяла цімру. Кідь ся дізнала, же они іші неповінчаны, не могла ся вынаучудовати. Недавно ся знова звідовала, ці то так іщі довго будуть тратити час і яке то про них має значіня? На вопрос тютка заты не дістала одповідь. І што єй одповісти? Же... же решпектованый археолоґ з пустов, обычайнов сестрічков ся не можуть повінчати і мати дїти, затоже він не має часу, бо глядать археолоґічны звышкы ставеб з антічной добы? Смішно. А єй дораз буде тридцять. А він уже давно по... Тютка тому не розуміє, но на порозумлїня абсурдности їх звязку не треба велику освіту.

Сто раз му то хотїла повісти. І все, кідь вже хотїла отворити рот, відїло ся єй, же така бісїда барз велика потупа. Затоже важный не є даякый папірь, але одношіня міджі людми, взаёмный решпект. У вольных моментах єй голову заповнёвали вопросы: „Досправды ня любить? Што ся стане, кідь мі мине тридцять? Як довго іщі вытримать наша любов? Тютка не дає покоя. Може і іншы люде їх одсуджують, же жыють лем так, на песю книжку. Лем жебы невказовали палцём...“ Другыраз зась свої страхы ховала нароком, з делемякыма дїтиньскыма выгварками. В послїднїм часї ся до єй оч все частїше вертали слызы, доїмала єй кажда глупота. І то вшытко ся выливало в усвідомленый, чісто женьскый страх з будучности. Не захранила єй од того страху ани приправа на вступ до медициньского інштітуту, ани там ся не могла сконцентровати.

Кідь ся вертав, была уже нескора ніч. Выззув заболочены боканчі, розболїк ся і сів ку столови.

– Днесь быв тяжкый день, стрічі ся перетягли до нескорых годин. Вопросы, котры ся там рішали, могли ся вырїшыти за дві годины, но з

науковцями то так – каждый доказує свою правду. А ты як? Што нового в роботї? Готуєш ся на екзамены?

– Готую ся. Може ся мі подарить того року поступити, – зациґанила, бо немала жадну тугу стати ся докторков. Принайменшім в тот момент.

– Позерай, днесь ся тяжко дістати на медицину. А окрем того, уже минуло много часу одколи-сь скончіла школу. Но добрї, же маєш охоту.

Чоловік може досягнути вшытко што хоче, і стати ся доктором. Подарить ся му то, кідь буде хотїти. Лем ці ся му то пощастить вытримати...

– Тютка вызвідує... – одважила ся зачати бісїду.

– Же што? За біт заплачене.

– Не о тім... Она хотїла знати, ці довго так міджі нами буде.

– Што буде? Не розумлю... В чім є проблем?

– Знаєш, она не може порозуміти, же мы жыєме лем так. Но, розумієш ... на віру.

– Ага, так! Ты єй дашто повіла?

– Што я могла повісти ... Тадь то залежить і од тебе.

– Также ты єй ніч не повіла? Так слухай, што ті повім: кідь тютка і надале буде нарушати наш особный жывот і рішати нашы проблем, выясний єй, же занедовго буде єй кешеня легша о штиристо корун. Яке має вна право! То є наш проблем. Не розумлю, чом ся сердиш з того, же она была назлощена.

– Тютка, жебысь знав, має правду.

– Зо вшыткым.

– Нїґда єсь ся зо мнов так небавила. Што ся з тобов дїє?

– Здась ся, же пришов час, жебы єм ті повіла о вшыткім, што ня мучіть ночами і што пережывам днями. Доты єм ся не одважила за тото говорити, жебы-м не засяговала до твоёй роботы. Думам, же нам недобрї так жыти дале. Я бы-м хотїла мати дїти, закы не є нескоро. Сам знаєш, рокы ідуть. Я – жена, як вшыткы. А як ты гвариш, чоловік бы позад себе мав зохабити слїды. Перебач, же ті то так гварю. Є мі дуже неприємно, же єсь ся дізнав моє найвнуторнїше таёмство. Не могла єм го уже довше в собі тримати, задусила бы-м ся. Не мам веце силы, таке сполужытя ганобить...

– Здасть ся, же ты на школу забыла, – позерать на ню зачудованым поглядом.

– Не маєме своє бываня... Де хочеш привести дїтину?

– Не забыла єм на ніч. Ани на бываня. У нас в роботї з бываньём поможуть.

– Не розумлю, чом єсь так вырїшыла? Може єм чудный чоловік, но я ті не можу нияк раз притакнути. Мушу быти слободный од вшеліякых

повинностей, бо на мене чекать дуже много роботы. Мушу зробити штось таке, што принесе ужыток вшыткым, не лем нам двом. Не можу теперь думати на себе, єм на зачатку свого обяву. Резултат моёй роботы буде залежати од народной експедіції, котру веду. Там дорзіє мій експеримент, моя дотеперішня робота археолоґа. А ты? Ты зачінаш говорити о свадьбі.

– Каждый рік бывать експедіція, од котрой залежить твій успіх і выгра. Досправды єсь сі нїґда не подумав, же ся мі такый жывот може спротивити?

– Як можеш таке повідати? Ці то досправды – ты? Не говорить зо мнов хтось другый, якась цалком чуджа особа?

– Гей, то досправды я. Говорю ті што чуєш і можу то іщі раз повісти.

– Не вірю, же єсь ся так змінила.

Встав і хотїв єй обяти, но вырвала ся му з рук і ту ся в нїй штось якбы зломило.

– Не змінила-м ся, нї! Але ты ня не порозумів. Кілько сил ня стояло, жебы-м ся конечнї одважила вшытко ті повісти! А ты з преквапліём сконштатуєш, же я ся змінила … Я просто мовчала, але ты не відїв, же зо мов сі не радно загравати? Я єм ся не змінила, просто – говорила-м о своїм снї – і так то мож назвати. Нї – склопила голову в безнадїї. – Видить ся, же я не розумлю тобі, ани ты нерозумиш моїй души. Та чом бы сьме мали вєдно жыти?

– Де ся збераш?

– До тюткы.

– Теперь, на ніч? Вна є во фабрицї, – намагав ся быти што найвеце спокійным і холодным.

– Вырїшылам од тебе одыйти – раз, і навсе. Кідь теперь не одыйду …

– Чом? – зачав нервозно ходити по цімрї.

– Треба ся нам розыйти. Много ся мі вказало за тот час, коли єм на тя чекала. А вычековала єм тужобно, не могла єм ся дочекати – тыж ся намыгала бісїдовати спокійно, жебы як-так сховати зворушіня, котре єй спалёвало. Хотїла хранити свою женьску гордость і достойность. „Може то наш послїднїй розговор, послїднї погляды, заміряны єден на другого, – подумала сі і стихла.

– Серьёзно?

Мовчала.

– Не будь тихо, пробога повідж дашто!

– Днесь єм уж много наговорила. Я вырїшыла. Сам добрї знаєш, што твоя робота, твоя перспектіва … – зачінаючі говорити, ставала смілїшов, што передтым не было. – Я ту не мам што робити. Будеш мати од теперь іщі веце можность думати на себе.

– Тото єм не чекав. Як блеск, як гром з ясного неба.

– Не комплікуй мою сітуацію. Тяжко забыти на вшытко што міджі нами было. Но пізнїше было бы іщі тяжше.

– Думаш же менї легко?

Одвернув ся і здало ся єй, же втерать очі. Стояла коло дверей як прикована, позерала на нёго і не могла з нёго одорвати погляд, палцем кынути, слова прогварити. Сердце хотїло з грудей выскочіти, все ся затрясло, а позад того зачало прудко товчі до грудей… Конечно ся гла з місця і як деревяна му впала до отвореного наруча. Дала волю своїм чутям.

– Закрыю тя, жебысь ся не нахолодила.

– Ніч мі не треба, – одповіла через слызы.

– Но, упокой ся. Не плач, не теба. Зроблю чай.

– Не треба…

– Закуриме?

– Можеме…

Ціґаретлёвый дым ся крутить по цімрї. Заставив ся на нічній лампі, а одты, высміваючі ся людьскій слабости, вылетїв через одхыленый воблак.

– Повідж мі, давно єсь хотїла од мене одыйти?

– Хотїла єм з тобов быти навсе. Розумиш? Навсе! Но видить ся, же то быв лем мій сон, моя фантазія. Теперь ті можу вшытко повісти – выграв єсь. Так то бывать – лїпшы выгравають. Я ся не таю.

– Не теба, не гварь так. Я обычайный чоловік, хоць даколи і чудак, ты то вже знаш …

– Коли маєш много роботы, забываш на вшытко на світї. І фурт ся мі віділо, же ті смутно і холодно міджі тыма камінями, же ті треба тепле і ласкаве слово близкого чоловіка… Намыгала-м ся внести до твого жывота дакус тепла… Потягла з ціґаретлї і продовжовала свою сповідь: – Хочу, жебы-сь знав вшытко. Любила-м тя цілого. Міловала єм твої ласкавы очі, што ся даколи блискали од гнїву, твій міцный дух, котрый освітлює ціле твоє бытя. Знав єсь вложыти душу до каждой дрібности. Зато якраз ты, а не хтось другый здобыв місце в моїм сердцї, быв достойный моёй ласкы.

– Памятам твою приповідку...

– Оддала єм ся ті тїлом і душов. Ты быв моёв радостёв і муков. Теперь єсь моє велике утерпіня. За тоты глубокы чувства, котры выкорїнити не легко, дуже ті дякую. Затоже не каждому ся пощастить їх пережыти. Але теперь уже знам, же моє місце не є коло тебе. Не знаш ся дїлити. А я хочу вшытко, бо вшытко даю. Выбрав роботу… Теперь можу одыйти…

– Ты ниґде не підеш!

– Не маш право ня тримати!

– Я тя никому не дам, никому, розумієш?

– Ненавіджу тя, – чула ся на краю своёй сказы... Нашто тілько слов? Нашто говорити о ласцї, ненависти? Люде бы ся мали розходити спокійно, невыливаючі притім злость єден на другого…

Довго не могла чути ёго тихо выповіджены слова:

– Люблю тя, никому тя не дам.

Говорив тоты слова все голоснїше і голоснїше, покы незаповнили цілу цімру, уліцю, ціле місто в котрім пережывали свою ласку, цілый світ... Перешли тоты слова і до нёй. Теперь сі была іста, же належали лем її. Тота выгра єй пуджала, і сучасно наповнёвала гордостёв, радостёв зо себе а передовшыткым – з нёго.

x x x

Што ся з ним стало? З послїднёй експедіції ся не вернув, загынув. Зохабив мі тот чудак, тот „еґоїста“, як єм го часто называла, найкрасшый подарунок на світї. Подаровав мі в ту ніч сына. Сына, котрый має тот самый погляд, тоты самы силны і нїжны рукы, як у ёго нянька. Люблю позоровати, як ся надхынать вшыткым новым, незнамым.

Вєдно із сыном ся учіме ходити по земли. Істо, без страху. Вже ся під ним не підламують колїна. Призерам ся і з болём в сердцю чую дотыкы рук ёго нянька, віджу ласкаву усмішку і таємный глубокый погляд. Чую ёго притомность. Она є навсе в мі, навсе в моїм сынови.

(Переклад з україньского языка: Бц. Зденка Цітрякова.)

Розбиты надії

Гоття Проповіч скуповав хоцьяку всячіну. Муку, цукерь, марґарін, олій. Не забывав тыж на девятьдесят процентный дрыґан, з котрого робив добру палїнку. Хотїв быти славным обходником, высокочестованым чоловіком в селї. Не дарьмо мав і накурто підстрижену бородку, хоць ани кус не пасовала ку ёго маленькій поставі, кривым ногам ани выпхатому допереду череву.

Качмарь Гоття – найважнїша персона в селї позад попа. Гордо ся носив і каждый го мусив слухати.

Люде в Телепнім од прадавна запивали біду палїнков – ці то самогонков, або купованов. Палїнку куповали у Готтї, бо на свою властну „выробу“ не было грошей, а у Готтї і за яйця купиш, і на бурґ возьмеш. Люде ся задовжовали, Гоття ся радовав. Складовав ґрайцярик ку ґрайцярику – а так росли златкы, з людьского поту і модзолїв.

На жнива, скоро рано, іщі за росы, приходив Гоття ку єдній із соломов крытых хыж, котры позерали на нёго своїма маленькыма припертыма выглядчатами, ставав на палцї, надував ся як когут, і крічав:

– Гов, Вайдо! Вставай! Підеш мі на Дїл косити.

Вайда высунув пелехату голову з маленького воблака і нерадостно булькотїв:

– Не можу. Собі хочу. Трава ся мі вже валять.

– Не можеш? Я тобі вкажу! Я тобі дам не можеш! Із мого хребта жыєш, по моїм полю ходиш, в моїй корчмі пєш. Холем знаш, кілько погарчіків мі довгуєш? Але уж ай! Жебы-м тя завтра відїв на Дїлї. Інакше судця з тобов буде мати роботу!

Што было Вайдови робити? Тадь в нёго копа дїтей, худоба. Не є рівный Жыдови. А до того знав свою слабость – схыл ку палїнцї. Зато покорно схыляв голову на знак згоды:

– Я ніч не гварю. Піду, кідь треба.

Гоття тріумфовав. Любив, кідь го слухали, пригынали перед ним хребты. То приносило потїшіня, внутрішню рівновагу, додавало істоту. Знав, же нихто в селї ся му не може перечіти, підняти на нёго голос. Тадь він має – корчму, а де корчма, там і грошы, а де грошы, там і влада.

Мусили му робити на дяку і дома. Бідна Рухля вытерпіла своє. Правда, за любов міджі нима не могло быти ани слова. Омного старшу Рухлю сі взяв про післань. Такой по свадьбі ся і „счепили обоє“. А потім ся грызли цілый жывот, як псы. Гоття ся на Рухлї збытковав як міг, не раз і бив єй, як і тогды, коли ся волы стратили в лїсі. Слуга не подозерав, напив ся тай заспав. Была пізна ніч, Гоття уже і корчму замкнув, а худобы ниґде. Пришов до хыж, Рухля ся мотала коло пеца, лопотїла з ґратём.

– Де худоба? – попросив ся Гоття страшно, вывалюючі великы, кровёв налляты очі.

– Іщі ту не є, – тихо одповіла Рухля і зась ся хопила за мискы, як-бы глядала в них опору і порятунок.

Гоття підышов ід нїй і силнов ранов єй звалив на землю. Озвав ся глухый ёйк. Вода ся вылляла з горнця і серед кухнї ся зробила велика колобаня.

– Я тобі дам, я тобі дам! Айн, цвай, драй! – не заспокоїв ся, покы не вытекла кров з жениного носа, покы не увідїв на земли выбитый зуб. – Не роб ся, вставай! Марш за волами!

Рухля ся помаленькы поставила на ногы, поплянтала ся на двір.

Гоття повтерав рукы протягнув ся і зосумарізовав:

– Бий, не бий. Ніч не помагать. Жылава, як мачка.

Він перешов до коморы, попозерав ся, ці добрї завішены воблакы, вытягнув свою шкатульку, отворив єй і стерпнув. Перед ним было ёго богатство – назбераны за цілый жывот златкы. Дрібных ґрайцярїв ту тыж было невроком. Гоття вшыткы грошы высыпав на стіл. Не лічів їх, знав, кілько їх догромады є, лем так позерав, кохав ся нима, нїжно їх гладив шептаючі: – Дїточкы мої, рідны. Я вас никому не дам. Вы – мій жывот. Вы – моє вшытко. Мушу вас лїпше сховати, жебы вас дахто, не дай боже, не вкрав...

Зарычали волы, Гоття швыдко згріб грошы і поставив шкатульку на місто. Одтягнув фірганґу. Місяць освітлёвала згорблену фіґуру Рухлї, котра ішла кроком за волами. Попри нїй ішов, колысаючі ся, слуга Михайло.

– Чом тя десь вовци не зъїли? – одплюнув Гоття і зась затяг фірганґу.

Зрана в корчмі было порожнё. Люде пішли до роботы. Час од часу зъявляв ся хтось із селян, просив штамперлик палїнкы, швыдко выпив і пішов сі. Не позераючі на то, Гоття ся вертїв за вычапом, втераючі штамперликы, або робив порядок – втерав лавкы і столы.

Рипнули дверї. Гоття ся обернув. На порозї стояла Мілена з червеныма ліцями. Зъявила ся, як богыня в ёго маленькім царстві, завертїла тугыма молодыма боками, блиснула білыма здоровыма зубами, спалила Готтю поглядом кавеёвых очей.

– Цукрю? – попросив ся Гоття, роставаючі, як віск.

– Чуколаду, – одповіла гордо, – же, вна собі може і таке доволити, – і побзерала му прямо до очей.

Готтёви было приємно відїти Мілену, вдовіцю з вышнёго кінця. Два рокы уже минуло, як ї вмер ґазда, де-хто ся добивав Мілениной приязни, но она вшыткых од себе одганяла. „Чекать на царёвіча, ці што?“ – подумав теперь Гоття, обзераючі жену.

– Є іщі желаня? – многозначно джмурькнув, подаваючі єй чуколаду.

– Є. Штамперлик палїнкы, – одповіла з істотов.

– Ого! З радостёв. А про кого то є? Тадь ты не пєш, – очі му звогли і заблискали ся тугов.

– І про тебе, кідь захочеш, – одгорнуючі білы неслухняны кучерькы, што єй выходили з-під хусткы, одповіла Мілена.

Мілена заперла за собов двері. Готтёви як кібы поворожыла. Він стратив спокій. Перед ёго очами ся цілый час зъявляли бокы Мілены, што вело качмаря до нестерпной тугы. Єй усмів, способ ходу, словом – ціла ся му впила в кров і тїло. Подумав сі на свою выхуднуту Рухлю, і туга обяти Мілену стала іщі силнїшов.

Ледва ся дочекав вечера. Коли ся стемнїло, выбрав ся на вышнїй конець, бо там мав іщі даяку роботу: вырїшив в старім млинї свого нянька сховати грошы. Закрадовав ся поза плоты, помалы поза крячкы, як злодїй – пригнутый, маленькый, смішный.

Рано люде будуть говорити, же відїли нечісту силу в чоловічій подобі. Здушеный, роспелеханый і задыханый ся наконець дістав до желаного двора. Та біда – забрехав пес. Гоття ся сховав за плїт, а кідь зась хотїв подуркати на воблак, зачув, як ся з тріском дре міцне домашнє полотно. Псови ся не полюбили ёго ногавіцї. Гоття ся выстрашив.

– Мілено, втворь! – неодбитно просив.

– Кого чорти несуть в таку пізну годину? – вказала ся у воблацї Мілена.

– То я, Міленко. Гварила єсь мі прийти. Ці не так?

– Што ті треба? – спознала Готтю Мілена.

– Но, я лем так... Пришов... Дашто єм ті принїс. Отворь і выжень того заклятого пса.

– Геш,Чурик, не рушай! – зґрявчала на пса Мілена. Тот пустив ногавіцї, закнючав і зо спущеным хвостом ся поплянтав до буды.

– Міленко, – натяг ку нїй рукы Гоття, усвідомлюючі сі свою превагу.

– Я никого не приїмам. Єм честна вдовіця. Ідь собі, выдкы єсь пришов, – одсїкла му Мілена.

– Яке маєш камяне сердце. Змилуй ся. Я без тя не годен... Дам ті, што хочеш.

– Знам я такых. Обіцяють, а потів ся высміють. Ідь собі, – хотїла заперти облак, но ту збачіла, як ся Гоття зогнув іщі ниже, потім ся вырівнав, а в ёго руках штось зацоркотїло. Тото „штось“ поніс ку облаку. Мілена збачіла грошы. Шумну копку.

Отворили ся двері. Гоття до них нерозважно влетїв.

Рано ся вернув домів легкый як перце, веселый, помолодїтый. Поспівуючі ся хотїв перевболочі і завмер! Здогадав ся на грошы, котры нїс до „трезору“ і вказовав Міленї. Де суть?!

Гоття побіг назад ку вдовіцї, просив, молив, но вна ся лем усмівала: – Я? Чом бы єм твої грошы брала? Нашто бы мі были? Я ті вже повідала, же менї жадных грошей не треба. А конець кінцём, глядай сі їх, де хочеш, – і розреготїла ся так, же Готтёви аж мороз по хребтї перебіг.

– Де ты быв? – стрїтила го на порозї Рухля, кідь ся Гоття зъявив без цяпкы кровли в твари.

– Ану, цуркний! Бо таку ті дам! – збрехав Гоття, позераючі на жену вражедным поглядом. Рухля ся не одважила веце ся выпрошовати.

– Од того часу ся Готтёви веце не дарило. Мілена перед ним заперла двері, але зато вна сама процвітала. Люде повідали, же і мужа вже собі нашла – даякого Василя Пештіка із сусїднёго села. Гоття рїзав зубами, но зробити не міг ніч. Судити ся? Іщі з нёго сміха зроблять. Бо доказів не має ниякых... Так му вшыткы тромфы хтось доказав взяти, хоць думав, же вшытко міцно тримать в своїх руках. І вышло так, же наконець, не він ся сміяв, але з нёго ся сміяли...

Гоття продовжовав робити, што знав: здерав людей де міг і як міг. Палїнку доливав водов, а люде куповали і задовжовали ся. Потім довгы одрабляли...

Быв то войновый час. Каждый в Телепнім думав, же їх село катастрофа обыйде. Та де! Пішли хлопи на фронт. Лем сам Гоття зістав – кривых корчмарів не брали. Перебыв якось тяжку годину. Ґешефтів (обходів) было мало, зато жыв в комфортї і в покою.

За час ся даякы хлопи зачали веретати з фронту домів. Міджі нима быв і Вайда. Як ся дізнав о тім Гоття, обжыв, бо начасї было сїно косити. І як колись перед войнов, загойкав під Вайдовым воблаком:

– Вайдо! Вжесь дома? Підеш мі під Лан косити, а жена грабати. Жебы єм вас там відїв!

Воблак ся не отворив, не вказала ся в нїм Вайдова голова, як колись. Зато ся отворили двері. В них стояв Вайда, операючій ся о палїчку.

– Што то чую?! – опросив ся.

Вайда ся здав Готтёви даякым інакшым: поменшав, схуд. І голос быв незнамый.

– Добрї ты чуєш. Підете мі із женов на поле робити.

– Моя нога нїґда веце не вкрочіть на твоє поле! – повів спокійным голосом Вайда. – Ани моя, ани моёй жены. Люде во світї не так жыють. Знаш, што з такыма, котры хотять жыти з людьской біды, роблять? – і потяг вказовачім палцём по шыї.

– Што то ты сі доволюєш? Голодранець! – зверещав Гоття. – Я тя заголошу, же єсь з фронту втїк.

– Ты? Ты мене заголосиш? – приближыв ся Вайда ід Готтёви і вылїпив му таку по пыску, же аж озвена ся навколо понесла.

– Ану, біж з мого обыстя, так, жебы ту ани слїду по тобі не зістало! – а сам, спераючі ся о палічку, вернув ся водну до хыжы.

Гоття од несподїваня вывалив вочі і не быв способный ани ніч повісти. Відїло ся му, же ся з нёго сміє цілый валал. Та што там валал – цілый світ. А найголоснїшый ся му чув регот Мілены. Запыхав вуха, но сміх звучав все міцнїше і міцнїше. Ёго одраз захопили Бескіды і озвену втягли до свого внутра.

(З україньского языка переложыла Бц. Зденка Цітрякова.)

Поточіна

Пришелець

Быв доджаный день, як одходили із рідного обыстя. Брану заперли на колодку. Потім ключі од хыжы однесли сусїдам, повідаючі – дайте позір, кібы ся дашто стало... Авто одышло. Смутна хыжа ся понурила до світа своёй самоты. Без ужытку, никому не потребна. Час уже позначів єй долю,записав ї до списку, де уже были записаны і другы хыжы, котры остали без ґаздів у вымераючіх карпатськых селах...

x x x

Хыжа, де ся народив Петро Гримнак, ся не могла даколи давно скаржыти на недостаток людей. Ту ся часто стрїчали люде, жебы посидїли, побісїдовали, главнї по вечерах.

Няанько Петра быв чоловік розумный і погостиный. Він все наказовав дїтём: -Хоць сам не зъїш, чуджому почливости дай. Як хтось до них пришов, він все дав на стіл тото найлїпше, што дома было, все улляв:

– Їджте, пийте добры люде. Бо мы на тім світї лем на гостинї, на доволенцї, а там – на другім світї будеме цілу вічность. Як там піду, уж вас не буду честовати. Так є.

Занедовго ся пророчі слова старого Гримнака наповнили. Умер. Як го ховали, та ся зышло ціле село, жебы ся розлучіло з добрым чоловіком.

– Такого уже у селї не буде, – казали.

– Міг іщі пожыти.

– Сердце выповіло службу, бо барз любив робити.До послїднёй минуты собі не дав покій.

– Так так. Кого люде люблять, того і Бог любить. Бере го ку собі

Петро ся все заслухав до няньковых слов. Велё із того што нянько повідав, ся му потвердило і в ёго жывотї.

x x x

Петро выріс в горах. Там ся чув дома, там не раз сходив хотарь босыма ногами. Там чув пах свіжого хлїба, якый пекла мама в пецу. Ёго дїтинство пробігало рука в руцї з няньком в каждоденій роботї обычайного хлопа, што зароблять на хлїб. Як досяг парібского віку, дав ся на зарібкы, жебы якымесь способом поміг дома даяков корунков. Нянько непротестовав, так то ходило і в другых родинах.

– Ідь, сынку, кідь ті така воля, – повів му на розлучку, кідь ся зберав з дому за роботов.

Хлопцї із околїцї ся зберали до Чех, та і Петро ся ку ним придав. Спочатку робив лїсного робітника у Кырконошах. Нескорше ся усадив у Выходных Чехах в хемічнім заводї, де вырабляли умелы гноїва. Поправдї повісти, зато і добрї зарабляли. Він ся роботы не бояв, ту платили як ся патрить, бо были приплаткы за шкодливы хемікалії, з котрыма приходили до контакту. На зачатку тото вшытко впливало на Петра депресівно, бо у горах, одкы він походив ся дыхало добрї. Поступнї собі звык, жывот го принутив.

Петро ся оженив молодый. Нїґда ся не поносовав. Взяв собі дївку із сусїднёго села, яку долятыж выгнла до світа зарабляти. Із женов жыли в родинній злагодї. Мали велё сполочного – рідный край, споминаня на нёго, єднакы обычаї.

– Ты мі Наташко припоминаш нашы Карпаты. Легше мі ту із тобов привыкати, – часто єй гварив Петро.

Досправды, Наташа была як русалка з Буківця, так інтімнї знамого Петрови, - мала повны груди, чорноока, з ямками на лїчках. Лем в єй очах ся таїв смуток. Наташа была сиротов. Може і зато ся залюбила до Петра, оперла ся о ёго великы плечі. Він быв статный паробок і поступнї ся із нёго формовав добрый чоловік. Быв білой твари, із густым волосём. До роботы – як вгень. І сердце мав добре, як горьскый потічок. Бывдоброй натуры.

У чуджім світї ся Петро в першім рядї усиловав выбоёвати собі місце в колектіві добров роботов. Робота із хемікаліями бы не мала аж так впливати на ёго молоде, міцне тїло. Він стояв певнї, як карпатськый дуб, што го не зломить жадна буря. Робив так, як го учіли дома, жебы собі, ани другому не шкодив. Нихто над ним не стояв, не підштыховав го. Петро часто оставав по роботї, жебы зробив порядок на своїм працовнім містї. Усвідомлёвав сі єдно: Кідь єсь пришов до чуджого світа, мусиш двараз веце знати і двараз веце робити, кідь ся хочеш рівнати із остатнїма, кідь хочеш жебы на тебе не указовали палцём і не посмівали ся: Сеґінь, не годен робити...

– Занедбаваш родину. Нихто ся так не жене як ты. Ту не такы моресы. Ту інакшый світ.., –догваряла му Наташа.

– Ты розумиш, Наташко, може ся ті то буде здати смішне, але я хочу вшыткым доказати што зможе хлоп із Карпат, – жартом єй одповів Петро, стискаючі жену. Він єй любив іщі ай за то, же была інакша як ту

містны жены, же сі утримала свою дітиньску душу, боязливость. Справовала ся скромні, а так ся ай облікала.

– Коли ты конечі порозумиш тому світу? – просив ся часом Петро. – Як не будеш смілша, та тя ту придупкають.

Теперь надышов час, жебы Наташа повіла свої арґументы. Попозерала боком, на свого мілого і просторікоз нёй вышло:

– А чом бы мене придупкали? Тадь мам тебе...

Петро єй быв вдячный за такы слова, они вливали до нёго нову силу, жебы міг іти дале допереду.

Наташа,котра ся не знать сперечати, вывжыла присловя:

– Хто высоко літать, тот низко падать!

– Я высоко не літам. Я просто честно роблю свою роботу. Кібы так робили вшыткы.

Кібы вшыткы так...

Петро быв твердо пересвідченый о своїй правді. Упрімна натура. Вытырвалый у роботі, причім мав і обычайну людьскурадість зо жывота... Тым быв Петро інакшый як ёго колеґове. Жыв стереотіпні, без проблемів. Робив лем тото што належало до ёго повинностей. Петро вшыткым хотів вказати, якый він робітный і жывотаспособный. Вело го вроджене позітівне одношіня ку роботі, практіка, а немалов міров ай то, же закінчів учнёвску середню школу. Просто фахман.Знав зробити хоцьяку роботу, часто подавав злїпшовакы, што мало позітівный одзыв. На такого чоловіка ся не дало не обернути зо жадостёв робити ведучого заводу. Уможнили му поступні штудовати на хемічнотехнолоґічнійфакулті. Наперед ся став ведучім цеху ч.1. Топозад того, як ёго колишній ведучій Тонда Павоук пішов до пензії.

Як ся дочув, же му в заводі вірять, іщі завзятїше ся пустив до роботы. Не бояв ся настолити новы порядкы на своїм цеху. Сам приходжав до заводу о годину скорше, позерав на робітників, жебы міг розознати добрых, од тых, котры ся лем „везуть“. Вшытко тото многым людём кололо очі, бо праві він быв тот, котрый поміняв про многых выгодны, уж„забігнуты коляї“. Зато потїшуючі были выслїдкы на кінцю рока, што не забыв підкреслити директор заводу Томаш Рзоунек, выраховлюючі успіхы на сполочных кінцёрічных зборах.

– Значіть, же сьте ня нескламали. А як скушкы? – обернув ся на Петра почас перервы. – Вшытко в порядку?

– Та не євшыткоаж в такім порядку, – одповів Петро. Учіво не все іде до головы. Лїпше робити на цеху. Рокы уже не тоты, уж і дость часу перешло од скінчіня середнёй...

– Але ты ї закінчів. І тогды єсь ся бояв, же не скінчіш, правда? Теперь ся мусиш учіти. Увидиш, вшытко буде в порядку. Молодым світить зелена, так ся тримай, – камаратьскы поплескав по плечах Петра директор.

Петра то потїшыло. Він сі усвідомлёвав, же ёго робота не была марна. Крок за кроком досяговав успіхы, о якых ся му, як молодому, ани не снило. Підпоровали го вшыткы тоты, котры вітали зміны, охоту робити. Але не ішло вшытко так, як собі представлёвав і желав Петро, не вшыткы го підпоровали, нашов ся і такый, што ішов неприятельскы против нёму. Такым быв і Вацлав Берґер, якый вірив, же функціюведучогоцеху дістане якраз він. Берґера драждила докінця ай весела налада, яку і наперек змыслу про одповідность Петро приношав із собов до роботы. Берґер тыж штудовав на бакаларя, нонелюдькість того чоловіка го вытисла з кандідатуры на тот пост, хоць він быв добрым шпеціалістом. Ведучім цеху ся але не став. Найвекшов прічінов быв ёго неприємный характер.

x x x

Надышов день, коли Петро дістав діплом інжінїря – хеміка. При тій нагоді зазвав сполуробітників до рештаврації „У білого Пава“. Пришов і Вацлав Берґер. Ани му на розум не пришло попсути радість Петрови, але як вшыткы підняли погары, жебы поздравили новопеченого інжінїря з успішным закінчінём штудія, Вацлав не вытримав, пришов ку нёму і засычав му до вуха:

– Слухай, ты ся ту барз не розтїгуй. Ты сі ідь робити порядкы там, одкы єсь пришов – на выход... Мы ся ту без тебе обыйдеме, привандровалець єден...

Петро ся заразив. Лїпше бы было, кібы го Вацлав вдарив, як высловив такы слова. Кров ся му тискала до твари, але стримав ся, бо околности не дозволяли зачати словну перестрїлку. Самодісціплінов, якулем доказав в тій неприємній сітуації устояти, спокійно повів Вацлавови: – Дім чоловіка там, де робить, де ёго родина, де ся чує щастливым. Но, а ты? – додав по павзї. – Што тобі ту хыбить?! Чом ты не зістав на Шумаві, одкы єсь родом?

Вацлав попозерав на Петра злосныма очами, обернув ся і пішов ку выходу.

Петро не міг порозумити тому чоловікови. Же ся не ганьбив таке повісти? Не стотожнёвало ся то з основныма правилами справованя, не бісїдуючі о такті. Петро знав і тото, же Вацлав ся хотів стати ведучім цеху. Праві зато ся Петро в ёго очах провинив? Хоць як ся снажив быти покойным, што ся тыкать той пригоды, покоя веце не мав. А як ся із своїма старостями подїлив із Наташов, она зареаґовала по свому:

– І справды, што мы ту робиме? Ці не лїпше бы нам было дома, міджі своїма? Свого слова ту не чуєш. І нашы дїти як кібы были Чехы, хоць я з

нима бісїдую лем по нашому, не дарить ся мі їх выховлёвати так, як бы я хотїла, жебы не забывали, кым они суть. Давай, Петре, йдеме мы домів. Там теперь тыж мож робити у заводї, то уж не то, што было колись...

– Но, што ты, жено? – одповів Петро, котрого ся така реакція од наблизшого чоловіка дотулила, померзила го. Чекав, жего Наташа потримать, повзбудить, а она, позерай, вывжыла сітуацію...

– Теперь, коли я ся поставив на властны ногы? Забудь, же ся вернеме. Мы вже ту дома. Ты мі предці розумиш, правда? Як бы не было того заводу, та мы бы ся ани не стрїтили. Видиш, судьба нас споїла не дома, але тісяч кілометрів од дому – в далекых Чехах. Будьме вдячны тому смердячому місту, яке не можу стерпіти, але ани од якого ся не можу одорвати. Як кібы якыйсь зачарованый круг. Мене тыж тягать домів, як маґнет, ты знаш. Не думай собі, же нї. Але теперь, на стары колїна зачінати од зачатку? Вже не мам силы....

– То не так, Петре, тадь ты такый хлописко! Я все тобі віровала, же ты міцный. Ты сам мав можность пересвідчіти ся о тім, як єсь штудовав. Але признай ся, же ты нїґда не подумав вернути ся, правда?

– По правдї, ани нї, – одповів Петро. – А ку кому ся там верну? Родічів уже не є...

– Праві зато. Хыжа стоїть опущена. Мы бы єй оправили. Ты бы ся заместнав у заводї, у котрім бы єсь лем хотїв. Мі бы ся тыж нашла робота, пошт є дость. Мы бы жыли лїпше, вірь мі, – спокушала го Наташа.

– А главнї, жебы дїти не забыли свій рід, жебы дыхали наш свіжый воздух, воздух бескідьскых гор.

– Што ті мам на тото повісти? Ты порозумій, же я мам охабити вшыткo, што єм ту так тяжко роздобыв? Думам – у заводї... Обидвоє на час затихли.

– Наташко, подьме уже спати, завтра мі треба іти до роботы, – скінчів Петро бісїду звычайным способом.

x x x

Правду повісти, Петро справды не часто споминав домовину. Ай кідь ся даколи так ставало, но на то мусила быти важна прічіна. Найчастїше споминав тогды, кідь ся ближыв Святый вечур. Тоды ся му хотїло плакати, або наспак, співати, як малій дїтинї. Тод вечур він вечеряв із родинов за щедровечернїм столом, што ся огыбав під вагов вшеліякого їдла. Не хыбовала на нїм ани страва традічна, страва рідных – пирогы, фасоля, голубкы, часнок і інакшы просты, але зато смачны їдла, котры він колис із своїма родічами вечеряв дома. Як загасили свічку, дїти із женов сїдали ку телевізору, а Петро выходжав на балкон. В такый час хотїв быти сам. Позераючі на нічну тму, потїгуючі із ціґаретлї, Петро міцно

чув тужбу за домовинов. В такы моменты докінця фізічноодчував скрипліня білого снїгу під ногами, чув сверблїня носа од чістого морозноговоздуху. Тихо... Таке тихо было лем в ёго роднім селї. Тихе тихо, котре час од часу перерушовало слабе дзеленчаня дзвінка бетлегемцїв, што ішли за прометенов стежков горі селом. В такых моментах Петра цалком опановав смуток за минулостёв.

x x x

На Святый вечор по вечери Петрова мати сїдала із дїтми на солому і співали колядкы: „Коли божа мати по земли ходила“, „Дивная новина“, „Коли ясна звізда з неба вылетїла“.... Мати співала потихы. Было чути, як кібы чісте стрібро звонило, переливало ся в єй голосї, котрый потїшав і вливав жывотодайну силу.

Петро дуже любив слухати материн спів. Він все сидїв коло матери на соломі, тулив ся до єй ніг, і так заспавав, аж покы не заспав. Наперед ся перемітовав і робив ся, же спить, бо ся му не хотїло лучіти із материньскым ласкавым дотыком і теплом, котре выходило з єй лагідного голосу....

– Мамо, заврта ня не будьте, я буду довго спати, – говорив.

– Спий сыну, поспий собі, тадь завтра Руство. Колядници прийдуть аж пообідї. Поспий , сынку, поспий...

І він бесстаростно, солодко заспавав у материных перинах...

x x x

– Петре, уже давно по півночі. Уж іде гімна, – вырвала го з роздумованя Наташа.

– Завтра тобі треба іти до роботы.

– Справды, – схопив ся Петро, – семый януар, то звычайнї робітный день...

Семого януаря, так як каждый день, крачав Петро по заболоченім ходнику, на котрім снїг так як і у цілім тім смердячім містї, нїґда ся не затримав. Хемічный одпад не доволив природї вказати ся в повній красї. Місто снїг скоро ани не памятало. Ай кідь нападав, та одразу пропав, охабляв за собов чорны, брыдкы флекы. Петро обходив млачкы, кашлав, чкало ся му, задыховав ся од той вонюгы... Уже добры дві десяткы років. Конечнї увышов до бранызаводу, на свій облюбленый цех, де смердїло не менше. Лем што ся за ним заперла брана, як кібы з нёго опали вшыткы спомины, як кібы їх ани не было, як кібы николи не єствовала домовина, ани рідна мати, ани єй колядкы, ніч... Ту в заводї Петро ся понуряв не до споминаня, але до каждоденых повиностей.

І так ішов день за днём. Рокы за роками втікали, як сполошаны конї – там дома, на няньковій луцї, кідь везли сїно долов берегом.

З ранїшнёго кашлю нїч не робив, – най ся орґанізм очістить. Не напудила го ани часта смерть ёго ровесників.

– Маха уже богу душу дав, – давали му знати в заводї.

– Та іщі ани пятьдесятку не мав...

– Што там Маха, але Травнїчек – тридцятьпять річный, а уже пішов гнити. Інфаркт. То панове, на винї тот воздух, тото смердяче місто нас подусить вшыткых зарядом. Дїтина лем што ся народить, уже дыхать тоту вонюгю.

Справы о смертиёго колеґів на нёготяжко впливали. Жывот приношав новы днї, а з нима і новы старости. Наташа му помагала, як лем знала, як могла. Може зато ся му і в роботї дарило, а може якраз з нёв му не было аж так укрутнї смутно за домовинов. Так ці інакше, успіх здоганяв успіх, аж до того памятного дня, кідь му Берґер зашепотїв до уха:

– Привандровалець!

Петро не быв із тых, кого мож застрашити. Він добрї знав, кілько силы і поту, кілько розуму він жертвовав у заводї. Знав і тото, же взаводї сі го за то цінять, внимав, же і вдяка ёго уму завод просперує. Знав і тото, же як інжінїр – хемік, він ту на справнім місцї. Чув, же нелем він потрібный заводу, але і завод потрібный ёму. Но все му у мысли зарезоновали слова Берґера, котры рїзали сердце як востра костура: – Што ты ту робиш? Роб собі порядкы у себе дома, на выходї...

Може у словах Берґера є дакус правды... Ці справды бы не было лїпше тото ту зохабити і зачати на другім містї? Петро ся не бояв такой зміны. Він бы сі скоро нашов місце. Наташа мать правду, же можности в їх роднім краю уже не такы, як были даколи. Змінило ся і там роздумованя людей, їх ставляня ся ку роботї – єдна, ку єдній. Конець кінцїв, яквсягды. Чоловік ся мінить під впливом різных условій, а они теперь і там дома овелё лїпшы, як были колись. Теперь бы уже не мусив іти глядати роботу до Чех...

Нїт, Петровине тяжко за тым,якый є ёго жывот. Треба жыти дале, не скаржыти ся на свою долю. Петро ся ани не рихтує дакому скаржыти. Він не є із тых. Лем думкы му бесперестанноходять по розумі: А што кібы? Може бы-м дома нашов покій. І Наташа бы ся успокоїла. Она одколи ся побрали, желала собі, жебы ся раз вернули домів. Єй ту все тягало, не знати за чім. Може тыж за спокоём, за тихом? Ці нашли бы они дома тот, про обидвох так желаный покій? Петро ся часто вертав ку тій думкы, хоць добрї знав, же люде суть всягды, а де люде, там і непокій. Міджітым рокы ішли і приближыла ся пятьдесятка.

x x x

Петро Гримнак ся розгоднув ославити свою пятьдесятку в роднім селї. Зрїк ся вшыткого, што про нёго рихтовали в заводї.

Порожня хыжа, як кібы ожыла. Наташа ся чула барз добрї, а дїти як кібы хтось выпустив із клїткы. Не могли ся набігати, надыхати ся свіжого воздуху... Перепозерали каждый кутик в хыжи і на дворї....

На просьбу мамы вынесли на двір деревяный стіл, котрый Наташа прикрыла святочным обрусом, поставила на нёго букету полёвых квіток і вшеліякы солодкости, котры притяговали восы. Двір ожыв людьскым теплом, як за часїв Петрового нянька, старого Гримнака.

Люде ся витали: – На здоровя, пане інжінїре!

– На здоровя!...

Оле, ту про вас свіжы домашнї яїчка – блиснули ся в шурцу сусїдкы великы білы яйця, якы Петро у обходї нїґда не відїв.

– А мы того року забили троё пацят. Я принїс кус солонины. Ану, покоштуйте... Она, правда не груба, зато смачна, поперерастана мнясом, – усміхнув ся найблизшый сусід з лївого боку – Тимко.

Добросердечность людей з ёго села Петра несподївала. Він трясучіми руками приїмав не філозофїчны, мудрыґратулації, але про нёго дорогоцінны дарункы, бо они были дарованы із щірого сердца тых простых, валальскых людей.

Было чути черьканя погариків, і прозвучали слова ґратулацій і желань. Як забава была в повнім прудї , хтось принїс гармонію. Коли зазвучали співанкы Петровой молодости, він невытримав. Потихонькы одышов споза стола. Пішов горї селом і заставив ся аж на цінтерю, на місцю спокою, де одпочівали ёго родічі.

На цінтерю Петро ледва нашов гробы рідных, так они позарастали травов, буряном.

– Така наша історія, так ся ставляме ку предкам. Таке бы ся не могло стати в Чехах, – гірко сконштатовав Петро, лрм так, сам про себе... Велё нехыбовало, жебы ся не росплакав. Розгорнув хаща і перечітав: Ту одпочівать Василь і Влена Гримнаковы. Пустив ся до прятаня гробу. Клякнув собі на колїна і зачав рвати траву, бурян і вычіщати гробы. Палцї собі подрапав до кровли, но болїсть не чув. Болём ся розрывало ёго сердце: Хто за сто років буде знати, де одпочівать порох моїх родічів? Хто несе одповідность за жалостный став того цінтеря?

Петро ся пообзерав навколо. Всягды пановав спокій. Никого не вырушовало ёго побурїня. Бісїдовав лем сам із собов. Із селабыло чути співанку: Коли тоту команїцю сїяли... Спів ся мішав із шелестом травы, із шумом берез і остро ся врїзовав до Петровой душы.

x x x

Быв доджаный день, як одходили з родного обыстя. Брану заперли на колодку. Потім ключі од хыжы однесли сусідам: – Дайте позір, кібы ся дашто стало.

Авто одышло. Смутна хыжа ся понурила до світа своёй самоты. Безхосенна, никому не потребна стара хыжа. Час уже позначів єй долю,записав до списку, де уже были записаны і другы хыжы, котры остали без ґаздів у вымераючіх карпатськых селах.

Як одходив з родного дому, Петро ся намагав одповісти на вопрос: Де ся властно чує пришелцём, привандровалцём – у хыжи, яку охабив, але де він знать каждый камінь, кажду закутинку, або там, де на нёго чекать містькый квартель, робота? Одповідь не приходила...

(З україньского оріґіналу переложыла Ленка Сопірякова.)

Пята Божа заповідь

В хыжи де лежала мертва ся насходило много людей. Небыло ся чім надыхнути. Свічкы горіли з вбидвох боків головы помешой. Їх поломінї ся нахыляли раз допереду, раз дозаду – залежно од того ці ся двері отворили, або заперли. Пановала жалостива атмосфера, котру зміцнёвали монотонны голосы плачок:

Аньцко, Аньцко біла,
Што ты поробила,
Же ты менї вмерла,
Мене так лишила.

Анцько моя, Анцько біла,
Та ці тя не давить
Чорна могыла...

Доспіваючі навчены стишкы ся жены збігли в кутику і дашто зашептали. Хто стояв ближе, тот чув:

– Як бідна пошумнїла, – повіла схуднута Вірлиха, суваючі ся на лавці коло помершой.

– За жывота така не была, – додала Цибаня, котра сі вытерала очі кінчіком хустяти. На твари ся єй на момент зробив жалостный выраз.

– Інакше ся то не могло скінчіти, не могло – катеґорічным тоном повіла свій погляд стара Коряня, котра знала вшыткы плёткы в селї.

– Хто має міліон грошей, не може їх сам проїсти, не може. Ёму не пішли тоты грошы на хосен, ой, не пішли, не пішли...

Шепот жен перервав піп своїм „Со духами праведныма“. Жены покорно зложыли рукы на брісї, запозерали ся на попа, но їх заінтересованя тым што ся діє навколо, ся не меншало. Ніч не выпадовало з їх зорного поля. Відїло ся, же траґедія, котра ся мала завершыти погробом Анцї, жены міцно не дояла. Веце їх інтересовали околности, за якых ся траґедія одограла. Анця, хоць была уже небіжков, покоя їм не давала.

– Могли єй красшу труну купити. Было за што купити докінця дубо-

ву із взорками. Молода іщі была. Надерло ся, сеґінятко, а теперь піде на послїдну путь в тунїй ладї. Тфуй! – не зістала тихо Вірлиха.

То послужыло як сіґнал про жены, котры зась перестали позерати на попа.

– Чудуєш ся? Спросила ся знаюча вшыткы „подробности“ жывота небіжкы Кораня.

– Як бы ты не знала Бідного Богача. Скупый, аж стах. І в склепі собі все жычав коруну на малиновку. Жычав, но нїґда никому не вернув. Хто буде назад коруну просити? Так робив до того часу, покы му невытер ніс старый Диндіч. Він ся в корчмі ставив із Бідным Богачом. Якымесь чудом Диндіч выграв і принутив го заплатити вшыткым хлопам палїнкы. Так то вно... А ты ся чудуєш...

– Я ніч. Я лем так. Знам свой... Памяташ, як даровав молодій на свадьбі грошы? Была єсь там за свашку, – остро повідала Вірлиха.

– Тадь штось памятам.

– Бідный, як фурт, не мав грошей, жебы подаровав на танїрь. Пожычів грошы од свадьбяного нянька. Як їх клав до танїра, так і взяв назад цілу жменю грошей і скоро сховав до кешенї. Нихто му ніч не гварив, но я добрї відїла, як то было...

– Не на хосен му тоты грошы пішли, не на хосен... Бог высоко, але видить далеко, - мусила наскоро згорнути Кораня, бо зась ся озвав піп із своёв „Смерте моя, смерте...“

Немілосердно загучали удары. То підпитый Янко Валальскый забивав гвоздами ладу. Ёго ліця почервенїли од палїнкы. Жены ся од нёго одтїгали. „Якбы сам нечістый быв“, – шептали. Бо хто другый бы ся такой страшной роботы їмив?

Конечнї спозорнїв і сам Бідный Богач, котрый доты стояв міджі людми так, же никого не відїв, никого не чув. Як кібы на вічный світ одышов хтось другый, не ёго жена. Він ся уже на свою Анцю позерав і передтым, но відїла ся му якась незнама, смішна. Підбородя ся єй продовжыло, ці што? „Ту лежыть якась чуджа жена“ – подумав сі. А він ту што робить? Ёго ту нихто не кликав. Треба іти гет! Кілько народа ся назберало. Як ся вшыткы на нёго позерають! Што їм од нёго треба? Чом вшыткы на нёго палцями вказують?.. Высмівають ся з нёго? Чом? Зато, бо він найбівшый богач в селї. Він їм іщі укаже! У кого з них є дванадцять коров і четверо волів? Голодранцї... Вшытко властныма модзолями здобыв. Іншы в корчмі высиджовали, а він корчовав землю, палив пасїкы, съяв... А теперь вшыткы на нёго палцями вказують?.. „Вни іщі увідять! Я зо своёв Анцёв вшыткых перебігну. Вна міцна, жылава, як хлоп. Молода іщі, потягне. Вовну попродаме. І скора дорога з овець. Вшытко дороге, што зродить ся на селї. Містьскы платять золотом. А вни будуть на мене палцём вказовати? Голота! Были голотов, і голотов зістануть. Не мам правду? – закрічав одразу і їмавчі ся підышов ближе ку трунї.

– Ільку! Обернув ся ід сынови. – Хто в тій ладї? Кого то там затовкають?

– Маму! – одповів плаксиво хлопчік.

– Маму? – просить ся нянько. Не може быти. Де мама? Вна ту спить? Ганьба таке робити, люде ся позерають, - обмацковав росчепереныма палцями ладу Бідный Богач.

– Люде бісїдують, же вна вмерла, – повіло хлопча через слызы і притулило ся ку свому нянёви.

– Вмерла? – Што сплїташ? Чом бы мала вмерати, така молода? Штось єй болїло? – звідав ся нянько.

– Сердце єй болїло, – розумно одповів сын.

Аж позад тых слов малого Ілька Бідный Богач якбы провідїв. Побзерав ся ненавістным оком на людей, поодштуховав вшыткых од лады, впав на ню цілым тїлом і сердито зарічав:

– Анцько, Анцько! Жено моя... Кому ня лишаш? Бідного Богача ледва одорвали од труны. Зачала панахіда за померщов.

x x x

Старости якбы Бідного Богача обходили десятов дорогов. Ёго орачскый верцайґ, одпочіваючій в зимі, стояв так і теперь. Плуг , бороны, мотыкы – вшытко як кібы стратило своє значіня. Осиротїло, як і ціле обыстя. Фундуш помалы заростав травов, ходила по нїм хыбаль лем голодна мачка.

Бідный Богач теперь часто сидїв на кобіцї, підпертый паліцёв і непритомным поглядом позерав, не знати де. Мозоґ ся му затемнїв, одколи зістав сам із своёв пустынёв, із своїм двойштоковым „каштелём“. Сын лежав в шпыталю хворый.

Часом ся му прояснёвало в голові. Тогды Бідный Богач споминав на свою жену. Зъявляла ся му в ёго фантазії, і єй очі, все повны покоры, женьской оддaности, теперь тыж позерали на нёго з нїмов доброжычливостёв.

– Анцько, Анцько, не втїкай... Побудь зо мнов, – шептав Бідный Богач. – Подь, запряжеме волы, підеме наше поле орати. Позерай, як на дворї красно. Сонце світить, добрый час, лем орати. Сядь, посидь коло мене. Што, не хочеш быти зо мнов?... Брыджу ся ті?.. А памяташ, як єм тя перенїс через поточіну, коли єсь пасла коровы?.. Ты не хотїла спочатку, але я тя взяв насилу і перенїс... Потім єсь ся так сміяла...

Бідный Богач, сидячі на дворї, часто вів такы монологы. Жуйдав,

розмаховав руками, выгрожовав комусь пястёв, свистав. Даколи ся спущав з бережка, на якім стояла ёго хыжа, і йшов до склепу, жебы шось купити, ці може людей увідїти. Як і в тот день...

– Слава Ісусу Хрісту, – вклонив ся роззерав ся навколо, як кібы ту завитав першый раз в жывотї... Притомны ся од нёго одступили і мовчкы як все го минули.

– Добрый час на ораня, – спробовав надвязати контакт із селянами. Ой добрый. А мої воликы поповнїли. В зимі єм їх выкормив, вырихтовав. Влено, – обернув ся на продавачку, – дай даку добру кобасу і шовдры, – а зась ёго погляд упнув ся ку притомным. І высвітлять їм: – Знайте, моя Анцька похворїла та єй несу, – і вказав свій накуп, – ачей дакус прийде ід собі. Треба йти робити а вна лем лежыть, та лежыть. Кумшт то великый.

Селяне ся му не стопарчіли, хоць уже вшыткы давно поорали і посъяли, а волы і коровы Бідного Богача дочасно стояли в дружстевных стайнях – перестав їх культівовати. Жены, котры уже накупы зробили мали во звыку зістати в склепі лем так, жебы іщі кущок погутонили, покывали головами, смутно позбыхали, скаржачі ся на тяжку долю, тай пішли гет. Хлопи продовжовали пити – дахто мінералку, дахто пиво, но нашли ся і такы што пили „боровічку“. Быв якраз час обіда – люде вертаючі ся з поля, заходили ту освіжыти ся.

Бідный Богач, поставаючі в склепі, штось не зрозуміле зажуйдав, конечнї пішов гет, і вшыткы ся за ним обзерали, вырівнали ся і злегка сі выдыхли, як кібы ся збавили великой тяжобы. А тота тяжоба певно лежала на плечах Бідного Богача, бо він ішов, тяжко операючі ся о паліцю, згорблено, склюбачено, устарощено. Высушеный, як пень. Ішов, а за ним ішла ёго тїнь. Вітор му надував до твари порох, а тот порох ся якось нараз прилїпляв на скору, также тварь ся зачінала подобати на груду глины.

Здолаваючі берег, Бідный Богач ледва хватав дых і тяжко стонав. Домів му зіставало уж лем дакілько метрів. Хыжу уж відїв, здало ся – уж-уж же ся нёй руков дотулить. Іщі єден крок зробити! Але ногы го не слухали. Выняв ключ з правой кешенї, натяг рукы, но двері і замок были іщі далеко, недосягнутелно про нёго. У Бідного Богача ся підломили колїна. Зробило ся му неописателно смутно, болестно. „Досправды ся не доберу до свого дому?“. Потім го хопила їдь: „Што теперь? Вмру, а люде вшытко покрадуть. Они лем чекають на мою смерть, жебы вшыткo розобрали. Нїт, тото не буде! Не дочекають ся моёй смерти. Мам вшытко. Мам вкладну книжку сховану за комином. Она ня охранить од смерти. – Моя книжочка“, – любо обертать очі ку комину Бідный Богач.

Думка о грошах му додала силы, ногы назад стали слухати ёго

волю, нарівнав ся і помаленькы дішов до своёй хыжы. Сїв на лавку, спокійно збыхнув. Вытяг дуган „Тарас Бульба“, котрый одпрадавна курив, трясучіма, чорныма од курїня палцями скурутив з новинкового паперя ціґаретлю, запалив шваблик, но донести го до рота уже не бировав. Перед очіма ся затемнїло, запекло в грудях. Хотїв натягути рукы, як кібы просив о спасу, но рука немогучо впала долов, язык ся зачав кадысь мотати, дусити. Бідный Богач іщі стигнув увідїти выблїднутым оком небесну сінь. Ніґда перед тым ся му не відїла така прекрасна, чіста і велика, як в тоту послїдну хвілю. Нараз ся небо зачало затїгати хмарами і затемнїло – про нёго навсе.

x x x

Село горїло в поломіню людьской зведавости і догадів. Шепотало і лопотїло. Языкы мололы – перемелёвали події звязаны із Бідным Богачом. Згорїв ёго „каштель“ а з ним і він.

– Я так повім – сам ся спалив. Себе і свою хыжу спалив. Не хотїв, жебы ёго богатство ся ку комусь із нас дістало.

– Нїт, не том. Не вытримав. Мучіло го сумлїня. Анця пішла зо світа ёго руками. То вже днеська каждый повість. Підплатив доктора, жебы то інакше написав...

– Што повідаш? Тадь за то бы Бідный Богач сидїв.

– Та де де! Грошы вшытко зарядили. Хто знає кілько мусив дати. Штось му нашли в голові таке, же як кібы він незодповідав за свої чіны.

– І менї бы ся такый мозоґ зышов. На мого старого, што лем в корчмі сидить.

– Заваруй Боже! Не хотїла бы-м ани ёго грошы, ани ёго мозоґ.

– Повіджте людкове, нашто му то вшытко было? І так пропав як сіль у водї, а з ним і ёго маєток.

– Тадь так, так, але за жывота ся не мав зле. По земли ходив богатый, а каждый го слухав і решпектовав. Бо хто має грошы, того решпектують – ці уже добровольно, або насилу.

– Та хто лем ёго решпектовав? Якый то богач, што на малиновку жычать?

– Лем єдному не можу порозуміти, як ся могло стати, же умер во Великоднїм тыждню. Бісїдують, же такы люде підуть рівно до царства небесного. Така справедливость: кому суджене, та і на земли, і на небі рай! Хто знає чого ся мы з вами дожыйме, – зажуйдала Вірлиха.

– Не завідь, не завідь му. Ёго вже червакы коштують, а ты собі ходиш по селї, як молодіця. Дістанеш пензію, на дружстві коруну заробиш, купиш сі, што лем хочеш. А вісем хрестиків уже на плечах – драждив єй Петро Штрофа.

– Я ніч не мам – одбивать ся од нёго Вірлиха. Заваруй Боже, жебы-м му завідїла. Не мам што. Я лем зато гварю, бо не дотримав пяту божу заповідь, а умер во Великоднїй тыждень. То ід другым не є справодливе.

– Што ты можеш знати? Ты там была, як ся то стало? Відїла? – наступав на ню Петро, котрому ся брыдили такы пусты бісїды.

– Я нїт, але люде відїли, як єй бив не раз.

– Якы люде? Нихто ніч не гварив, як было треба – плюнув вбік Петро.

– Та нїт, – скрутила ся жена, ховаючі рукы в кешени шурца, бо не знала де їх задїти.

– Бив, то правда. Хто бы не бив жену! Єй мусиш набити – то як поле погноїти. Жена – не церьков, а люде не ангелы.

– Же ті, Петре, язык не одпаде! – засягла Паланя Цимбанина. – Позерай на нёго! Жену треба бити! Єй треба сановати! Так. Бо жена три куты в хыжи тримле, а хлоп лем єден, тай і тот падать. Без жен бы вы поздыхали. Што бы быв Бідный Богач без Анцї? Ніч. Нїґда бы свого богатства не мав. То она тримала ціле ґаздівство на плечох. Вна волы запрїгала, сїно сушыла, клала до востроговок, зберала уроджай. Кідь треба было, та і дрыва возила. Недарьмо єй назвав „своїм хлопом“. А іщі єй бив. То я! Я бы му в ночі голову выкрутила, як бы ся лем приближыв ку моїй постели, – уже досправды ся сердила Паланя.

Паланя жыла сама. Хлоп, рік тому, як єй умер. Час од часу єй їмав жаль за небіжчіком Василём, бо добрый хлоп то быв, нїґда єй злого слова не повів. Лемже быв незґрабный, зато скоро вшытка робота на ґаздівстві лежала на нїй. Як умер, Цибаня ся не могла спокоїти, не мала з кым слова перешмарити. Дїти ся розыйшли по світї. Не зіставало ніч інше, як вести бісїду із курками, ці зацями. Так і жыла, привыкала на самоту. Скоро ся упокоїла. Вмер, тай вмер. Жыти треба дале. Не скаржий ся, – повіла сі. – Такых жен, як ты, много у валалї.“ І налічіла тридцять вдовіць. У другых іщі векшый жаль. А єй што! Має ся кому радовати. Дїти пишуть, час од часу внучата привезуть, до себе до міста клічуть. Не піде. Своє обыстя не зохабить. Не піде містьску смердюгю дыхати, в довженых шорах стояти. Єй ту добрї, не вымінить за ніч на світї свою хыжку, свій двір, ани курочкы. А хлопів ся вна не боїть, повість їм правду до очей. Таков была все – прямов, аж барз. Теперь, ся як упокоїли проблемы у Бідного Богача, повіла што єй лежало на сердцю. Старого вна нїґда не любила, но Анцю сі важила за єй скромність. Была то єй омного молодша приятелька. Вєдно колись пасли коровы, дїлили радість і жаль, дївчіли, звірёвали єдна другій найбівшы таёмства. Та яке там дївчіня у Анцї! Єй іщі шістнадцять не было, як выслали ку нїй сватів од Ілька Вороны. Анця на другый день довго плакала у Паланї на грудёх.

Што єй могла Паланя порадити? Правда, Ілько старшый од нёй, зато буде розумнїшый, тай ґазда з нёго добрый. В корчмі не высиджує, коло обыстя ся обертать. Анцю він буде любити, бо вна добра дївка, валовшна до роботы, хоць тварёв не найкрасша. Така обычайна, як вшыткы.

Паланя Цибанина споминать, же по свадьбі пришла Анця до церькви вболочена як царіця. Канторови ани служба не йшла, як треба, бо вшыткы позерали в єй бік і шептали. Ворона аж десь до Пряшова йшов, а там про Анцю накупив всякого шатства, жебы му каждый завідїв...

Што было дале, нихто не знать, бо каждый жыє своїм жывотом, робить, як годен. Ворона ся вказав тогды, як село вступляло до дружства. Нияка сила го не принутила підписати ся. Все быв зановитым, а такым і зістав.

– Не вступлю, не вступлю, – выголосив тогды. – Радше вмру.

– Не роб дурнїцї, вже вшыткы підписали, лем ті нїт. Будеш чорнов вівцёв.

– Най буду, што буду, ай так не підпишу. Не оддам свою землю такым голодранцям.

– Не оддаш, та не оддаш, лем жебы єсь іщі не бановав.

– Є там того! Увидиме, чія буде высше, – одвыркнув Ворона. Наконець, рада еменве вырїшила, же гектары му зохабить, але дале од дружстевных. Так ся і стало. Ку Ількови ся дістала земля не найкрасша, але зато была покопі. Пустив ся до роботы, запряг і свою молоду жену. Земля была камениста, не хотїла ся піддати ёго рукам. Довго му требало з нёв боёвати покы дала уроджай.

Окрем роботы Анця ніч не знала. Люфтом ся стратили обіцянкы, же єй Ілько буде на руках носити, розышли ся, як ранїшня молга, россъяла ся, як на полю жыто. Ани з нёй молода дївка, ани жена. Анця ся цілком піддала мужовому деспотізму. З нїмов покоров терпіла ёго насиленства. В єй роднім домі зістали іщі штири сестры, лем зато пристала на свадьбу. Ілько ся єй спочатку відїв добрый, ласкавый! А теперь? Він того тілько хотїв: жебы ёго жена робила, але і послушнов была. Робота їх обивох цілком од себе одлучіла. Лем роб та роб, не знай ни дня, ни ночі.

– Ты іщі спиш? – крічав, як лем зачало світати. – Час коровы доїти і выгнати на пашу. То ті не ганьба, мій хлїб задарьмо їсти!

Якось Анця спробовала го утишыти.

– Йду вже, йду. Сам знаєш, вчера сьме до ночі на полю были. Заспала єм, - повідала лагодно, - та што там такого, што людей будиш?

Але тоты єй слова лем лїпше задули до вогня.

– Пришла-сь до мене гола! Ту вшытко маєш – і їсти, і шматя маєш, а ты мі іщі пыскуєш? – тогды єй Ілько так штухнув до грудей, же лем-

лем, же не впала. В мене треба робити. Никому печены голубы з неба не будуть падати!

Перед Анцёв тогды по першыраз досправды ся одкрыла груба нарура єй хлопа. Зазнала ёго крутость, зроджену з ненасытной хамтивости. Уже сі і нову хыжку поставили. І повно худобы мали, а ёму ся все мало віділо. Як ся побзерала до вкладной книжкы і увіділа там – сохрани Боже – тоту ціфру – сто тісяч корун, та ся аж напудила. Анця ніґда тілько грошей не віділа. Окрем того, подумала сі, же то не їх грошы, властно не Ільковы, бо не так давно мужа попросила:

– Треба штось до хыжы купити. Даякый бутор. Бо хыжа нова, а бутор старый, розпадує ся, червак го грызе. Треба, як у людей, жебы было.

– Бутор, говориш? – одповів Ілько. – Я не мам грошей на такы дурачіны. Ой, треба купити коня, жебы было з чім землю обрабляти, а волів треба годовати на продай. Кінь стоїть грошы, як малый мотор. Хыжу маме? Маме. Што нам веце треба? Ніч.

– Ільку, але вна порожня, тота хыжа, – осмілила ся выповісти Анця своє тайне желаня. – Не чути в ній сміх дітей.

– О! О! – посміхнув ся під коротко підстриженыма баюсами Ілько. – Што назначуєш? Же я не здоровый хлоп? Ты мі не доганяй! Та то твоя вина, же не майме діти, жебы ты знала. Йди і лїч ся, а менї дай покій.

– Лїчіти ся йти? – повіла Анця. Мене не треба до доктора. Менї треба спочіти. Єм дуже зморена.

І тяжко сі подумала: „Може кущок ласкы од тебе, кущок тепла, што бы ня зогріло. Немам ніч. Вшытко пропало. Зістала лем гонитба з грошами. Вшытко друге вмерло. Ох, Ільку, Ільку, скуточно я за тебе зато пішла, жебы ты з ня зробив служніцю?“

Анця то не повіла наголос, одвернула свою білу тварь од мужа і сховала єй в кінчіку хусткы, котра прикрывала єй ґаштанове волося, звязане до контяти.

– Ну, ну, чом єс ся набасурманила? Мы іщі молоды, – спробовав заслїпити єй Ілько. – Заты нам треба ід корунї прийти, потім увидиме.

Та жадного „потім“ не было. Не было нїжности, не было ласкы, не было теплых слов. Была лем біганіця навколо волів, коров і овець. Анця ся надіяла... А чей помяхшать Ілько, чей найде путь до єй сердця. Тадь він не одповів. Затвердло му седце, як камінь, повитніцёв заросло. Анця хляла, сохла перед очіма, пустїла... Не находила сі місце. Не успокоїв єй ани новый бутор, кідь го уже конечно поволив Ілько купити, не упокоїв єй ани телевізор, купленый десь міджі тунїшым товаром. Не было часу позерати проґрамы. Не тїшыла веце Анцю худоба, яку каждый день треба было обыйти. Вечур, тїсно по роботї, зморена Анця сїдала на ґанок і цілком ся оддавала своїм невтїшным думкам.

– Дай Боже, Анцё! Чей з ті роботы вышло? – вырвав єй якось з думок єдноокый Павел Стречко, котрый быв слободным парібком. Іщі як быв малым хлопцём, та му камарат почас гры ненароком выбив палцём око. Зато Павел зістав сам. Бо хто піде за „слїпого“, як сам себе называв. Анцю знав, іщі як мале дївча, коли пасла коровы і коло них так красно співала.

– Тадь вышло, вышло, як видиш. Худоба обряджена. Сиджу і дакус вышывам, закы ся видно.

– А Ілько де?

– Ілько? – опросила ся Анця. – Десь на полю. Там ся і ночовати зберать, бо дикы свинї до тромпаків ходять.

– То правда. І дружстевне треба од них бранити. Як стражник то добрї знам.

– Так то, так, – притакла му Анця і стихла над вышыванём.

Павел ся попозерав на ню своїм єдным оком і она ся му не знати чом здала цілком немогучов. Хотїло ся му повісти єй штось ласкаве, но не осмілив ся.

– А я уже йду з поля домів. Матїрь мам хвору. Треба штось дома зробити...

Але Павел не йшов, стояв на єднім містї і упято позерав на Анцю.

Двигла на нёго очі і ціла ся росклепала.

– Треба, та йди. Не стій коло чуджого обыстя. Анцины слова прозвучали строго, а Павел єй не хотїв вередити. Помалы пішов. Позераючі за ним єй штось стисло в грудёх. Заболїло коло сердця. Тот погляд синёго ока! Што в нїм было? Чом ся Павел приставив? Приставив ся, жебы постояв? Чом ся люде приставляють коло чуджіх дворів? Жебы побісїдовати – зо зведавости. Ани нє, Павел не є з тых, што много балакають. То скромный чоловік. Каждый го так знає. І хоць з нёго ровесници сміха робили, значна часть валалу сі го цінила за ёго скромность, тиху натуру... Чом ся на ню так шумно позерав? Хыбаль штось выслухав? Што він може знати о єй жывотї? Тадь споза того желїзного плота, котрый недавно Ілько поставив нихто не чує тихый Анцин плач, кідь на ню падать мужова тяжка, повна твердых модзолїв рука, нихто не чує ани то, як він ріже зубами по ночах, кідь не годен заспати, бо роздумує як бы іщі намножыв свій маєток.

Анцина неконечна самота. Вна навікы похована во высокых холодных стїнах властной хыжы, де не видно лучі сонця і не чути красу жывота. А вна є дїтина сонця! Колись так любила бігати за кониками по луцї, за лоптов, лем так ся мотати по селї з камаратами. Досправды уже не є захраны?..

x x x

– Як ся маєш? – просить ся на другый день Паланя Цибанина. – Даяк єсь помарніла. Што з тобов?

– Ніч, жыю сі. Повно роботы. Дома і на полю. Не все стигам.

– Правда, правда. Ты собі хомут на шыю наділа. Я бы на твоїм місті вшытко заплювала. Теперь то уже не тоты часы. Я віджу, же з тобов не є вшытко в порядку. Думаш, же не віджу, же я сліпа?

– Што ты знаш? – надганула Анця.

– Та ніч. Я лем так. Орем іншого, ты памяташ Влену Кузьмову, што лишила свого хлопа? Мала семеро дітей. А лишила го. Четверо меншых забрала із собов, а трой векшых лишила ёму. А што думаш? Нашла своє щастя. А ты?... Роб як знаєш. Но жаль мі тя.

Анця мовчкы выслухала раду, але ніч не повіла. Впали єй на думку материны слова: „Хто не хоче вытерпіти мало, тот вытерпить много". Не такый аж злый єй Ілько. Може ся іщі змінити?

Тай справды, ід вечеру єй хлоп повів:

– Як дотягнеме, жено моя, до сто тісяч, будеме сі жыти, як панове.

– Нашто нам будуть тоты грошы, Ільку? Про кого? – опросила ся із страхом.

– Про кого, про кого! Жебы сьме мали і баста фідлі! – перерушив єй і одышов зась стражити тромпакы.

Анця обрядила худобу – подоїла, покормила, выкыдала гній, постелила. Потім внесла воды, дрыв. Наклала в шпаргеті, жебы сі приготовила вечерю. Богзна-што ся єй не хотіло варити, кідь сама їсти буде. Ілько сі взяв фалаток солонины, цибулю і невеликого хліба, котрый рано спекла. Гварив, же хліб зо склепу несмачный, няй пече дома. Анця зварила тромпакы і заправила їх із квасным молоком. Таке їдло змірнёвало жар по цілоденній роботі. Кущок попоїла, кідь ту хтось задуркав. Хто бы то міг быти? В таку пізну годину? До них і вдень мало хто приходить. Із страхом позерала на двері. Злегша выдыхла, кідь через поріг перешов Павел Стречко, мняючі шапку в руках і зістав так стояти.

– Добрый вечур! – вклонив ся несміло.

– Добрый, добрый, – одповіла Анця. Што тя до нас привело?

– Ілько дома?

– Ты го не відів? Теперь вышов, – зачудовала ся Анця.

– Не відів єм якось. Я пришов здолы, а він може горі пішов.

– Правду маєш, він пішов вгору. На бережок, як фурт до тромпачанкы.

– Я пришов, жебы... – загугняв Павел. – Я не знав же го не є дома. Та я піду.

– Што ты? Повідж, конечні чом єсь пришов? – підшупла го Анця. Не хотіло ся єй зась самій цілый вечур зіставати.

– Я... я тя хотів відіти, – выповів єдным дыхом Павел. – Не можу... Роб зо мнов, што хочеш. Мусив єм тя відіти. Не можу без тебе... – загакнув ся.

– Чіт! – зацыткала го Анця. Такой ся выдты берь! Штось сі здумав, нещастник...

– Анько, хоць як єм думав, передумовав, но ніч єм не выдумав. Не можу через тебе спати. Мучіть ня, же єсь нещастна.

– Нещастна, гвариш?, – просить ся посміваючі Анця. – Што мі хыбує? Вшытко мам. І горы, і долы. А ты гвариш – нещастна!

– Бісідують, же тя бє. Я... я то не доволю... – затяв пясти Павел, а Анції ся здав такым смішным, розтомилым, аж ся щіро розосміяла. Іщі по ній ніґда нихто так не тужыв. Аж Павел.

– А ты што мі?, – озвала ся в ній одразу женьска гордость. – Брат, ці сват, ці хто? Ты про ня чуджій чоловік. Што тобі до мене? Геле-го, якый мі ту герой. Заставати ся за ня хоче. А сам за себе застати не годен, – одразу ся єй захотіло позбытковати ся з нёго, а тым ся помстити за вшытку болість, котру зазнавала од свого мужа. – Хоче ня охранёвати, – продовжовала іронічно. А што іщі? Выспати ся зо мнов, а потім ся посмівати? Гей? Того ся ті хоче? Молоды дівкы тя не хотять, та на оддату пристанеш? Дай позор, жебы-м Ількови не повіла. Він сі з тобов дасть рады. Хочеш, повім? – Провоковала го немілосердно.

Павел без слова терпів, спочатку єй ніч не гварив. Чекав покы ся выбісідує, выллїє вшытку злость і жаль. Має можность комусь вшытко повісти. Няй і верешить ся на нім. Він єй розуміє.

– Анько, я тя люблю, – повів одразу потихы, підышов ку ній, взяв за малы, іщі такы молоды рукы.

Анця ся зачудудовано позерала на Павла. Як лем чекала тоты слова, як їх хотіла чути! Ах Боже, як шалено хотіла чути тоты слова. А што теперь? Што має робити? Кідь єй повіджене, же вна веце не служніцёв, не отрокынёв, вна – любена жена! Анця зістала німо стояти серед хыжы, безмоцно ся піддаючі Павловому пещіню, яке ся про ню стало балзамом. Є то можне, жебы чула таку потїху з дотыків чуджіх рук? Што ся з нёв робить? „Зраджую свого мужа", – усвідомила сі із страхом. Хотіла ся выманити з Павлового обятя, выгнати го з хыжы, замкнути ся, но в тім моменті єй нароблены рукы, цілком, помнякли, вхляли од слабости і обвили ся Павлови коло шыї так, же вже нихто бы їх не знав росплести.

Павел ся топив в єй поцілунках. Такой наруживой ласкы ся му в ёго жывоті іщі не пощастило зазнати. Анця го цілком роспалила. Оддав ся єй цілостёв, як ся лем може люблячій чоловік оддати.

– Павле, – застонала Анця. – Што сьме наробили? – плакала од щастя, цілуяючі го.

– Анько моя, я тя никому не дам. Буду тя хранити, – зашептав Павел.

– Чом сьме ся скорше не любили?

– Вшытко буде добрї, Павлику, вшытко буде добрї, – зась і зась без змыслів повторёвала Анця.

Паланя відїла, як од Анцї вышов Павел. Потім згасло світло. То є вшытко. Сама Анця ся о тім, што пережыла ани словком не выгварла. А Паланя не вызвідовала. Не была з тых. Відїла, же Анця перед очіма розцвівать, радість было на ню поппозерати. Но і Павел ся лем посмівковав,

тихо, радуючі ся своёму щастю, і никому ніч не вказуючі. Лем Паланя відїла, як ся му блїщало ёго синє око рефлектуюче зміну, котра ся стала в цілім ёго бытю. А Ілько? Він може не збачів Анциного щястя. Якым быв, такым і зістав, цілком, окрем богатства, летарґічный. Лем раз, кідь ся Анцї недобрї зробило, помняк:

– Анцько, досправды?..

– Гей. Буду мати дїтину, – одповіла строго. – Прошу тя дай мі покій.

– Розумлю, розумлю. Я дуже рад, – выповів і тїшыв ся як мала дїтина.

Хлопець ся народив міцный, крічачій. Домагав ся материных грудей. Просвітило во великій хыжи Ілька, котрого уже в тот час называли Бідным Богачом. Коли в ночі хлопчік плакав, перед выглядом ходили поставы – то гев, то там.

То Павел покрадмець приходив, жебы чув тот солодонькый про нёго плач. Сто раз зберав ся войти до хыжы, розбити фалошне щастя, взяти сі із собов сердцю мілы особы і втїкати. Но не хотїв Анцю прострашыти. Охабив єй, няй сама рїшить, як знає. Як зачав хлопчік бісїдовати і называти го вуйком, Павел терпів.

Анця мовчала. Была щастливов матїрёв і мовчала. Не хотїла стратити ани сына, ани доброты, на яку ся тілько наробила. Мучіла ся з того. Ці бы то справедливе было? „Моє потятко. Моє зернятко. Моє дробінятко“, – обертала ся Анця к сынови і в думках му обіцяла, же го зробить богатым. Доста ся натерпіла про тото богатство, няй холем сынови на хосен піде.

x x x

Хлопчік ріс, як з воды. На свого тата не быв подобный ани кущок. То каждому было ясне. Але довго ся нихто не одважив ани слова Ількови повісти. Знали ёго натуру. Хыбаль, яке таёмство в селї вічно затаїш? Раз в корчмі...

– Ільку, як ся має сын? – просять ся го в корчмі.

– Росте? Росте? Вже великый, правда?

– Великый, хвала Богу. Сім років буде мати. Вже піде до школы.

– А што му до той школы купиш? – вызвідовав посміховавчі бездїтный Фецько.

– Што му куплю? Тадь так, як вшыткы. Ташку і блайвас.

– Куп, куп, жебы намалёвав Жіжку з Троцнова. З єдным воком. Ха-ха-ха, – розреготїв ся на цїлу корчму.

Ілько одразу позорумів. Він і сам чув, но не доволив сі наслуховати внутрішнёму голосу, не хотїв ся перегрїбати в чутях. Нїґда їм не давав вагу. Важнїшый розум, а не чутя. Было і таке: якась жена, вже і забыв котра, му назначовала, жебы ся лїпше побзерав на єдноокого Павла, але Ілько лем махнув руков. Ёго Анця така не є. Вна так до роботы, а не до даякых дурніць. Ани бы ся не осмілила! А ту, в корчмі, позерай, выходить вшытко на світло...

– Нїт! – рыкнув Ілько не своїм голосом і одразу ся заганьбив, же вказав свої чутя. Помаленькы підышов ку барї.

– Палїнкы! – обернув ся ід корчмарёви. – Дай півлїтра, – і выпив єй як чісту воду, докінця ся ани не скривив. Нескорше, їмавчіся, одышов домів. Провадив го зломыселный погляд Фецька.

Нїт, нихто не чув ёйканя, нихто не чув плач. Была тиха ніч. Лем маленьке хлопча сховане на грудёх сусїдкы Паланї скучало: – Мама впала і не може веце встати. Лежыть і лежыть, а нянько коло нёй плаче і плаче.

Паланя напоїла хлопча молоком, положыла спати і сама ся побрала до сусїдів. Там Бідный Богач плакав над своёв Анцёв. Паланя ся дотулила єй плеча. Было студене, вже без жывота. Пустила ся до роботы. Треба было умыти мерву. Ілька выпровадила на двір а сама налляла воды до ваны, розболїкала мертву. Увідїла на єй тїлї много сінцїв. Умыла, вболокла і вырішыла закликати доктора...

x x x

Дзвонив дзвін. Четверо чуджіх хлопів несло Анцю селом на місце єй послїдного одпочінку.

Загребли гріб. Впала послїдня грудка землї.

Потім каждый, по пути назад сполокав рукы в ріцї, жебы не принесли домів нещастя. Выпили, штось зъїли за покій мертвой на комашнях, і розышли ся.

– Тихо, вже йдуть, зашомрали селяне.

– Хто? Хто? – озвали ся вопросы.

– Павел із своїм Ільком. Малый захворів позад того вшыткого, Павло з ним быв в шпыталю.

– Чом го назвали Ільком?...

– А де ся вни подїють? Павел має стару хыжу...

– А ці в тій хыжи не може жыти?

– Няй ідуть до нас. У нас міста доста.

– І в нас ся помістять. Моя Влена ся з міста не верне. Хыжа порожня...

Паланя збачіла, же малый Ілько тягне Павла на місце, де стояла їх хыжа. Підышла ку ним.

– Ану, зайдийте до мене. Наварила єм чаю. Зогрієте ся кущок.

Хлопець ся притисковав ід Павлови і бгынькав:

– Я хочу ку мамі, ку мамі...

– Підеш, сыну, підеш, лем што ся напєме чаю.

Павел ся ани не зачув, як назвав Ілька сыном. Раз назвав, так то теперь і буде.

Згорениско дотлївало. Над ним стояв нянько із сыном. Тримали ся за рукы. Міцно. Позерали на тополю, цвіт якой зачав вже опадовати.

(З україньского языка перетлумачіла Зденка Цітрякова.)

Кресало

Лавка в парку під стародавнов липов была про них якымесь тихым місцём, оазов спокою. Посідали сі вшыткы три коло себе – баба, мама, внучка – і стихли. Кідь вмер нянько, стара жена продала хыжу в селї і перешла жыти ку дївці до міста. Не є дня, жебы дївку не тягала на двір, десь там, де сонце гріє найлїпше, де панує тихо і спокій. Днесь дївка послухала матїрь і вєдно вышли на прогульку до парку. Теперь єй была вдячна за то, же ю принутила охабити стїны панелаку, – тоту шкатулю, де помаленькы вшытко западать порохом. Довколо было тихо. Стара жена то чула як дашто неприродне в бурливім містьскім світї. Тихо вдарило до грудей і наповняло ціле тїло. Тихо, спокій, тихо... Чуєш, як росте перша зелена травічка, як ся пробивать через землю. Їй выгонкы вливають до тебе новый жывот. Дївка ся уж давно не чула таков пробудженов. Тот день ся ї відїв цалком інакшым, одлишным од многых попереднїх – похмурных і смутных. Бабка стареньков руков выбрала гребінь, жебы росчесала волося. Її рукы, як і тварь были пописаны зморщками, в якых ся одбивав образ жывота. Волося праскало під гребінём, закрывало тварь і блїщало ся як стрібро. Через жмыт волося проникав выгаснутый погляд бланкітных очей, в якых не было ани слїду по синїй, таёмній глибинї, што фасціновала неєдного парібка в селї. Воргы даяк потихы шепотїли. Голосу не было, він ся десь дїв. Де лем ся подїв голос колись першой співачкы в селї... Голос, якым она выспівовала свою тужбу, радість, смуток і свої жалї...

– Голосе, голосе, де тя вітор несе...

Задудрала сі попід ніс бабка. Може підлягла впливу ярнёй природы. Але уста не выдали ани голоска, лем якыйсь неясный звук. Зась штось задудрала:

– Жалї мої, жалї,
то сьте ня зувяли.
Не з єдного бочку,
Але з каждой страны...

Співанка ся тяжко продерала з высушеного горла, і бабка змовкла. Дівка ся боком попозерала на свою матїрь. Буде і она так даколи вызерати? Буде сама зо собов бісїдовати? А потім їй час зотре з твари тот, здать ся, вічный жывот?... Она нияк не могла похопити тоту закономірность. Доколи буде молодов, доколи буде чути силу в грудях і стегнах... Стегнах, іщі все повных тужбы, все іщі зводливых і чекаючіх на мужскы дотыкы. Выбрала з кабелкы глядило і попозерала ся до нёго. Чекала, же там увидить потверджіня своїх думок. Напудила ся. На корїню носа ся зъявили зморщкы. Тварь ся нараз відїла повянута, начісто спрїта. Занурила палцї до густого чорного волося. Ці досправды?.. Не вірила. В тій густій чорній хмарї было видно файный жмыт сивого волося. Уж зачінать?... позерала на ся в зеркалї.

– Ніч, бесстаростно махла руков. В тім моментї вырїшила зробити вшытко про то, жебы была красшов і молодшов. То лем дочасне, то унава... Якый ту проблем? Сивину зафарблю, зморщкы припудрую...

– Не будь наївнов, – шептав ї внутрішнїй голос, – час не заставиш... Позерай – ты копія матери. Постарїєш так істо, як постарїла вна. З роздумованя їй вырвав зослабнутый голос матери:

– Заплеть мі волося. Даяк єм сама не годна, – і мати подала дївцї гребінь. Дївка ся спамятала. Заплела матери косу, тїсно ю звязала до вузлика, закрыла їй голову пестрофаребнов квіткованов хустков. Мати на ню вдячно попозерала. В тім моментї ся дївцї відїло, же мати ся подобать на її штирирічну дївочку. Дївчатко міджітым сидїло на лавочцї, на подив аж барз тихо, спокійно погомбовало ніжками, з часу на час ся тулило своёв гарджавов головков ку бабцї. Дївочку тыж фасціновала ярь. Ту і пташкы было чути, і квіточкы мож было зберати, і на зелену травічку было радість позерати. Вшытко тото наводило необычайный спокій і мір. Мала хотїла злїзти з лавочкы. Свою позорность упрямила на камінча, што лежало в траві. Одразу ся заблискало і з неба ся озвав лопіт. Дївча зістало сидїти, і чекало што буде дале.

– Бабо, а то хто фотоґрафує? – попросила ся.

– Хто там горї бухать?

– То Бог, дївочко моя, пече колачі, – одповіла бабка. – Буде додж, будуть колачі.

Видно, дїтинї ся полюбила бабина одповідь, бо она ю зачала засыповати фурт новыма і новыма вопросами.

Як то, же є світло? Одкаль ся там зъявило? Хотїла ся веце дізнати о таёмствах жывота.

Бабка ся дотуляла того маленького пахнячого сотворїня, жебы холем на момент помолодїла, жебы чула, як ся до нёй вливать новый пруд жывота...

Нї, она не буде рїшыти законы фізікы. Де ся о них дізнала? Она мать свої властны законы. Законы жывота. Поступно зачала росповідати тоты законы дїтинї, котру тримала за тучненьку ручку у своїх жылавых, высушеных палцях.

– У нас даколи не было електрикы, як теперь, – повіла. З часу на час притримовала руков хустку, жебы тримала неслухняны короткы волосы, котры ї все падали на чело.

– Та чім сьте вы світили, бабо?...

Бабка ся потаёмкы усміхла. Роздумовала, як одкрыє іщі єдно таёмство з давного жывота. Про внучку ся то може буде відїти як приповідка, но про ню то быв спосіб єствованя. Она гордо і выразно спустила: – Мы собі світло выкресали.

Дївчатко вытріщіло оченята і покрутило головков. Не вірило і не розуміло.

– Выкресали? Бабко, а як выкресали? – просило ся, стискаючі бабины колїна.

– То было тогды, як я была іщі дївков. Тогды не было швабликів, не было лапмы. Быв такый камінь, што ся звав кресало. На тім кресалї выкрешовали іскеркы. А як ся выкреше іскерка, то од нёй ся розгорять яловы трїскы. Они горїли на пецу і світили цілый вечур. Колись на пецу, дївочко моя, ся пекло і варило.

– Та-а-а-к?! – притакла внучка, як кібы єй вшытко было ясне, і замовкла. На їй твари ся зъявили хмуры. Іщі нїжнїше ся притулила ку бабі, хотїла ся пестити як маленьке мачатко. Бабка нїжно погласкала червенкасте, як поломінь волося і зачала заколысовати свою єдину радість – свою внучку. Молода жена слїдовала матїрь і дївча. Позерать, як внучка заспавать коло бабкы на колїнах, як щастливо ся усмівать. Нараз скаменїла. Аж теперь собі усвідомила, же ід нїй ся дївочка нїґда так не тулила, як ку бабі. Але то її дїтина! Она ї породила. Лем її она належить, никому веце. Нихто на ню не має право. Хотїла дївочку збудити, і силов-моцов взяти з материных колїн. Блаженый усмів сплячой дїтинкы єй принутив безмоцно одтягнути рукы. То зато, же-м жарлива? На властну матїрь? Жена трясучіма палцями закурила ціґаретлю і силно потягла...

x x x

Кавярня, як фурт, пулзовала звычайным штудентьскым жывотом. Вино спід стола хлопцїв текло неконечным прудом. Она тыж пила. Першый душок здав ся приємным еліксіром і розтїк ся по найтаёмнїшых кутиках її молодого, непорочного тїла. Зась ся напила. І зась... Зачервенїла ся, обколесило ю якесь приємне обчекованя, котре мало надыйти.

У кавярни была по першыраз і барз ся єй ту любило. Грала приємна, помала музика. Як ся роспозерала довкола, єй очі ся стрїтили з очіма на погляд приємного хлопця із світлыма бавусиками під носом. В ёго очах было дашто дырзе, але і дашто нїжне. Притяговали ї, як маґнет. Нї, она не вірила на ласку на першый погляд. Але не могла одорвати очі од парібка. Зачали грати танґо. Зістала заскочена, як ку нїй приступив:

– Доволите? – запросив ю слушно до танцю. Поставила ся зо стїлця і.., як осиковый лист, затрясла ся в ёго обятю... як бы в снї піддавала ся ёго дотыкам. Кров пулзовала в жылах і сердце выскаковало з грудей. Ёго дотыкы ю спалёвали і она хотїла чути їх так довго, як лем буде можне. Ох, лем най танець не кінчіть... Він повольно гладив її крегонькы плечі, устами ся дотыкав її чорного волося. Она зась і зась трясла ся в ёго обятях. Быв тихо, з часу на час скрывав усмішку під світлыма бавусками. Потім ю попросив, жебы перешла ку ёго столу.

x x x

Збудило ї черканя ключів. Выкатулила вочі. Над нёв стояла даяка чуджа жена.

– Дївочко, што ты ту робиш? Хто тя пустив до готела?..

Здавало ся, же то сон. В тім моментї не могла похопити, што тота жена од нёй хоче. Кідь їй ся так солодко спало.

– Же ся не ганьбиш, ту гола вылежовати. Але уж вставай. Я мушу попрятати ізбу! Паров єй стопило од ганьбы. Механічно прикрыла голы груди. Перешла руков по постели. Была порожня. Ани слїду по молодім парібкови. Біль, зрада і ганьба пекли як вугликы молоде тіло, кідь ся наскоро облїкала, прикрываючі скырвавлене простерадло деков, скрываючі очі перед упрятовачков...

Думала, же своє перше велике скламаня залїчіть вином. Пила і вірила в надїй: буде вшытко так, як передтым, ніч ся не стало. Та стало ся. Через три місяцї сі усвідомила круту правду єй омылу: буде преспанков. Опановав єй аж смертелный страх. Не было помочі, докінця і знамы докторе одмітали поміч. Што мала робити? Перед судьбов ся ниґде не сховаш. Признати ся матери? Роздумовала. Нагнївать ся, буде догваряти. Но мати напочудованя бісїдовала спокійным, вырівнаным голосом:

– Не муч ся. Даяк то буде. Ты не перша, ани не послїдня. Знаш, дїти ся родять в небі. До нашой порожнёй хыжы дїтинкы треба. Бо прийде час, перед кінцём світа, коли ся дїти перестануть родити. Бог не буде потребовати дїтей. Лем най ся здраве народить. Мати ю заспокоёвала,

як найлїпше знала, бо хто, як не мати поможе свої дїтинї в найтяжшій хвілї? Материны слова ю досправды успокоёвали, і она ся розгодла, же возьме на себе вшыток тягар матерства. Тото рїшіня ю не опустило до першого плачу дїтинкы, котра голосила свій приход на світ...

Як ся народило дївча, жена вірила, же буде способна воёвати з болём, но самота болїла все веце, і веце, выр жывота ю тягав, як кібы до глубокой студнї, з которой не мала силы холем на момент выплавати і хопити дых. Нудны пеленкы, стереотіпна робота. Не тїшыв ю ани усмів красной, як святый вобразик дїтины, котра натяговала рученята ку свої матери, глядаючі в нїй опору. Мама ся одвертала і втерала слызы.

– Чом праві менї ся тото мусило стати? – не раз роздумовала, кідь сі лїгала вечур до постелї. – Чом праві я мушю зношовати іронічны погляды знамых? І што чекать мою дїтину? Яка буде їй судьба без нанька, што пропав, як кібы ся у водї затопив, не охабив за собов ниякого слїду?

Кібы она знала, як з нёв судьба пожартує, нїґда бы не перекрочіла поріг той кавярнї, не дала бы ся обаламутити. Мало то даякый вызнам?

Час робив своє. Ці досправды промарнить свої найлїпшы рокы коло шпаргета і пеленок? Вшытко ї зачало лїзти на нервы, чім дале веце ся хотїло слободы, мужского приятельства. Стачіло раз перекрочіти помыселну границю, і... Зачало ся... Уж не могла, не находила сил упокоїти ся... Ночны бары, вино, хлопи ся стали змыслом її жывота. Зачала ся задумовати, што є про ню добре, што інакше быти не може, але і што досягла веце, як може досягнути выдата жена.

Каждый день надраном трафляла ключом до замкы, отваряла дверї, кываючі ся од выпитого вина, выззуваючі ся перед дверями. Голов тріщала, як кібы была в желїзнім вобручу. На ніч не думала, лем бы лячі чім скорше спати тай забыти на вшытко...

x x x

– Пофрыштыкуєш? – з кухнї зазерала старенька мати, котра стояла коло пліняка, загрїваючі вечерю.

– Дайте мі покій! – грубо одрїзала матери. – Я така зморена, спати ся мі хоче. Спати! Чуєте?! – вызвірила ся на стареньку, жебы ю не зачала кортати за єй грїхы.

Даремно. Стара, сива жена, роками згорблена, тяжко ся операюча выробленов руков о паліцю, нїґда ани словом не назначіла єй хыбы, лем в очах ї світив неконечный біль. Материны очі, її мовчанливость страшно розъїдали єй дївку – молоду, повну жывота жену. Спокійный тон материной бісїды выкликовав злость. То ї іщї веце провоковало мстити ся за збабраный жывот тому, кому могла – найблизшій особі –

матери. Не приносило єй то полеготу, наспак, выкликовало то у нёй іщі крутїшы думкы, як были єй слова: – Як я терпіла, най терпить і она...

– Чом ся на мене так позераєте? – просила ся гнївачо, покладавши ногы на стіл і выфукуючі з ціґаретлї густый дым просто в тот бік, де стояла мама. Мати сі несміло сїдала коло нёй. Наперед сі оперла паліцю о операдло стілця, потім ся єй внавлене боляче тїло звезло долов на столець. Тяжко выдыхла і обернула погляд до выгляда коло леднічкы:

– Мала спала спокійно, – повіла так, як то звыкла все говорити. – Лем раз ся збудила, бо ся бояла тмы.

– Но, і яка єй робота? Спала, та спала! – злостно бісїдовала дївка. – Што мать робити, як не спати? Тілько її роботы! – і, бухла стілцём. Швыдко пішла до купелнї, жебы змыла зо себе бруд і унаву з непереспатой ночі.

Старенька мати сидїла як прикована до стілця, мовчкы ся позерала на образ Святой Богородічкы і тихо сі шептала попід ніс:

– Одпусть мі, пресвята, то што ю так караш?.. Або ці мала дїтина, не знати чом, винна?

x x x

Мала ся помалы пробуджала. Луч теплого сонця ї нїжно кыцкав, гладив лїчко, червене од сна. Єден луч ї сїв на носик. Кыхла і конечнї ся пробудила. Выслободила ся з бабиного обятя, протераючі заспаты очі. Прамінь гарджавого густого волося піддув легонькый вітрик... Мала му іщі долонькы підставила. Молода жена зачудовано, як кібы першый раз провідїла, обзерала свою дїтину. Кілько то было годин, як ту вєдно вшыткы три пришли? Час ю вырвав в парку під стареньков липов із забытя. Нараз ся прояснило... Настало усвідомлїня того, же лем дївочка їй може помочі выблукати ся з блудного лабірінту, до якого ся так легковажно дістала. Дївоччин блаженый усмів, ямкы на личках, мнягоньке волося притяговали, як нїґда. Женї ся хотїло попестити свою дїтинку, обяти ю, поцїловати...

Мала ся грала з камінчатми, співала сі притім свою співанку, што ї навчіла бабка. Мати ся наклонила ку дївочцї і наставила воргы.

Дївчатко прекваплено джмурькло очіма на маму. Што тота жена од нёй хоче? Обернуло погляд на бабку, глядаючі в нїй поміч. Потім ся запозерало на бабины очі, такы мілы про ню, одвернуло головку од матери і так, як жалостне мачатко, положыло головку бабцї на колїна.

Мати нервозно вхопила дївчатко до свого обятя і стисла так, же мала аж зъёйкла од болести

– Дай мі пусу, – повторила, вкладаючі у свої слова вшытку нїжность,

яку лем была способна проявити. Мала ся бранила, кываючі головков на вшыткы бокы. Тота жена была про ню брыдков, все закуренов од дыму, смердячов за ціґаретлями.

– Не хочу, – повіла через слызы.

– Чом? – попросила ся єй мама і не могла порозуміти справованя дївочкы.

– Чом ня не хочеш поцїловати?

Дївчатко ся зась росплакало. Єго оченята і тварь прозраджовали беспомічность. Мати в міцнім обятю дале стискала свою дїтину. Нараз ся дївчати подарило вырвати і – давай втїкати. Плянтаючі ніжками, толочіла дрібну травічку. Захранов ся їй відїла быти лїска, котра не знати якым чудом, пережыла у містьскім парку. Мала ся розбігла ку лїсцї, сховала ся під нёв як дике звірятко, втераючі слызы рукавом. Была розгоднута там остати навікы, лем жебы ю не обїмала її матїрь, лем жебы не чула її слова, не пахала смердюгу і не дусила ся дымом од запаленой ціґаретлї. Сердечко ї порадило, як выграти над матїрёв....

x x x

Молода жена стояла коло лавкы, позерала ся за дївчатём і не могла ся гнути. Вшытко у нїй якбы завмерло. Поступно ся зачала рушати. Відїло ся їй в тот момент, же вшытко буде залежати од дїтьского поцїлунка. Єго смак уж давно не чула. І ці чула она солодкость поцїлунка даколи в недавній минулости? Выкрадала ся ночами з дому, жебы нашла дакого, жебы потупила свою самоту і неспокійне прягнутя фурт мати коло себе хлопа. Не уникала она сама стрїтнутю з дїтинов? В світлї того моменту нараз відїла тото, што єй довго уникало. Ці уж давно не чула, же єй мала дївочка переставать з нёв комуніковати, бочіть од єй ласканя, одвертать од нёй очі? Вшытко тото якбы в острїм світлї ярьнёго сонїчка стояло перед нёв. Страчать властну кров... Што ту охабить?... Сивину... зморщкы... Затягує ся вузел коло шыї і... давить, давить... Нараз ї охопив страх. Де ся подїла її горда віра в себе саму. Думать веце о своїй красї, як о жывотї, котрый жыє? Або... Чекать на красну молодость по боцї чаровного прінца? Дочекать ся?

Проник єй холод страшной пропасти, над котров уж тримала єдну ногу. Нї, іщі ся дасть вернути, іщі є час, жебы ся спамятати, жебы ся одхылити дале од пропасти... Як шалена розбігла ся ку своїй дїтинї, клякла перед нёв на колїна.

Дївчатко іщі фурт сидїло під кряком. Попозерало ся на матїрь, котра ся якось дивно, неприродно зогнула, склюбачіла. Дївча ся захмурено позерало зо своёй скрышы, помаленькы зо страхом ся зачало прибли-

жовати ід матери.

– Пробач мі, дітино моя, пробач... – спущяючі очі до землї, шептала мати.

– Мам.., – выповіло дївчатко і присунуло ся ближе ку матери.

– Што, сердце моє?...

В тужобнім очекованю двигла на свою дїтину очі, повны слыз.

– Подаруєш мі кресало? Як в ночі підеш гет, я собі выкрешу світло і буду світити, покы ся не вернеш. Я ся бою тмы. А іщі ся бою Бабы-Яґы, котра бере дїти до міха і мече їх до ямы, – выливало поступно свої жалї дївчатко.

Мати слухала свою дїтинку і єй голос ся ї здав як музика, котра рїзала сердце.

– Подаруєш мі кресало? – повторило дївча.

– Правда, же ті подарую... І.., задушавши ся од нечеканого прилилу емоцій, щастливо зашепотїла: – І выкрешу тобі світла тілько, кілько лем хочеш... Што там світло!.. Я выкрешу сонце, таке велике ясножовте колесо, котре ті буде навсе світити. Бабка нам поможе, правда? Молода жена ся попозерала в тот бік де сидїла бабка. Стара сива жена на лавчати тихо слїдовала тоту сценку. Так довго на ню чекала. Мати Божа, дякую ті...

x x x

Коли маленькы, тучненькы рученята стискали свою маму коло шыї, молодій женї ся здавало, же

она сама ся теперь родить до нового, незнамого жывота. Нїжно тримаючі в обятях свій найціннїйшый поклад – свою дїтину – вертала ся назад на лавку. І ку розповідям о Бабі-Ядзї, о коцурикови і когутикови, о лишцї і кізлятах і о іншых чудесах дїтьского світа, котрым не было кінця...

Зась ся заблискало... Загырміло... Зачав падати теплый ярьнїй доджік.

Нараз заграла своїма пестрыма фарбами дуга, яка приспіла ку злагодї цілого пообідя. Опоєны од озону, наставуючі тварь ласкавым лучам сонця, выходили з парку три особы, три людьскы судьбы. Тримаючі ся за рукы, они весело перескаковали, ці помалым кроком обходили млакы...

(З україньского оріґіналу переложыла Бц. Петра Семанцёва.)

Манна і оскомина

Марец

Писав ся 1979 рік. Быв марец. Ближыла ся ярь, але сніг іщі великыма фалатками лежав неростопленый на земли, як мертвый. Чекав на свою кончіну, яка уж-уж мала надыйти. Село спало, як прибите. Десь-ту ся озвав спів із корчмы, але заглухнув у пяній наладі.

Я зажыла тот образ, кедь єм выступила з автобуса у своїм селї, што ня привіз із Пряшова. Сніг мі весело поскриповав під ногами. Небо было посіяне маленькыма і великыма звіздочками, якы джмурькали, вітаючі ня дома.

Кедь єм ся ближыла ід свому обыстю, де-м ся народила, стисло мі горло. А то все так, кедь єм ся вертала домів. Думала єм, ці найду впорядку свого нянька, якый терпів на анґіну пекторіс, фурт єм мала чутя, же го найду мертвого десь там на земли лежати. Не буде го кому ани спорядити на послїдню путь.

Думала-м на матїрь, котра выроблена і выроджена жена ледва ногами по обыстю переберать, бо не годна собі дати рады з роботов. Фурт ся мі привиджала їх кончіна. Тото мі стискало сердце і теперь.

Приросла єм ід родичам, як може нихто із моїх пятёх сестер і брата. Была єм наймолодша в родинї, а думала-м сі, же моёв повинностёв є ся постарати о своїх родичів – і в добрых і в злых часах. Я была без мужа і без родины, слободна, также чутя той повиности тым было іщі веце зосилнене.

Несла єм нянькови чуколаду, всякы вітаміны, помаранчі, бананы, якы він любив, як і вшытко солодке. Про матїрь єм несла темну, теплу хустку і гумовы чіжмы, якы все было треба на заболоченім дворі.

Несла єм тоты маленькы світьскы дарункы, а моя душа ся трепотала од страху, ці своїх родичів найду жывых і здоровых.

Я в тім часі єм наступила до роботы як редакторка в єдных новинках. І кедь робота была барз нарочіта, пірвати контакт із своїма родичами єм не хотїла ани на короткый час, главно нянько быв про ня моралнов і творчов опоров. З ним єм часто конзултовала, як треба писати, о людёх, што найрадше чітали. Часто єм му носила нашы новинкы і давала чітати статї, котры были насычены буйнов молодов фантазіёв. З них аж пырскала любов ку чоловікови.

Ружовы то были рокы! "Телячі», як гварив єден мій колеґа. Вшытко было красне, каждый быв добрый, і тот найвекшый неприятель чоловіка ся мі здавав доброй душы і хосенный.

Нянько ся час од часу усміхнув попід баюсы, кідь чітав тоты мої златанины.

– А чомже, дївко, пишеш так, же ті ніч не розумлю?..

– Як не розумієте? – обурёвала єм ся. Тадь ту так красно вшыткой полопатї написаной!..

– Але якось незрозуміло. Много слов не знав. Так твердо по українськы.

Я му высвітлёвала, як єм могла і знала, же наш язык, то є слабый язык, же го треба повышыти на высшу уровень. А тот, українськый, то є наш найблизшый язык. Зато ним пишу, зато єм го полюбила і не вымінила бы єм го ани за цїлый світ.

Нянько ся лем посмівковав попід коротко застрижены баюсы і думав сі своє. По короткій павзі пригладив своє рідке волося, пошкрябав ся під носом і рік:

– Ты – шалена, хоць єсь школована. Я бы написав лїпше. Каждый бы мі порозумів. Кебы я написав, як єм на фронтї боёвав, то не так бы ся чітали вашы новинкы!

– Но, а ці написали сьте? Ніч сьте не написали, – не здавала єм ся. – А такой гварите...

– Ши не пришов час. Днеська ани не мож вшыткой гварти. Як прийде час, повім, шо єм пережыв, а ты то напишеш. Дав єм тя на то вышколовати, жебы єсь то написала. Бідно я тя школовав, але ся то подарило, – повів нянько і зглубока сі вздыхнув.

В тім вздыху єм чула вшытко: і то, як ходив до Микулы жычати менї грошы на путь, і на прожытя в Пряшові, і на моє облечіня, і всякы іншы мої прожыткы.

Ішла єм ід свому обыстю, несла єм тоты бідны дарункы, якы были іщі за біднїшы няньковы грошы, і страховала єм ся, ці найду своїх родичів жывых.

У сусідів ся уж не світило. То быв двір, через котрый требало перейти до нашой хыжы. Позерам, а у нас ся світить. Чекають ня. Было мі красно коло сердця. Пришла єм ближе ід дверям. Были замкнуты. Лем вонкашнє світло світило. Подуркала єм. Нич...

– Няньк, гов няньк! – загойкла єм.

– То ты, Марь? – озвав ся нянько з переднёй хыжы, де спали з матірёв,

бо там было тепліше.

– То я ту, Маря, втваряйте!

– Йду вже, йду, вычекай кушёк, – зась ся озвав нянько вже ближе коло дверей.

Чекала єм спокійно коло вонкашнїх дверей. Было мі добрї, як єм чула няньків голос. Уж мі ани зима не была. Почливо єм тримала замок в руках і чекала єм, покы нянько одмонтує ключку на дверях і впустить ня до хыж.

Світло ся засвітило. Нянько отворив дверї. Стояв передомнов простоволосый, заспаный, в довгых синїх ґачах. Боже, якый то про мене быв святый образ! Спустила єм ташку на землю, незґрабно єм го обяла, поцїловала на лиця і на рот. Ёго баюсы ня дакус покололи.

– Ту єм вам дашо принесла, – повыкладовала-м на стїл містьскы доброты.

– А вам, мамо, єм принесла теплой хустя, жебы сьте ту не мерзли. Вже спите? – загойкла єм до другой хыжы, бо єм не видїла матїрь выйти.

– Тадь сплю, сплю, якось єм не гона днеська встати, кашель ня зморив, – одповіла мі мати з другой хыжы.

– Зашла єм там. Мати лежала глубоко під перинов, коло нёй были пішкоты, котры закусовала од кашлю. Выцїловала єм єй змарніте, старече лице.

– Там маш фасоплю з капустов заправляну на шпаргетї, та сі возми, – повіла і іщі глубше ся вопхала під перину, під котров глядала і тепло свого жывота. – Ніч йиншов єм неська не варила. Пусный день, пятніця. Я ніч днеська не їла, лем аж як сонце зашло, та єм сі тромпаку спекла на шпаргетї, і з кваснов соровов капустов єм зіла.

– Дашо вас болить, мам?

– Голов, дївко моя, голов мі розмітує. Ніч мі не помагать. Ани боровічка, ани чеснок. Гварять, же мав высокый тлак. Недавно ня серед двора кров залляла. Гварли люде, же то ші добрї, же з ня вышла тота кров, шо недобра. Бо кебы ся так не стало, та не знав, ці бе-сь ня нашла жыву.

– А ці были сьте у дохтора? – позвідовала єм ся, і стерпла єм страхом за матїрь, яка ся мі нияк не любила, же так лем в постели лежала.

– Быв ту дохтор. Але шо зробив? Ани інекцію юй не дав. Ші гварив, же мати молодіца, а же юй ніч не є. Лем бы їм стовкы давати, та бы были добрї ід людём. Але выдкы їх тулько з доходку наберу?..

– Та де такой гварите? Чого бы стовкы хотїли? – запохыбовала єм о злій моралцї нашых докторів.

– Ты не жыєш на валалї, та не можеш знати. Недавно і я быв у дохтора, а знаєш, шо мі повів влыцькый доктор, кедь єм му давав двадцятку?

– Та шо такой? – попросила єм ся нянька.

– Но, же вун дєтвы не курить. Я єм добрї порозумів, же двадцятка, то суть про нёго дєтвы, бо вун хотїв стовку. Але, повідж мі, дїтино моя, де я їх наберу тоты стовкы? За каждым, кедь ту даякый дохтор прийде, дай стовку, йиншак ани з тобов бісїдовати не буде.

– Жебы то так было? – кручу головов, бо сама єм іщі на властній скорї таку брыдоту не зажыла.

– Так є, так. Але шо маєме робити, кедь ші хочеме дакус пожыти. А аде дали сьме дашо, а матери не помуг. Позерай, і неська ся чує зле, а вун гварить, же іщі молодіца і потлепкує єй по плечох. Шо бе-сь на то повіла?

Зістала єм тихо. Приготовила єм матери чай і однесла до постелї.

Нянько сі лїг на другу постіль, а менї ся іщі не хотїло спати. Хотїла єм іщі дакус з няньком і матірёв побісїдовати. Ай нянько мав дяку, бо сьме ся довго не відїли і не чули єден другого. Приложыла єм дрыв до кальгы, а сама єм сі лягла на діван під выгляд.

Дерево файно попрасковало в кальзї котра ся поступно роспалила дочервена. В хыжчінї было приємно, тепло. Атмосфера была о то лїпша, же єм была вєдно із своїма родіами. Тото чутя істоты тяжко з дачім іншым порівнати.

– Шо нового у валалї? Хто вмер? Хто ся народив? – попросила єм ся.

– Та ніч такой, лем Павел згоры ся завісив.

– Та шо са му стало?

– Пяный быв, та тото. Шось із женов ся не полагодив, – одповів нянько. – Не мав такой робити. Хоць бы як было, не мав сі брати жывот... Але шо то палїнка докаже! Вна не єдного зо світа звела, не єдному голов закрутила. Геле, кулько хлопу у валалї повмерало кулі палїнцї! Самі слободнї. Лем бы їм жыти – молодї паробцї. А вже їх червакы їдять. Кебы я мав тото здоровя, шо вни, за ніч на світї бы єм ся не дав, – нянько глубоко вздыхнув, як кебы сі представив цтый свій дотеперїшнїй жывот. – Але шо зробиш? Днеська, кебы єм іші міг пожыти, тяжко ся мі дыхать, не годен єм робити. На шо са мі на тум світї трапити?

– Та де такой гварите, няньку! Вы ші пожыєте! Не можете вмерати, бо сьте мі не поповідали о своюм жывотї.

– Шо такой бе-м ті мав гварти? Жыв єм, як каждый. Мучів єм са на фалатку землї. Зазнав єм много біды, недостатків. Стояло то за то. Теперь не можу дыхнути. Сердце мі выперать з грудей...

Заразило ня, же нянько так смутно бісїдовав. А якый то быв красный, жывотаспособный чоловік!

Памятам, раз, кедь уж мав проблемы із сердцём, хотїв ся помоцова-

ти, же то він годен двигнути віз. І вхопив го за задню часть, же то він го перенесе на інше місто. Але што ся стало? Не міг то зробити, бо не мав силу. Тогды быв страшно нещастный і порозумів, же ёго жывот ся скінчів, тот фізічный, же уж не може жыти, але лем екзістовати. Де ся поділи тоты часы, кедь быв з нёго косець першой класы? Кедь покосив луку, вызерала, як выбрытвена! А тот порядок на луціщ! Чістота! Ниґде ани фалатча прутика, ани лем листочок даякый збыточный ся ту не валяв! А як робив копіцю, то бавив ся коло нёй, як коло даякой парадной дівкы. "Знаєш, – гварив мі, – треба копіцу нелем добрї накласти, але і почесати, пригладити, жебы даяк вызерала».

Я часто стояла на верьшку копіцї, тримала єм ся за паруцентіметрову востровочку, яка стерчала зо сїна і іщі єм ходила довкола. Я сі тогды думала, же кедь натягну руку, та ся дотулю неба. Оно было высоко, было синє, а менї ся крутила голова...

– Даву галузу! – загойкав нянько. – Єднов ногов ступ на ню, а другов са спущай долов!

Я ся зачала спущати. Спустила єм єдну ногу, запхала до сїна, і помаленькы, із штиріметровой вышкы єм ся зачала спущати. Летїло то зо мнов. Мала єм заголене черево, а кедь єм ся спустила, здерла-м го до кровли. Рубцї были червены, а ту-там кровоточіли.

– Няньк, але за толочіня копіцї мі дашо дасте? – попросила єм ся нянька, кедь єм напыцяла землю.

– Обіцав єм тї коруну за кажду копіцу. Будеш єй мати.

– Няньк, але то вже, як так ряхуєме – двадцять пять.

– Добрї знаєш ряховати, – похвалив ня нянько. – Шо єм вбіцав, то будеш мати.

А так і было. Нянько, як ся вернув кінцём зимы з Чех, де ходив робити до лїса, на Шумаву, выраховав мі 25 корун за лїтню роботу. Што то было за радости! Колись то были коруны! Што єм сі купила? Тромпачаный цукерь. Были то першы мої заробены грошы. За толочіня копіць. Нянько быв справедливый – тїлом і душов. Дуже ня любив. Лем Маруськов ня кликав. А не было того вечора, як єм была маленька, жебы ня не взяв на колїна і не покормив чиром або печеныма бандурками із кваснов сметанков. "їч", – так мі гварив. "Бо не выростеш. Як будеш їсти тромпакы з кваснов сметанков, будеш мати червенї ліца".

Я ся позерала на нянька і охотно єм приїмала ёго ласку, давала єм ся кормити в представі, же досправы мі лиця почервенїють. Як єм ся наїла, та-м нянька тягала за баюсы, за ніс. Нянько то терпезливо зношав і приносило му то свого роду успокоїня. Дарьмо, стрітила ся росквітаюча молодость і осінь жывота. Нянько і ёго наймолодша дїтина, "пошкребя», як він звык говорити.

А тото ёго пошкребя теперь ся з ёго помочов вышкрябало меджі людей, а зась ся вертать до гнїзда, скады вылетало. Вертать ся, жебы погладило зморьшкы на твари свого нянька, жебы притисло до грудей свою маленьку матїрь, од котрой нігда не вчуло злого слова, лем "ты – моя рыбко, голубку мій". То быв єй словник ку моїй особі. А кедь так з няньком сьме бісїдовали о вшыткім, што ся у валалї творило, покы єм там десь місяць не была, мати спід перины на нас позерала, час од часу закашлала і перешмарила слово-дві.

– Так, вера, так, – і ніч веце.

Найчастїшов темов мого нянька была война. Друга світова. Тоту сам на властній скорї пережыв, она му насякла до тїла, і не было той силы, жебы ся єй збавив. І в тот вечур так было. З новин властного села сьме перешли на войну. Як єм чула, же нянько ся зберать о ній говорити, выскочіла єм з постели, выбрала єм з ташкы маґнетофон, котрый мі за тунїй пінязь продала єдна артістка, і запла єм, жебы записати штонайавтентічнїше няньковы слова.

– Взяли ня, як єм з матірёв на Липках тромпакы садив. Не было коли са ани вболочи.

– Няньк, а як са то стало, же не маєте тот палець? Но, тот указовак, – попросила єм ся, бо тот палець ня уж одмаленька дражнив на няньковій руцї. Не знала єм сі высвїтлити, чом то другы хлопи мають цтый палець, а мій нянько лем такый маленькый кыптик. Дуже мі то хоць-коли припадало смішно, бо нянько з ним знав і закымкати. Кедь єм ся го тогды на палець звідовала, нянько мі одповів, же ся то дізнам, як выросту велика. Также теперь єм тоту шансу схосновала.

– Гей, тот палець.., – задумав ся нянько. – Якбач, я ті мушу о нюм повісти, бо мі не даш покоя. То было так: кедь ня взяли Мадяре, а было треба стрїляти до Русів. Я до никого не хотїв стрїляти, быв єм сам рад, же жыю. Также, кедь зьме были транспортованы, я собі у влаку припер палець меджі двері. Лемже потому в немоцніцї, кедь са палець загоїв, мі повіли, же стрїляти можу і з середнїм. Мусив єм іти до боя, ці єм хотїв, або ни. Всякой єм пережыв. Было нераз так, же кулї цупкали коло мене, як доч, але хвалабогу, ани єдна до мене не трафила.

Молив єм са, жебы са так не стало, бо шо бы дома жена вчінила із чотырьма дїтми?

– Ой, вера, так было, так, – як кебы ся зо сна пробаторила мати і придала ся ку дебатї. – Я зустала сама дома, не было шо їсти. Німець пришов, а я Влену на руках тримала маленьку. Хотїв взяти корову, а я не давала, а вун мі пушков до грудей таку штулаґнув, же, кедь са не їмлю двери, шо были на стайни, та й бе-м са з дїтваком перевернула. Наміряв на ня пушку, та шо єм мала робити? І так зьме зустали без нашої годовалніцї.

Без молока. Діти лупкы з тромпаку їли, дику лободу, а вун по фронтах, а я дома сама, – вздыхла сі мати. – Ани не хочу такой споминати.

– А ты думаш, же менї там добрї было? – взвав ся нянько. – Же я там ішов добровольно? Проклынав тоту войну, вна ня здоровя збыла. Та ці я днеська бы быв такый жебрак? Мало шо чув, бо тоты выбухы зробили свой, недуспанї ночі. Нераз зьме шли – вояци, а сьме постоячкы спали. Ой, нелегко менї было, нелегко. Ты холем в даякум теплї ту была, а я в студенї і в голодї нераз. Кешервешный то быв муй жывот на туй проклятуй войнї!

– А я ту была сама, з громадков дїтей, – не здавала ся мати. І она хотїла выповісти свій жаль, свій біль. Бо хто і коли ся нёй звідовав, як єй было без нянька? Як было самотнїй женї із штирьма дїтми. А де молоды рокы? Як перешли? Самотны ночі... О них мамка не говорить, лем тяжко вздыхне і іщі глубше ся сховать під перину. Лемже довго не годна полежати в єднїй мірї. Мучіть єй кашель. Лїгать то на правый, то на лївый бік, то горізнач. Наконець находить, прецінь, своє місто на постели і заперать очі, бо є змордована по цїлоденній роботї на обыстю.

Нянько уж тыж похавкує, а я ся не зберам го довго мучіти своїма вопросами, реку, і завтра день, гашу сорокволтову жаровку, выпинам маґнетофон, зоблїкам ся і шупну ся під материну перину. Є мі під нёв красно. Є ту чутя слободы і повной спокойности, ку вшыткому ся придавать чутя істоты меджі своїма...

Нянько скоро заспавать і вже чути, як наголос хропить.

Мати спить тихо, ани єй не чути.

А я ся позерам до ночной тмы, котру прорізує світло місяця. Здає ся мі, же місяць лем на мене світить, як кебы ся ня хотїв дашто позвідовати. Може і тото: "А тобі ся самій спить добрї? Не є ті смутно?» Хотїла єм з ним надвязати діалоґ, але материна перина ня цалком нагріла і я ся оддала єй ласканю, покы ня не зморив сон. Сон о моїх прийдешнїх снах, о моїм далшім «жывотї» котрый ня іщі лем чекав...

Апрілёвы ремінісценції

Каждый місяць в роцї є неповторный. І апріль. Хоць збівша бывать мокрый, слотавый, але має своє чаро. Бо земля ся тогдьі пробуджать із зимушнёго сна. Хрістіан ся чує, як зась народженый. Приходить ярь, а то є знамено реґенерації тїла і духа.

Я ся тыж пробуджам до апрілёвого дня. Пробуджам ся тяжко, бо вночі ня морили неприємны сны. Снило ся мі о матери і нянькови, же стояли на высокім березї, а тот берег же ся чім дале, тым веце зосував долов. Я стояла на рівнині і нияк раз єм їм не могла помочі. Мати была вбрана в білім, таку красну єм єй іщі ніґда не видїла. Была весела, сміяла ся, штоська мі все вказовала і тулила ся ід нянькови. Нянько – выскокый, красный хлоп єй обяв коло плечей і так двоє стояли, а берег ся зосував і зосував. Збачіла єм наньковы білы, рівны зубы, якы ся при усміві указали. Я їм кричу здолы, махам на них, заламую руками, а они ніч – лем ся зосувають і зосувають. Кедь глина ся під їх ногами цалком мала зосунути, пробудила-м ся цїла мокра. Чей ани єдной ниткы не было на мі сухой.

Была десь пята година, ани порядно надворї не сиріло, але я спаня уж не мала. Встала-м, засвітила-м ночну лампу і освітлила-м свою хыжчіну на слободарьцї. "Іщі щастя, же бывам сама», – подумала-м в тім моментї, бо хто знає, ці єм не кричала вночі зо сна.

Таке бываня ся мі впало на слободарьцї, як слїпій курцї зерно. Спочатку в єднїй хыжчінї, правда, з окремым заходом і спрхов, сьме бывали три дївкы. Але, кедь ся мої камараткы пооддавали, зістала єм сама на трёх постелях. Быв то час, кедь єм сі такый способ екзістенції похвалёвала, бо вшыткы три сьме были, як ся гварить, в роках, а кажда з нас мала свої маніры. Быв то вік, кедь ся чоловікови уж бажыло спокою, кедь самота была найблизшым другом і порадником. Гей, гей, быв такый час, кедь я любила быти сама. Із своїма думками, радостями і болями. Робота в редакції мі одберала много енерґії, а кедь я ся вечур вертала на слободарьку, тїшыла-м ся на самоту, як на штось, што ня мало розвеселити і заспокоїти... Самота і приятель? Дивна комбінація. Але была така, а я не могла ниґде перед нёв втечі, холем в тім чаї нї. Зато мої

думкы ся часто обертали ід моїм родічам. З нима єм медітовала, радила ся, провадила свій вольный час.

Але тот сон! Тот сон! Нияк раз єм ся не могла з нёго спамятати. Жебы то было даяке знамено чогось, што ня чекало, што єм іщі не знала? В тім моментї єм не знала прийти тому сну на корінь. Заты-м ся снажыла обернути ток думок на цалком інакшый бік і зачала єм сі представляти, як уж онедовго буду меджі своїма.

Ближыв ся Великдень, а тоты святкы я дуже любила. Роздумовала єм, што вшытко зроблю, як буду матери асістовати коло паскы, місити тїсто, класти огень до великого мурованого пеца, якый буде ним бовчати уж од рана в четверь. У нас ся паскы пекли уж в Жовный четверь, у Святу пятніньку нихто не хотїв робити таку роботу. Як тїсто, може, не на єдну, але на дві паскы выкысне у великых тепшах, як ся огень втихомирить, а лем угликы будуть поблисковати в пецу, мати з них здойме верьбове прутя, перехрестить тїсто, покладе тепшы на деревяну лопату – і шупс з нима до пеца! Потім возьме кочирьгу і шумно-красно одгорне вугликы дале од тепш, жебы тїсто не згорїло. І так пасочкы ся можуть печі. Мати час од часу попозерать на спіднї дверьцї, яка сітуація в пецу, зась поправить угликы і – чекаме. Од пасок не мож одходити, як не мож ани двері отваряти, жебы тїсто не дістало цуґ. І наконець мати отварять дверьцї пеца і кочирьгов присувать єдну паску на край, бере до рук дві цундры, выберать тепшу, кладе на бляху перед пец. Так зробить ай з другов тепшов. Охабить їх так начас, покы застынуть, потім їх кладе на стїл, кропить верьх пасок водов, жебы помякли, і помалы, нашторцголовы їх выберать на білый парток. Паскы ся вдали! Ани єдна не попраскала! Мати ся усмівать, тїшить ся, як малый дїтвак з даякой облюбеной бавкы. А я стою на тым пахнячім чудом, слинкы ся мі збігають і дораз бы-м закусила до білого хлїба.

– Не руш! – вгадне мої думкы мати і кывком рукы мі назначіть, абы-м одышла од стола. – Ші не є посвячена!..

Покорно одыйду од стола і мій погляд смутно ся розлучіть з двома бтыма кралёвнами, якы будуть пановати над нами цїлый Великодный тыждень.

Пятніця збігне, як вода. Коло порядків у хыжи і на дворї. Каждый своє. Нянько коло худобы, мати коло шпаргета. Пече бандуркы, мучіть квасну капусту. Бо страва лем така была в пятніцю, і про нас, про дїтей. Кедь сьме были маленькы, сідали сьме на пец, мати нам до мискы насыпала квасной капусты, поцукрила жменёв цукрю, дала тепшу печеных бандурок і – їджте на здоровя! Мы ся пустили до тых лакотинок з руками. Мож ся было наїсти. І мати ся в тот день, як правило, постила. Нич не їла, лем час од часу ся напила перевареной воды. Кедь сонце зашло, і

она сі розломила печену бандурку надвоє, посолила і намочіла до квасной, уж без цукрю, капусты. Потім ся напила студеной воды з відра, котра ся носила із сусїдовой студнї. Подля прикладу матері і я брала горня, зачерала єм до відра і пила єм тот божскый напой. Вода ся сама лляла долов горлом, была мягка, студена, як лед і пожыток єй было пити, главно тогды, кедь єм ся влїтї набігала через день за коровами. Даколи не было часу брати до рук фінджу, лем такой єм приклякла перед відро, занурила до нёго голову і тягала єм воду з нёго, як то робила і наша телічка Квітоля. Доднесь люблю тоту воду. Не може ня одрадити ани факт, же в тій водї спід Бескида є мало ёду, а з той прічіны, якбач, людём колись давно росло воле (звекшена щітна жляза).

Зашла єм в думках далеко до дїтства, але Великдень в мі зістав як божество, на котре не мож забыти. Зато є про мене опорнов точков, ку котрій ся все вертам, тов жывов водов, з котрой мож пити донеконечна. Ніґда ся не припє, ніґда ся не приїсть, як тот хлїб.

І уж мі дефілує перед очіма субота, повна приправ на святу Великодну недільку. Уж сі представую, як нянько буде замітати двір, як мати возьме з плота прутяный кошаричок, котрый купила в Гуменнім на базарї і день передтым го файно вымыла в поточінї, а теперь го несе до хыжы, пахнячій чістотов, і роздумує, як бы то найлїпше до нёго зложыти Божы дары. І так на спід покладе варены яїчка, дакотры з них суть пофарбены в цібулёвім лупіню (они підуть на верьх). Дале покладе солонину, файну, грубу, переростану – в єден бік, в другый бік – маленьке, гі мадзілник, фляшча з медом, погарча соли, а коло того білу грудку сыра і горнятко з маслом. На самім верьху ся буде крутити чімгрубша кобаса. А тото вшытко ся припарадить чесноком із зеленыма перами і хріном, котрый нянько выкопле в загородцї. Не сміє ту хыбовати і няньків ножик, котрый ся тыж має посвятити. Як тото вшытко є поскладоване до кошаричка, мати го прикрыє вышываным на хрещікы партятём і покладе на честне місто на стіл. Паскы звяже до вышываной плахты, в котрій ся святили і минулого року. І так мине вечур. Мати ся не спамятать, як приходить десята або єденадцята година. Є спокійна, вшытко є пририхтоване на завтрашній день. Час спати, бо піп прийде святити паскы коло пятой годины ранной, та треба скоро рано вставати.

Я, як фурт, буду обдивляти свою маленьку, але шыковну, як огень, матїрь, яка чей ніґда не є трудна, все лем на ногах і на ногах. Як ляже до постели, та, якбы куря стяв, заспить твердым сном в єдній мірї аж до рана.

Бываме близко коло церькви. Видно єй через выгляд. В тот день, як все, мати ся перша схопить з постели.

– Ёй, та котра вже година? Ші не клепали до церькви? – буде будити нянька, котрый на єй слова тыж встане з постели.

– Та ші не клепали, – повість. – Але мы са гет ріхтуйме, жебы зьме не были послїднї. Бо Ковалї, шо бывавуть на Нижнюм кунци, нас фурт перебігнуть. Холем раз будьме перші!

Я іщі собі буду вылежовати під теплов перинов, а вставати ани не думам, бо є мі так красно, солодко під материнов перинов, а хто годен так швыдко ся розлучіти з тым, што му є наймиліше! Зо мнов суть фурт проблемы із вставанём. Може, мі то зістало іщі з дїтинства, кедь єм мусила скоро рано, як малый дїтвак, з коровами ходити. Нянько ся зо мнов не панькав. Кедь єм не встала до той пів пятой, выбрав собі простый способ, як ня пробаторити. Вылляв мі горня студеной воды за ґалірь ночной сорочкы. Такой єм выскочта.

– Тадь вставай, бо дораз ту пуп буде! – буде стояти надомнов нянько уж выпарадженый – в білій сорочцї, в кавеёвых ногавіцях і такой фарбы сведрї. На ногах ся му будуть блискати півтопанкы, котры сі іщі вчера, так, як і материны, вычістив, выґланцовав, же ся світили, як воглядило.

Рад не рад встану. Облечу ся, почешу злегка волося і роспущу го долов плечіма. Волося мі сягать аж по пас, а блищіть ся од чістой, мягкой руськопотоцькой воды.

– А не же тя нападе сі малёвати воргы? – повість нянько скоро із сміхом, скоро прісно. – Не пуйдеш коло церькви, як чудо. Не роб то, будуть гварти, же са паниш.

Менї ся буде хотїти нянькови зробити на зґерк і холем злегка сі потягну малёватком по воргах, але крадом, жебы нянько не видїв.

– Но, можеме йти, – повім.

Нянько возьме на плечі плахту з пасками, мати кошарик, а я лем так, напорожнё, як на параду, буду йти за нима.

Ту зачнуть клепати, то значіть, же ся люде уж зачінають сходжати. З вышнёго і нижнёго кінця. З Циганьского боку, з Токарнї... Хто з меншов пасочков, хто з векшов, але каждый, хто годен на ногы встати, йде святити – од малого до великого.

Конечно перекрочіме церьковны дверьцї і будеме глядати своє місто. Коло церькви платить певный реґламент, каждый має выарендоване своє місто. Наше є напротів церьковных дверей.

Поставиме ся, а од поточіны, што тече коло церькви, нас порядно продує, покы прийде священик. Жебы скоротити час, буду ся позерати довкола себе і обдивляти красу вышываных партят, плахет, різнобарвну красу малёваных яїчок. Буде то паства про мої очі! Як каждого року, і теперь буду обдивляти выпараджены невістыі, молоды дївчата, буду позерати на валальских хлопів, котры почливо будуть стояти коло церькви без шапок, без калапів. Тоты завісять, як все, на клинцї на підстінцї деревяной церьковкы з року 1600. А іщі буду раховати людей.. Ці ся не зменшыв півкруг коло церькви, бо подля довжкы того півкругу буду знати, хто у валалї вмер, хто уж нїґда не прийде паску святити. Буду ся тїшыти, кедь там увиджу каждого єдного, як ай минулого року. Буду нещастлива, кедь дахто буде хыбити.

А ту задзвонять дзвоны.

– Христос воскресе! – озве ся священик сытым голосом.

– Воістинну воскресе! – одповідять му валалчане і побожно ся перехрестять. Довкола церькви піде процесія, святы образы будуть нести найкрасшы дївчата з валалу, в твари, як ягодкы. Казаня буде красне, задушевне. Буде ся нести в дусї Воскресенія Хрістового. Стары бабкы сі будуть од радости втерати слызы, а я бду єдна з них. Не знати кілько сторічны липы ся будуть нїмо призерати на жывот коло них і славити Господа за то, же жывот ся ту не заставив, але наберать нову дінаміку...

Опамятам ся з роздумів, кедь учую:

– Христос постреди нас! – то священик святить сыр, масло, яйця, паску. Брысне вода і на мене. Не буду ся втерати. Цяпкы свяченой воды понесу на собі аж домів. А од церькви увиджу оріґіналный театер. Каждый втїкать домів, як лем може. Абы быти першый, як і першый в роботї. Передомнов будуть дефіловати люде, кошарикы, різной фарбы облечіня, а я буду йти з ногы на ногу і тото вшытко вкладати до своёй памяти. Нянько ся буде злостити і стишеным голосом шептати:

– Та шо не йдеш? Шо са тягаш, як слемінь! Не видиш, же сьме послїднї?

– Тадь іду, іду, – одповім му і сама ся буду позерать на поточіну, яка собі буде течі спокійно, як і перед тісяч роками, а валяти ся в ній буде всяке смітя: бляшанкы, горьцї, фляшкы...

Нянько собі повтерать на брылї ногы до цундры, войде до хыжы і поздравить: – Христос воскрес!

– Воістинну воскрес! – одповіме му з матірёв.

Нянько покладе на стіл паскы, мати кошарик. Нянько выйме з кошарика посвяченый ножик, єдно яїчко і розкроїть го на три части. Перехрестить паску і вкроїть пару фалатків. Наллїє до трёх погаричків боровічкы. Выпєме на здоровя, на велике свято – Воскресеніє Хрістове. Нянько подякує за вшыткы дары, котры нам Бог того року дав і высловить надій, же так буде і в будучности. Можеме зачати столовати. Яйця з хріном, паска з маслом, сыр, кобаса, солонина. Найвеце нам смакують яйця з хріном. Кедь ся покріпиме на тїлї, не стримлю ся, жебы єм ся нянька не попросила на пригоду із свячінём паскы, яка ся стала єдному чоловікови з нашого валала в минулости.

– Было то так, – буде говорити нянько. – Быв такый чоловік, шо

йшов на Велегдень паску сятити (добрї знаме, хто то быв, але нянько нароком не назве ёго мено, бо то поважує за неетічне). Но, як са паска посятила, каждый шатовав дому. І наш чоловік так хотїв зробити. Тай почав втїкати з пасками на плечох, а в руках з кошариком, бо жена в тот день была дуже хвора, та не могла йти з ним коло церкви. Як так біжыть долов берегом, плахтинка, в котруй нюс паску, са розвязала, паска са выхопила і – давай са карбуляти долов берегом! Чоловік са, як кебы напудив, пустив з рук кошарик, а з кошарика – яйца вон – і втікы за пасков, аж до самої поточіны. Чоловік сплюнув через зубы і так повів:

– Но, не чудув са, же стара чортиха са пофыркала, але же і малі чортята за нёв повтїкали?..

Нянько ся зачне сміяти весело, роскошно, а я ся буду радовати, же є веселый, же не мать смутны очі, же го не болить сердце.

Уж єм видїла, як тото вшытко у своїм роднім селї пережыю, наберу силы і духа про свій далшый жывот у містї, котре ся мі видїло, як осине гнїздо. Тот неприємный сон ся зачав помалы росплывати... Была-м щастна. В такім штадію блажености єм пришла до роботы. Лем што єм сіла за редакторьскый стіл, як грім з ясного неба, ня овалила новина.

– Маш іти скоро домів, до села. З матірёв є зле. Є в шпыталю в Снинї, – повів котрыйсь з колегів. – Недавно телефоновали з Руського Потока. Якбач, нянько.

Застовпіла-м на містї, а сон ся мі вернув у цїлій своїй, теперь уж в змыселній подобі.

Де йти? Кого ратовати? Матїрь? Нянька? Вьрїшыла єм піти за няньком, бо єм ся надіяла, же мати є в добрых докторьскых руках, а нянько потребує вночі подати нітроґліцерін. Лечу на влак. Пять годить путованя. Цїла вічность. Конечно – дома!

– Няньк, та шо са стало? – звідам ся такой на порозї.

– Зле є, недобрї, мати уже може не буде жыти. Приправме ся найгуршой...

– Але онедовго Велеґдень...

– Кебы холем на Велеґдень умерла. Пушла бы до царства небесного...

– Як такой можете гварити? Ачей дасть Бог, же са так не стане.

– Раз каждому свічка догорить. Ты єй не видїла. Страх было на ню позерати. Ни, не дожыє до завтра...

Завтра є тот день, кедь ся можу ід матери дістати, бо пришла єм домів вечур, а з валалу ниякый автобус в тот час не йшов до Снины. Надышло рано, я ся везу до Снины, а чорны думкы мі лїїають довкола головы, як вороны. Автобус ся волоче помалы, аж конечно сьме вошли до села Старина, яке помалы ся збавує жывота. Люде ся дізнали, же ся мусять выстяговати, бо ту буде гать на питну воду. Село пустіє, але я не

виджу чудже нещастя, бо мам своє. Колышу ся надіёв, же мати ся находить в добрых руках. Снина! Вылїтам з автобуса, втїкам на поліклініку, не чую сходы під ногами, рівно іду за прімаром.

– Зле є з нёв, недобрї, – тілько чую.

– Де є?

– Там, – вказує руков на котрусь цімру.

Біжу, як змыслів збавена. Отварям дверї, а передомнов ся вказав страшный образ! Моя мати, моя красна маленька мати, яка нігда никому ани зле слово не повіла, лежыть в якійсь клїтцї, а тварь має червену, як поломінь.

– Хотїла выскочіти з выгляда! – чую голос сестрічкы.

– А вы не знали на то прийти, же то быв высокый тлак, котрый єй розбивав голову?

Рукы мі охляли, я ся росплакала.

– Завтра має йти до Гуменного, жебы ся знало, што і як дале. Кедь хочете, можете ту коло нёй зістати наніч. Ту, в тій цімрї ся выспите.

Беру столець і сідам коло матери. А так до білого рана сиджу коло нёй, не спущам з нёй очі, буджу єй, але де там! Она спить твердым, непробудным сном. Дістала седатіва. Жебы їх Бог скарав! Тых докторів!

Веземе ся в санітцї. Тримлю материну голову на колїнах, гладжу єй, пригварям ся: – Мамчо, мамко моя! Чуєте ня?

Мати тяжко отварять очі, хоче мі штось повісти, але виджу, же не може обернути языком, лем: “а-а-а“. То є вшытко, што годна повісти. Призерам ся ближе. Она не може лївов ногов і лївов руков ани кынути. Поражка! Обсяг того слова іщі єм порядно не познала.

Сьме в Гуменнім на неврології. Матїрь складають на лежатко і кладуть на ходбу. Мати выдавать незрозумілы звукы. Сердце мі праскать од жалю. Конечно ся діставаме на ряд ку докторцї Файчаковій. Она перезерать материн хворобопис і крутить головов:

– Мы єй не можеме прияти. То є збыточне... Довго не пожыє...

Прошу, молю, на колїна перед нёв стаю, ніч не помагать. Втікам з ординації до найблизшой телефонной будкы і глядам число директора шпыталю. Тот ня выслухав і поступив по людьскы. Мати бы мала быти прия́та до шпыталю. Втїкам назад ід матери. Дохторка уж змінила тактіку, видно, же директор єй телефоновав. Матїрь перевозять на білу постїль. Душа ся мі як-так втихомирила. Охаблям матїрь в надії, же, предцї, єй докторе даяк поможуть. Моє чувство хоче быти посылене тым, же шупну єдному з докторів пятьстовку і думам сі, же дасть на ню позор. Послїднїй влак з Гуменного мі одходить десь коло десятой вечур.

Привезла-м ся до Пряшова ани жыва, ани мертва. На штаціонї, уж десь по півночі, беру таксік, котрый ня везе на слободарьку.

Холодны теплы місяці

Є ту май... Сонце заливать теплым промінём землю. Она, цалком пробаторена із зимушнёго сна, приїмать тото тепло з ласков. Почливо ся єй одвдячує. Видно то на молочнорозвинутых стромах, чути то по потячім співі. Благодать тепла і красы наладжує на теплу струну, вливать силу до людьского орґанізму, будить чувсто гармонії.

Рукы сі гладять залюбенці. В їх дотулянях є туга по продовжіню жывота, по зазнаню чогось неповторного, такого, што іщі не пережыли.

Снажу ся і я зазнати маёву красу. Але она, як кебы мі уникала крізь пальці. Моментально мам таке чувство, же мі не належить тото людьске щастя. Довкола мене, якбач, ся заставив жывот. Находжу ся на стыку розуму і чувства. Як в горячці ходжу, думам, пересувам ся з міста на місто. Лем єдна точка на земли ня інтересує. То є моя мати... З выгаснутым поглядом. З мертвым лївым боком. Мертвець зажыва...

Мати іщі фурт лежыть на неврології в Гуменнім. Лежыть рівно, сама ся не оберне, лем єй перекладають. Не говорить, лем выдавать незрозумны звукы.

Без моци стою коло єй постели. Мої смішны компоты, што єм єй принесла, стоять в столику неотворены. Така доля постигла і помаранчі, бананы. Сіла на них плїснява, счорнїли. Сплїснїла і шунка. Помалы вышмарюю вшыткы тоты лакотинкы, што ся до шпыталю носять і слызы ся мі крутять в очах.

– Не плачте, слечна, бо матери буде гірше, – пригварять ся ку мі єдна стара, із зморьщенов тварёв жена, што лежыть коло выгляда.

– Гелете, я вже ту лежу два місяці. Давають ня до старобінця. Ай дїти так. Што мам робити? Чей мі там буде лїпше. Холем не буду людям на оказію. Подьте, попозерайте! – кличе ня ку собі бабка. – Перед місяцём мі одрізали ногу. Якбач, хотять і другу. Хто бы ся з такым жобраком хотїв трапити? – і одхылять паплан.

Позерам на тот кыпеть ногы, хочу єй даяк заспокоїти, але не находжам слов.

– Сестрічко, мису! – озвало ся з другого боку цімры.

Втїкам по сестрічку. Тота приходить, двигать немічне тїло, кладе на мису. Одвертам погляд. Він зась падать на мою матїрь.

Входить докторка. Видить ся мі блїда. То шпытальскый воздух робить, – подумала єм сі. Докторка была высока, худа, плащ на ній висів, як на дереві. Белинґать єй помеджі ногы, кедь ходила коло пацьєнтів. Заставила ся і коло матери.

Мене ани скоро не зареґістровала. Роблю крок ід ній ближе, бо ся мі здає, же докторка ся понаглять, же ани ся не хоче зо мнов в бісїдї стрїтити.

– То ся дало чекати, – лем так з ничого нич выповість.

– Панї докторко, што мате на думцї? – зможу ся, може, на збыточный вопрос, бо розумлю єй словам, котры означають, же хворота проґресує. Горло мі стискать якыйсь камінь, а нї, а нї го пролыґнути. Тот камінь мі боронить наголос говорити. Слова з ня вышли, як єдно тихе шептаня.

– Так то є... Мозґова пригода. Гм-м-м... Ніч ся єй не злїпшує. Ніч.

– Думала єм сі, же ся тому дасть даяк помочі... Є в шпыталю.

– То є релатівне. Дахто ся з того, як ся гварить, вылиже. У вашой матери суть слабы, скоро ниякы діспозіції. Нападнута печунка, слабе сердце, высокый тлак. Моторіка лївого боку – нулова. Є дуже апатічна, – додала докторка. – Ніч ся не снажить.

– Не є нияка надій? – скоро єм выкрикла, як выповта.

– Тяжко повісти. Здавати ся не треба. Як ся гварить, надій умерать послїдня.

– Але як? Як ся мож з такой хвороты дістати?

– Мы уж вычерьпали вшыткы можности. Сама видите, місяць ту лежыть... Буде треба єй пересунути на Підскалку, – уж на порозї дверей повіла докторка і помалы заперла двері. Охабила ня з отвореным вопросом, на котрый, може, сама не знала дати одповідь...

Мати йде на Підскалку – на оддїлїня плюцных і рестрачных хворот. Уж єй кладуть до носиток, як фалаток дерева, і пхають до саніткы. Сідам з правого боку. Мати на ня позерать. Іщі ня спознавать, бо в єй погляді виджу близкость, котру ід до мнї чує, але чітам в нім і смер- телный страх, о котрім мі сама не може поповідати, бо дотеперь не выповта ани слово. Гладжу материну хвору руку і слызы мі на ню цяпкають... Мати двигать праву здорову руку і хоче ня погладити, але, якбач, з той правой рукы ся десь сила вытрачать. Падать долов, попри тїлї.

Сьме на містї. Матїрь несуть через ходьбу на носитках. Йду за нёв. Як спід землї чую голос сестрічкы:

– Привезли далшого мерця. Но, нашто тото ту везуть? Лем біду будеме мати. Ай так з того ніч.

Чую ся, як в злім снї. Не хочу вірити тым страшным пророцтвам злой сестрічкы, видно, без сердця чоловіка. Йду, як без тїла. Ледва ня ногы

несуть. Мати вздыхла, хоче мі штось повісти, але язык, як кебы мала з олова, не годна з ним покрянути.

– Мамко, мамко, повіджте мі дашо!.. Шо вас болить?.., – ставам перед постїлёв, до котрой єй вложыли, на колїна.

Мати слабо махне руков, што, може, значіло, жебы єм ішла гет, же єй уж ніч не поможу. Стою коло нёй, як закопана до землї... Материн здогад не потвердив, ани не вывернув доктор, з котрым єм говорила, также єм зістала так висїти у своїх знанях. Не знала єм, на чім є моя мати. Страшна хворота тота поражка... Як видно, досправды ту ніт помочі...

– Но, як там мати? – зазвідав ся ня нянько, кедь єм з выплаканыма очіма пришла домів.

– Ёй, няньку...

– Буде вмерати?

– Так вызерать...

– Така єй смертонька, – нянько, як кебы ся заспокоїв з таков реалностёв, додав: – Треба ся нам буде приправити на погріб. Приправити місто на ладу, попораїти передню хыжу...

Пораїме. Выношуєме непотребны рїчі. Треба вынести і єдну скриню. То є моя дївоцька скриня.. Є в ній повно книжок, вшелиякых теёк із школы, література, романы, котры єм любила чітати, часописы Реві світовой л^ературы, Всесвіт – є них ту повны громады. Рукы мі спочінули на якійсь копертцї. Была іщі неотворена. На мене серьёзно позерав тогдышній президент Чеськословеньской соціалістічной републіш Др. Ґустав Гусак через свої діоптрічны окулярї. Попозерала єм на печатку. Канада. Што то може быти за писмо? – подумала єм. Было адресоване мі. Хто то лем мі міг написати?.. Начас єм забыла на свої проблемы і поспіхом рукы єм роздерла копертку. Писав мі даякый Юрко із Стащіна. Боже, што то за єден? А по такім довгім часі?.. Аж теперь ся дізнавам? Писмо было адресоване на мою домашню адресу. Тадь з того часу минуло пару років! Наісто, нянько мі забыв повіст о тім писмі.

По хвільцї роздумованя єм сі спомянула на забаву в Стащінї і на жовтоволосого хлопця, котрый мі говорив, же мать іти на войну, але, реку, же там не піде, але втече за границї.

– Марько, я ся уже не верну до Чеськословеньска. Пуйду за море, як колись муй дїдо зробив, повідав тогды і ёго світле волося ня при танцю лоскотало коло вуха.

– Нашо тото хочеш зробити? – позвідовала єм ся і хоць, правда, мі было єдно, што зробить тот, про мене малознамый хлопець.

– Як нашо? Люде там інакше жыють. Думав, кебы са мі подарило, за час са і я на дашо зможу. Куплю сі авто, дашо вшетрю.., – розвивав свою фантазію Юрко.

– Думаш, же там лїпше, як дома?

– Гей, лїпше. Інакше бы там люде не втікали. І муй дїдо гварив, же кедь чоловік там робить, та му шумно заплатять. А окрем того, сам собі буду паном. Може мі спочатку буде тяжко, але не бою са. Мав там стрыка, котрый там пушов іщі в 1968 роцї, чей мі даяк поможе, найде мі роботу. Недавно мі писав, жебы єм са зачав вчіти по анґлцькы. Вже-м сі ай книжкы купив. Шо ты на то? – Юрко быв все зведавый на мою думку.

– Шо я? То є твоє дїло. Менї' добрї і в Потоцї. Стачіть мі то, шо мав. Ту суть родічі. Наш воздух, дебрї... Такого там не є.

– Але я са з тым не можу заспокоїти, – повів Юрко і стис ня до своїх обять, як до клїщів. Потім уволнив обятя, одступив од мене на крок і повів:

– Я там пуйду. Найду місто і про тебе. Га?

– Ньи, Юрку, ани не думай! Натулько са не знаєме, – одповіла єм і стрясла-м з плечей ёго рукы, котры на мене зась положыв.

– Чом так гвариш? Шо на тум, же са довго не знаєме? Увидиш, буде нам добрї. Не сьме перші...

– Повіла єм!

Мої слова заникли в рамусі біґбітовой музикы. Крутила єм ся, вертїла ся бездумно. Мої короткы кастоновы ружовы шаты підкреслёвали лінію молодого тїла, а Юрко наставляв рукы, їмав ня до них і терпів. Менї было десь ёго терпіня. Чула єм рітм танцю в цїлім тїлї. Ёму єм ся оддала на повну силу.

Юрко быв в моїм жывотї єднов маленьков епізодов, на котру єм такой на другый день забыла...

Теперь, кедь єм была причетна до болю матери, і чуджій біль, старости, ся ставали про мене близкыма. Зато єм сі подумала, же єм, може, не мала так одбити Юрка... Мала єм му холем дати надій. Зачала єм чітати писмо:

– Марько! Жыю в Торонтї. Подарило са мі ту дустати. Сповнив са мі сон. Зозачатку то было тяжко. Робив єм ліфтбоя, мыв єм мискы, замітав вуліцї, а притум єм не забывав на стрыкову раду – вчив єм са по анґліцькы. А тото ня вырятовало. Повім ті, же наш чоловік у світї, як нїмый і дуже є пудцїненый, кедь не знає реч тої країны, де жыє. І зо мнов так было. Як єм са як-так навчів по анґліцкы, стрыко мі аж тогды помуг. Днеська роблю чашника в єднуй із торонтьскых рештаврацій. Вже мав нашетреной на авто. Лем такый старшый мерцедес сі хочу купити. Як прейдеш, так тя на нюм повожу...

Дале были вызнаня ласкы, скрыта туга за домовом, але і гоньба за лїпшым жывотом, котрый му, подля ёго слов, могла дати лем Канада... Попозерала єм на датум писаного писма. 7. мая, 1977 рік... Хто знає, што

ся з Юрком стало? Ці нашов він щастя за морём? – блисло мі в голові, але такой єм забыла на Юрка, бо єм мала свої клопоты. Писмо, як і іншы непотребны річі, єм вышмарила до коша.

Хыжа была выпрятана, бо з няньком сьме ся досправды рихтовали на то найгірше, на материну смерть. Нянько ся мовчкы крутив по хыжи, погымковав, шкрябав ся за ухом, по часї выходив на двір – там ся але довго не стримовав. Не мав помістя ниґде. Нараз з нічого ніч повів:

– Пуйдеме тромпакы покопати, шо єм посадив на Глинищах.

– Та теперь?

– Гей, теперь. А коли? Вже повыходили красно, – обернув бісїду цалком гет од матери.

– Хаба, няньку, лем завтра дуполудня, бо пополудню хочу йти зась за матїрёв.

Так ся і стало. Зась єм міряла тоту ходбу, повну неприємных шпытальских пахів, зась єм ся стрітила з материнов страшнов хворотов і з єй, без фарбы поглядом, котрый мі краяв сердце.

Зашла єм за прімаром. Стрїтив ня высокый, чорнявый хлоп із спокійным голосом. Як видно, хворота моёй матери ся го не дотыкала, як мене, што є самозрозуміло. На тот проблем він ся позерав скоріше з медіціньского боку, а я з кровного. Вылляла єм му свою душу, як мі на тім залежить, абы мати обжыла, жебы іщі ся колись ся поставила на властны ногы.

– Вы ся лем заспокойте, – втихомирёвав ня. – На вшытко треба час.

Хотїла єм вірити ёго словам, але ёго назераня на материну хвороту ся мі не барз любило. Здало ся мі дость легковажным, бо мати все лежала негыбно, як кебы была з дерева. Ногы в колїнах ся єй зачали згынати, ай обидві рукы были якось неприродно зогнуты (были то контрактуры). Зьявили ся ай перележанины, на хырбетї, на пятах. Блудила єм поглядом по матери і не зміщала ся мі до головы єй хворота. Што то, властно, за неміч, страчать ся бісїда? Зажыва вытїкать жывот... Не знала єм сі то высв^лити. Мої знаня не сягали аж так далеко до медицины. Тото, што мі докторе повідали, ня не могло заспокоїти.

Єден: – Ніт помочі...

Другый: – Є то релатівне у каждого.

Третїй стискав плечіма.

А я сі мала з того выбрати.

Была там ай єдна докторка, родом з Ублї, Сіркова. Она зо вшыткых ся мі здала найсерьёзнїша. Накілько в родинї мала такый припад, знала з особной скусености, як треба поступати при такій страшнїй хворотї.

– Мати мусить цвічіти, – радила мі. – З руков і ногов. Мусите єй помагати. І я так робила із своїм няньком.

Рада была добра, але як ся дасть цвічіти, кедь тїло мертве, виджу, як з нёго выходить жывот? Мати ся десь страчать, ани ніч не може їсти, а, нетонь, жебы могла выявити охоту до якогось рушаня. Мати не говорить, лем єй очі благално-преблагално позерають, як кебы говорили: "Поможмі даяк". Поступно уж ани тоту просьбу в них не виджу, бо суть застерты апатіёв, забытём. Мати, чім дале, тым веце ся од мене оддалює. Находить ся на осамоченім березї, як у тім сні, а я натягую рукы і не можу єй нияк помочі. За тот час, покы была на Підскалці, єй очі лем раз ожыли, як єм принесла польны квіткы. Тогды материны уста ся маленько ростягли до усміху, кедь єм їх клала до склянкы з водов. Але то была лем може секунда, бо тот усміх такой згаснув, затяг ся непросвітнов молгов.

Мати дуже любила вшытко красне, а, главно, квіткы. Споминам сі, як не раз, кедь была з коровами, несла домів під светром пукету квіток. Сховала їх, жебы люде не відїли, бо на валалї то было незвычно, кедь дахто зберав польны квіткі. Нашто же до лїса дрыва носити. Квіткі росли на каждім кроцї. Село і ёго хотарь влїтї – то была єдна загорода. А мати з той загороды приношала на стіл холем кус той красы, котра по хыжи пахла чістотов і зогрівала нас своёв теплотов. Мати і в молодости мала близко до красы. Ніґда єм не знала, же складала стванкы – слова і мелодію.

– Мам, як то было із вашым складованём співанок? – раз єм ся єй попросила, кедь єм ся од Євкы Парасковой (Полькы) дізнала о материных складательских способностях.

– Та як то было? – мати ся просто позвідовала. – Было то так, дівко моя, же я была дванадцятьраз за дружку по свадьбах. А там треба было співати, а фурт нові стванкы. Тых співанок тулько не было і не было де ся їх навчіти. В книжках прочітати. Лем на мні было, жебы єм з даяков співанков пришла. Но, я лягла вечур, а вночі ся мі співанка наснила, даколи ай дві. Рано єм са вболокла і йшла з готовыма співанками на свадьбу.

– Оле, даяку заспівайте.

– Та котру? – мати, як кебы ся дакус заганьбила, же то она даколи знала співати. Знітила ся, поправила квітковане хустя на голові, котре прикрывало сиве волося і з котрым ся не розлучала як водне, так вночі, і затягла чістым нефалшованым гортаным голосом:

Субота, недїля,
Жебы двыч у тыжни была,
Жебы моя мила Тяжко не робила...

– Мамо, а дале? – підпоровала-м єй, кедь єм збачіла, же стихла.

– Позабывала я, дївко моя, позабывала. Моя голов уже не тота, шо

даколи была. Тіфус мі знічів голов і памятку...

– А, може, ші сі на даяку спомянете?

– Може тоту, – повіла мати і затягла:

Гріє сонце на Букувцю,
Мам фраїра в нижнюм кунцю.
Хоць бы гріло по Настасі,
Не хочу го, бо мам красшый.

– А ші таку знав – за палїнку.

– Оле, котра?

Палїнка гоя-я,
Скламала шугая.
А шугай дівчатко,
Плаче, небожатко...

Мати має заперты очі. Не знати, ці спить, а менї ся в голові крутять єй співанкы, вдаряють мі до мозґу, озывають ся розлічныма тонами. Позерам на матїрь і думам сі: "Мамко, моя люба, ці будете ші даколи співати, квітш по полю зберати?". Ні, не знам одповісти на тот вопрос. Стою безмічно при постели, рушам матїрёв: "Мам, гов мам, втворьте очі! Дакус собі сядьме." Мати ся напів пробаторює. Імам єй попід пазуху, хочу двигнути, жебы дакус посидїла, але тїло ся мі не хоче піддати. Є без влады і тяжке, як глина. Фурт ся мі выслизує з рук. Конечно ся мі подарило єй начас потримати. Під плечі єм єй настелила заголовок, паплан і так мати в такій неприродній позї посидїла. Лемже очі ся єй фурт заперали, як кебы їх дахто склеёвав. Кпіпайкы были тяжкы, як з олова, не могли стояти д-горі. Тїло ся цалком кляґало. Лем долов і долов, до постелї.

Під материнов тягов і менї ся зачало змерькати перед очіма. І хоць єм была молода, повна силы, материна хворота і на менї ся позначіла. Выснажена роботов, біганём то ку нянькови, то ку матери, сама єм зачала страчати фізічну силу. Не смаковало мі нич їсти, мало-што єм вночі спала... А мати мі на очах вмерала. Як найти выход з такой сітуації? Де ся оперти, о яку точку?.. Екзістовала така точка на цілій планеті, котра бы ня холем на даякый час збавила страху о материне здоровя?..

Вказала ся така точка. Іти на час одпочінути коло моря. Спочатку єм ся зострашыла такой думкы. Якже вхаблю матїрь, на кого? А што, як за тот час умре? Як спокутую свій гріх? Одганяла єм тоту можность, як лем єм могла, але єм приходила на то, же силы мі не прибывало, лем з ня одходила. Мала чутя, же кров ся мі перемінила на воду, ледва єм ногы за собов волокла. Як інакше, зашла єм за радов ід материному докторови.

– Лем вы спокійно ідьте одпочінути, бо ся цалком знїчіте. Іщі сьте молода. Мати є в шпыталю. Мы ся о ню постараме.

Хотїла єм чути тоты слова, што буду циґанити, і такой єм їм повірила. Пішла єм до того Булгарьска. Двадцять штири годины внавуючой дорогы автобусом єм даяк пережыла. Тїшыла єм ся на море, на ёго спокійне хлюпотаня, на волны, якы вливають до чоловіка покій, помагають му навернути рівновагу. І досправды, перше, што было, як єм была на містї, сіла єм собі до жовтого піску, занурила єм ногы до соленой воды і забыла єм на цїлый світ. Сонце, вода, вогкый воздух... то была моя пожыва, то была моя сила. І хоць єм в думках все была коло матери, два тыжднїі коло моря зробили своє. Незалежно од мене, вертала ся мі сила, думкы прозрівали. Ходило ся мі легше, думало ся мі красно. Нияк ня не трапила совість. Наповно єм схосновала дар моря.

Вертала єм ся домів, як зась народжена. Одпочінута, свіжа, до чуколадова опалена. Лем до ня загрызнути!.. Ах, тота молодость! Легковажна молодость!..

Чім веце єм ся ближыла ку нашым граніцям, тым веце єм переставала мати помістя. Мала єм право таке зробити? Охабити матїрь вмерати, сама йти на опдочінок коло моря? Ани найгірша дїтина бы то не зробила із своёв матїрёв. Не могла єм ся дочекати, кедь буду дома. На тїшыв ня світ, ани моє красно опалене тіло, ани зажыткы коло моря. Перед собов єм виділа лем свою матїрь, яка натягує руку за мнов, а мене не є. Годины до Пряшова ся мі здали вічностёв. Были позначены великов провинов, а несла-м ю, як найтяжшу скалу на своїх плечах.

Перше, што было, як єм пришла до Пряшова, зателефоновала єм на Підскалку до Гуменного. На другім кінцю телефону єм учула:

– Жыє, іші, жыє. Але велику надій єй не даваме...

Тота новина зо мнов порядно затрясла. Не біровала єм ани телефонну трубку зложыти. Так, прецінь, ся сповнить то, чого єм ся найвеце бояла. Мати занедовго... Колїна ся мі рострясли, слызы здавили, тоту минуту єм проклынала тот день, кедь єм вырїшыла, же піду до Булгарьска. Але уж ся не дало ніч робити. Реалность є реалность, а треба было єй решпектвати. В тім моментї єй одшмарила вшыткы чутя, а перетворила єм ся на праґматічну особу, котра глядать выход із сітуації. Змобілізовала єм вшыткы свої силы, мала єм на думцї лем єдно: іщі жыє, мати іщі жыє. Треба вшытко зробити про то, жебы єм єй захранила. В тім моментї єм ся перемінила на єден строй. В першім рядї єм зашла за прімаром неврології в Пряшові, паном Фарбакім.

Прияв ня старшый, солідный, сивоволосый, уж скоро лысый пан в окулярях. Быв дуже приємный, терпезливо выслухав моє трапіня. Ніґда не забуду на ёго порозуміня (кедь пишу тоты рядкы, тот чоловік уж є на правдї Божій, спочівать під землёв. Умер на раковину в Братїславі). Ніґда єм ся не стрітила з такым почливым доктором, якый бы так хотїв

помочі ближнёму. Як видно, пересвідчіла єм го, же хочу помочі матери і захранити єй жывот.

– Знате, – повів мі тогды, – притомность близкого чоловіка коло такой хворой особы значіть дуже много. А часто ся ставать, же в такій сітуації доходить до великого обрату хвороты.

Я лем тото хотїла чути. Веце мі не было треба. Ёго слова мі лем силу і одвагу додали.

– Также мож єй привезти з Гуменного, з той Підскалкы? Ай кедь єй там не давають велику надій?

– Можете, правдаже. Попозераме ся на ню, зачнеме лічіти.

Уж ня ніч не могло заставити. Договорила єм ся із своёв сестров Геленков Шматлаковов, котра жыла в северных Чехах, в містї Ловосіце, а в найтяжшых хвільках жывота все была коло мене, ці бы мі не помогла з матїрёв. Погодила ся. Вшытко было выбавлене, санітка і приятя в Пряшові. Сестра ся привезла вєдно з матїрёв у санітцї до Пряшова.

Кедь сьме єй складали на постіль, слызы нас заливали. Не могли сьме спозати нашу колись красну матїрь. На плечах, на ногах – сама перележанина, з котрых ся шырив запах гнилости. Рукы і ногы скручены до неприродной пологы. Попозерала єм на сестру. Єй кавиёвы очі ся блискали слызами. В них была безнадій. Сестра ніч не повіла, але з єй погляду єм порозуміла, же не вкладать скоро ніч до материного выздоровлїня.

– Сестрічко моя! Дякую ті красно, же єсь мі помогла з матї рёв. Я ся уж буду о ню старати. То уж буде моя робота...

Бой о жывот ся міг зачати...

Материна свічка

Мати... Єдно просте слово... В нім – цїлый мій світ... В нім жывот деревяной, соломов покрытой хыжкы, в котрій я ся народила як сема дїтина своёй матери...

Мати, мамка, мамочка... Што я, властно, о ній знам? Скоро ніч. Была мати, жыла, як кажда інша жена на валалї. Не зазнала-м єй нияк, лем при роботї. Все мам перед собов єй шыковны ногы, котры ся метали на вшыткы бокы, єй дрібны рукы, котры ніґда не спочінули. Мати хотїла встигати за няньком, бо то быв акуратный хлоп, выжадовав од нёй порядну роботу. Зато собі мати ніґда не поспала лем так через день. Поле, робота дома, біганя коло громадкы дїтей... Як могла знести таку тяжобу, таку скалу на своїх крегонькых плечках, тота маленька поставов, жіночка? Доднесь не знаю, што єй тримало при жывотї? Може, тоты дїточкы, котрых аж сім породила? А, може, тота завзятость руснацька? Была то моя мати, котра і менї дала жывот в тяжкых болях...

У тім часї уж были на світї Анця, Янко, Юрко, Влена, Йила, уж мої дорогы родічі пережывали войну, сестры з братами великый голод (донесь сестра Анця споминать, як з братом Янком їли лупкы з бандурок, уж в земли гнила моя старша сестра Маря, мати чудом пережыла тіфус. Перед смертёв єй захранила найстарша сестра Анця, парурічне дївча, котре не знати одкы, знало, же треба давати пити переварену воду. Є знамо, же много людей померло на тіфус, бо пили студену воду. Нашы уж бывали на материнім, Калиничовім містї, в старій деревяній хыжи, котра ся мі врыла до памяти із своїм великым деревяным столом, за котрым сьме вшыткы довєдна їли з єдной мискы, із старым глиняным пецом, на котрім сьме ся вшыткы гріли, із вічно закуреныма сінями, із маленьков коморков, де ся складовали всякы рїчі – мука, цукерь, зерно і інше.

До такой хыжи я ся народила 5. мая 1951 року. На світ єм приходила тяжко. Мати ня мала як сорокрічна і не могла ся нияк зо мнов росстати. Із росповідей знам, же як ся так довго трапила в болях і не могла злячі, пришла, як кебы з неба впала, порада од кумы Симканї, котра повіла, же треба нагрїти воды і насыпати до бочкы, в котрій ся взимі капуста квасила і в ній ся мочіти. Так было і зроблено. Бочку однесли до коморы,

гет од людьскых очей, наповнили єй водов, а мати ся в ній мочіла доты, покы мадра не поволила і я з великым криком выпала до воды (мати з усміхом нераз повідала, же ня скоренько выхопила з воды, бо ся дуже бояла, жебы єм ся не захлысла). Потім перегрызла пупочну шнуру зубами, як то робила при іншых діітёх, аж на припад найстаршой сестры

Анції, котру єй помогла привести на світ єй мати, моя бабка, властно єй повказовала, як то треба із тов шнуров робити. Потім уж мати сама собі давала рады. І тогды, як перегрызла пупочну шнуру, завязала пупочок, выполокала ня у воді і могла з ня рости дівка.

Кедь ня мати внесла до хыжи на руках, дуже щастлива, же вшытко добрьії допало, же дітина є впорядку і она обстала, хотіла ня дати братови Юркови на рукы, жебы ня потримав і порадовав ся з новов сестрічков. Але де там! Тот ся одвернув од мене, а, же так повів із смутным голосом:

– Зась не буде на книжкы.

Брат Юрко быв дуже способный до учіня. Такый красный білявый хлопець із синїма очіма. Любив декламовати стишкы, співав, грав театер, красописно писав. Лемже што з того? Як міг росшырёвати свій талент, кедь не были грошы на обув, на тейкы, книжкы, а, нетонь, жебы іщі іти дале до школы! Лем Юрко быв з тых, што ся не здавали. Як го взяли на воєнчіну, стады ся записав до Остравы до бані Долу глубіна, скады была потім можность іти ся учіти.

Чом о Юркови говорю? Мы з братом ся дуже любили. Грав ся зо мнов, носив ня на руках і давно забыв на то, же ня даколи не хотїв, як єм ся народила. Теперь єм была ёго мілачіком, всягды єм за ним ходила, як хвостик.

Пасли сьме раз з Йилов коровы на Серстянції. Было дуже зимно, дув осінній вітор, падав додж, залїтовав ся сніжок, а я дуже хотїла іти домів, жебы ся нагріти на теплім пецу. Од студени сьме обидві з Йилов плакали.

– Юрку! Юрку! – кричала єм. – Подь ід нам, бо нам дуже студінь.

– Братику! – озывав ся по полю мій голос.

Не міг же ня чути Юрко, бо сьме ся находили далеко од нашого дому. Але в тот день, в тот студеный, слотавый день ся Юрко якымесь чудом зьявив коло нас. Якбы з неба впав! Боже, яка то была радость! Выскочіла єм на нёго і завісила єм ся му на шыю, як клюфатик грозна. Стискала єм го, ціловала, кады попала. Не могла єм ся од свого старшого брата одорвати.

Юрко... уж давно не є меджі нами. Прикрыла го пісна потоцька земліця... Як пішов мій братик до той Остравы, жебы міг і штудовати, чекала там ёго смертонька на купалиску. Затопив ся. Нихто не знає доднесь, як то было, ці ся вдарив, як скакав до воды, або мав даякого неприятеля, што го потримав під водов... Вшытко зобрав час, нихто ся теперь уж ніч не дізнать. Лем простый Юрків гріб із памятником є німым свідком, же колись у Руськім Потоці ся народив і выростав Юрко Параска. А мати... Бідна моя мати, як ся дознала тоту страшну новину, потрепала вшыткы святы образы, што висїли на стїнї, а од Юрковой смерти посивіла, як голуб. Нянько бив головов до грушкы, што росла высше хыжы, бо, може быти штось страшнїшого, як кедь родічі пережыють свого властного сына, свою властну кров?! Хто заповнить порожнє місто, што зістало в їх сердцю, хто вылїчіть тоту глубоку рану? Не є такого доктора на світї.

Жывот ішов дале, а мати пережывала за кажду свою дітину, за єй долю, за дївкы – як з ґаздами жыють, ці ся мають добрї, як там внучата і ґрабіжила ся дале, хотїла йти кроком, як кажда жена на валалї. Не давала на собі знати свої болї, не прозраджовала свої проблемы.

І надышов час, кедь родічі самы зістали дома, бо мы ся знимали на властны крыла... Я, тото "пошкребя", і я їх вхабляла, бо єм ся дала на школы (сестра Анця, Влена і Йила нашли свій домов у найсмердячішім чеськім краю, северочеськім, де пішли свого часу за роботов і там зостали нафурт. Брат Янко ся оженив і пішов з дому, збудовав ся в селї Войчіце, коло Требішова, а там доднесь пережывать).

А я? Я была наймолодша і родічі мі были найпершы. Лемже так ся стало, же заслугов моїх сестер і брата Юрка, котры ня одмаленька засвятили до тайны книжок, не розлучала єм ся з нима скоро ніґда. Было то чаро, котре ня цалком опановало. А, може, зато єм ся так упяла до світа книжок, бо в них єм ся дочітала о цалком іншім жывотї, якый єм пережывала коло своёй родины. Книжка ся стала моїм супутником. Доднесь люде у валалї говорять, же фурт єм ся з книжками волочіла, не одходила-м од них, главно, як єм пасла коровы.

Споминам собі, же день з коровами на полю мі збігав, як ніч. Раз- два быв вечур. Наганяли ня події в книжцї. Все єм хотїла, жебы ся штось в тій книжцї скінчіло, хотїла єм знати конець той ці іншой судьбы. Коровы ся найлїпше пасли, кедь сонце впочіло, а я сидїла на траві, покы ня не зачали кусати бомбарі, покы роса на ня не зачала сідати. Были то найкрасшы днї мого жывота. Повны романтікы, фантазії, як змінити світ, як ся стати добров, Краснов, а може і славнов... Так то было аж до моїх трицять трёх років, покы єм ся не выдала, не привела на світ властны дїти... До Тогды єм была звязана із своїм селом, же єм сі думала, же ня з ним нихто не роздвоїть. Ту належали мої родічі, котры часом похляли, цалком посивіли і помалы ся зачали гнути ку земли. Нутно потребовали поміч молодой рукы. Робила єм, што єм могла, навщівляла

єм їх часто, обперала, варила їсти, кликала докторів. Думала єм сі, же їх захряню, же їх одментую од смерти.

Суть то вшытко слова, але правда є така, же єм Досправды робила вшытко про то, абы мої родічі чім довше жыли. Найвеце ня трапив нянько із своёв ісхемічнов хворотов, котра го тлоїла уж не єден, не два рокы. Боже, кілько раз єм го захранила у послїдню минуту, кедь єм приходжала з Пряшова уж Тогды із моїм парумісячным сыночком Володьком, а нянькови єм подала в нічньїх годинах нітроґліцерін! Кедь не было помочі, кликала єм санітку і до шпыталю єм го шыковала. Лем у пряшівскім шпыталю быв нянько сім раз. ёго жывот висів на волоску, а все ся го подарило захранити.

Раз, памятам, докторка на інтернім гварить:

– На волоску є ёго сердце. Уж не сміє іти до берега.

А нянько іщі пожыв пять років. Пожыв бы іщі може веце, кебы не материна хворота, кебы не ёго завзятя до роботы. Умер у Пряшові. Ніч перед смертёв єм терла ёго холодны, уж задубты ногы. Не знала єм, же нянько уж конать од ніг. Тайно єм перебыла з ним на ёго цімрі аж до рана, але помочі уж не было. Восьмый раз ся го уж не подарило захранити...

Як матїрь привезли до Пряшова, стала ся про мене єй захрана вшыткым на світї. Але як захранити чоловіка, котрый не говорить, не ходить, а зажыва гниє?.. Може, якесь Боже прозрїня до ня дыхло, Божа сила освітила, кедь єм ся прислуховала ку радам, якы походили од простых людей, котры мали когось в шпыталю. Матїрь привезли, а на мене страшным смертелным оком позерали отворены раны на хрыбтї, на ногах, на пятах. Были то декубты. В першім рядї єм принесла засып, або попросила од сестрічкі, засыпала єм раны і охабила-м одкрыте тїло, жебы высыхало. Поступно, як ся раны гоїли, єм матїрь перевертала з бока на бік. Лемже ногы были скртлы, стяговали ся до клубяти. Ту єм сі не знала з нима дати рады.

Єдна панї, котрой мама тыж лежала на постели і терпіла тов самов хворотов, гварить:

– Купте оливового олію і натерайте єй тїло.

Так єм і зробила. Ногы і рукы зачали поволёвати. Матери то робило добрї. А іщі ня напало, же даколи люде на валалї потерали хворых людей віцтом. Подумала єм сі, же, може, даяку лїпшу водичку мають в апатыцї. Мали. Бензиналкогол. І так я зачала наперед натерати матїрь бензіналкоголом, а потім оливовым олiём, што єм го куповала в пряшівскім Тузексі. Як я видїла, же ся то дакус злїпшує, же раны ся погоїли, ніч ня уж не могло заставити.

Мій час коло матери быв такый: рано, од шестой до семой уж єм

была коло нёй. Підставила єм під маму мису, жебы ся вымочіла. Потім єм зачала з процедурами на властну пясть (дашто єм поїмала ай од регабілітачных сестрічок, котры тых пару минут матери присвячовали). Натерла-м єй цїле тїло бензиналкоголом, потім олiём, забалила єм до плахты і охабила десь десять-дванадцять минут. Помалы єм зачала з нёв цвічіти. По кус, по кус. Двигала-м єй рукы, поступно ногы, згынала пальцї... Приношали фрыштик, кормила-м єй помалы з ложочков. Час втїкав, а я мусила іти до роботы. На обід єм зась прибігла, повторила процедуру, накормила. Кедь ся мі скінчів робочій час – десь коло четвертой годины пообідї, сідала єм на дванадцятку і тота ня зась везла ку матери. О пів пятой єм зась была коло нёй. Час єм продовжовала аж до девятой годины, покы не одходив послїднїй автобус із числом пятнадцять. А так то ішло каждый день доокола...

Боже, кілько было такых днїв!.. Місяців?.. Не знала єм дня, ночі, не чула єм, як час утїкать. Вшыткы мої мыслї были коло матери, вшыткa моя молода фізічна сила переходила до єй хворого тїла. Не раз при цвічіню єм ся мусила розболочі до тїлка, бо з ня цяпкало. Лемже єм ся не здавала. Мати терпіла, бо цвічіня было про ню дуже тяжке. Тїло скріпнуте, не піддавало ся, але не плакала, бо я єй то заказала. Была послушнов і робила вшытко, што єм од нёй жадала.

Окрем того єм єй учіла говорити. Наперед слово “миса“, “хочу на потребу”, “пити“. Зозачатку то были лем звукы, але поступно ся матери выдерало з уст і речіня. Боже, яка то была радость!

Свою псіхотерапію єм робила так, же єм ся все матери просила, як ся пише, кілько має дітей, ці памятать сі іщі на Отче наш, ці не забыла на свої сусїдкы у Руськім Потоцї.

Днеська ся о тім легко говорить і пише, як уж є по вшыткім, кедь уж неврологія в Пряшові зіставать як скоро выблїднутый спомин, як штось, на што ся снажиме з матїрёв чімскорше забыти, як на найстрашнішый сон. Лемже тот сон-реалность нам дав порядно забрати. В тых днях, в тых тяжкых, неконечных місяцях, ся оддїлїня неврології стало неоддїлнов частёв мого жывота. Быв то, своїм способом, і екзамен моёй молодости, ці штось досягну, як превкажу свою почливость ку матери, ку тій, котра ня у великых болях привела на світ.

Другы дївчата ся в моїм віцї забавляли, закладали сі родины, тїшыли ся з каждоденного жывота, а я бівшость свого вольного часу проводила у шпыталю. Ні, не жаловала єм ся никому, але ани єм ся не сановала. Была єм тверда ку собі, як ніґда в жывотї. Не знати, ці днесь бы єм была того вшыткого способна. Не знати... Тогды єм о тім не думала, ці тото мале геройство ся позначіть на моїм жывотї, ці можу даяку нагороду од нёго чекати. Ани ня не напало, жебы мі мав быти дахто зато вдячный,

а нетонь, моя люба мати. Я ся повиновала єй. Она была моёв совістёв, молодостёв і жывотом...

Прімар Фарбакі лем ся тихо призерав, што я роблю і снажив ся ня не відіти, кедь єм была в шпыталю мімо доволеного часу. Не знати, ці мі вірив, же дашто з того буде, же мати колись іщі буде ходити і говорити. Я ся го ани на то не просила. Сполїгала я ся лем на себе, а од нёго єм хотїла, жебы ня на оддїлїню не відїв. Він так і робив. Быв меджі нами такый тихый, неписаный договор. Не руш мене, і я тебе не буду рушати. Тадь він добрї знав, же не мам де взяти маму на слободарьку. Честь і слава такому чоловікови, котрый в менї чоловіка перекрочовав становлены законы! Робив то лем зась в менї чоловіка, як доктор, як гуманіста, котрый мав добре одношіня нелем ку докторинї, але і к умеию (не забуду, як уж было по вшыткім, стрітили сьме ся в містї, а я з вдячности єм му подаровала першу свою книжку Юлчіна тайна, а він ня взяв до книжного склепу і купив мі ілустрації Ернеста Зметака). Не міг же тот, доброго сердця чоловік, не видіти, як ся трясу над матірёв, як єй хочу помочі. Зато то вхабив на мене, бо мі вірив. А я повныма пригорщами решпектоала ёго довіру. Были сьме в шпыталю, як два тайны аґенты, котры о собі вшытко знають, але ся роблять, же ся ніґда не видїли. А вшытко ся то робило в менї моёй матери, в менї єй крегонького жывота...

Тямлю, же раз підвечур быв запертый шпыталь на вшыткы ключі. Нихто мі не хотїв отворити, кедь єм дзвонила, бо то уж было по предписаных годинах. Што мам робити? Як ся дістати ку матери? А дістати єм ся мусила, бо ани єден день єм не могла матїрь лем так охабити. Знала єм, же ня чекать, кедь зачнуть тоты мукы із цвічінём. А я беспомічно стояла перед будинком неврологїї і переступовала з ногы на ногу. Жебы з того не быв даякый выход? Жебы я досправды днеська не была коло матери? То не може быти! Я ся ку ній мушу дістати! Ту мій погляд упав на дакус отворене окно. Стала єм на пальцї, одхылила-м го іщі веце. Так ся видить, же упрятовачка го забыла заперти. Дав бы єй Бог здоровя! Довго єм не роздумовала – і давай ся шкрябати на тото окно, і перелізати через нёго. Подарило ся! Была єм спокійна, кедь єм чула під ногами шпытальску ходбу. Ішла єм тихо, як мачка, ставала на пальцї, ани єм не дыхала. Што, кедь ня дахто увидить? Нащастя єм не видїла никого, лем кедь єм хотїла іти на оддїлїня, мігла ся передо мнов тїнь доктора Фарбакіго. Лемже він ня не відїв, або не хотїв. Сестрічкы тыж ту ани єдной не было. Може, по трудній шыхты конечно зашли до своёй цімры, жебы выпити каву. Тадь уж было по вечері. Мене в тім моментї ніч не інтересовало, лем як ся дістати ку матери.

І так єм ся тихонько, як слиж, зьявила коло матери. Там было тихо,

лем єдна жена-Мадярка крекнала на мисі, нияк ся єй не дарило досягнути то, што хотїла. Бодай бы єй! Полежачкы... Кедь ня збачіла, выкрикла:

– Сестрічко, не годна єм ся...

Тото "сестрічко" належало менї. Пришла єм ку женї, надвигла єм єй тяжке, змертвіле тїло, посадила лїпше на мису, і – онедовго было вшыткo впорядку. Стара бабка з фіглями выповіла:

– Была бурька...

– Добрї, же так, бабко, – повіла-м єй і погладила по сивім волосю, почістила, што было треба, і однесла мису.

За тот час ся пробудила і моя мати. Кедь ня збачіла, очі єй засвітили радостёв.

– Мамо, мамочко, шо бы сьте хотїли? – позвідола я ся голосно, бо єм видїла, же мі хоче дашто повісти.

– М-и-и-су... – конечно мати выповіла слово, котре єм єй так довго учіла.

– Хочете сикати? – выкрикла єм радостно. – То найменше... Такой то буде. Але, знаєте, шо, мамко? – позвідовала єм ся по павзї. – Я вас поведу сама на бударь. Не буде така слушна жена вшыткой робити до мискы. Вже час вставати. Попробуєме?

Мати сугласно кывла а по єй очах єм відїла, же нїт векшой радости, як пережывать сесю минуту.

Зложыла-м матери ногы на землю і взяла-м єй попід пазухы зозаду і ногы єм посувала своїма ногами. Раз єдну, раз другу. Аж ся нам конечно подарило перейти через ходбу до заходу. Посадила-м матїрь на миску і заперла дверї.

– Ма-а-арь! – чую, як мати кричіть.

– Шо там такой? – прошу ся, бо єм думала, же матери пришло, недайбоже, плано.

Отворям дверї, а мати мі вказує, же, реку, бы єм ся попозерала до заходовой мисы. Помалы-м єй двигла і попозерала ся днука. Чудо! Збачіла єм копку піску... Што то таке? В першім моментї-м я ся зострашыла, а потім ня напало, же мати вымочіла пісок. І ту єм сі усвідомила, же непрямо єм вылїчіла мамину далшу хвороту, кедь єм єй давала пити кажде рано малу ложочку оливового, ці посунчікового (сонячникового) олїю, бо як єм знала, од олїю ся росшырёвали мозґовы жылкы, а теперь, выходить, же ся од нёго роспустило і каміня.

В терапії я продовжовала. Лем тота материна бісїда ся мі не любила і єй лївый бік. Рука і нога і надале зоставали мертвы, студены, без жывота... Уж пару місяців єм з нёв нарабляла, а то холем раз до дня, кедь не трираз, а резултат ся мі не вказовав ниякый. Або быв мінімалный. Мати

ту-там выповіла даяке слово, але то было вшытко. Не могла рушыти руков, ногов. “Болить, болить,» – лем тілько знала повісти. Прімар повідав, же моторіка тїсно звязана з речовым центром в мозґу. А кедь ся злїпшыть єдно, так і друге ся буде злїпшовати. Была-м терпезлива, як Хрістос.

Вшелиякы способы єм вжывала, лем жебы-м досягла свою мету. Може, даколи были аж драстічны... Сердце ся мі краяло, кедь єм з матїрёв цвічіла а од кінчіків пальців і навспак, кедь матери слызы болести текли долов лицями, але я не переставала. Тямлю, же мати ся при тых слызах усмівала.

Моя дорога мамка... І она хотїла ту саму перемогу, як я, перемогу над смертёв...

– Мамко, вы ши будете на моїй свадьбі танцёвати, лем ся снажте, – так єм єй гварила.

Мати лем склїпкала з очіма і нич мі на то не знала одповісти, бо то залежало од єй орґанізму, ці то вытримать, ці ся стане даяке чудо. Раз за нёв пришов нянько до шпыталю. Вошов до цімры, зняв калап, як у церькви, і попозерав ся на матїрь.

– Жено, вставай! – гварить єй. – Тадь бандуркы треба копати, а ты ту фурт лежыш. – Зьїв бы-м даякый кнедлик, а не є мі хто наварити, і приступив ку ній ближе.

Мали сьте відїти тото ёго гласканя! Може ніґда так свою жену не погласкав, як на шпытальскій постели. Было в нім вшытко – і ласка, і просьба о одпущіня, кедь єй даколи уближыв...

Боже, а як брат Янко з Войчіць пришов ку ній. Я якраз цвічіла. Гварю:

– Брате, оле, мі помозь! Двигни єй! Поведеме матїрь на заход.

Янко єй терпезливо повів. Кедь сьме ся вернули, я го попросила,

абы єй дакус помасіровав, бо, гварю, од того масірованя залежить єй выздоровлїня.

Янко, якый бы не быв хлоп, гварить:

– Не годен єм. Лем ты з нёв цвіч. Я ті дам за то, шо будеш хотіти. Лем ты єй дай до порядку.

Так і было. Брат Янко на знак вдякы, же-м ся старала о матїрь, мі подаровав леднічку. Чув ся виноватый, же не годен быти коло матери каждый день, як я. Нї, ніґда єм му то не верьгала на очі, лем кедь єм му хотїла дати грошы за леднічку, не взяв.

– Тота леднічка ніч не значіть проті тому, шо ты єсь про матїрь зробила, – так мі Тогды одповів мій старшый брат Янко, котрый у своїм жывотї ніч не зазнав, лем тяжку роботу коло стайнї, котрого выроблены рукы, як лопаты, ніґда ся не мочіли в Чорнім ці Ядраньскім морі. Мій дорогый братик! Як ся подав прісно на матїрь!

Не выповіла єм вшыткы свої зажыткы в материнім шпыталю, може єм не оцїнила каждого і вшытко, што мі пришло до дорогы при ослободжіню матери од смерти. Час стерать деталї і мої слызы, котры єм пролляла коло материной постели, мій пот, котрый мі змочів тїло, кедь єм з нёв цвічіла, але найкрасшу пригоду не можу забыти, як не можу єй не описати...

Ближыв ся конець рока, надходжали нашы руськы святкы. Было то шестого януара. На оддїлїню пановало тихо. Нихто ня не заставлёвав. В ташцї я несла дарункы – білы підколїнкы, синю квітковану нічну сорочку, всякы лакотинкы – помаранчі, бананы, а чудом ся мі подарило зогнати грозна і пару сачків цурелкиків Бонпарі. В ташцї єм несла мисочку з пирогами, голубками, сливчанков. Холем дашто із щедрове-чернёй вечерї. Під пазухов ся мі гомбала мала умела ялічка, котру єм хотїла аж ма містї припарадити. З тыма вшыткыма дарами я вступила до материной цімры.

– Мам, днесь Святяй вечур, – гварю єй.

Мати лежала в мірї, ани ся не кывала. Лем кедь єм зачала розбалёвати дарункы, парадити ялічку, котру єм поставила до склянкы од компоту, мати ся пробаторила і зачала принимати світ коло себе.

Посадила-м єй на постіль.

– А теперь ся будеме молити, – повіла-м. – Днесь є Святый вечур. Отче наш, і же єсі.., – зачала-м і позерала-м на матірь. Відїла-м, як ся єй уста намагають, і наконець прогварила:

– На небесі, да святить ся імя твоє...

І продовжовала цїлу молитву.

Я не дыхала. Чутя мі залляло мозоґ і сердце. Мати красно высловлёвала слова...

На то зачала співати: “Коли ясна звізда з неба выходила...

– ... тогды Пречістая Діва Сына породила, – придала-м ся ку матери, як і вшыткы жены на цімрі.

Ні, на тот момент не можу ніґда забыти, як і на то, кедь ся матери позвідовала, як і стораз передтым, як ся пише, мати з грозьбов в голосі одповіла чісто, красно, зрозуміло:

– Та шо єсь, шалена? Ты не знаєш, як са твоя мати пише? Тадь Анастазія Параскова, а мала-м сім дїтей. Єдной мі вмерло в часї войны, а Юрко ся затопив в Остраві на купалиску. А мої сусїдкы – Маря, Наця, Анця...

– Мамко! – лем тілько єм выкрикла і зачала єй обнимати. – Та вы уже бісїдуєте, як са патрить! Мамко, золотенька моя!

Така была наша красна стріча на Святый вечур з матїрёв. В тім моментї, кебы ня мати набила, та бы єм то прияла, як найвекшый про-

яв ласкы. Вшытко бы єм єй одпустила. Могла ня бити, гнівати ся на мене, ображати ня, вшытко было доволене. Лем кедь говорила, лем кедь говорила... Лем кедь ся єй навернула бісїда, о котру сьме обидві довгы місяцї боёвали.

На другый день ся чудо продовжовало. Мати говорила і двигала ся з постели. Моя радость ся не дасть описати, бо не дасть ся описати перемога над смертёв, котру єм зажыла, кедь мати двигла свою неъ-владну ногу. Вшыткы сестрічкі ся ішли позерати на тото чудо. Мати нелемже покывала лївов ногов, але сама ся двигла з кресла, до котрого сьме єй посадили. Стояла там, як кралёвна...

В тім моментї я сі усвідомила, же ся оплатило матери мене породити, же ся мі оплатило єй жертвовати довгы місяцї. Тїшыла єм ся з той перемогы, а в тім моментї ани єм собі не усвщомлёвала, што-м зробила. Найважнїше было, же матери ожыла нога, і кедь руку ся мі не подарило захранити. Іщі єм мала надій і на руку, кедь мамку брали до саніткы і везли єй до северных Чех, до уставу Мілешов, де ся о ню мали старати мої три сестры – Анця, Влена і Йила і прімар Вайденгофер, але уж на тот час мої силы были вшыткы вычерьпаны. Зробила-м вшытко, што єм могла.

Мати пожыла в Чехах пів рока. Єй став ся злїпшовав. Там зачала ходити за помочі палічкы, говорити. Розуміли єй лем найблизшы, але то стачіло. Главно, же жыла, же была коло нас...

Час втїкав, мати зась жыла з няньком в Руськім Потоцї, зась єм бігала то гев, то там, але тїшыло ня, же маю з кым поговорити, попарадити ся із сыном, мужом (меджічасом єм ся выдала), коло ся повторёвало – обпераня, варїя, кликаня докторів, аж покы не вмер нянько. Намучів ся, неборак, і коло матери...

Мати на погробі сидїла коло няньковой труны спокійно, іщі мене втихомирёвала, жебы-м не плакала. Вернула ся єй сила, котру єй мож было позавідїти. А то сі гварю, же люде народжены в знаміню Ваг, таку силу мають – є то спокій, скромность і розвага.

Тото вшытко у собі має моя мати, котра днеська жыю зо мнов в панелаку в Пряшові. Уж єм тогды мала сына Володька, але жывот єй продовжыла моя дївочка Наталка, яка ся народила аж по няньковій смерти. Мали бы сьте відїти, як тота жена обжыла, як ся застарала, кедь єм пришла із шпыталю із Наталков! Но чім же бы мі могла помочі моя люба мати? Были то єй красны синї очі, котры ня втихомирёвали, кедь єм плакала по породных болестях, была то єй права рука, котра колысала Наталку в постільцї і складовала білы пеленочкы, быв то єй красный голос, котрый співав колысанкы моїй маленькій дївочцї Наталцї. Якраз тото стараня о мою дївочку

Наталку єй і продовжыло жывот. Не могла же она ся позерати на мале сотворїня, а не співати му, бо колись так робила при своїх семох дїтёх, не могла же тота, красна душов жена, не кормити, часто крадом (бо я – мати, ся тримала предписів) пішкотами тримісячну дїтину, котра ся на ню зачала усмівати. Постілька была росчінена од колысаня, стіна од нёй пошкрябана, але бабка сі повнила свої повинности акуратно. Што день – то быв єй жывот, што минута – то продовжовало єй силу, помагало жыти... Я ся тїшыла і часто єм матери гварила:

– Мамко, вы ши мусите Володька до школы поблагословити.

Поблагословила і другу мою дїтину – Наталку...

Материну вісемдесятку сьме ославили в Руськім Потоцї в колї цїлой родины, знамых, кум і так дале. Вытримала сидїти із гостями до єдной годины по півночі. І красно з нима співала, главно із Євков Ковалёвов-Ковшовов, своёв сестров по нянькови, кумами Анастазіёв Янковов-Гафічков, Маріёв Парасковов-Сімканёв і Маріёв Парасковов-Микулянёв, нашов стрынов, женами, якы собі іщі памятали співанкы, котры она складовала. Щастя і здоровя єй повінчовав і тогдышнїй православный священик села Микола Русич. Вшыткы сьме ся чули прекрасно. Зато кажда днина, котра мине, є про цїлу нашу родину великым щастём. Мати хворіє. Але є ту. Сива, красна...

Наша мати вже забывать мена своїх дїтей, внуків і правнуків, але є меджі нами. Якраз она звязує цїлу нашу родину з краём, з котрого сьме вышли. Є світлов нитков, прядивом, котре ся никому іщі дотеперь не подарило росторгнути...

Покы світить єй свічка, поты сьме вєдно, і хоць так далеко єден од другого... Бодай бы світила холем до сто лїт...

Пукнута струна

Было чути таке тихо, же аж уха болїли. Село спало мертвым сном. Всягды темнота в хыжах, лем у Бендиковых пробивало ся слабе світло через білу плахту. Двері были замкнуты на ключ, выгляды позачінёваны плахтами, через якы ся продерало сліпе світло, занурюючі хыжку до таємного, чуджого світа.

В шпаргетї бовчав огень, якый ся онедовго роспалив до червена. Коло нёго стояла ґрупа хлопців-соплёшів. Посеред хыжы стояв Терко. Быв смутный-пресмутный. ёго чорны очі дивно ся блискали. Терка судили.

– Признай ся, же єсь вкрав гуслї, – наполягав на нёго Штефан Жало, найаґресівнїшый із ґрупы, якбач, воджатай.

– Я ніч не вкрав! Верабоже, хлопцї! Ніч єм таке не зробив.

– Не вкрав, гвариш? – із грозьбов в голосі попросив ся Жало. – Мы з тебе вытягнеме правду! Повідай, де гуслї, бо твої пальцї ся ніґда не дотулять ку струнам, ты, злодію!

– Бійте ся Бога, хлопцї, я не злодій... Я.., – пробовав ся бранити Терко.

А суд быв немилосердный. Інквізіторы поставали довкола Терка і дюґали му до очей руками. Найбрыдшы рукы мав Жало.

– Та ты ся не признаш добровольно? – засычав. – Ніч не повіш? Ани слово? Єсь тихо? Но, уж ня то не бавить... Хлопцї, їмте го за рукы.

– Што хочеш робити? – озвав ся несміло Терко.

– Хлопцї, притисните му пальцї на шпаргет. Не бійте ся. Я з нёго выбю музику.

Терковы пальцї ся дотулили роспеченого шпаргета. Він засычав од страшного болю, але такой стих.

– Будеш говорити! Де єсь задів гуслї, што єсь вкрав од Янка? Зась єсь тихо? Хлопцї, робте сі свою роботу!

І зась пекли ёго довгы, нїжны пальцї. Огень му пік нелем пальцї, але ай душу. Кедь третїраз му пальцї притисли на шпаргет, вырвали з Терка сердце. Ні, він не плакав, лем очі ся му сухо блищали. Быв у в тых очах і страх, але і світло перемогы.

– Пустьте го! Не можу ся на то позерати! – скричав Бендиків Янко і

быв барз скламаный з того, же пожычів хыжу на таке свинство. – Вон! Вшыткы вон! – закричав.

– Єсь боягуз, Янку, боягуз... Тадь то твої гуслї. Кому сьме хотїли добрї? Тобі, – не здавав ся пастрековатый Жало. – Але мы то так не вхабиме. Піде сидїти, аж счорніє. Буде знати, як має гуслї красти.

Ніч вшытко прикрыла. І хлопців-смолошів, і молодого Терка. Цалком знищеный, з попечеными руками в кишенях він ішов за путёв домів, жебы ся сховати до своёй коморкы, дале од людьскых очей.

x x x

Терезко Сливовіч быв старым фронтовіком. З войны ся вернув уж немолодый, а ку тому іщі ай скалїченый. Одмерзли му пальцї в руськім лаґрї. Зато ся ай женив доста пізно, кедь му родічі померли, і кедь ся зміг на яку-таку хыжку. Жена была слабковита, але, предцї, му породила хлопчіка, котрого назвали по нянькови скорочено – Терко. Было то необычайне мено, але поступно ся у селї прияло.

– Нашто было жебракам дїтны? – говорили о них люде. – Хто бщный, тот ай дурный.

Терезко быв досправды бщный. Жыв і з своёв женов і хлопчіком в єдній хыжцї, до якой ся неперестанно курило із сіней. В хыжи быв все дым. Домашнї і ходили скоро наспамять, але їм то не перешкоджовало. Думали сі, же інакше не може быти. Як ай тото, же до сіней вічно дув вітор, а дїрава стріха затїкала.

Малый Терко, і наперек недобрым условіям, выріс, як треба. Гварили, же то го дым выудив. Бігав в білій сорочцї по дворі, лем ся курило.

Кедь му пришло іти до школы, хлопець заплакав:

– Та як я піду до школы в сорочцї?

– Не бій ся, сыну! Ты не підеш в сорочцї до школы. Мати ті ногавіцї вшыє з домашнёго полотна. Увидиш, якый будеш парадный.

Лемже в школї Терка высміяли. Хто таке відїв іти до школы в ногавчатёх!

– Голодранець! – выхопило ся комусь із уст. А тота назывка му ай присхла.

Терко ся замкнув у своїм жывотї.

x x x

– А днесь намалюєме трубку, – повів учітель. – Кедь зотреме тоты паличкы, то буде “У“. На такій трубцї, кедь выроснете, будете грати.

– Я вже намалёвав, – підскочів радостно із стїлця Терко.

– Так? – зачудовав ся учітель. – Досправды... Яка шумна трубка. Видите? – учітель указав дїтём вытвір Терка.

– Пан учітель, а в тій книжці, што сьте мі послїднїй раз дали, там ся писало, же звізды нелем світять, але і грають... Як то є?

– Раз ся будеме учіти і о тім, – повів учітель і погладив малого Терка по пухкенькім волосічку.

Терко чув грати гуслї на свадьбї. Тогды на них грав старый Трелё. Што там грав! Гуслї в ёго руках то співали, то плакали. Теркови ся так хотїло дотулити того чароділного інштрумента! Добра ґаздыня, кедь увіділа Терка, погостила го.

– Біднятко моє, – повіла і положыла мягку мясисту руку на ёго плече. Терко ся не рушив з міста.

– Можу йти дале? – попросив несміло.

– Бог з тобов! Правда, же можеш. Днесь каждый може. Оддаєме Дївку.

Терко із стиснутыма жменями, неістым кроком ближыв ся ку старому Трелёви. Кедь ся з ним вырівнав, прудкым рухом вхопив од днёго гуслї.

– Што ты? – опросив ся Трелё. – Знаєш грати?

– Знаю, – одповів Терко і запалив ся од ганьбы, як ружа.

– Но, та вкаж, якый є з тебе музикант? – Кедь увідїв, же хлопець вагать, Трелё му поміг: – Но, так, полож пальчікы на струны. Я буду переберати твоїма пальцями, а ты тягай смыком. Ідеме?

І хлопець попотягнув смычком. Было чути дикый, скрипливый звук.

– Красно грає! – озвали ся гостї. Їмали хлопця за плечі, щіпкали го за лице.

Терко стояв рівно і міцно стискав гуслї. А смычок ходив то горї, то долов.

– Та вже єсь ся дость награв, – повів ласкаво Трелё і выпровадив хлопця вон.

Терко пішов домів. Він вже знав, што треба робити, жебы співали звізды... Треба ся му дотулити струн...

x x x

Терко крачав, сховавши попечены пальцї до кишень. Звізды му світили на путь, лемже він не віїів їх світло, не чув їх музику.

За ним втїкав Янко Бендиків.

– Терку, Терку! Почекай!

– Што хочеш? – озвав ся Терко.

– Хочеш, я ті тоты гуслї подарую...

– Теперь? Нїі не хочу, – повів Терко, і ани ся не попозерав у бік Янка.

– Я ті дам задарьмо. Нич мі не мусиш платити.

– Я їх не хочу, – повів через схованы слызы Терко. – З такыма руками? – Терко двигнув рукы. З них цяпкала кров.

– Перебач, же ся так стало! Та чом єсь ся не признав?

– Та зато, бо такы гуслї не до вашых рук.

– Но, та сі їх охаб.

– Їі, они ня уж веце не будуть слухати. Я уж на них не знам грати. Там суть, під тыма дрывами...

Янко выняв гуслі спід дрыв. Єдна струна была на них пукнута...

x x x

Минали рокы, перешли лїта... Терко, предці, сі охабив гуслї Янка Бендикового. Суть ёго вічным сопутником. Заробляють му на хлїб. Часто сидить коло корчмы. По земли ся валять порожнє пуздро, а пукнута струна слызить...

Розквітнута планка

Мартина ішла чекати Любу на заставку. Ступала по містьскім ходнику і было єй файно на души. Лічко єй горіло ружовостёв, якымесь іщі про ню незрозумілым огнём. Груди сі глядали своє місце в пазусї, пробивали ся на світ через тоненьку крайковану білу блузочку. Бородавочкы ся вказовали через просвітну подпырсенку, котру єй мама іщі лем недавно на пятнадцятку купила.

– Мам, а то мам носити? – попросила ся матери.

– Гей, дївко моя, уж єсь доста велика. Вшыткы дївчата у твоїм віці уж носять.

Мартина сі пішла облечі подпырсенку до другой хыжы. Поставила ся перед глядило, росчесала сі довге, чорне, як смола, волося, котре сягало аж по пас, нашпулила уста, звужыла синї, дакус монголоідны очі, і зачала стругати вшелїякы ґрімасы.

– Мам подпырсенку! Мам подпырсенку! – покриковала в якімесь захватї і вертїла ся перед глядилом, як гадина.

Нараз прилїпила чело на глядило і зачала сі обзерати деталї твари. Як кебы іщі єй нїґда не відїла. До ока єй впали пырщі, што ся блискали на бородї і коло носа. І нїс ся єй здав якыйсь довгый, обервы дуже шырокы, і уста дакус пригрубоваты. Закрыла долонёв тварь і якусь хвільку так постояла в забытю. Як кебы то уж не была она... Хотїла сі припомянути вчерашню Мартину, але нияк ся єй то не дарило... Перед нёв у глядилї стояла уж якась інша Мартина, з новым выразом у твари, повным чеканя...

– Мам, можу йти днесьла на забаву? – шмарила ся Мартина матери коло шыї, набита новым чутём.

– Ой, дївко моя! Перша школа, а потім забава, – одповіла мати.

– Мам, але то недалеко, лем ту, до Дрічняка. У бабкы пересплю. Ай Любка Гарайдічова іде зо мнов. Пустите ня? – благала матїрь.

– Но, добрї, але не до рана, – погрозила мати палцём. – Жебы єм не мусила за тобов іти з прутом.

– Мам, та чей єм не маленька, – розкошно ся засміяла Мартина і зась ся обвила матери коло шыї.

– Давай позор на себе. Не же ся буду за тебе ганьбити!..

– Мамо, мамо, – лем тілько выповіла на материны слова Мартина і ціла нарадощена ся зачала рихтовати на забаву.

Мартина уж пару раз была на діскотецї в містї, де з родічами бывала, але хотїла попробовати, як то є на селї. Люба, єй камаратка, яка ся тыж учіть за шывкыню, то она выдумала, же підуть на забаву до Дрічняка. Мартина сугласила, бо при тій нагоді піде попозерати на бабку, у котрой уж давно не была, а правду повісти, ся єй за нёв цло. А окрім того, тїшыла ся на зміну. Днеська мала на то причіну. Чула ся якось доспілїше. Хотїло ся єй шкоська доказати. Тото „штось“ єй перенаслїдовало, не могла ся го збавити. Єдным словом, на тоту забаву мусила іти...

Кідь выбавила з матірёв „формалїты“, облекла сі тїсны джінсы, поправила крайковану блюзку – і уж єй не было. Вылетїла з бітовкы, як куля, лем-лем, же стачіла матери, яка стояла за фірганков, закывати.

Конечно ся стрїтила з Любов на автобусовій заставцї.

– Агой!

– Агой!

– Ідеме? – попросила ся Люба.

– Ідеме! – сугласно прикывла Мартина.

Забава в культураку уж была в повнім розпалї, кідь там пришла Мартина з камаратков. Плаґат на стїнї ознамовав, же грать група МІКС. Днука властного слова не было чути, бо вшытко ся одбывало в єднїй містности, де акустика не была найлїпша. Але молодым людём то не барз вадило. Они танцёвали, перекриковали ся і часто ся розуміли без слов.

Люба з Мартинов собі глядали місце, де бы собі могли сісти. Уж нїч не было вольне, лем при самых дверях быв якыйсь столик, а за ним якраз два стільцї. Там сі дївчата і посїдали.

– Што будеме пити? – попросила ся Люба.

– Но, пепсі, – одповіла Мартина.

– Пепсі? – засміяла ся Люба. – Што єсь впала з грушкы? Даме сі вино!..

– Но, та сі даме, – повіла Мартина, жебы не была гірша.

– Але я заплачу, бо недавно єм мала народенины.

– Гей? Но, тото! – скрикла Люба. – Я цалком забыла! – Люба обяла Мартину коло шыї і голосно єй цмукла на лїве лїце. – Но, кідь так, та я заплачу. Як дарунок!

Мартинї ся любила Любина прямость. Дякуючі їй, ся ту чула добрї. Люба ся їй здала така природна, без заборон, што Мартина о собі не могла повісти. Она ся все лїпше чула на самотї. Глучны забавы приймала з резервов так, якбы ся єй не дотыкали, так, якбы не належала до сучасного світу. Може, днешнїй вечур дашто з нёв зробить...

Як заграли, по Любу пришов танцёвати якыйсь хлопець од сусїднёго стола. Мартину сі обзерав довговолосый, патлатый довгань.

– А ты нам ту кого привела? – позвідовав ся Любы, з яков ся, якбач, знав.

– То – Мартина. – Ходить зо мнов до школы, – одповіла Люба, тримаючі свого партнера за руку.

– А-а-а! Мартина! – скривив ся тот іронїчно. – А знать нашы моресы?

– Оле, Вожатаю, будь тихо! – одповіла такой Люба. – Мартина є ту першыраз на забаві.

– Я лем, ці знать, як то у нас ходить. Піде з нами до каналу? – нахылив ся над Мартину Вожатай, од котрого несло алкоголом і ціґаретлями.

Мартина ся автоматічно одтягла од Вожатая, як од чогось нечістого, брыдкого, од чого треба втїкати. Притисла ся ку стїнї і чекала, што буде дале. Як чула о каналах, аж ся ціла затрясла. Чула штось о тім, же молоды люде ночують в каналах, але жебы ся то уж дїстало і на село? Теперь ся на властны уха пересвідчіла, же на валалї молоды так роздумують і жыють, як в містї, лем з тым роздїлом, же в містї ся маш де сховати – меджі панеловы стїны бітовкы, а на валалї тя каждый знать і видить. Сховати ся хыбаль мож до лїса або до копы сїна, але і так ся вшытко на другый день вкаже.

– Підеш танцёвати? – зразу ся пригварив Мартинї нижшый поставов хлопець із світлым волосём і понад стіл наставив ку нїй рукы.

Мартина ся їх хопила і вышла споза стола. Была вдячна тому незнамому хлопцёви, котрый єй выслободив од неприємного Вожатая, з очей котрого нїч доброго не позерало.

– Я єм Петё, – представив ся Мартинї хлопець в танцю.

– Я – Мартина, – одповіла она.

– Не відїли сьме ся уж даґде? – опросив ся.

– Може. Я єм ту ходила ку бабцї на вакації.

– Ах, так!..

Музика грала. Мартинї ся легко танцёвало з Петём в рітмі брейку. Кідь заграли помалы, учула тугы Петёвы свалы на руках і ставало єй млїнно. Не боронила ся єго обятям, але ся їм піддавала, як квітка раннїй росі.

– Я ту роблю на дружстві. Ходжу з трактором, – повів Петё тихым голосом.

– А я ся учу за шывкыню, – зашептала.

– Як ті красно пахне волося, – озвав ся по павзі Петё і погладив єй по голові. – Чім собі го мыєш? Вошинґовом? – і щі ближе сі єй притяг ку собі.

– Лем так, обычайным березовым шампоном, а змывам сі го румен-

цём. Од тых, модерных, волося выпадує, – стиха одповідала Мартина і якесь млостне незнаме чутя єй стяговало горло. Од єго слова штось тепле ся єй розливало по грудях.

– Но, кочка єсь. Красно ся облїкаш, – зась повів Петё.

– Але... – хотїла Петёві штось одповісти Мартина, як ся коло них зась зявив Вожатай і злегка вдарив Петя по плечу.

– А теперь я йду з нёв танцёвати! – повів і розкрочів ся нашыроко.

– Но, так, не зачінай, Вожатай, – повів змирливым тоном Петё.

– Дай мі потанцёвати з тов містьсков фіфленов. Любить ся мі.

– Но, кідь з тобов піде?

– Зо мнов піде кажда! – одповів тот. – Я ставляв забаву! Є то штось як право першой ночі, – засміяв ся Вожатай і прудко хопив Мартину за руку.

– Я уж мам партнера, – одтягла боязливо руку Мартина.

– Што? Ты уж маш партнера? Она мать партнера!.. Ха-ха-ха!.. – засміяв ся іронїчно Вожатай. –Так, ты не підеш зо мнов танцёвати! – уж з грозьбов в голосі ся попросив Вожатай.

– Нї! – певно одповіла Мартина і цалком іґноровала пяного Вожатая.

Мартина сі думала, же тым ся то скінчіть, же Вожатай є дасть покій. Та де там! Іщі не знала, што ся може зробити з паробком, котрый дістав кошом, а іщі з такым, як быв Вожатай, котрый не хыбовав коло ниякой биткы на валалї. Зато сі не хотїв з ним нихто нїч зачінати. Але што знала Мартина! На забаві ту была першыраз, а такой ся ту стрїтила з Вожатаём.

– То ся увидить! – скрічав Вожатай, а іщі нашырше ся розкрочів, як кебы хотїв утримати вагу пяного тїла на ногах.

– Гей, музиканты! – скрічав. – Я плачу! – і вытяг з кешенї стовку. – А теперь тоту мою!..

Мартина ся певно тримала Петя. Перед нима стояв Вожатай, высокый, тонкый, як конопля. Волося мав довге, розпущене по плечах, котре ся од бруду аж блискало... Вожатай упер очі на Мартину і зачав ся ку нїй приближовати. Чім веце чула ціґаретлёвый дых Вожатая, тым певнїше ся тримала Петёвой рукы.

– Так што? Підеш?! – позвідовав ся тоном, котрый не зніс стопарчіня.

– Нї... – одповіла стиха Мартина і зострашеным поглядом ся пообзерала доокола, глядаючі у громадї захрану. Глядала поглядом і Любу, але тота, як кебы ся під землю провалила, не было єй ниґде. Молоды люде ся стиха призерали, а старшы бабы, што сидїли на лавках довкола, сі штоська шептали. Як видно, нихто ся не хотїв мішати до чуджого спору.

Вожатай потемнїв, як хмара, очі му счервенїли.

– Та ты з кым хочеш фіґлёвати? Ты, єдна, пырщава!.. – засічав через зубы.

Вожатай з прудкым ґестом двигнув руку, жебы вдарити Мартину, але ёго правіцю у воздусі вхопив Петё.

– Не рушай! – скрічав.

– Ты сі хочеш зо мнов зачінати? – Вожатай счервенів в твари, як рак. – Но, подь! Сам єсь сі о то колядовав. Або ся боїш?

Люде ся розступили. Вожатай ся поставив до середины салы. Наперед высукав рукавы на сорочці, але потім сі штоська роздумав, злупив єдным шмагом із себе сорочку і роздер єй на половину. Было чути як ґомбічкы цупкають по земли.

– Но, подь! Подь! – крічав, як в шаленстві Вожатай на Петя. – Ты ся мі хочеш рівнати, мі, балґаздові? Тобі іщі по бороді молоко текло, кідь я ту ставляв забаву. Подь, тракторику, подь, – кымкав у бік Петя.

Тот зробив крок допереду.

Мартина не чекала, што буде дале... Выбігла із салы, і пустила ся навтїкы темнов ночов аж на вышнїй кінець ку бабці. Боже, як єй одлягло, кідь увіділа, же у бабкы ся іщі світить. Задуркала на двері.

Бабка лем сплесла руками.

– Та што ся стало, дївч? Де єсь ся ту взяла? Вночі?..

В Мартининых очах ся трепотали слызы.

– Ёй, баб,.. там... ся бють... на забаві... Ледва єм втекла...

– Хто, хто? Гварь голоснїше, бо я уж не дочувам.

– Там Вожатай і Петё... Я не хотїла йти з Вожатаём танцёвати, а він... він і мене хотїв вдарити, - накінець выдавила із себе через слызы цїлу правду Мартина.

Бабка єй притулила ку собі і погладила по голові.

– Не плач. То ніч, дївче моє, то ні. Добре, же ся уж на тобі бють... А теперь подь спати. До рана вшытко помине... Ой, мине ся вшытко, мине...

Мартина послушно пішла ку постели і зачала ся зоблїкати. Лемже, покы заспала, минув даякый час, бо днесь пережыте єй начісто змогло, цїла ся трясла і довго ся не могла запокоїти. Рівновагу тїла і душы зачала наберати, кідь ся попозерала на бабку, яка сі на ніч розчесовала густе, як грива, із стріберным блиском, волося. Была така красна, як з приповідкы. Тварь мала гладоньку, без єдной зморьшкы, а очі єй світили невысловнов добротов і простотов, кідь сі сїла на край постели, прикрывала Мартину і приповідала:

- Ой, мине ся вшытко, мине...

Мартину бабкины слова заспокоёвали, од єй дотыків їй ставало легко. Зась ся чула малым дївчатком, котре не раз слухало бабкины приповідкы і заспавало твердым сном під єй теплым боком. Лем што ся Мартина зачала переношати до своїх дїтьскых років, кліпайкы єй отяжіли і молоде тїло опановав солодкый сон...

– Боже недїлька. Скоро до церкви будуть дзвонити, а ты, спахтошко, доколи будеш спати? – учула рано Мартина над собов нїжный бабкин голос.

Мартина ся солодко понатяговала, як мачка, і лїниво отворила очі.

– Повідай, што ся ті снило? – озвала ся бабка уж од пеца, на котрім штоська пригрівала в горці.

– Ніч таке, баб, лем ся мі здало, же вы сьте бабка з приповідкы.

– Таке повіш... – засміяла ся тихо бабка. – Я, а з приповідкы? Што тя таке напало? Радше нмі повідж, ці ся ті не снив тот, як го звуть, Вожатай?..

– Дайте покій, бабко. Ани у снї бы єм го не хотїла відїти. Іщі теперь ся трясу, кідь сі на то вшытко подумам.

– Так, так. З хлопцями ся не треба загравати, а іщі з такыма як тот Вожатай. Дашто єм о нім чула, але велё того не знам, бо уж даяк меджі людей не ходжу. Уж ани єм до церкви не годна піти. Іщі так дома... Лем тілько знам, же родічів мать фест богатых. Сама Америка, авта аж дві, якбач, мають. Лемже до гробу нихто нїч не возьме. А на тім світї ся псы з розкошу бісять. Ой, так то є, дївче моє, так...

Мартина ся дале лїниво натяговала під бабкинов перинов і слухала єй спокійный голос, котрый на ню впливав як балзам. Бабку затямила іщі з дїточства. Мати, жебы ся з наймолодшов Мартинов єй братове не надерали, на вакації єй все „одложыла“ ку бабці. Дївча сі на ню звыкло, як на властну матїрь.

Теперь рано, у бабкы, де вшытко пахло тов необычайнов недїльнов атмосферов, кідь в єй хыжчінї пановала чістота і покій, Мартина сі аж теперь усвідомила, як є добрї мати таку бабку, котра погладить, заспокоїть і не прозрадить никому єй таёмства, ани матери. В тім моментї была рада, же забава ся так скінчіла, як ся скінчіла. Што бы зробила, кебы єй Вожатай ударив? Може, бы ся, не так, може, од болести, як од ганьбы, пропала під землю. „Пырщава!“ – спомянула сі на Вожатаёвы слова, котры єй шмарив без чутя до твари, і якы іщі єй і теперь колють коло серця.

– Бабко! – закрічала Мартина нараз.

– Што, дївче моє? – двигла очі стара Поточнякова од горця, в якім пригрівала поливку з когута іщі одвчера, бо в недїльку нїґда не варила. Їла страву з минулого дня.

– Мам такый проблем, – приближыла ся Мартина ку бабці. – Позерайте, на твари мам повно пырщів. Чім їх веце душу, тым їх є веце. Што мам робити?

– То ніч, дївче моє, то ніч, – бабка ся слабо усміхла. – То кров треба змішати.

– Бабко, не фіґлюйте... Ай вы мали даколи, кідь сьте были молоды, такы пырщі? – цалком серёзно ся попросила Мартина.

– А ці я, Боже, сі памятам? Я ся з тым ніґда не старіла. Чом ся ня таке просиш?

– Бо мате таку красну тварь. Другы стары бабкы мають зморьшкы, а вы ні. Чом сьте така все красна? – опросила ся бабкы просто Мартина.

Бабка ся зачудовано попозерала на свою внучку. Уж сі ани не споминать, жебы єй колись хтось повів такы слова.

– Просиш ся ня таке... Не красна єм, то лем ся ті така віджу, бо єм твоя бабка.

– Але, бабко, факт, попозерайте ся до глядила, – хотїла силоміць доказати свою правду Мартина.

– Не буду я ся до глядила позерати, бо єм ся до нёго ніґда не позерала. То лем Ганка, твоя мама, го ту недавно завісила, жебы было на параду.

Стара Поточнякова ся сперла на столець коло стола, скрижыла рукы на грудях, двигла очі ку святым образам, котры густо висіли єден при другім на стїнї, і глубоко сі вздыхла.

– Не мала єм солодкый жывот, ой, не мала, дївче моє... Быв час, кідь в моїм жывотї лем слыза слызу доганяла. Было всяко, лемже я ся не здавала. Моле, скоро стовку доганям, а іщі ани у дохтора єм ніґда не была. Так, веру, жывот мі перешов, як єдна минута. Не мала єм часу на ніч інше думати, лем на роботу. А правду повісти, ани теперь ся мі іщі не хоче умерати і хоць бы ся уж патрило, – бабка ся усміхла. – Ні, не думам на смерть. Кідь прийде, та буде ту... Мартин, відїла єсь тоты квіткы в загородцї коло плота?

Мартина прикывла.

– Квіткам ся найвеце радую. Они гріють моє серце. На поле уж єм не годна ходити, та холем ту, в загородцї минать мій час. Моле, а тота планка коло хыжы... каждый божый рік квітла, родила. Не мала одпочінку, як і я... Того року ся мі якось не любить, зачала схнути. Уж на нїй тілько планок не буде, як по минулы рокы.

І вы, бабко, як тота планка, квітнете фурт, – доберала сі бабку внучка, котрій ся відїли бабкины слова, як з якогось філму.

– А ты ся не смій. Тота планка не є обычайна...

– Не є обычайна? – скоро підскочіла Мартина і досправды сі подумала, же бабка сі лем выдумує, а же она, Мартина, як фурт в дїтстві, єй повірить. – А то як думате, же є чаровна?

– Она, тота планка, жебы єсь знала, раз розквітла взимі...

– В зимі? – скрикла Мартина зачудовано. – То не може быти правда? Вы фіґлюєте, як все...

– А што є правда, дївче моє? – позвідала ся спокійно бабка. – Лем тото, што видиш на властны очі і чуєш на властны уха. Ой, віджу, же твоя мати не мать на тебе велё часу, лем в тій рештаврації ся з людми заїдать, а дївча не знать ніч о жывотї. А кебы вас мала тілько, як я своїх? Сім сынїв єм мала, а накінець ся народила твоя мама. Сама не знам, як єм тото вшытко встигала. І на полю, і дома. А теперь єм сама зістала. Там прийде картка з Прагы од Івана, там з Гуменного од Василя, ани сама не знам кілько і од кого їх приходить. Але то лем карткы... – повтерала сі заслызены очі до чорного фартуха бабка.

– Теперь, бабко, такый світ. Люде по цілїм світї робллять і уйкове так, – хотїла якось заспокоїти бабку Мартина.

– Веру, так, дївче моє. Сама єм хотїла, жебы дома тяжко не робили. Мої хлопцї шыковны, нашли сі місце, але тяжко мі за нима, тяжко. Не знам, ці іщі їх даколи увіджу... – бабка ся запозерала десь далеко через окно і стихла.

– Бабі, гов, баб! – озвала ся Мартина, бо ся єй здало, же бабка, хоче уснути. – Штоська сьте хотїли говорити о планцї...

– Ага, планка... – ожыла бабка. – Мушу ті о нїй повісти, бо моя добра година, котра мине. І хоць на ня смертонька забыла, може кажду хвілю заклёпати на дверї і попросити ся: „Ганё, стара, Ганё, ці готова єсь іти зо мнов?“ Мушу быти приправена... Подь ку мі ближе, дївче, подь. О планцї будеме знати лем мы дві. Буде то наше таёмство...

Бабка сі протерла очі, взяла Мартину за руку і повіла, як кебы з книжкы прочітала:

– І квітнув квіт із той дикой планкы, котрый мі приніс радость, велику радость... Хочеш, віруй, не хочеш, не мусиш...

x x x

Кідь ся раз вечур нянько вернув з поля, повів:

– Ганё, будеш ся оддавати. Оддаме тя за Николая Вербаниного. Маме поле в сусїдстві. Буде то добра партія.

Так ся і стало. Протестовати не мало змыслу. Такый быв закон. Ганя была найстарша. Была на рядї. Ледва єй минуло іщістнадцять.

Кідь пришла шлюбна ніч, Ганя ся заперла до скринї. Николай задуркав. Не выходила. Бояла ся.

– Гань, подь вон, – было чути ёго голос. – Подь...

Гани ся здало, же в ёго голосї не быв розказ, але якась покора. Кус одхылила дверї на скринї. Через маленькый спар відїла свого мужа, котрый сидїв на постели – лем так у спіднїх ґачах. Чім веце на нёго позерала, тым менше ся єй видїв страшный. Скорше єй го стало шкода. Сидїв там так покорно, із зогнутов головов. Ганя веце отворила дверї.

Дверї заскрипіли і цалком ся розбахли. Ганя стояла в скрини ціла блїда і боязливо позерала синїм поглядом на свого мужа.

Николай, як зачув рипаня дверей, обернув ся і стрїтив ся з Ганиным поглядом. Він му прозрадив, же може встати. Без слова ішов ку нїй і натяг руку.

– А теперь ся будеме любити, – повів просто. – Подь.

Ганя покорно наслїдовала свого мужа. Лягла собі, а Николай єй помалы зачав зоблїкати. Єго рукы ся не понагляли. Гладили єй од нїг до головы. Николаєве ласканя – то быв світ, котрый Ганя дотеперь не познала. Быв то світ незнамой розкощі, пробуджованя молодого тїла. Мозольнаты Николайовы рукы єй дряпкали, але болесть не чула. Тїло єй помякло в Николайовых обятях і она повольно розтягла ногы. Штось тепле ся помалы до нёй дістало, штось таке, што єй приводило до шаленства. В тоту минуту хотїла зошалїти... І зошалїла... Оддала ся властному мужобі без заборон.

– Єсь моя, лем моя, – шептав Николай і єго тїло ся двигало і падало, выбуховало, як ґейзір, в певных інтервалах – аж до білого рана.

І так за єдну-єдину нїч Николай зробив з Ганї жену і своёв ласков сі єй завязав аж по гріб.

Настало рано, як кажде друге. Лемже не про Николая і не про Ганю. Про них рано значіло неконечне лучіня. Пришов розказ. Николай мусить іти на войну...

Кідь Ганя паковала Николайовы рїчі до цанїстры, іщі чула єго вчерашнї дотыкы, іщі тїло горіло од єго ласкы, од недокінченого гладжіня. Лемже Николай пішов. Як кебы нияк в єй жывотї не быв, якбы єй не любив у тоту шлюбну нїч. Єго дотыкы єй палили довго, довго їх іщі чула в розкроку, в кінчіках палців, палили єй на грудях, выпалёвали мозок. Ходила, як у снї. Вставала і лїгала з думков, як пережыти розлуку, як ся дочекати дня, кідь зась увидить Николая і шаленство шлюбной ночі ся повторить. Лем думка на Николая єй помагала жыти і чекати.

В єдну нїч, як і сто передтым, Ганя не могла стулити очі. Сон якбы з руков зняло. Довго ся перевертала на постели, позерала до ночной тмы, аж накінець встала, розсвітила швабликом лампу, вышла надвір і босыма ногами ступила на холодну брылу з каміня. Было тихо, лем звізды мерехтїли по небі. А до того тиха – запищав, заплакав кувик. Ганю стрясло зимов і хоць быв лїтнїй вечур. Тїсно ся закрутила до рябой плахты, котру собі принесла од матери як застрю. Довго стояла на камянїй брылї, лем так в подїлчати, з плахтов переверженов через плечі. Плач, кувиканя кувика іщі нїґда никому не віщовав нїч доброго. Із смутным передчутём Ганя лягла назад до постели, але ока не заджмурила. До рана ся єй причувало кувиканя і єго злоновинове лопотаня крыл.

Ненадарьмо кувик піщав, недарьмо лїтав понад хыжу. На другый день поштарь принїс Ганї злу новину: єй муж Николай Вербанин загынув.

В тім моментї ся в Гани вшытко зломило, змерькнув ся перед нёв світ, а кебы ся земля отваряла, Ганя была бы до нёй такой скочіла.

Од того дня ся Ганя стала вдовіцёв. Єдну нїч із своїм мужом жыла. Пробудив єй і вхабив. Чом єй охабив, сам зістав десь там, в Росії? Яка то про ню потїха, же є вдова, яка радость? Яка розкош? Без Николая? Без єго ласкы? Якый мать змысел про ню жывот? Без нёго сонце не світить, потята не співають, вода не тече... Світло звізд не тїшить...

Ходить Ганя то по хыжи, то по полю, ходить і роздумує, што дале робити із своїм молодым жывотом, як з ним скінчіти, бо без Николая не находить сі місця, покою. Лемже як то зробити? Завісити ся? Зісти отрову? Затопити ся? Ганя вірить у Бога, а знать, же жывот єй дав Бог і не мать нияке право сі го насилным способом взяти. Кідь умерти, так природнов смертёв, як каждый хрістіан.

Жебы ся лїпше упрямити на свою кончіну, одышла бывати до єдной старой хыжчіны аж на третїй валал, в котрій нихто уж ся не стримовав. Вымерли стары люде, а хыжчіна хыріла хворотов самотности. Дах ся світив дїрами, бо гычкы із соломы уж были стары і дождь з нима зробив своє дїло. Двері были отворены. Днука вітор танцёвав. Ани лавкы, ани стола, лем на старім, облупенім пецу мож было відїти глиняный дзбанок, в котрім ся колись стримовало молоко, і єдно жыдлича на воду.

Яку долю жыли люде в тій хыжці?.. Як ся трудили?.. Як повмерали? Лем голы стїны бы знали о тім повідати. Але они были тихо. Властно, кому была потрібна доля незнамых людей, гробы котрых уж давно заросли травов?.. Просто, были ту і нїт їх. Як кебы їх ани ту не было. Днеська до той хыжчіны пришла нова доля... Жебы єй освітити?..

Кідь Ганя вошла до того старого чуда, перше, што зробила, настелила сі соломы посеред хыжы і хотїла ся розлучіти зо світом. Лягла собі на солому і двигла очі ку голым стїнам... Вечур давно прикрыв єй нове обыстя, але Ганя не заджмурила око. Млоїла єй думка на властну кончіну... Не находила спокою, і хоць єй зморене серце то жадало. Лемже што є спокій? Думкы на Николая?.. То готова смерть про ню... Бо якый жывот без нёго? Ниякый... Не мать то цїну. Ганя в тім моментї мала таку думу, же нїґда, ниґде уж не найде щастя про свою зболену душу. А якый жывот в самотинї, без людьского погласканя, без чоловічого дыху? Єдно порозуміла Ганя, кідь так короткый час была з Николайом, же жена без мужа не може екзістовати, же то суть дверї без хыжы. А мать змысел

быти дверьми до котрых, хто хоче та войде?.. Радше одыйти за своїм любленым. Лем там може найти спокій. Вічный спокій...

Кідь когуты заспівали свої ранны співанкы, з котрыма будили людей до роботы, і Ганя встала. Не треба было ся єй намагати, бо і так очі до рана не стулила.

Пустила ся до поля, лем так – без знаня дорогы, але з певным цілём. Ішла поточінами, луками, дряпала ся дебрями. Не чула спів потят, ани холод ранной росы, котра єй змывала ногы. Ішла сліпа, глуха ку жывоту, а приязна ку смерти, яку сі іщі не знала представити. З обрубаным серцём, з отупленов душов...

Ногы єй занесли до великой гущавы. Там собі зморена сіла на єден ломик з ріджя. Нараз ся єй причуло хлюпотаня воды. Было то десь цалком бизко. Выдерла ся з гущавы і побрала ся за тым звуком, як зачарована, аж ся дістала ку єднїй великій поточінї. Не была то обычайна поточіна, были то водоспады. Вода ту била спід Бескида, як кебы мала вшалїти. Не єдным, але нараз трёма прудами. Била остро, яке кебы ся мала на дакім вывершыти.

Ганя іщі не відїла таке чудо природы. Стояла, як закопана до земли. Не могла ся рушыти з місця. Нараз єй в думцї блисло. „То є моє місце. Ту є моя смерточка“.

Ганя ся доткла воды. Тота была студена, пекла ледовым огнём. В тоту минуту Ганя уж была пересвідчена о тім, же ту найде спокій своїй души, же якраз ту, у водї спід Бескида, ся стрітить з вічным блаженством...

Утвердив єй в тім і сон, котрый ся їй недавно снив і в якім ся єй зявив Николай. У тім снї Николай стояв у водї по шыю, натяговав ку нїй рукы і шептав: „Подь ку мі, подь... Єсь моя жена. Уж нас нихто не роздїлить...“

Ганя ся помалы зачала зоблїкати. Наперед розкапчала оплїча, зняла го, потім зсунула із себе кабатя з домотканого полотна. Шматя впало на ранну росу і нараз Ганя стояла під небом гола, як Єва, і красна, як лїсна віла. Розплела сі косы. Волося ся буйно розсыпало аж пониже паса. Груди ся двигли до неба. Бородавкы од студени ся зморщіли, а кідь їх занурила до ледовой воды, ствердли, як камінь. Під впливом воды ся не здавали, просили ласкы, погладжіня, од котрого бы змякли і стали піддайныма. Лемже Ганя їх вырішыла у водії захолодити, замертвити, жебы уж нїґда не были способны прияти ласканя, жебы уж нїґда ся з них не напив дїтьскый ружовый ротик.

Занурила ціле тїло у водоспадах. Спекло єй ледом, але і жывотом...

І так ішов день за днём. Ганю, іщі до сходу сонця, кідь роса брыскала на ногы, мож было відїти, як іде іх плахтинков і серьпом (рекомацькы, же то она йде траву жати), про свою „природну“ смерть під водоспады.

Люде, што єй відїли, лем покывовали головов. „Якась чудачка“, – гварили. „То не мать доста травы про свою єдну козу?“

Лемже чім веце ходила Ганя на місце своєй уявной смерти, де ся у водї хотїла захолодити і умерти „природнов“ смертёв, тым ся вертала крашша із своёв зайдинков на плечах.

Нї, не захолодила ся, не вмерла, але зачала жыти. В твари покраснїла, тїло єй спевнїло, іщі веце помолодїло, дарьмо жадала ёго кончіну, дарьмо просила Бога о смерть... Вода спід Бескида ся не стала про ню смертельнов, але цїлющов...

Морозя зачало попрасковати. Хылило ся ку зимі, але Ганя дале ходила під водоспады, як влїтї. Може бы ся єй подарило затаїти свої стрічі з водоспадом, кебы не бывав у валалї Осиф Поточняк.

Быв то чудный самотарь. Ходив по лїсї і бісїдовав із стромами. Недавно ся вернув домів, не міг ся насытити природы, лем ходив та ходив, як дурный по лїсї і не міг сі рады дати...

Раз, кідь ся так блукав по полю, зажыв чудо. Уж ся хотїв спущати до валалу, як ту вчув, же ту десь близко тече вода. А іщі ся му здало, же там хтось бісїдує. Ішов ку тому місцю. А там, добрї му очі з ямок не выпали, увідїв голу жену, яка ся купала у водї. Заставив ся і не міг одорвати свій погляд. Сховав ся за найближшым корчом і ёго очі ся не могли напозерати на тоту красу, на тоту пружность тїла, котре раз выскаковало з воды, а раз ся до нёй занурёвало, на бородавкы, што стырчали до неба...

Осиф уж сто раз ся хотїв выкрасти споза корча і приголосити ся, але што лем зробив крок, такой ся заставив. Якась незнама сила го нутила стояти на місцю і нїмо слїдовати концерт Ганиного тїла і бескидьской воды.

– Боже, поможи мі вмерти, – шептала Ганя. – Не хочу уж без свого Николая жыти... – Ганя ся склюбачіла у водї, але єй погляд быв двигнутый до неба. Нараз ся єй здало, якбы пукнуло галузя десь наблизку. Ганя ся зострашено попозерала довкола і ту збачіла Осифа, котрый ся ку нїй приближовав.

– Не руш ня! – скрикла Ганя і натягла рукы з воды. – Не руш ня, бо тя забю! – выповіла єдным дыхом Ганя, выскочіла з воды, вхопила шматя, што лежало на землї і щезла в гущаві.

Осиф лем закліпкав очіма. Што то было? Сон?.. Не міг ся спамятати. Постояв якусь хвільку і побрав ся домів, крутячі голово. Уж по дорозї домів быв пересвідченый, же на тото місце ся зась верне.

Так і было. Осиф за даякый час зась ту пришов, а на властны очі ся пересвідчів, же то не быв сон, а же у водї ся досправды купле жена з мяса і крові. І не вытримав. Пришов ближе ку купаючій ся Гани.

Ганя двигла очі ку нёму і сховала ся під водов. – Не бій ся, не бій ся... – зачав ся ку нїй тихым голосом пригваряти. – Я ті нїч не зроблю.

Ганя не одповідала і Осиф то прияв як суглас... Нараз стояв коло нёй у воді, вхопив єй за руку і притяг ку своїм устам. Не одтягла ся. Дала ся зогріти хлопскым теплом.

– Уж зачне сніг падати, – повів і зачав терти єй ледовы палці...

Кідь нападав сніг, выгнала Ганя свою козу і два малы кізллята на поле, жебы ся наїли терня, рясы. Зявив ся так і Осиф Поточняк.

– Огня ті накладу, – повів.

– Накладь, – одповіла Ганя.

Покы ся огень розгорів, Осиф ся приближыв ку Гани, яка ся операла о дику планку. Там єй притис, зогрів своїм дыхом.

Козы давно пообгрызали терня догола, пішли глядати обжыву на інше місце, а Ганя з Осифом іщі фурт стояли коло той дикой планкы і тримали ся за рукы. Ногы їм мерзли, не чули холод, вітор дув, не чули ёго силу. Стояли там, як кебы навікы і коло планкы зробили свою стежку, таку силну стежку, же і сніг ся розтопив, вказала ся трава. Вхабили там свій памятник ласкы...

Онедовго Осиф зашов до Ганиной хыжы і так їй повів:

– Што ту будеш сама, як палець. Я сі тя возьму. Хочеш ня?

– Хочу, – одповіла просто Ганя і зась ся їй закрутив світ.

– Приніс єм тоту нашу планку з поля. Ту посаджу коло обыстя, – повів раз по свадьбі Осиф.

Час взяв своє...

– Осифе! Осифе! – кричіть в єден день Ганя. – Позерай, што ся стало! Наша планка квітне...

– Та квітне, но і што?

– Та теперь іщі зима!

– Зима, но і што? Пришло на ню квітнутя, та квітне, – одповів Осиф і пішов до дрыварні рубати дрыва.

Кідь наскіпав повну гору, вернув ся до хыж.

Ганя го уж чекала.

– Тота планка, то якесь чудо! Сам єм відів, же квітне, – повів Осиф і завісив калап на клинець коло дверей.

– Ні, Осифку, то не чудо, то знамено, – тремтіла Ганя. – Будеме мати мале...

– Заквітла так, як ты... Будеме мати двоякый уроджай, – і притис сі єй ку собі з таков силов, же Ганя аж зёйкла.

x x x

І так єм, дівче моє, родила, як тота планка – каждый рік. Вісемраз. Ганка, твоя мамка – наймолодша. Зазнала нянька лем два місяці. Вмер в майнах в Белґії. А зась пришла чорна карта. Лемже той другой єм ся так

уж не бояла. Мала єм діти.., – бабка зморена повіданём поомалы склеїла очі.

– Бабко! Баб! – потормозила нёв Мартина.

– Не спите?

– Не сплю, не сплю, лем єм так заперла очі, бо ня болять.

– Хотіла єм ся вас дашто позвідовати.

– Што таке?

– Та, може, зато сьте ніґда не мали зморьшкы, же сьте ся купали під водоспадами?

Бабка ся пробаторила. Двигла голову, як учула штось о водоспадах. Єй погляд уж не быв такый синій, як передтым. Рукы іщі фурт тримала на грудях і єй выблїднуты очі впали на внучку.

– Може... Хто знать?.. Але іщі ті таке хочу повісти. Твій дїдо мі ніґда криве слово не повів. Мала єм з ним красный жывот. А коло доброго мужа, жена, як ружа, а коло злого врага – о рік, о два – баба. Так то є, дівче моє. То сі запамятай...

Мартина ся не стримала. Пришла ку бабці ближе і поцїловала єй красне, старече лїце.

– Чав, бабко, я уж мушу іти, – повіла, бо ся єй здало, же коло капуркы стоїть Петё.

– Зогни ся, дівче...

Бабка наслинила три палці і зробила Мартині хрестик на челї.

– Най тя бог благословить...

x x x

Ганка Прейсова ся дізнала, же мама кликала священика на сповіданя, десь коло обіду. Уж знала, же з мамов є зле. Мала што робити, жебы дала знати братам. Написала коротко: „Мати вмерать. Придьте. Ганка Прейсова, Ваша сестра“.

Пришли вшыткы – з Прагы, Остравы, Америкы, Канады, Лабірця, Гуменного, Братїславы. Іщі ніґда не было тілько людей в бабкиній хыжи. Здавало ся, же праскне.

Кідь бабка Поточнякова увіділа вшыткых своїх сынів і дївку, ожыла.

– Уж ня ніч не болить, - повіла. – Подьте, діти, ку мі, най вас поблагословлю. Уж давно сьте ся так вшыткы довєдна не посходили. Жыйте в злагоді, в ласці...

– А ты, Ганко, выберай із скрині лахы, што єм сі порихтовала на смерть.

Ганка встала з колїн і трясучім кроком ся одобрала до маминой скрині, в котрій нашла красно поскладованы – чорну сукню, чорну блюзку, чорне хустя, топанкы і чорны штримфлї. Была там і біла линяна плахта.

– Теперь ня заведь на постіль. Хоче ся мі спати, – повіла цалком свіжым голосом стара Поточнякова, кідь єй дівка облекла.

Ганка вела маму, а братове ішли за матірёв, каждый із схыленов головов, без слов... А кілько того сі хотїли з мамов повісти!..

– Теперь ня почеш, – повіла стара Поточнякова, кідь ся заставили коло постели.

Ганка без слова выконала материну просьбу. Взяла гребінь і зачала чесати густе, як грива, стріберне волося.

– Теперь ня полож на постіль, – повіла.

Ганка одстелила пухку білу перину. Стара Поточнякова сі помалы сіла, схылила голову на дівчину руку – і вмерла.

– Мам, гов, мам! – закрічала Ганка і потормозила матірёв. Дарьмо. Мати ся не кывала. Одышла тихо, як і жыла...

В кутику хыжы стояла Мартина і схлиповала до носовкы. Час од часу двигла очі на бабку, яка з камяным выразом, повным спокою, лежала выстерта на своїй постели і зась занурила ніс до носовкы. Звонка, через одхылене окно, запахло ярёв... Мартинин погляд впав на бабкину планку. Знала єй тайну... Знала і то, же планка родить каждый рік. Зародить і того року? Або дожыє, як бабка Поточнякова? На то Мартина не знала іщі одповісти, як і на велё вопросів, котры стелив перед нёв жывот. Просвітляти ся їй зачало, як збачіла на бабкинїй планцї першы ярны пучікы. Так, прецінь... Смерть і жывот ся черяють...

Палага

Петро Пырій не быв днешнїм чоловіком односно жен у валалї. Ачей не было дївкы, молодой жены, котра бы за ним не позерала. І дївкы, і молоды невісты – кажда бы сі з ним радо зашпасовала.

Петро, правда, того много не набісїдовав, але кідь ся зявив десь на свадьбі або на балї, в містности то зашуміло. Знав войти тихо, але ніс ся, як даякый краль. Высоко. Гордо. Женство собі ішло очі на нім охабити. Кажда бы хотїла, жебы єй присвятив холем погляд, кідь уж єй не бере до танцю. Він але быв стриманый. Постояв, посидїв годину-дві покы сі здумав дакотру закликати до танцю.

В послїднім часі фурт якось ёго коцка падала на Палагу Дзендзелёву.

Скоро уж вшыткы люде у валалї знали, же він дашто мать з нёв. А то не лем зато, же з нёв на балах танцёвав, але не было скоро того вечора, жебы за нёв не пришов до єй хыжы.

Дакотрым ся то здало чудне, бо Палага ся раховала меджі найбрыдшы жены у валалї. Была высока, худа, як тріска. Волося нїґда не мала заплетене до заплїткы, лем так єй по плечах висіло – рідке, розпелехане. Кідь сі го і знала заплести, то не были заплїткы, але мышачі хвостикы. А кідь ся засміяла, што робила часто і без причіны, як кебы такым способом хотїла на себе обернути увагу, зубы єй стерчали допереду, як вовчі клы. Лемже коло Петра ся знала обертати, мастити му медом попід ніс. Дарьмо, была на нёго, як ся гварить, майстер.

– Петре, оле мі подай веретено. Што сидиш, як друк! Позерай, де ся аж зафыркало, – вергла му до оч, кідь сидїв коло нёй на прядках.

Петро выскаковав, як чорт з пекла, звивав ся по хыжи, докладно глядав веретено. Палага го нароком далеко ногов закопла, няй дївкы позерають, як Петро ся коло нёй мать. Петро навкрячкы толочів землю по хыжи, вымів вшыткы закутины, покы накінець ся му подарило веретено найти. Знав, же за веретено го одміна не мине. Як го нашов, подав го Палазі. Она єднов руков брала веретено, а другов хапала ёго руку і клала собі на колїна. Не была з тых, жебы ся ганьбила. Єй было аж там десь, же на ню вшыткы позерають. То, же Петро єй гладив по колїнї, то, властно, была єй публїчна перемога над шкаредостёв. Она за кажду

ціну хотіла вказати, же єй хоче у валалї тот найкрашшый хлопчіско. Вызерало то так, же ся їй то і дарило.

Раз так по вечурках, кідь ся дївкы розышли домів, а хлопцї за нима, кідь ся дверї заперли, а стары уж собі полїгали. Палага была іщі смілїша ку Петрові.

– Та коли посвадьбуєме? – попросила ся го з моста допроста.

– Посвадьбуєме? – перепросив ся Петро, як кебы не добрї чув, што Палага гварила.

– Тадь, гей, коли посвадьбуєме? – повторила суверенно Палага свій вопрос і обвила ся Петрові довкола шыї руками, сїла му на колїна і притисла ся ку нёму цілым своїм тїлом.

– Іщі нас ту хтось найде, – попробовав ся Петро выманити з єй обять.

– Оле, задуй лампу, – повіла потихы Палага, але кідь відїла, же ся не чінить, сама скрутила долов ґнот і зась ся ближыла ку Петрові – высока, худа, як смерть.

Кідь ся зачала зоблїкати, знимати із себе наперед оплїча, потім кабатя, лампа іщі не была цалком задута, якесь маленьке світелко ся од нёй шырило, а то натілько, жебы Петро збачів Палажины зубы. Мала отворены уста і тяжко наголос дыхала.

Петро ся скрутив на лавцї, як кебы ся зострашыв того скелету, што ся ку нёму ненасытно приближовав. Чім веце ся ку нёму Палага ближыла, тым веце ся Петро корчів на лавцї. А уж хыбовали лем центиметры, жебы го мала, як ту Петро нараз встав, як кебы го вышмарила якась незнама сила і скрижыв рукы поперед себе. Уж-уж Палага натягла рукы. А Петро не відів ніч інше, лем тоты страшны, допереду выставлены зубы, лем тот скелет, як дзеленькотав костями. І здало ся му нараз, же то не Палага ся ку нёму ближыть, але смерть пришла по нёго. Уж чув, як го гартунить, як му стинать голову, четвертує тїло. Уж чув свою кончіну...

– Уж ся ніч не бій, Петрику. Ніч ся не бій... Уж ся мі не може ніч стати, – шептала Палага, перерываючі слова тяжкым кректанём.

Петро лем на єдно думав, як ся з обять смерти дістати, як порятовати свій голый жывот. Лемже тота уж была коло нёго. Єдна кість, тверда, але розпалена, як огень.

– Я, Петре, буду мати од тебе маленьку дїтину. Чуєш? Єм груба од тебе. Мусиме ся взяти...

Аж на тоты слова Петро ся пробаторив. Почав приїмати світ реально. Смерть іщі перед ним стояла, дотыкала ся го, але уж в нїй відів Палажины рисы. Тот кістяк ай говорив, белькотав таке, чому Петро не розумів і не хотїв розуміти. Лемже, кідь конечно дїшли ку нёму Палажины слова, їх значіня, Петро ся стряс. Він жебы мав взяти собі за жену тоты дзеленькаючі кости, тот скелет? Нїґда? Правда, пошпасовав з нёв.

Котрый хлоп бы сі із женов не зачав, кідь ся сама нукать! Палага была брыдка, то правда, але в постели была, як огень. Много го того навчіла... То вшытко правда, але жебы з нёв мав жыти денно-денно? То сі ани представити не знав. Тадь, Палага, бы го зїла ай з печунками.

– Што з тобов, Петрику? Не одповів єсь мі, – озвала ся по павзі Палага.

– Ніч ті одповідати не буду, – через уста потихы, але певно прорік Петро.

– То мам так розуміти, же ня не хочеш? – засміяла ся нараз Палага.

Од того єй сміху Петрові мороз пішов по тїлї. Не быв то сміх чоловіка, але якогось звіряти. Палага на нёго позерала з шыроко отвореныма очіма, з кутиків уст їй зачала течі слина.

– Я ся іщі женити не зберам. Мам часу, – зась німо прогварив Петро і сидів на лавцї, як камінь. Не міг ся рушыти. Дарьмо го Палага зась цїловала, притискала ку собі, шептала ласкавы слова, быв, як зо скалы.

Лемже Палага ся не здавала.

– Не вірю, жебы єсь забыв на ночі, што сьме довєдна были. Памяташ сі, там, за нашов хыжов, на горбку? Быв єсь тогды такый несмілый... Але, гейже, нам было добрї, гейже?..

– Што было, ся минуло, – одрізав Петро. – А хто знать, ці то од мене...

– Та ты так? – врыла ся пальцями Петрові до волося на голові, як гадина. – Вночі єм ті была добра? – то сміяла ся, то цїла ся трясла од злобы і безпомічности.

– Вночі кажда мачка чорна, – одрїзав іщі раз Петро і стряс Палагу із своїх колїн, як штось непотрібне, брыдке.

Кідь ся за Петром заперли дверї, Палага не плакала. Як была гола, вдарла собов на постіль, і як дрывно пролежала на нїй до рана, не стуляючі очей...

Днї втїкали за днями. Сонце і надале выходило і заходило. Слота ся черяла з добров хвілёв. А як тот жывот ішов, помалы ся призабыло на Петра і Палагу. Петро ся десь нагло стратив, гварили, же пішов до Чех, на зарїбкы.

А Палага? Малохто єй відів. Якбы не жыла, не екзістовала.

Што там по єднїй Палазї! Ці каждый не мать своёй морокы дость? Так бы ся і цалком призабыло на Палагу, жывот бы ся дістав на валалї до нормалной колїї, якбы не Дзендзелїв пес Бобій.

І хоць ся уж кінчів апріль, помалы ся зачінав май, в Чорнім Валові іщі мож было найти снїг. Велё ся го уж розтопило і потекло до поточіны, котра од нёго стала велика і шырока, повновода, але ту-там іщі даякый білый фалаток на землї лежав.

Дзендзелїв пес іщі лем доростав до пса. Мож было повісти, же то іщі

лем было щеня, але помалы уж ся справовав, як великый пес. Брехав, кады ходив, вшытко довкола себе грїб.

А раз над раном стара Дзендзелиха ся пробудила на велике Бобіёве дзявканя. Не могла выслухати, як тот фурт бреше, а то на єднім місцю. Помалы ся зосунула із постели, шмарила на себе якусь там цундрину, вопхала ногы до чіжем і почмовхтала на двір.

– Яка з тя хмара так бреше? – грозила Бобіёви, кідь ся ку нёму ближыла.

Пес быв при стайни, крутив хвостом і брехав, як збіснїтый.

Дзендзелиха ся причмовхтала аж ку нёму. Бобій стояв над яковсь громадков і аж завивав. Стара Дзендзелиха протерла заспаны очі і увіділа таке, яке іщі у своїм жывотї нїґда не віділа. На землї была якась плахтина, а з плахтины стырчало штось подобне на ручку малой дїтины. Стара розвернула паличков плахтину.

– Тадь, то дїтина! Господи! – сплеснула руками. – Хто міг знїчіти таке мале, невинне створїня? – зачала ламентовати. – Тадь, то быв хлопчік! Боже мій! – впяла свій погляд до неба, якбы одтам чекала одповідь.

Лемже одповідь не приходила. Бог быв вшыткого свідком, а теперь ніч єй не прозрадить. В похватї сі Дзендзелиха спомянула на свою Палагу, котра цїлу зиму якась чудна сидїла за кроснами. Одколи перестав Петро до них ходити, не было з нёв бісїды. Жебы то єй Палага?..

– Боже милосердный! Захрань од напасти! – зогнула ся, же сховать десь тот стршный злочін, як ту ся над нёв озвав голос бірова Коваля, який не знати якым чудом ся ту скоро рано взяв.

– Та што то маш? Оле, най ся попозерам.

– Тадь, нїч, нїч, аде пес выгрїб якесь смітя і бреше і бреше, як збіснїтый.

– Дай, най ся попозерам, – не дав ся одбити Коваль і нахылив ся над плахтинов.

По павзі зняв очі на Дзендзелиху.

– Михайле, прошу тя... – выдавила із себе Дзендзелиха.

– Я нїч не гварю, – одповів тот. – Але шандарів мушу закликати.

Онедовго пришли шандарї. Выслуховали скоро вшыткы жены у валалї. Цїлый валал быв горі ногами. Лемже каждый стискав плечіма. Нихто ся не хотїв до того чорного дїла мішати. Палагу выслуховали аж на самый кінець. Тота ся не одперала.

– А што, же я змарнила тото ту? Но, стало ся мі, стало? А ці я перша, ці послїдня, што ся мі таке стало? Але я го не забила, дїтвак сам одышов. Я той зимы велё ткала. То мі може Геленка Копчаёва досвідчіти.

– Правда, Геленко, же Палага той зимы велё ткала? – спросив ся шандарь вісемрічного дївчати, котре часто ходило до Дзендзелёвых, бо з матірёв в сусїдстві бывало.

– Но, Геленко, повідж панам, ці я не ткала.

– Ткала, пане, ткала, – повіло по правдї дївчатко і знїтило ся перед хлопами в унїформі.

Од шандарів ся Палазі ішло легко. Ани кус єй не мучіло сумлїня. Не нашли доказы. Про ню то было головне, а што там остатнє?.. З біды ся вылизала, як мачка і кула новы планы...

У Менделя была свадьба. Оддавав найстаршу дївку Рут. На плещінах музиканты грали, же было їх чути на цїле село. Вшытко молоде ся горнуло за музиков. Не хыбовала там ани Палага. Мало хто з нёв бісїдовав, одхыляв ся од нёй, як од чогось нечістого, але она на то нїч не дбала. Была зась вольна і навчіла ся не бановати за минулым. Брала жывот так, як ішов. Єй постава за тот час іщі веце схудла. Стала ся яковсь просвітнов. Ямы на твари іщі єй веце запали, зубы, якбы ся продовжыли і брыдко фурт стырчали допереду. Была худа, як смерть, біла, як крейда, але ся не здавала... Была, як зо желїза...

Кідь вошла до Менделёвой хыжы, поставила ся до кута, худа, як куделя без клоча і зачала метати очіма на вшыткы бокы. Єй погляд быв неспокійный, якбы ся десь хотїв заставити, але не міг. Але нараз ся заставив.

Отворили ся двері, і якбы з неба впав, зявив ся з нїчого нїч Петро. Мав на собі красный новый анцуґ і білу сорочку. Ай машлю. Быв, як пан пооблїканый.

Палага застовпіла. Позерала на Петра, якбы го нїґда в жывотї не віділа. Такый ся єй відїв красный! Ямка на бородї, запущены баюсы, котры го робили хлопом. А тот анцуґ! Такый не мав ачей нихто на світї. Палага розтавала, як віск. Хотїла ся му помстити, кідь быв гет, не могла забыти на свою ганьбку, на свій біль. Довго, довго не могла забыти... Але теперь, кідь го увіділа, єй помсту, якбы з руков зняло. Десь ся задїла, якбы єй нияк не было.

Циґане заграли чардаш.

Палага рушыла з місця. Ногы ся єй підламовали, колїна ся трясли од взрушіня, але уж ся не могла заставити. Приближыла ся ку Петрови.

– Што хочеш? – одбив єй тот із словами і позерав ся а ню, як на просвітный папірь.

– Возьми ня до танцю, бо інакше вшытко ту выкричу, – зашептала му до уха. – Чув єсь, што ся стало...

Петро ся знїтив і натяг рукы.

Хыжчіна, де ся танцёвало, зашуміла.

– Оле, вхаб го, – выхопила ся Євка Кертесова. – Ты, брыдё єдна!..

– Я же го мам вхабити? А то чом? Ты го хочеш? Лемже тебе Петро не

хоче. Правда, Петре?

– Вхаб го! Вхаб го! – озывало ся з ушыткых кутів.

– А нї! – дупла ногов Палага. – Нїт того бірова, жебы мі заказав з Петром танцёвати!..

Циґане грали. В хыжчінї ся крутила єдна пара. Петро з Палагов.

То быв послїднїй Палажин тріумф над Петром.

Кавеёва свадьба

Петро чаварґовав дале. Скушеность з Палагов го ани кус не заставила, жебы ся спамятав. Навспак, іщі го поганяла допереду. Чім дале, тым веце, ріс ёго апетіт доказовати свою мужность перед дївками. Хоць каждый знав, што ся му з Палагов стало, нихто якось не то не дбав і не мав му то за зле. Скорше го хвалили за то, же ся єй стряс.

– Была бы на тобі ходила, як кобыла. Іщі частя, же єсь ся од нёй вымотав, – заставав ся Петра уж давно женатый хлоп, Юрко Липчак, кідь пришла бісїда на Петра і Палагу.

– Што хотїла, то мала, – посмівковав ся сам Петро коло хлопів. – А ці я єй дашто винен? – пошкрябав ся за ухом і выпрямив ся, як когут. Уж-уж лем закікірікати. З ёго тонкых уст му не сходив іронїчный усмів. Было в нім велё – і хлопска зверхность, і богапуста надуманость, але і якась звіряча перемога над слабшым.

Нї, Петра сумлїня не мучіло. Стряс із себе хоцьякый проблем з вечора до рана. Кідь ся вернув з Чех, тота ёго властность іщі набыла выпуклїшого характеру.

В Чехах привбрів даякы грошы і такой зачав ставлляти муровану хыжу. А то уж дашто у валалї значіло! Ставлляти муровану хыжу з великыма окнами! Не міг ся му в тім нихто вырівнати, ани сам біров Коваль, котрый іщі дотеперь жыв під соломяныма кычками. Зо зачатку тому ани нихто не хотїв вірити. Та де там! Таку хыжу! На тото треба мати копу грошей, але і розум, бо то не так просто муровану хыжу выставити. Але як Петро зачав возити каміня на фундамент, каждый порозумів, же то з тов хыжов думать досправды. А тым Петро зачав йти вгору на цінї перед людми.

Што там така Палага! Епізода! Якбы єй і не было. Каждый на ню забыв. Тымвеце, же так зробив сам Петро. Він мав теперь іншый обєкт інтересу. Зачала ся му любити Зужя Білїкова...

Зужя мала довге, чорне кучеряве волося. Тварь мала красну, червену. Повненька, округла. Як грудка сыра. Была тиха, скромна. Така, сама своя. Фурт ходила із спущеным поглядом до земли, якбы ся бояла, жебы при ходжіню не впала.

Петра якраз тота Зужіна скромность фасціновала. Може зато, же была Палажиным протиполом. А тото ся Петрови любило. Ёго філософія была така, же хлоп мать быти паном над женов. Жена мать лем тото приїмати, што їй хлоп дасть. На ніч інше не мать право. Властно, тото, што їй хлоп давать, їй мать стачіти. Бо женї того велё не треба. Як курцї. Лем жебы жыла і старала ся о хлопа, заходжовала коло нёго, была ґаздынёв коло шпаргета. Ніч інше єй не мать што інтересовати. Так своїм розумом кумштовав Петро.

Раз, кідь із зайдов травы ся Зужя вертала з поля, Петро єй на пути пристрїтив.

– Та де-сь ходила, Зужько? – пригварив ся їй любезно. – Може, маш тяжку зайду... Не треба ті помочі?

– Нї, не треба, – підняла голову спід зайды Зужя і перемінила руку, котра тримала тверды рапшаны узлы, якы гартунили білу, як з молока, Зужіну шыю. – Не є тяжка. Дакус єм нажала свіжой травы про корову. Треба єй наполудне дати.

– Тадь, так, так. Видно, же з тебе добра ґаздыня, – заваджав Петро бісїду і призерав ся ближе на Зужю. Ёго погляд ся запалёвав новым огнём хотїіня.

Зужя стояла серед пути із зайдов на плечах. В руцї – серьп. Переступовала з ногы на ногу. Тварь єй заливала червень. Не знала, де ся мать задїти. Не была звыкнута так серед білого дня бісїдовати з хлопом на улїцї.

Петро ся ку нїй приближыв.

– А ты ся мене не ганьб, – додав лем так легко. – І я мам много роботы коло хыжы. Мати лем наполїгать і наполїгать, жебы сьме гет хыжу нову выставили, покы іщі жыє. А я коруны мам, та чом бы-м не ставляв?.. Але што там по роботї. Робота не заць, не втече, – снажыв ся быти якнайвеце неформалный. – Чув єм, же в пятнїцю буде бал. Же уж ай циґанїв поїднали хлопцї. Прийдеш і ты там? – Петро взяв Зужю за бороду і попрязно ся їй попозерав до очей.

Зужя, якбы воды набрала до рота, не могла го отворити. Тримала деревняну ручку серьпа, а зайда єй уж-уж мала задусити. Як кебы заніміла і тримала, і тримала тоту ношу на плечах, думаючі, же ся єй уж нїґда не збавить. Нїч не повіла Петрови, лем зась ся запалила, як ружічка.

– Но, добрї, не мусиш мі одповідати, – озвав ся Петро. – Але знаш што? Хоць мі нїч не гвариш, або сяк, або так, я тя буду на балї чекати.

Конечно Зужя рушыла з місця. Зайда якбы полегшала і ногы єй зачали лїпше слухати. Кідь ся ближыла ку свому обыстю, на думцї мала лем єдно: што собі облече на бал.

Онедовго в церкви были оглашкы, же ся будуть брати Петро Пырій

із Зузаннов Білїковов. Свадьба мать быти за тыждень.

У Білїковых ся зачали рихтовати. Як-не-як, найстарша дївка ся оддавала. Іщі в хыжи было пять молодшых. Але, главно, же Зужя буде напорядку, бо так ся може легше найде спросотарь про тоты далшы.

Такый быв порядок. Перша ся мала оддавати найстарша. Бо кебы ся так не стало, хлопцї бы заневрїли на хыжу, а до немилости бы впали і тоты молодшы дївкы. Зато у Білїковых так шуміло. Зарїзали теля, палїнкы наварили, напекли повно пирогів, котры склали до папірёвых міхів, жебы їх было достаток про вшыткых, хто прийде на свадьбу. Молода сі наскоро шыла білу складовану сукню, блищачу блюзку, сестры пораїли, білили землю глинов, вытяговали вышываны партята і стелили їх, де ся дало в хыжи.

Мати лем дозерала на тото вшытко і радостно ся усмівала. Жычіла своїй дївцї, бо вже была акурат на оддаджу, а кажда мати хоче, жебы єй дїтина была напорядку.

А Зужя? Тота тыж горіла в очекованю, яка доля єй чекать. Шыла сі сама своє біле свадьбяне облечіня і думала над тым, як ся вкаже у нім перед Петром.

Была зогнута над старов зінґерков, кідь хтось вошов до жых. Двигла голову. Петро. Счервенїла. А він як вошов, так з нїчого нїч єй гварить:

– Зужько, я одскочу до Чех сі купити кавіёвый анцуґ.

– Тадь, іди, іди, – Зужя на то одповіла і зачала сі шыковно закапчовати ґомбічкы на блюзцї.

І нїч веце. Бояла ся на Петра і попозерати.

А Петро? Одышов.

В пятнїцю настали плещіны. Гостї ся зачали сходити, циґане ся вхопили своёй роботы. Выгравали, аж ся голос нїс по цїлїм валалї.

Білїковы бывали на бережку, также стады было файно всягды чути. Молоды танцёвали, а старшы постойковали в кутї або сидїли на деревяных лавках, што были понакладованы за столами і красно поприкрываны домашнїма покровцями.

Молода ся мотала коло сокачок. Была біла, як папірь. Білїша, як хоцьколи другый раз. Фурт позерала через воблача. Выходила вонка на дорогу, вызерала молодого. Але з ним, якбы ся земля злягла. Не было го. Якбы лем єдну путь знав. Там. А назад уж нї.

– Зужько, якбач, Петро уж не прийде, – пригварила ся дївцї мати, кідь відїла, же тота сі не може дати рады, же не може стримати слызы, якы ся єй качали долов білыма лицями.

– Гварив, же прийде, же сі принесе кавіёвый анцуґ.., – скрутила ся Зужя і повтерала червены од плачу очі.

– Ой, якбач, то буде кавіёва свадьба, дївко моя...

Зужя заломила рукы і блїда, як стїна, без слова ся побрала назад до хыжы.

Дарьмо вызерала Зужя свого выволеного в тот вечур.

Не пришов...

Білїковы свадьбу розпустили, мясо пороздавали, жебы ся не попсуло, палїнку сховали на гіршы часы.

Білїкова хыжа ся занурила до жалю і ганьбы.

Петро ся вернув за три рокы. Якбы ся нїч не стало. Зачав доставлёвати хыжу, котру на тот час завхабив, кідь быв у Чехах. Наяв мурників, тесарів і робота горіла в Пыріёвім обыстю. Валькы ішли з рукы до рукы, стїны росли, як з воды.

Ці спомянув сі Петро на Зужю? Гей, спомянув. Вечур, крадом, кідь уж каждый спав, як злодій, поточінов ся ближыв до Білїковой хыжы. Кідь уж збачів знаме обыстя і хотїв задуркати на облача, зачав брехати пес. Петро хвільку постояв, жебы втихомирити пса. Нараз ся отворили дверї. На порозї стояла Зужя із малым хлопчіком на руках. Кідь збачіла Петра, ногы ся їй в колїнах підломили. Змогла ся лем на тілько:

– Што ту хочеш?

– Но, знаш, Зужько... – пробелькотав Петро. – Я ся там, в Чехах стримав... Нашов єм сі в лїсї добру роботу. Не гнївай ся...

– Я же ся не мам гнївати? – прогварла стиха Зужя. – Ты не чоловік. Ты – пес. Лем тілько ті можу повісти.

– Но, но, не гварь таке. Стало ся, уж ся не одстане. А то што за хлопчіще? – додав по павзї і вказав на хлопця, котрый ся тулив до материных грудей і поплаковав, бо вже в спаню го мати вхопила на двір.

З хлопчіком ся Зужя нїґда не розлучала. Одколи пришов на світ, цїла ся му присвятила, як кебы му хотїла вынагородити і страту нянька. І в тот вечур, як вчула, же пес бреше, заспате хлопя взяла на рукы і вышла з ним на двір. Знала, же Петро ся уж вернув, але ся їй не вказовав на очі, зато сі думала, же уж нїґда з ним не прогварить слово, же на ню забыв і не хоче єй відїти. А нараз перед нёв стоїть в цїлїй своїй парадї і просить ся на хлопчіка. Довго не находила слов, але накінець прорекла:

– Хочеш знати, што то за хлопчіще? – спросила ся Зужя і жаль їй стиснув горло. – Прийде день, увидиш... Якбы ті з ока выпав. Увидиш і тоты свої ямкы, і свої синї очі.

– Што ты ту бісїдуєш?.. Я ту не быв, – зачав ся оганяти порожніма словами Петро і переступовати з ногы на ногу, як кебы го штоськы свербіло.

Зужя погладила Іванка по голові і зложыла го з рук.

– Ідь, сынку, спати, ідь...

– Мам, а то хто? – просило ся хлопя, котре ся уж цалком пробаторило і з інтересом зіркало на незнамого чоловіка, котрый з ёго мамов бісїдовав.

– Лем ідь спати, завтра ті повім. Моле, як ся темно. Уж і звіздочкы вышли на небо, вычеряли місяць, котрый пішов уж спати. Ідь... Ідь...

Хлопець послухав матїрь і онедовго зникнув за дверями.

Петро приступив ближе ку Зужі. Запахло му женов. Вхопив єй до своїх рук і стиснув, як клїщами.

– Ёй, – зёйкла Зужя і скрижыла рукы на грудях. – Што то робиш?

– Ты хочеш повісти, же то мій дїтвак?

– Так є. А чій бы мав быти? Тадь, я з никым іншым не была. Ты о тім добрї знаш. Не єм з тых. Знаш, як то было... не я за тобов ходила, але ты за мнов. Або уж не памяташ?

– Добрї, добрї, я нїч не гварю, – забурмотїв Петро і хотїв взяти Зужю такой ту, під стїнов, бо ся му здала якось повнїша, розквітлїша. Єй тїло го чім дале, тым веце розпалёвало. Кров му вдарила до слых, кідь сі спомянув на то, як єй першый раз брав. Тогды Зужя плакала і просила го, жебы єй не охабив у ганьбі. Плакала, але ся не сперала. Была солодка, як мед, котрый тік, з єй дотогды іщі непочатого тїла, І теперь ся трясла в ёго руках, але не хотїла попустити, оддати ся му. Сперала ся.

– Не руш ня! – снажыла ся выманити Зужя з Петрового обятя.

– Но, не будь така... Знаш, я давно не мав... Я... Я... тя люблю. Не забыв єм на тя... Чуєш? Хотїв бы-м, жебы сьме так, як колись.

Зужя ся конечно вырвала з ёго рук.

– Але наперед сі нас возьми з Іванком, – выповіла тоты слова, котры їй уж давно стояли в горлї, а теперь суть вонка і она сі буде за нима стояти і ниякы силны рукы і ниякый солодкый голос єй не може пересвідчіти в тім, жебы ся справовала інакше.

Зужя в тім моментї была рада, же обстояла сама перед собов, же ся не піддала тым знамым, і хоць уж призабытым дотыкам, котры уж-уж зачали мати над нёв міць, як тогды першый раз. Мала што робити, жебы ся так не стало. Колїна ся їй підламовали, голос ся тряс, але уж тоты слова были на світї, а она была горда сама на себе.

– Так, так наперед сі нас возьми з Іванком. Інакше з того нїч не буде, – подупловала своє пересвідчіня і мала таке чутя, же Петро з нёв сугласить, же іншый варіянт ту ани не є можный. Зато твердо стояла за своёв правдов і бранила єй зубами-нїхтями. Правдов пониженой жены, правдов матери, котра у великых болях дала жывот ёго і єй сынови. Нї, не буде му припоминати, яку ганьбу зажыла у валалї, кідь одышов, як з нёй каждый збытковав. „Копылка, копылка“, тота назывка їй доднесь зістала. А была рада, же лем при назывцї то скінчіло, бо добрї знать в розповідї своёй матери, же колись за єй дївчіня, таку, што породила

дітину без свадьбы, што ся скопылила, выганяли люде із села камінём. Нї, не буде му нїч припоминати. Свою ганьбу і правду буде носити сама і никого з нёв не буде обтяжовати. Также днеська ту стоїть перед Петром і готова му перебачіти, лем жебы быв чоловіком, хрістіаном. Іщі днеська го любить. Бо, як одышов, стораз го на день проклынала, але часом ся єй біль притупив. А кідь ся народив хлопчік, усвідомила сі, же Петро єй подаровав дітину, котру бы не дала ани за цілый світ. Зато ся в думках частїше вертала ку Петрови і єй злость розставала чім дале, тым веце. Што ся дасть робити, не перша, што ся їй таке стало. І хоць, правда, „кавіёва свадьба“ ся стала лем їй. У валалї нихто таке не памятав.

Днеська, кідь Петро стоїть перед нёв і дожадує ся єй тїла, вытягла тоту свою єдину збрань, жебы забезпечіла і будучность своїй дітинї. Бо што там она! Всяко ся зайде, але хлопець потребує мати нянька, жебы ся над ним люде не вкаряли, не вказовали на нёго пальцём, же то копылець. Дітина потребує мати істоту, когось, о кого ся може тїсно оперти, хто бы єй міг хранити і помагати.

Кідь ся Іванко просив, де є ёго нянько (нашли ся такы, котры го уж стигли інформовати), одповідь фурт одкладала на завтра. А тото „завтра“ уж є ту. Уж може сынови повісти, же то є тот нянько, што ту вечур быв. Же сі їх возьме, же підуть бывати до ёго хыжы, а як ся доставать нова, же будуть жыти в краснїй хыжи з великыма облаками, не з такыма, як ту, дома, у бабкы, де суть воблачата маленькы, зато ся у хыжи так темно.

Таку мала представу Зужя і чекала, што на то Петро теперь повість.

Тот, як кебы штось роздумовав. Нїч довго не гварив, лем непритомно позерав до тмы. Тяжко было вникнути до ёго думок, до ёго мозку. Вшелиякы думкы в нім танцёвали. Новина о сынови го як кебы прибила. Правду повісти, не чув ниякой радости з того. Зужя ся му любила, то є правда, але што з хлопчіщом? Відїв ся му чуджій. Не мав ниякe одношіня ку нёму. А кідь не чув нїч ку нёму, чом бы ся мав з ним трапити, годовати го?.. Не любив быти ку дачому привязаный. Чув ся, як пес на ланцку. Любив слободу, вітор, природу, шыроке поле. А лїсы... То была ёго основна ласка. І там, в Чехах, в лїсах робив, і дома го обколесовали лїсы. Лем взяти пушку на плечі, застрїлити доброго олїня, то быв ёго жывот... Або лем так просто блудити по лїсі, слухати, як під ногами листя храпустить, позоровати, як через густе конарівля ся продерать сонце. Гей, гей, Петро мав ся десь інде народити, жебы міг слободно вырїшовати о тім, што хоче, якый жывот мать вести. Відїв такы приклады в Чехах. Там ся му відїло лїшпе, нихто на никого ся не вязав, нихто никого не принучовав, возьми ня або так. Нихто до никого ся не

старав. І бабы там были інакшы. Міг сі выберати. Мав тото щастя, же знав, як коло них треба. А што там така панїчка, много їй не было треба, стачіло єй закликати на єдно пиво – а уж была ёго. Але ани єдна го там не нутила, жебы сі єй взяв. А тото ся му любило. Так хотїв і надале жыти. Быв бы в тых Чехах, на тім Мнишку зістав, але мати го бомбардовала письмами, прийди, бо хыжу треба доставлляти. Я слаба, довго вже не пожыю. Хочу ся дочекати хыжы. Што му зіставало робити? Кебы знав, што го ту чекать, быв бы ани матери не дав знати, де ся находить. Якбы не было, але перед матірёв мав Петро великый решпект. Зато ся і вернув. А ту тото... Того ся не сподївав, же Зужя мать од нёго мале, а іщі ся теперь од нёго одпекує. Тото Петро не міг знести. Што сі она о собі думать? Яка мі ту не кралёвна! Хоче, жебы сі їх обидвох взяв! Але тым ся скінчіть ёго слобода... Правду повісти, не знав, як ся мать ку тому вшыткому однести, што їй мать на то одповісти.

Жага за Зужьов росла. Намацав, як єй волося попадало до пазух. Вопхав там руку. Груди были тверды, як якысь два камені, але были теплы, од теплоты котрых ся Петрови голова закрутила. Під ёго руками груди, як кебы звовгли і піддавали ся ёго рукам, як і сама Зужя. До мозку му зачала зась надходити горяча волна крові, засліплёвала му очі, як і Зужя, што стояла перед ним – на тот раз непіддайна, горда. Учув, як ся заперла до ёго грудей і оддрылила го од себе цїлов силов.

– Уж єм повіла! – што мало значіти, же твердо стоїть на своїм і не зберать ся нїч мінити на своїм рїшіню.

Петро пішов на компроміс.

– Я бы тя взяв... – выповів, придавеным од чутя голосом.

– Але?! – збыстрила слух Зужя.

– Но, знаш, яка моя мати...

– Што з тым мать мати? – не дала ся одбити Зужя.

– Но, не мав бы-м дома марадашу.

– То што-сь мав на думцї? – попросила ся Зужя, бо єй саму кортїло знати, якый то Петро спосіб взятя думав.

– Взяв бы-м тя... Але без дїтвака... – конечно із себе выдавив Петро.

– Без дїтвака, – Зужя застовпіла.

– Гей, без дїтвака, – повторив Петро.

– А де го мам задїти?

– Но, збав ся го даяк... Дай го даґде...

Зужя од преквапіня отворила уста і не была схопна ани слово выповісти. Властно, ани не розуміла о чім Петро говорить.

– Як то думаш? Як ся го мам збавити?! – вже закрічала.

– Но... Ты вже найдь спосіб, як то зробити, – одповів лаконїчно Петро.

Теперь Зужя порозуміла. Петро хоче, жебы она сына загубила! О,

Боже милосердный! Зужя ся ціла розстрясла.

– Властного сына? Не боїш ся Бога?! Ой, нї, тото ся не стане! Жебы єсь знав. Хоць бы єсь быв послїднїй в моїм жывотї! Нї, нї, я не Палага Дзендзелёва! Гарій! – закрічала на пса. – Їмай го!

Не встиг ся Петро спамятати, як ся пес міцно і болячо врыв зубами до ёго ногы.

– Што то робиш? Брыдё! Пусть!

Зужя лем поцмунькала на пса. Тот іщі веце ся впяв зубами до Петровых ногавіць, потормозив нима. Петро од болести аж закрічав, двигнув ногу і з цїлов силов придусив пессю голову тяжков боканчов ку землї.

Пес заскавінчав і стихнув.

– Йди! Йди! – крічала Зужя. – Най тя ту уж не віджу! Най ті Бог заплатить за мене і за мого сына!.. – іщі по дорозї домів Петро чув Зужін голос.

Не обернув ся за ним, але йшов дале, поточінов, кривавчі, бо нога го страшно болїла. Не дбав на біль, лем ішов, але ёго крокы не вели ку ёго обыстю, але о хыжу ближе, де жыла Євка Перепічкова-Кертесова.

Заклёпкав на облача. Вказала ся кудлата голова уж старшой жены. Кідь збачіла Петра, очі ся єй розосміяли до тмы.

– То ты, Петре? – зашептала. – Што бы єсь хотїв?

– Не прось ся, але втваряй дверї! – повів тот.

– Йду, йду, почекай кус, – натїшеным голосом одповіла Євка.

Петрові была рада. Впав єй, як з неба. Уж давно ся їй любив. А теперь сам за нёв пришов. Хлопа дома свого малоколи мала. Старый Кертес з кіньми гандлёвав аж у самій Польщі. А про Євку были довгы ночі. Теперь, як збачіла, же то Петро, воргы ся єй затрясли од взрушіня. Ани секунду не роздумовала. Понагляла ся му отворити комірчіну, де проводила свої самотны ночі.

Петро вошов, як прибитый пес і впав перед нёв на колїна.

– Лем ты єдна мі зістала... Лем тебе люблю... – обвив ся руками коло подїлчати.

Векше щастя сі Євка ани не знала представити...

Чеканя на Петра

Наця Пайдічова была, дасть ся повісти, уж старов дївков. Перекрочіла двадцятку. А кідь дївка на валалї перекрочіла тот рубікон, уж гварили, же ся їй коса сивіє. І Наця уж помалы належала до той сорты. Жыла лем з матірёв і двома молодшыма сестрами. Нянька їм забило такой по войнї десь на полю, кідь натрафив на міну. Розметало го на марны кускы. Ледва го до труны поскладовали. Мати зістала сама з трёма дївчатами в старій, соломов крытій хыжчінї. Наця з дївчат была найстарша. На нїй і была вшытка старость за родину, як дакус підросла.

Дївчатиско робило вшыткы хлопскы роботы. Косило, готовило з матірёв дрыва, якы із жобрачов конячінов, котра ледва ногами переплїтала, возили домів з лїса. Час втїкав в роботї, а Наця ся ани не сподївала, як минула двадцятка.

У валалї малокотрый хлопець ся позерав на худеньку, темну в твари, Нацю Пайдичову. І худобна, і богзнать яка нешумна. На оддаджу ани не думала. Час втїкав, а Наця фурт лем загорнута роботов, эá

ани не подумала, жебы ся нашов про ню хлопець у валалї, котрый бы єй хотїв взяти за жену. Ай єй коло серця закололо, кідь котрась ровеснїчка, або іщі молодша, свадьбовала. Помалы ся змірила із своёй долёв.

Аж раз дївкы ся зберали на вожен, десь коло Требішова пшенїцю жати. Хлопи йшли косити, а жены одберати. Нукали і зерно, і даяку коруну. Наця зважыла сітуацію, перепозерала сусикы. Там не было ани крохотинкы зерна, лем голодны мышы по них бігали. Порадила ся з матірёв, і хоць як їй не было ладно, бо мати доста хворіла, а сестры іщі были маленькы, прецінь, лем вырїшыла, же на тот вожен піде. Холем дакус ся споможе, дашто до ґаздівства привбріє. Кус ся побоёвала, бо іщі ниґде з дому довше не была, але кінець-кінців не ішла сама. З валалу їх шло понад двадцять хлопів і дївок.

Дали їх бывати до єдного великого бараку. Хлопи спали в єднім, а жены в другім кутї – на штоковых желїзных постелях.

Як в тот вечур поприходили, было же то веселости, всякого сміху і фіґлїв. Найвеце вдерли сміху з маленького, кордупатого Янка

Бачовчінового, котрого якась жена, як твердо заспав і захропів на цілый барак, вночі зболокла.

Рано Янко хоче встати, а ту чує, якось ся му легко вставать. Позерать, та він голый. Та й з постелї... Деку здїв на голову, што ся тягала по землї, і до дївок, бо знав, же то лем они могли з нёго такого збытка зробити.

– Де моє шматя? – скоро з плачом в голосї попросив ся Янко.

– Хто знать, де єсь вночі быв, же-сь шматя стратив, – фіґлёвали тоты смілїшы.

– Оле, повідж, коло котрой єсь спав?

– Коло мене нї!

– Ани коло мене!

– Він собі може даяку панїчку поглядав із намалёваныма воргами, – не переставали фіґлёвати молоды невісты.

– Сміх – не сміх, але Янкови было до плачу. Ту рано, треба йти на поле, а шматя – ниґде. Такым способом він ніч не заробить.

– Де сьте дали шматя? – скавінчав Янко.

– Даме, кідь нам дашто вкажеш, – озвала ся, як фурт, невыстата Євка Перепічкова, уж тогды оддата жена.

– А што ті мам указати? – спросив ся Янко і злость з ним аж затрясла.

– Ты добрї знаш што, – не здавала ся Евка. – Хочеме знати, ці ся ожениш, – додала по павзі.

– Кідь лем тото хочеш, – Янко одхылив деку спереду.

Барак ся аж затряс сміхом.

Кідь ся молоджава втихомирила властным театром, каждый шыковно ся поберав на поле. Дарьмо є, фіґлї – фіґлями, але робота є робота. З фіґлїв не выжыєш. А зато ту пришли, жебы дашто заробили і домов принесли.

Наця Пайдічова завязала хустя дозаду, жебы на ню сонце не пекло і рихтовала ся іти ку дакому одберати пшенїцю. Пшенїця была красна, колос повный, густый. Спомянула сі на свої пробы дома сїяти пшенїцю. Поорала фалатча землї, посїяла, поборонила і чекала. Штоська ся вродило, але то была лем подоба на пшенїцю. Фурт была зароснута куколём, всякым буряном. Кідь была помолочена, веру, мало з тых зерен намолола мукы.

Аж ся єй серце радовало, же даґде така пшенїця росте, і хоць їй было з того смутно, же то не на єй полю дома. Дарьмо є, іншый край – іншый уроджай. І хоць Требішов не так далеко од Чорного Валова, прецінь, є ту великый розділ в уроджайности. Тадь, там, дома, дебрі, а ту – красна рівнина.

Наця ся запозерала до сонця, яке помалы зачало набывати свою справну силу. І хоць зрана іщі так барз не гріло, вже было видно, же буде

спарный, горячій день. Хоць была звыкнута дома по полю цілый день робити, бояла ся такого дня на рівнинї. Дома під корчік лягла, студеной воды із студника ся напила, а ту ся ани не є де сховати, лем сонце і сонце. Іщі щастя, же чай на поле будуть носити, холем ся люде замочать.

– Та што єсь ся так застояла? – озвав ся над нёв хлопскый голос. – Чом не йдеш одберати? Не видиш, же не мам одберачку?

Наця ся взріла за голосом. Коло нёй стояв Петро Пырій, высокый, красный, молодый. Наця ся знїтила і не вірила, жебы Петро хотїв, абы она од нёго одберала. Тадь, же ту тілько дївок, жен! Чом сі якраз ю выбрав?

– Не бій ся, поможу ті повересло скрутити, кідь не будеш встигати, – обернув єй думкы Петро на цалком інакшу путь. – Ці, може, ся ня боїш?

– Чом бы-м ся тя мала бояти? Чей ня не зіж, – одповіла му такой Наця і нияк не дала на собі знати, же інтерес Петра о єй особу ю барз потїшыв. Няй позерають іншы дївкы. Няй знають, же Петро сі якраз ю выбрав за одберачку. Такый інтерес з ёго боку лагодив єй серцю.

Сонце пражыло, а она одберала, не мала коли ани хрыбет вырівнати. Петро быв косець добрый. Гнав допереду, а она, як перепілка, за ним. Снопы з пшенїцёв покрыли землю, же радость было позерати. Наця аж вечур конечно могла вырівнати порядно хрыбет. Тварь єй пекла, іщі веце счорнїла на сонцю, же вызерала, як чорна головенка. Кідь лягла спати, то якбы єй до воды верг. Заспала в єднїй мірі. Была бы так спала аж до рана, кебы тісно над раном єй не вырушыв якыйсь погыб. Хтось рушав за деку і шептав:

– Нацъ, оле, посунь ся. Нацъ, чуєш? Посунь ся дале... Пробовала протестовати, але Петро уж лежав коло нёй. Прияла го ку собі, як штоська самозрозуміле, што ся мало стати. Прияла ку собі свою долю. З першой минуты знала, же перед нёв ниґде не втече. А Петро? Што го вело ку тому, жебы сі выбрав якраз Нацю? Як ся гварить, уж не быв днешнїй, мав за собов даякый жывот, зато добрї знав, же Наця му буде рада і не буде собі класти даякы нарокы. Бо є рада, же ся за нёв він оберне. Буде му лем вдячна. А чом бы сі не скоротив даяку хвільку ту, на вожни? А Наця одберати знать, з нёв ся не заганьбить, о тім ся уж першый день пересвідчів. Робота єй лем так горіла в руках. Чей вєдно найвеце снопів назберали і навязали. Также і заробок бы не мав быти планый, бо од снопів ся платило. А тото не міг збачіти Петро. На то мав око. Зато вночі і навщівив свою одберачку. Рано конштатовав в думці, же не была плана і хоць, правда, іщі хлопа не мала. Якраз може і зато ся на ню упяв і до кінця вожну лем она была ёго одберачков. Вшытко ся раз кінчіть. І вожен. Люде з валалу ся вернули домів, обогачены новыма скусеностями і сякым-такым зарібком. Наця, наповнена новым, до того часу непо-

знаным чутём, лем тихо носила своє щастя. З никым о нім не говорила, жебы го не выполошати. Лем очі ся світили чістым блиском. На них было видно, же єй внутро перевернуто горі ногами, же ся там діє таке, што іщі у своїм молодім жывоті не зазнала, же єй серце розперать чутя, котре дотеперь не пережыла. Уж лем при думці на Петра ціла звовгла, розтопляла ся. Стачіло, же ся єй Петра дотулив, розтала, як віск і легко ся піддавала єго хлопскій силї. Приїмала єго тїло, як дар божый, як штось, што ся чоловікови давать лем раз, але нафурт. Од жывота того много не чекала, не сподївала ся, же ай єй раз засвітить звізда. Лемже каждый чоловік на планетї мать свою звізду і хоць не каждому світить єднако і не приходить в єден час. Нації засвітила тогды, кідь ся єй уж не сподївала. Наісно, довго мусила блудити на небесах, покы нашла свою точку на земли. А тов маленьков, найменшов, яка може точка быти, тым мачным-мачіком ся стала Наця з Чорного Валова. Під впливом той звізды і Наця ся розсвітила, роззвучала ся струнами ласкы, як гарфа. На тій гарфі файно знав грати Петро. То він быв тым музикантом, котрый єй вдыхнув жывот, дав крыла.

Наці ся досправды хотїло лїтати.

Як ся вернула з вожну, кады ходила, та сі оспівовала. Тїшыла ся з каждой дрібности. Вшытко ся єй відїло красне – і тяжка робота на ґаздівстві, і люде довкола нёй. Лемже, як то уж бывать, жадна тайна – невтайна. І донесло ся Націнїй матери, од кого Наця на вожни одберала, і як „ся сплела з Петром Пыріёвым".

– Дївко моя, то суть про тебе высокы яслї, – озвала ся мати раз в недїлю, кідь пришли з церкви. – Стара Пырійка тя не припустить.

Наця на то нїч не одповіла. З єй твари не сходив щастливый усмів. Святу правду мала Націна мати. Потвердили ся єй слова до точкы. Бо кідь Наця зашла до тяжи, Петро ани чути не хотїв, жебы сі єй взяв.

– Не можу йти проти материной волї, – повів Нації, кідь ся од нёй дізнав тоту новину.

Нї, Наця не протестовала. Успокоїла ся з такым ставом, взяла на свій крегенькый хрыбет і тоту правду. Тїшыла ся на дїтину. Буде то Петрова кров. Што іщі їй веце треба?.. Вродив ся хлопчік, красный, як попка. Наця ся наповно оддала повинностям матери. Хлопя росло, хоць як бідно ся мали. На материнім чирі, кізім молоці, даякій бандурчинї – і так з дня на день. Лемже донеконечна ся так не дало. Раз ся десь Наця дізнала, же Петра може дати до суду, жебы єй платив на дїтину. Зозачатку сі таку думку ани ку серцю не брала. Гордость єй не доволёвала то зробити. Але чім веце дїтвак ріс, тым веце того потребовав. А ту не было з чого давати. Мати захляла, помалы не вставала з постели, Наця ся мусила сама старати і о своє мале, і о молодшы сестры. Нїч єй не приходило,

лем так зробити, як їй радили. Дати Петра до суду. А Петро? Тот брав жывот так, як штось самозрозуміле, не ламав сі голову над Націныма проблемами. Ту-там на хлопця попозерав, але ани го не напало, жебы Наї даяк поміг або дїтвакови.

– Позерай, якый красный хлопець, – повіла му раз Наця, кідь відїла, же Петро ся попрязнї позерать на свого сына. – На тебе ся вдав, што думаш? То я бы не мала приступку ку твому дому? Мам на то право, – несміло ся добивала свого.

– Уж єм ті повів, – одповів Петро. – Кебы то на мі залежало... Але покы мати жыє, то не є можне! Знаш, яке бы то было пекло в хыжи?

На другый день Наця вырїшыла. Взяла дїтину, завила єй до плахтины, і уж стояла під дверями Петровой іщі старой хыжы. Нова іщі не была докінчена. Стояла під дверями, як з каміня. Бояла ся войти. А ту ся озвав хлопчік. Заплакав з голоду. Наця уж вызамітала вшытку муку по сусиках, і так не было што дїтинї до рота дати. До якогось часу іщі мука была, тота заробена, але ся скоро минула. Памятков на вожен быв лем тот малый дїтвачок, котрый ся теперь крутив в голодных корчах на єй руках. Нараз Наця набрала силу і без заклёпканя перекрочіла поріг заказаной хыжы. Вошла, поставила ся коло дверей. Петро сидїв коло стола і шось там серьбав, стара Пырійка лежала на пецу. Наця тихым, але певным голосом прорекла:

– Дайте нам їсти!

Стара Пырійка, яка выгрівала свої стары кости, нараз ся посадила, якбы до нёй перун стрілив. Вывалила очі на непрошеных гостів.

– Ты? Што ту хочеш? – поправила хустя, котре їй впало на тімя. – Хто тя ту кликав?

– Пришла єм, жебы сьте дали їсти холем дїтвакови. Я ся обыйду...

– Одкы єсь пришла, там іди збогом. Ту ті нихто нїч не дасть, – закрекнала старечім голосом, як даяка гінджі-баба.

– Петре, – обернула ся Наця ку Петрові. – Ани ты нїч не даш? – опросила ся го, а сама од ганьбы ся зачервенїла.

Петро быв тихо. Ани слово не прогварив. Як тота скала. Лем ку землї очі спустив.

– Выжень тоту жобрачку, – стара зась закрічала з пеца. – Што она од тебе хоче? Тадь, не сьте побраты...

– Но видиш, – конечно ся озвав Петро. – Што єсь хотїла, то маш. Не можу йти проти материной волї. То бы быв гріх...

– А то не гріх вхабити вмерати од голоду свою дїтину? – Наця сама не знала, одкы ся в нїй набрала тота сила протестовати. – Кідь ты гвариш, же гріх іти проти материной волї, то і я ті дашто повім. Тыж єм сі думала, же то гріх, і людей єм не хотїла смішыти, але теперь ті то повім. Ду-

мала єм собі, же єсь чоловік, хрістіан, але уж не буду тихо. Чуєш, не буду!

– Та што таке ты могла выдумати? – іронічно ся попросив Петро лем так, жебы бісїда не стояла.

– Я ті повім, што єм выдумала! Дам тя до суду! А на малого будеш платити. Теперь уж не тоты порядкы, жебы єсь міг робити, што хочеш. Так, бы-сь знав, выповіла Наця єдным дыхом і мала таке чутя, як кебы стрясла із себе найвекшу тяжобу. На то, притисла ку грудям мале і вышла, не запераючі за собов двері. А што задумала, то і зробила...

Кідь пришло позваня на суд, Петро ся не на фіґлї зострашыв. Іщі нїґда не мав дїло із судом. Буде то ганьба. Выйде на збыток перед цїлым валалом.

– Што мам робити? – спросив ся матери як послушный сын.

– Што там таке? – зашамкала беззубыма устами стара Пырійка.

– Дала ня до суду...

– Хто? Хто? Хто тя дав до суду?

– Хто? Хто? Та Наця...

– Но, видиш, не мав єсь сі зачінати із жобрачков.

– Таке бісїдуєте... Але теперь порадьте, што мам робити, кідь сьте такы мудры...

Стара ся досправды задумала, штось помыготїла під носом і погодивше повіла:

- Знаш што? А ты йди за нёв, заклич єй до нас.

- Ай з малым?

– Ай, чей ся начас втихомирить. А тото із суду най стягне. Потім ся увидить, што і як дале.

Было якраз Різдво. Кідь ся колядници розышли, Петро стрїтив Нацю на пути і гварить їй:

– Бы-сь днеська пришла. І з дїтваком.

Наця ся зрадовала і Петрові повірила. Дала ся перевести ёго ласканём, котре як фурт, мало над нёв велику міць.

Пришла вечур. Надворі морозя пращало.

Дуркать. Нихто не отварять, а ту мороз за нїхті заходить. Накінець вышла стара Пырійка.

– Што ту хочеш? – попросила ся, якбы о нїчім не знала.

– Петро гварив, жебы єм пришла.

– Но, кідь єсь пришла, та подь дале. Там сі ляж на лавку, – стара їй подала якусь цундрину, а сама лягла на пец. Петро лежав на постели, а Наця до рана ся трасла на лавці з дїтваком, як осика.

– Што ся лем коло дїтины бавиш? – вколола єй стара такой на другый день. – Што не йдеш коло хыжы помагати, – а сама ся всїла за стіл, жебы смачно попоїсти сыра із сметанков.

– Тадь іду, іду, - Наця одскаковала од дїтины, яка конечно, насычена, заспала в колысцї, котру Наця привязала аж під ґеренду.

Наця ся роботы не бояла. Метала ся на вшыткы бокы, як пчола. Робила коло новой хыжы, втїкала до старой хыжчіны, жебы дашто їсти зварила. Але стара єй не припущала ку шпаргетові.

Ты мі коло пеца не ходь. Їсти я сама наварю, – одбивала єй, гундраючі. – Были бы ручкы до чуджой мучкы. На тото бы тя было – із чуджого варити. Ой – єй, яка ся нашла мудра... Ты ту не маш ніч. Пришла єсь гола, так ся до горців не мішай! То не твоя робота, ідь, там на двір, хлопам помагати, – скінчіла стара Пырійка, послинила палцї і зачала татарчаны пирогы лїпити.

Наця лем схылила голову. Очі ся їй заляли горячіма слызами. Вышла надвір і пустила ся до мішаня малты.

І так было каждый день. Не было той днины, жебы стара не нашла на Нацї даяку хыбу. А тоты назывкы! Лем „хева“, „чорна головенка“, „жобрачка“ – такыма менами єй честовала. А кідь ся Наця пробовала озвати, стара єй зцыткала.

– Ты жоброто єдна! Ты на мене пысок втваряш? Дораз ті очі кыпятком выпарю!

Што мала Наця робити? Помалы сі звыкала і на стару дудраву Пырійку, бо сі подумала, же то вшытко робить про свого сына. А Нацї терпіти было властне. Петра любила, а тото їй додавало силу перенести всякы незгоды із старов.

Конечно ся на Пыріёвій хыжи вісїла красно опараджена пантликами застава. Стріха была готова. Уж лем было треба етерником прикрыти. Наця ся тїшыла, бо сама ся на нїй наробила. Рукы сі не чула од відер. Долонї їй ствердли од мозолїв, як у хлопа. А ту вчула, же під серцём зась носить Петрову дїтину. Тото єй потїшыло і засмутило. Тадь, не суть з Петром побраты, жыють лем так, навіро. Як будуть дале жыти? Петро ани думкы не мать ся женити. Наця не знала, што мать чінити. Чей ся то даяк направить. Чей поступом часу вшытко стане на міру. Тото мусить порозуміти і Петро, і стара, же донеконечна так не можуть жыти. В тот вечур хотїла Петрові повісти, же зась чекать, кідь увідїла, же він не йде спати ку нїй на постіль, але лїгать коло матери. Тото нёв затрясло.

– Но, што позераш, як коза на терня! Є то мій сын. Може собі лячі коло мене, – загугнїла стара, шкрябаючі ся в пазусї. Потім зняла із себе оплїча і зачала глядати блыхы, котры ся вергли в старій хыжи од нечістоты. Як ся добила свого і запучіла меджі пальцями блыху, котра пукла, як лопта, облекла сі назад оплїча і через плече ку Нацї повіла: – А ты ся завтра одты зберай! Дость єсь ся наїла даремного хлїба! Гей, гей, даремного... Прийти до новой хыжы, то ся ті захотїло? – стара ся здвиг-

ла з постели і вывалила на Нацю страшны, безбарвны очі, котры были уж як зо скла. – Дораз дістанеш з біґарём! Ужай ся пакуй, ай з тым своїм копылцём!

Таке Наця не чекала. Здвигла з болём свій погляд на Петра, од котрого чекала застаня. Але тот ани слово не прогварив. Робив ся, же спить. Наці охляли рукы. Хотїла ку нёму прогварити слово, якось протестовати, але ся не змогла на ніч. Якбы єй хтось вдарив по голові. Здавало ся їй, же цїле тїло мать паралїзоване. Вшытко єй болїло – тїло од роботы, душа – од скорботы. Ніч не чула, лем старой надавкы, котры ку нїй долїтали аж звыдкысь, здалека, якбы споза моря. Вызнам тых слов уж не приїмала, як вошли єдным ухом дну, так другым вон вылетїли, розтавали, як минулорічный снїг. Стара уж їй не могла веце пошкодити, понижыти. Односно єй надавок Наця ся стала імуннов. Звыкла сі на них за тых пару місяцїв і брала їх як часть способу жывота, як часть думаня старой Пырійкы. Але што відїла перед собов, то были Петровы плечі. Обернув ся ку стїнї, жебы не мусив на ню позерати. Радше студена стїна, як она, Наця, котра му дала дїтину, а теперь другу штоневидно бы мала привести на світ. Іщі му ани не встигла о тім повісти. А што хлоп! Ани то не збачів. Якый змысел мало му дашто гварти, оголёвати свою душу? Ниякый. Іщі бы може, од нёго вчула слова, котры бы єй ранили. А, може, бы їй повів: "Зістань?"

Наця іщі раз ся попозерала на Петра, але тот ани в думцї не мав ся обертати од студеной стїны, прилип ку нїй, як репій.

Із задумы єй выторгнув погыб у брісї. То мале уж копало. На тот погыб Наця не могла не зареаґовати. Він єй выторгнув з летарґії і вернув до реалности. Треба ся зберати. Рады нового жывота. Што оно? Невинне.

Брати не было што. Взяла на рукы заспатого Петрика і темна нїч прикрыла жалї Наці Пайдичовой.

Мати їй отворила.

– Та пришла-сь, дївко моя?

– Пришла-м, мамо.

– Подь дале. Нагрій ся коло пеца.

І зась Наця у старій, на впаднутя хыжчінї. Онедовго ся їй народив хлопчік, білявый, як гусятко. Лем синї очі ся світили блиском неба на худенькій твари. А Наця ся зась товкла жывотом дале. Ку голодным ротам прибыв іщі єден. „Як пережыти тот світ? Як перебыти холем день?" – мучіли єй думкы. Не находила ниґде помочі. Не раз думала, же покладе на ся рукы, же скінчіть з тым мізерным жывотом. Але што бы то была за мати, кебы ту, на тім світї, охабила свої дїти? Хто єй дав на то право брати сі жывот? Нї, тото она не зробить, хоць бы як мала

бідовати. Дїти мать здоровы, хоць не мають білого хлїба. Лем молитва їй помагала пережыти тяжку днину. Наця терпіла, але ся не здавала, была добра і терпезлива.

При колысцї єй застигла новина, же стара Пырійка нагло вмерла. З нїчого нїч. Пішла вечур спати, а рано єй нашов Петро скріплу. Ледва їй очі запер. Так гварили люде.

Наця прияла тоту новину спокійно. Не тїшыла ся з того, ани за старов Пырійков не смутила. „Няй їй буде земля легка. Бог высоко, а видить далеко. Не прийде никого бити палїцёв", – лем тілько подумала і чекала, што буде дале.

Не мусила довго чекати. Такой по погробі пришов за нёв сам Петро.

Вошов, як фурт, выпрощеный, на тот раз задуманый і так їй повів:

– Могли бы сьме ся уж повінчати. Што ты на то повіш, Нацё?

Наця на то нїч не повіла, лем обернула голову ку Святій Богородіцї і за вшытко їй в думках подяковала. Конечно ся єй сповнив сон, на котрый так довго чекала.

Попозерала на Петра і білым рукавом блузкы повтерала слызу, што ся їй дерла з очей.

Наця плакала од радости. Конечно дїти будуть мати нянька, а она законного мужа.

– Та што нїч не гвариш? – Петро над нёв стояв такый высокый, чей аж до самого неба. – А, може, ня уж не хочеш?

– Як таке можеш повісти? – змогла ся на слово Наця і іщі веце ся прикорчіла ку земли. Не могла повірити лем так свому сну. Рішіня Петра єй, правду повісти, заскочіло. Ай кідь Пырійка вмерла, не чекала, же так скоро за нёв Петро прийде і повість такы слова. Теперь, кідь ся то стало, як кебы ся зострашыла свого щастя. Пришло, як грім з ясного неба і Наця не знала, як ся мать в такій сітуації справовати. Ці ся тїшыти, ці плакати. Зато робила обоє. І тїшыла ся, і плакала, і Господа благословила.

Як видно, нелем біда честовала Нацю, але теперь ся перед нёв отворили новы горізонты жывота. Може, досправды, єй тото щастя належыть, бо сі го в муках вытерпіла, у Бога вымолила.

В тоту минуту Петрови перебачіла вшытко, што лем знала. Забыла і про ёго мандры замолода. Теперь быв перед нёв скоро уж єй Петро, котрый такым простым способом попросив єй руку.

Наця сі го докладно пообзерала, як кебы го відїла першыраз. Пішла поглядом од нїг до головы і заставила ся на ёго твари. А там збачіла коло очей дрібны зморьшкы. Єдна така глубша ся тягала серединов чела. „Постарів мій Петро", – подумала і хотїло ся їй погладити Петра по густім чорнім волосю. Вже і натягла руку, же так зробить, але потім

єй ганьбливо спустила долов, як дівочка, а не жена, котра мать з тым чоловіком двоє дітей.

– Та коли бы сьме?.. – рекла тихо і запалила ся, як замолода.

– Можеме ай завтра, кідь єсь готова, – одповів Петро лаконічно, як кебы мали йти завтра на поле орати, а не до шлюбу.

– Берь Петрика, а я возьму малого, – повіла Наця і то была єй розлука з родным обыстём. Лем на тоту хвілю чекала, была на ню приготована каждый день. Зато їй ся так легко одберало. Зато єй дых быв наповненый чістым воздухом. Іщі нїґда Наця так не выросла на цінї, як в тот день, іщі нїґда Наця ся не чула такым повноправным чоловіком, іщі нїґда єй так не заляло чутя ласкы і щастя, як в тоту минуту, кідь Петро їй дав таку довіру. Бо што до того часу? Была злодійков свого щастя. Лем фурт крала. Ці цїлункы, ці погладжіня. Крала і пропадала ся під землю од ганьбы. Як могла Петрові здїлити свої чутя? Ани не знала му о них повісти. Думала собі, же то мать так быти. же Петро є паном сітуації. А він і быв – аж до днешнёго дня, кідь выповів: „Оддай ся за ня“.

Нації веце не было треба. Не потребовала, жебы Петро падав перед нёв на колїна, жебы їй квіткы приніс. Їй стачіло пять простых слов: „Могли бы сьме ся повінчати“. Тоты слова єй двигли ку небесам. Векшого щастя Наця не зазнала ани передтым, ани потім у своїм жывотї.

Взяли ся тихо. Повінчали ся у попа на другім валалї, зробили маленьку гостину, і жывот поступно пішов по своїй коляї.

Зозачатку сі Наця нияк не могла звыкнути, же не є панёв самой себе, же бывать в хыжи з чоловіком, з дїтми, же родина фунґує нормально. Фурт ся їй привиджовала стара Пырійка із своїм вічным дудранём, надавками і же фурт перед нёв ховать солонину. Відїла єй у вшыткім. У мисках, горцях, шматю. Даяке шматя іщі нашла в хыжи, што ся лем так валяло. Натрафила і на ґумовы чорны чіжмы, котры стара нїґда з нїг не вызувала, ці взимі, ці влїтї. Святочны топанкы, што носила до церкви, взяла із собов до гробу. Кажда річ Наці припоминала Пырійку, котра была камінём єй одлукы з Петром. І тот воздух в хыжи іщі довго бы насиченый старов Пырійков.

Наця вырїшила, же хыжу одзнова побілить і хоць уж жыли з Петром у новій. Холем дїти ся будуть мочи нагрїти на старім пецу. Як подумала, так зробила. Повыношала з хыжы, што ся лем дало і выбілила холем там, де ся варило. Потїм вшыткы лахы старой, обув зобрала і вопхала до єдной скринї, замкнула на ключ, жебы собі нияк не припоминати тоту стару, задудрану жену, котра їй тілько кров пила і робила вшытко, жебы сі єй Петро не взяв.

Забрыскана вапном, Наця сі спомянула, як Петро лїгав з матірёв на єдну постіль і стара єй серед ночі выгнала з малым Петриком. Наця, і

хоць як не хотїла споминати, само ся споминало, споминаня ся дерли до душы і розрывали єй, болїли, лежали тяжкым камінём на серцю. Правда, сітуація ся теперь змінила, Петро добрї знав, же сам ся без ґаздынї не заобыйде, може, зато за нёв пришов. А, може, і любив єй? Наця на то не знала одповісти, але ся тїшыла, колысала ся таков надїёв, же то може быти так. Бо, властно, досправды, чом бы єй кликав? У валалї было велё такых жен, на котрых бы лем кывнув пальцём, а уж бы пішли за нёго. Але він не пішов за другыма. Не зробив таке. Взяв сі лем єй. А то буде лем так...

Коло такой думкы, коло такой надії ся Нації легше робило, легше дыхало, легше ся ходило по світї. Нї, Наця в тім часі собі ани не припустила думку, же Петро ся злакомив не лем на єй ласку, оддaность, але і на туню робочу силу. В тім часї она ани не знала порозуміти, чом Петро, наприклад, будить шістьрічного хлопця Петрика, жебы йшов з ним рано косити.

– Вхаб дїтвака, най спить, шо лем третя година.

– Што вхаб? Най вставать! А што? Я мам на нёго робити? Уж є доста великый, жебы мі поміг покосити луку!.. Што ся замала научіть, то якбы в старости нашов!..

Хлопя мусило рано вставати і йти з няньком косити. Розоспатый Петрик брав косу на плече, што му нянько зробив, ледва видячі на очі, плянтав ся за няньком на поле. Вертало ся хлопя так змордованге, же падало з нїг. Лїгало через обід і спало, як забите. Нації ся сердце краяло, але не могла ніч зробити. Потім ся уж од сына дїзнала, же фрыштик, што їм нарихтовала, Петрик скоро не покоштовав.

– Мамо, то нянько зїв вшытку солонину. Менї дав лем кус чорного хлїба і кавію, котрый сьте нам дали, жебы спрагу загнати. Білый кавій сам выпив. А іщі ня до роботы поганяв. Я вам нїч не хотїв гварити... Але я бы го тогды...

– Не треба так, сыну. То є твій нянько... Добрї, же го маме, – тихала го Наця. – Видиш, перетерпіли сьме того доста. Добрї, же вас мам ту вшыткых погромадї...

– Так є, мамко, так. Але мі ся видить, же сьте нянькові фурт лем служнїцю робила. А ці то ваша робота гнїй із стайнї метати? А нянько сі лем на дворї покурює і баюсы выкручує. А вечур лем зась коло пива в корчмі высиджує...

– Я уж собі звыкла, сыну.

– Лемже так мож звыкнути і на шыбенїцю!

– Ей, та де так гвариш, сыну? – попозерала ся Наця на свого сына і была горда на нёго, же ся єй заставать і хоць не хотїла то перед ним признати.

Петрик скінчів школу і заместнав ся в древарьскім учілїщу, вженив ся. Наця ся уж тїшыть на свою першу внучку. Петрик бывать в містї ай зо женов, а Наця рада, кідь даколи в суботу прийде на ню попозерати. Кідь сі з ним побісїдує, такой забуде на вшытко, што єй даколи трапило. Видить ся у сынові і жычіть му лїпшый жывот, як сама зажыла. Так, як у своїм другім сынові, Іванкові, котрый сі нашов жену у валалї і жыє недалеко од нёй.

Якбы там не было, дїти ся зняли на властны крыла. Зістав їй лем Петро, єй муж. Якбы она могла на нёго криве слово повісти? Тадь, жывот не є церьков, люде не суть ангелы, всяке ся ставать. А, прецінь, є добрї, кідь чоловік на старости лїт не є сам. Є з кым слово переверсти, є ся з кым і хоць повадити. Теперь, як ту суть лем з Петром двоїчко, Нацї, як кебы ся вернули молоды рокы, кідь вічно чекала на свого Петра. Она, властно, фурт, на нёго чекать. Ці уж даґде выйде з хыжы, вызерать го споза капуркы, коли ся верне, або як зайде на пиво, до ночі не спить, не може ся го дочекати. Минуле быв попозерати за Петриком. Стримав ся лем два днї, але Наця не мала покоя, не могла собі найти місця. Серце їй млоїло, душа ся краяла при думцї, жебы ся му, недайбоже, могло дашто стати. Як учула гуркотаня автобусу, бо бывали близко заставкы, такой выбігла на путь вызерати. Кідь збачіла, же выступує з автобусу, такой ся єй очі розсвітили, уста ся розтягли до усміву. Жебы нихто не збачів тоту єй радость, закрывала сі руков уста і так, помеджі палцї ся посмівковала.

А Петро, кідь відїв, же му йде Наця напроти, схмарнїв, не любив, кідь жена за ним ходила, як підхвостина. Іщі ся з нёго люде будуть сміяти.

– Што дома не сидиш? Дома роботы повно, а ты ся по валалї блышкаш! – так єй вітав.

– Я лем хотїла знати, ці єсь вышов, – пригваряла ся му Наця і такой крок за ним ся пустила ку свому домові...

Кідь Наця пригнала худобу з поля, шыковно зварила пирогы, горячі поклала до мискы, помастила кваснов сметанков, прикрыла ручником, поклала до сітёвкы і побрала ся за Петром на поле.

Уж здалека го спознала. Розмаховав косов порядно. Кідь пришла ближе, відїла, же уж докошує послїднїй валок. Цїла лука была посїяна валками, пахла квітками.

– Уж єсь ту? – заставив єй Петро, жебы наострити косу.

Змочів косу в курчатку з водов і зачав острити.

Нацї тот звук ся дуже любив і была бы го не знати докы слухала, але сі усвідомила, же пирогы застынуть. Зняла зайдинку, розвязала єй, выняла миску.

– Подь їсти, покы теплы... Я за тот час валкы розмечу…

– Та чом бы-сь такой розмітовала? Іщі роса є на них. І змордовала єсь ся, покы-сь вышла. Сядь собі, наїме ся вєдно, – повів з нічого ніч Петро, завісив косу на дику планку, што росла на меджі і повтерав сі пот, котрый му зросив густыма кропками чело.

Наця наострила уха. Якось ся їй голос Петра не любив. Нїґда ся їй так мило не пригварив, нїґда їй не понукав їсти. Аж їй было дивно, же так нараз з нёв мило говорить. Не є дакус хворый?

– Я дома їла. Лем ты їдж, – повіла Наця, як кебы ся заганьбила за Петровы слова.

– Якось мі днеська робота не йде, як другыраз. Чей уж єм постарів, – вчула Наця, як з повным ротом ся Петро ку нїй пригварять.

Кому належали тоты слова? Нацї? Або Петро їх сам собі гварив? Наця ся робила, же їх не чує і дале попрязно розбивала валкы.

– Так, так, зістали сьме самы, – продовжовав дале Петро. – А уж сьме і старшы, і не такы міцны, як замолода...

На тоты слова Наця перестала розбивати валкы і тихо собі сїла коло Петра на плахтину.

– Та чом так бісїдуєш? – попросила ся го по павзі. Так є. Што буду таїти. Уж єм не годен так косити, як колись.

– Але то неправда, Петре! Позерай, кілько велё єсь накосив!

– Тото же є велё? Ей, Нацё, Нацё, не знала ты мене, кілько я міг колись покосити. Жаден косець ся мі не вырівнав. Я уж за росы мав цїлу луку покошену... Так є. А днеська?.. Принесла єсь пирогы, а я іщі лем докошую...

– То правда, не відїла єм тя, як єсь косив замолода, бо сьме ся взяли, кідь сьме были старшы... – вздыхнула Наця. – Але і так єсь добрый робітник...

Петро ся попозерав на Нацю синїм поглядом і першыраз за цїлый їх сполочный жывот єй погладив по голові.

Наця ся знїтила і вперла очі на покошену луку.

– Была єсь мі добров женов, може, єм ті даколи уближыв, но та мі уж перебач. Такый жывот скурвеный, – сплюнув Петро і зачав сі наповнёвати ціґаретлю догамом. – Але уж ідь! – змінив зразу свій тон бісїды. – Што єсь ся ту засидїла? Дома повно роботы...

Наця, як кебы єй дахто вдарив по голові, пяна од Петровых слов, ємко взяла миску, звязала плахтину до узлика і дрібныма кроками ся пустила долов берегом.

Як так крачала, перед очіма їй фурт стояв Петро. Як кебы покореный, нїжный, незнамый. Фурт чула ёго голос, такый милый, незвычный. Чула музику, котру у своїм жывотї нїґда передтым не чула. То была про ню музика, яка наповнёвала цїле єй внутро. І долов берегом ся їй

йшло легко, потята співали, а Наця сі попід ніс зачала морундати знаму співанку Грабашкы, грабашкы...

Уж ся помалы стемнёвало, як ся Наця вертала з пашы з коровами. Радо ся ближыла ку свому обыстю. Днеська мала красный день. Душа їй співала новыма співанками, новым жывотом.

– Подь, Красулько, подь, – пригваряла ся корові, котра ся найліпше доїла. – Днеська єсь ся добрї напасла. Нїт ті хыбы, нїт... Подьте, мої, подьте, одпочінете сі, бо сьте ся дость находили.

Коровы помалым кроком, спокійно, з ногы на ногу ся сунули по дорозї. Были файно напашены, бо голоднявкы їм нияк не было видно. Вымячка їм скоро землю досігали. Лем їх здоїти.

Пару кроків перед хыжов ся Наця заставила. Збачіла на дворї повно людей. Єдны стояли, іншы ходили то гев, то там. Без шуму, тихо, як у нїмім філмі. Коровы автоматічно пішли до стайни, Наця зостала стояти на єднім місцї. Люде з валалу єй обстали.

– Што ся стало? – змогла ся на слово.

– Петра привезли на возї, – хтось ся озвав з громады.

– Чом привезли? – зазвідала ся Наця тихо.

– Нашли го в лїсї хлопцї Копчовы, котры дрыва йшли готовити... Дерево го привалило. Старый бучок упав...

– А як? – побілїла Наця в твари. – Што ся му стало?.. Жыє?..

– Аде є, на лавцї... Не было тя дома...

Наця ся ближыла ку лавцї, на котру так любив сїдати Петро і колїна ся їй зачали підламовати. Думала, же нїґда ку нїй не дійде. На лавцїїлежав єй Петро. Ногы мав долов звішены, бо лавка была замала про ёго цїлу поставу. Наця поклякла ку нёму. Петро мав очі заперты. Наця ся дотулила ёго чела. Было студене, як лед. Погладила го по скырвавенїй голові. Ани в думцї не хотїла припустити, же є кінець, думала собі, же Петро ся лем уложыв на лавцї, же лем так одпочівать по цїлоденнїй роботї, же дораз учує ёго бурмотливый голос, на котрый ся нїґда не знала гнївати. Клячала коло свого мужа і чекала на чудо. Лемже чудо ся не стало. Петро быв мертвый.

– Наць, тадь, отворяй хыжу, Петра треба на порядок дати, – вчула над собов голос.

– Я сама, – повіла певно Наця і пішла отворити хыжу.

Сама спорядила Петра на послїдню дорогу. Сама го умыла, облекла до білой сорочкы, котру так любив носити, до анцуґу, поклала коло нёго і ёго облюбеный доган Тарас Бульбу, з котрым ся цїлый жывот не розлучав.

Як было вшытко готове, сіла коло труны, жебы ся з Петром в думках розлучіла.

– Чом єсь не обжыв? – заёйкала нараз. – Была бы єм ся о тебе старала, хоць бы єсь не мав ногы, рукы... Лем кебы єм тя відїла... Чом єсь мі таке зробив? – заламовала руками. – На кого ня вхабляш? Цїлый жывот єм на тебе чекала, а теперь?..

Плач Нацї приїмали притомны вшелияко.

– Гет, гет, Нацё, не плач, – втихомирёвали єй. – Доста єсь ся з ним натерпіла.

– Не місце ту на таку бісїду, – озвав ся хтось з другого боку труны. – Быв то добрый чоловік.

Тоты слова Нацю потїшыли в єй нещастю. Обзрїла ся за повідженыма словами і стрїтила ся з Палажиным поглядом. І она пришла ся розлучіти з Петром. Стояла ту худа, як смерть, зубы іщі веце їй стырчали, кідь отворила рот. Не оддавала ся, лем так цїлый жывот перебыла, як ся гварить, засохла на корени. Стояла ту і Зужя Білїкова, уж не червена, але блїда, як тінь. Лем синї очі єй зістали, не змінили фарбу. І она перехрестила Петра...

– Най ті Бог одпустить, бо я ті одпущам, – прошептала і скрутила ся вбік, даючі простор іншым людём, якы ся пришли з Петром розлучіти.

Лучіла ся з Петром і Євка. Шырокы уста ся єй трясли, як і цїла голова. Не знати, што шептала над Петром, як му дяковала за годины ласкы, котры їй він присвятив.

Были то вшыткы три – Палага, Зужя, Євка. Три жены, з котрыма быв даяк звязаный Петро. Вшыткы го пережыли, а теперь стояли над ним і кажда з них свою думу думала. Днеська Петро каждій належыть – і Палазі, і Зужі, і Євцї. Кажда з них го мала. Кажду з них общастнив, або засмутив. Інтересно, же ани єдна з них не мала тяжке серце на нёго. Мав в собі він за жывота такый маґнет, таку манту, котра одзброїла вшыткы три. Што то было? Ани єдна не знала на то одповісти. А, може, ани не было треба ся над тым задумовати, бо з той манты ся дїстало каждій, і хоць неєднаков частков.

Наця тихо стояла над трунов, котру без жалю прибивали клинцями і уж не втерала слызы, што їй потічком безперестанно текли долов тварёв.

– Быв то добрый чоловік – чула Наця, як спід землї, Палажин голос.

– Няй му буде земля легка, – доповнила єй Зужя.

– А яку хыжу выставив! – придала ся Євка.

Як упали послїднї удары молотка, настало тихо, як у гробі. За хвільку было чути далшый удар. То Наця впала на труну.

– Але быв мій!.. Лем мій... Перед Богом і перед людми!..

Єдиначок

Мала мати сына,
Дуже го любила...

(З народной співанкы)

Субота... Была пообідня година, але в корчмі уж цалком рушно. Хлопи ся всіли за столы і попивали – хто што. Хто пиво, хто півдецо, а перед дакым в пивовім півлїтровім погарі стояло чучо. Ту-там за столами было видно і жены, котры смачно потяговали пінисте пиво. Молоджава сидїла в кутику корчмы і была приліплена на перегравач, скады ся озывали наймодернїшы музичны гіты. На вывышенім столику свою роботу кінчів і телевізор. Корчма невелика, зато і шум в нїй такый, же властного слова не чути.

– Ану, будьте дакус тихо, бо не можу раховати! – озвав ся ту-там корчмарь споза бары.

То было вшытко, на што ся зміг, бо ёго слова были перерушены голосами, співом, криком. Ніч на тім не было необычного, бо такый образ в корчмі быв тіпічный через вікенд, кідь молоды люде ся повертали з міст, кідь домашнї по тыжднёвім лопочіню на полю пришли ся посилнити до корчмы або і, просто, так посидїти міджі людей, бо де підеш на валалї, як не до корчмы. Дома ся самому не хоче позерати телевізор, а ту ся чоловік всякы новины дізнать.Та й час перейде. Субота пообідї – то досправды благодатный час на сходины людей, а іщі як на дворї доджано, кідь на полю не мож ніч робити, як то было і тот день.

І так до того корчмового шуму, до того рявґоту, задыменого пекла і раю, нараз ся отворили дверї. В них ся зявив Митрик, котрого Бобом называли, бо носив самы америцькы лахы.

Ай днеська мав Митрик лем так на голїм тїлї нашмарену скоряну бунду, таку до пасу, найновшый гіт моды.

– Зась мать нову бунду, – озвав ся хтось із ёго ровесників.

– Іщі єдну не зносив, а уж мать другу!

– А то не хоцьяку!

– Мусила порядно стояти!.. – озывали ся дале голосы, з якых явно на верьх ся пробивали тоны зависти.

– А што? Не можу мати?! – впяв свій погляд Митрик на місце, скады ся озывали голосы і одверг з чела лем так недбало мастне, довге волося, котре му фурт падало до оч.

Митрик быв на погляд красный выроснутый паробок. Білявый, із синіма очіма, а своёв вышков в малїй корчмі мало же не досігав плафон. Видно, же быв добрї кормленый на материнім хлїбі, бо іщі не воєнчів і так вышло, же і ниґде не робив.

Кідь ся Митрик указав в корчмі, такой ся знало, же будуть даякы фіґлї, же з нёго вшытко выстане, бо він ся барз любив превказовати, хвалити ся, што годен.

І теперь стояв коло бары, як даякый богатырь, і звысока ся позерав на вшыткых, як кібы їх не мав за нїч.

– Я? Же не можу мати таку бунду? – розкрочів ся Митрик. – Лем єдного ня мають! Доста уж было одкладаня до штримфлї. Настав час даваня! Ха-ха-ха! – розосміяв ся Митрик голосом, од якого ішов мороз по хребтї і вдарив пястёв по барі, аж ся вшыткы погарикы застрясли. – Я вам дашо повім, – обернув ся цїлым тїлом до притомных і стишеным, дакус таємным голосом, з притиском выповів: – Я єм їх пострах... Од днешнёго дня ня будуть слухати. Так є... Ай стара, і старый...

– А теперь. Йожку, наллїй моїм камаратам по півдеца! Я днеська плачу! – повів Митрик і вытяг з кешенї жмут стовок, положыв їх многозначно перед корчмаря на бару. – Гей, камаратя мої, пийте, бо ваш Боб не скупый. Погостить вас! Ці не правда? Вчера єм програв в картах, але днесь вшытко вырівнам, вшытко ай з перцентами... Так є? – выжадовав сі Митрик позорность цїлой публікы.

– Так є, так!

– Най жыє наш Боб! – озывали ся Митриковы камаратя, чім іщі веце підсилёвали ёго самодовіру.

Корчмарь Йожко зачав наливати. Ішло му то од рукы. Корчмарює уж тридцятый рік, але ани раз ся таке не стало, жебы розлляв з погарика палїнку. На то він мав тверду і певну руку, а, головно, теперь сі давать баха, жебы ся не окламав, одколи сі купив корчму. Правду повісти, люде ту люблять ходити, бо Йожко сі про каждого найде миле слово, пофіґлює з женами, а кідь треба, та дасть і на бурґ. Звыкнув сі на людей, а люде на нёго. Знають ся і в добрїм, і в злїм. Йожко є мякына і на никого не дасть допустити. В часї якойсь веселости нелем же чапує файне шарішске студене пиво, наливать щедро боровічку ці рум, але возьме і гармонїю, а заграть тоту свою облюбену: Ей, крочком, конї, крочком... А то є што слухати, бо голос мать красный, высокый. Йожко є єдинов культуров на селї. А отворить корчму нелем в урядных годинах, але коли

треба, і в ночну годину. Няй ся люде веселять. Што мають з того жывота? Лем лопота на полю, а годинка не стоїть. Втікать, як шалена, а жывот з нёв. І теперь позерать на того Митрика, наливать боровічку до погариків і шыковно рознашать поперед гостів.

– Ей, Боб, Боб, не мав бы-сь так о своїх родічах бісїдовати, – гварить Митрикови і ани не позерать до ёго очей. – Тадь, они бы ті ай потяче молоко роздобыли. Не мав бы-сь, не мав бы-сь так бісїдовати.

– Што, Пепо, што філозофуєш? Ты лем наливай! То є твоя робота. А я буду платити. Добрї? – вдарив го по плечу Митрик.

– Тадь, добрї, добрї. Я нїч не гварю, – одповів Йожко і скорым кроком ся побрав назад ку барі, де на нёго чекав шор спраглых людей.

– На здоровя, камаратя!

– На здоровя, Бобе!

Погары дзенькнули, як на свадьбі. Звук быв тупый, невыразный. Надворї ся стемнїло. Заблискало ся. Грымнув грім. Зачало лляти, як з відра. Густы капкы ся градом посыпали, затемнили корчмовы окна.

– Но, Бобе, роздавай карты! Што єсь ся запозерав до блба?

Митрик ся выпрямив, поплював до долоней, плеснув нима і зачав роздавати. Але не встиг докінчіти діло.

Отворили ся корчмовы дверї, запахло озоном. Нихто тот чістый воздух якось незвычайно не принимав. Чом? Може зато, же го были сыты, але і зато, же у дверях ся зявила стара Мохначка із здвигнутыма руками і ламентовала на цїлу околїцю.

– Люде добры!.. Люде добры.. Няй вас Бог хранить!.. Подьте, скоро подьте.., – крічала, як розуму збавена.

– Де? Што ся діє? – озвав ся корчмарь споза бары. – Де маме йти?

– Та там.., – лем на тілько ся змогла Мохначка і заламовала рукы дале. Ту єй погляд впав на Митрика. Змінила ся в твари, здало ся, же поблїдла. Кус постояла і помалым, як кебы пяным кроком, ся ку нёму приближовала. Із здвигнутыма руками, із выразом шаленства в твари. Кідь конечно ся дістала ку Митрикови і мала в намірї го вхопити за довге, розпелехане волося, рукы єй здеревянїли і впали долов коло тїла, як мертвы.

– Што єсь наробив, хлопче?.. – лем на тілько ся зміг єй тихый голос.

– Я? Што? Де? – вывалив на ню синї, як небо, очі Митрик. – Кому?..

– Вже конають.. Я забігла за ческом, бо мі вышов, – обернула ся ку громадї Мохначка. – Позерам, лежать на земли обидвоє – Иля, Іван. А сокровіця тече поточінов... Боже, сохрани... – заломила рукы Мохначка і зачала заводити не своїм голосом.

x x x

Іван Порубяк ся од першой жены не дочекав потомка. Довго хворїла, і накінець умерла на туберу.

Іван ся не міг довго спамятати, але час, найлїпшый дохтор, зробив своє і він по даякім часї зачав собі глядати нову ґаздыню до обыстя, бо як сам гварив, не може хлоп без бабины жыти. І так впало ёго око на Илю Требіщівску, тоту Илю, котру в єй шістнадцятёх роках, в розпуку жывота, збезчестив валальскый злодїй і поваляч Ферё Мурцків... Напав єй, кідь пасла коровы, затяг до гущавы... Ани крикнути не могла, бо рянду єй вопхав до рота... Лемже нашов ся і на нёго закон, Ферё сі одсидїв штири рокы в басї, а то лем за добре справованя, бо інакше му грозило сім років.

Иля зашла груба. Іщі щастя (яке то щастя!), же дїтина ся народила мертва. Тогды Иля скоро на розумі похыбила.

Рокы перешли, а Иля іщі фурт не стратила свою красу, і хоць, де лем могла, ся сторонила людей. Скоро ани з хыжы не выходила.

Своёв скромностёв, красов привернула Іванову увагу. Зачав за нёв ходити. Помалы, лем так, як з малёваным яїчком надвязовав з нёв бісїду, ласков, добротов єй перемагав. І Иля помалы піддавала ся ёго ласканю. Так ся уж мало стати, же ся зышли двоє людей, котрых гірка доля дала догромады. І не было щастливішого чоловіка на земли, як Іван, кідь Иля зволила стати ся ёго женов... А хто може выповісти радость, кідь зачала носити під серцём Іванову дїтину? Лемже што Бог не хотїв, была то дївочка і при народжіню вмерла. І так іщі троє мертвых дївчат Иля привела на світ. Аж потім ся народив сын. Митриком го назвали. Хыжа ся розсвітила великов радостёв...

Хлопя росло, як з воды, а мати з няньком го загорнули тов найвекшов ласков, яку могли дати довгочеканїй дїтинї. Лем коло нёго, і коло нёго. Не сходив їм з рук.

Іван, жебы заробити даяку коруну навеце, бо з поля коруну не привбрієш, пішов до Остравы, до банї робити, лем бы їх Митрик мав вшытко, што му душа забажыть.

А Иля? Была тов найщастливішов матїрёв на світї. Лем над колысков свого Митрика. Співала му, приповідала, цїловала од нїг до головы. Хлопя уж бігало в довгім сорочіняти, уж мало штири рокы, а іщі фурт просило ціцку од матери...

І так Митрик зачав ходити до школы і ледва основну скінчів. Ани чути не хотїв, жебы йти дале ся учіти

– Не буду го нутити йти дале до школы, – сповіла ся Иля сусїдцї Мохначцї. – Хлопя не мать памятку... Няй буде коло мене. Не каждый може быти школованый. А ту – доста роботы.

Так з хлопяти скоро выріс паробок. В материнім молоцї скупаный,

загорнутый ласков, якій не было пары далеко в околіці.

– Гейжете, мам красного сына, – при каждій нагоді хвалила Иля свого сына коло старой Мохначкы і серце ся їй трепотало радостёв. – Нянько му купив радіо, телевізор. А мій Митрик іщі хоче таке радіо, што лем співанкы ся з нёго пущають... Буде го мати, як знам свого Івана. Він му і тото купить. Бо кому, як не ёму? Маме го лем єдного. Няй мать, най ся порадує. Є то моя кров...

– Тадь, так, так, – прикывовала головов стара Мохначка. – Лем не знам, не знам, ці робиш добрї, жено божска. Як выросте, іщі тя годен з обыстя выгнати.

– Та де таке гварите? Мій Митрик? Моя кров? Та то така добра дїтина.., – не дала допустити на сына Иля. – Подь ку мі, сыну! – заволала на Митрика, якый ся мотав по дворї. Копав, до чого ся дало – до старой гарджавой бляшанкы, до няньковой поплатаной чіжмы, до яблок, якы густо нападали із строму.

– Што хцете?

– Подь ку мі, най сі тя притулю.

- А што єм, маленькый? – назлостив ся Митрик і, правду повісти, ся заганьбив перед сусїдков Мохначков.

– Ты будеш мій малый хлопчік фурт, покы лем жыти буду.

– Знате што, мам?.. Лїзете мі на нервы, – і зо злостёв так копнув до яблока, же тото ся розбрысло на сусїдовім плотї.

– Де йдеш? – закрічала за сыном Иля, кідь відїла, як втїкать зо двору.

– До корчмы!

Иля нїмо позерала на Мохначку, котра лем схылила голову і ніч не повіла...

Першыраз Митрик выпив, кідь мав десять років. Нянько ся якраз вернув з Чех, принїс Митрикови повно дарунків, нове вболочіня, але хотїв і сусїдів погостити. Положыв фляшку на стіл і поналивав.

– Няньк, а менї? – попросив ся Митрик і з інтересом зіркнув на наллятьі погарикы.

– Но, сыну, іщі єсь маленькый, – озвав ся нянько на Митриковы „хлопскы“ слова. – Іщі маш доста часу на тото.

– Тадь, няй лем покоштує, – застала ся мати сына і погладила Митрика по жовтій, кучерявій головцї. – Од єдного му нїч не буде... То лем днеська, на твоє привіаня, же єсь ся ку нам із тых Чех нафурт вернув.

Тогды ся Митрик од палїнкы стряс, але як ся указало пізнїше, тот гіркый напій ся му цалком залюбив. І так зачав частїше позерати на дно погарика. Од матери потяговав грошы, рекомацькы, же то він на малиновку іде. А приходив домів молодюнкош піднапитый...

Нянько першый збачів, же сын перекрочів доволене і чім дале, тым веце ся му выслизовав з рук. Быв бы му і даяку присолив, але тота Иля, тота Иля, ёго жена, горов стояла за свого милованого сына. „Чей з того выросте“, – подумав сі і зачав Митрика до роботы приучати. То до лїса го кличе дрыва готовити, то сїно везти з поля. Але Митрик – де там? Ани в думцї не мать дашто дома припомочі. Вечур допізна в корчмі, а рано го ани колом не збудиш. Спить дополудня.

А Иля лем коло нёго, і синє з неба бы му принесла, лем кібы таке могла дістати.

– Поспий собі, сынку, поспи... Іщі ся доста наробиш... Де ті буде лїпше, як ту, коло нас?.. – і прикрывать го пухков перинов, гладить по пянїй голові. Не хоче нїч злого знати о своїм сынови. І до сердця сі не припущать, же то єй сынок ся спустив, же ёго сердце і розум суть затуманены алкоголом. Сама му не раз потыкне грошы так, жебы нянько не відїв.

Так іде день за днём... Митрикови уж минуло вісемнадцять, але свій спосіб жывота не мінить. Так му добрї...

І в тот день ся Митрик пробуджать десь коло обіда, сїдать в піжамі, невмытый, із закаправеныма очіма за стіл і з великым апетитом зїдать вшытко, што му мати кладе на стіл. Мати ся радує, же сын не выберать – ці то вже курятина, шунка або пирогы. Зачіщать вшытко дошкаменту. Як конечно обгрызе курячу лабку і вышмарить єй через окно псови, зачінать ся пригварёвати матери:

– Гейжете, мам, мі дасте грошы... Гейжете, мі дасте... Днеська барз потребую. Я вам верну...

Мати уж знать сынове вертаня. Рада бы му помочі, але уж вычерпала вшыткы свої можности. Не выходить єй му теперь дати.

– Сыну, але я уж не мам, – пробує высвітлити сітуацію. – Уж єм ті вшытко подавала. Дали сьме на фурманку, на дерево, та й жыти із чогось треба... Рада бы єм ті дала, але кідь віриш в Бога, вірь ай менї, же не мам.

– Та не дасте? – выскакує споза стола Митрик іщі порядно не вытерезвітый. Очі ся му червенїють, як псови. – Мусите мі дати! Вчера єм програв у картах грошы. Як ся днеська вкажу хлопцям на очі?!

– Митрику, як тя рада віджу, так бы єм ті рада дати, але нїт з чого... Може тато мать іщі дашто з той пензії...

– А де є? – закрічав нетерпезливо Митрик.

– Ту єм, – озвав ся Іван коло дверей, котрый нїмо выслухав бісїду сына з матірёв і єдно порозумів, же уж дале сына не може підпоровати.

– Но?! – розкрочів ся Митрик. – Дасте мі? Чули сьте?

– Нї, сыну, – одповів нянё певно спокійным голосом. – Не дам. Доста сьме ся ті надавали. Уж не є з чого... Мусиш сі глядати роботу...

– А вы, мам, што на то повісте?

Иля помалы двигла свій погляд на мужа. Відїла, же з ним на тот раз не погне. „Може так і треба“, – подумала і одповіла:

– Раз нянько повів...

Митрик ся заколысав. Перед очіма ся му зачало змерькати. Збачів желїзну лавочку, на якій были у квітниках квіткы. Єдным шмагом їх здрыляв на землю... Потім было чути тупый удар... За ним другый... третїй... не знати котрый...

– Я вас доламлю!.. Што вы собі думате?! – крічав у шаленім захватї Митрик і двигав, і двигав лавочку. Крічучі, прискочів ку креденцю, шматряв ся в ёго шуфладках, глядав грошы. Нашов їх і ани ся не обернув назад, не попозерав ся на нянька з матірёв, лем страшно бухнув дверми і выбігнув, як розуму збавеный, на двір... Мав лем єдну путь. До корчмы...

x x x

Ярьня благодать... Стромы облляты білым молоком. Од молочного цвіту ся шырить пахота, морочіть голову. Сонце пригрївать. Воздух теплый-теплый... Аж ся трепоче чістотов... Потята ся всїли на стромах, цверинькають, кажде своє співать. Такый хор радує душу...

Митрик сидить на порозї родного дому, туго стискать голову в долонях, як кібы єй хотїв роздавити. Не тїшыть го світ. Нараз чує материне погладжіня, од якого му ставать легше, вчувать ся му материна співанка:

– Люлю, же мі, люлю,
Шыю ті кошулю...
З трёма дірочками,
Підеш з овечками...

Митрик ся стрепоче, отварять очі. Выскакує з порога. Образ матери зникать. Была то лем фатаморґана... Митрик двигать очі ку небу, рве собі волося.

– Што єм наробив? – квілить. – Што єм то наробив?..

Тихо, як в гробі. Нихто му не одповідать. І потята стихли...

Капурку отворяють двоми поліцайты...

Під русиньскым небом

Веце біды, як воды

Чкода, Боже, чкода,
Же я не молода.
Так бы-м поспівала,
Слухати не чкода...

(З народной співанкы)

Народила єм са 25. авґуста 1919 року, – зачала свою розповідь Марія Піптова, – але на скорой діточство сі даяк не споминаву, лем на тоту пригоду, кідь у валалї горїло, я са материного кабата тримала. Мати тогды мала Янча, молодшого брата на руках, а йшли сьме по дебри і позерали, як горїло. Йиншой сі скоро на ніч не памятаву, хаба лем на бідноту. Муй нянько са кликав Ян Горват і быв вояком у першуй світовуй войнї, боёвав у закопах, як повідали, де са дуже захолодив і похворів. Не было ниякой помочі, не было лїку, помалы зышов на ніч. Гварять, же як єм мала пув друга рока, та вмер. Та же я са на нянька не памятаву. Кідь мати породила Янча, в 1921 роцї, та я тогды мала рук а пув. А кідь нянько вмер, та я гварла, же то свадьба, бо єм заставы відїла, а то были крижы на погробі. А тогды Янчо шьи в череві быв, як нянько вмер. Молодый умер, шьи ани 30 року не мав.

І так зустала моя мати вдовіця, Анна са кликала, з двома дїтми на вшыткой. То было много на єдну жену. Было треба тяжко робити, дрыва возити, ґаздовати, дїти дозерати, за вбыстя са старати. Не дало са так дале жыти, і так са мусила вдовіця оддати. Взяла собі за мужа Андрія Піпту, хлопа з валалу. Было треба ходити на вожен, вымолот, хлїба заробляти, жебы сьме мали... Была велика робота коло домуства, на полю. Люде были дуже споєнї із землёв, были пудрядженї законам природы, вшыткой са обертало ід земли, ід своюй добродительцї-жывительцї. Бо лем тота їх тримала при жывотї. Пусна земліца была. Часто дика звірька нападовала на врожай, але дашто лем зустало, жебы дїти голодом не зашли.

Марія Піптова, чім веце бісїдує, тым веце йде до глубкы своёй памняти, замірює свою мысель на то, што ся єй найвеце запамнятало. В

памнятцї, як на фотцї, перед нёв ожывать хыжчіна, в якій зажыла нелем бідноту, але ай красну, богату родинну атмосферу, де з єдным фалатком хлїба ся знало подїлити ай сім людей, де пановав хрїстияньскый дух і де ся в почливости тримала як своя молитва, так і своя співанка, слово.

– Бывали сьме в деревяную хыжі, крытуй жупов, снопы были молоченї з цїпами, вязали са до мандлю, а з нима са крыла хыжа. Наша хыжа мала три містности: хыжу, сїни і комору. В хыжі, на головнум містї была пец-кафлї. Дым ішов вонка цївков до сїни, а потому са розходив по подї, де люде знали вішати солонину. Шьи ай тенґеріца была кавіёва од дыму, бо вісїла на подї. Хыжа служыла як кухня, спалня, їдалня і шпайз. Деревяный стул служыв про цїлу родину, де са верьхня дочка стола одсунула набук, а там мати одкладовала хлїб, молоко. Навколо стола, вздовж стїны были лавкы. Напроти пеца, в другум кутї была шырока деревяна постіль, де са спало. Пуд тов постілёв были тромпакы, шо са одкладовали на зиму. На стїнах в нашуй хыжі вісїли малёванї танїры і святї вобразы. В коморі была лада із шматём, бочка з капустов. В сінёх – млинець, лазиво на пуд, а ш'и там были куркы. На подї, в сусїках, які были выплетенї з прутя і вымащенї з глинов, са тримало зерно. Над постілёв, пуд повалов вісїла колыска, в якуй са часто колысали і гомбали дїти. Жебы-м не забыла, в сїнёх стояла ступка із товком, де са товкло зерно, бор, просо на кашу.

Хыжочкы нашы валальскы!.. Нашы колысочкы!.. Наш рай і пекло... Кілько в такых хыжчінах нашых людей ся выгодовало? Кілько повмерало з недостатків, з біды, з хворот вшеліякых? Кілько з них вылетїло, як ластівкы з гнїзда, жебы своїма мозолями і потом кропили чуджій світ? А тоты сеґінята, што в них зістали, што ся не мали де дїти і біда їх принутила ся свого обыстя тримати, яка доля їх чекала? Што зазнали? Горазду нї!

„Там горазд – де не є нас..."

Як і нашой Марії мати, яку сі дївочка запамнятала, як дуже выроблену і вытрапену жывотом жену. І хоць єй до співу нїґда не было, даколи ся нашли цїнны минуты, кідь забывала на каждоденну лопоту, а як мочіла коноплї, знала сі заспівати лірічну, тужливу пісню вдовіцї:

Смутна то герлічка,
Шо вна пары не мать.
Ани на зелену
Галузку не сїдать.

Лем вна собі сяде
На сухого бучка,
Та вна выплакує
Свої чорнї ючка.

Марька спочатку лем слухала, як мати красно співать, та й саму єй потім потягло до той „красной роботы". Співанка материна ся легко за-

памнятать, бо є співана з ласков, од цілого сердця, з глубкы душы, а є тым іщі красша, бо є присвячена своїй дітині, яка єй слухать з отвореным ротиком і вшыткы змыслы в тоту минуту суть обернуты лем на матірь. В такый момент наставать неповторна сімбіоза міджі матірёв і єй дітваком.

Марька затягла красным голосочком, засвітила чорныма очками, а мати з вдячностёв і гордостёв позерала на свою дівочку. Погладила єй по темнім волосічку, і так ся єй пригваряла:

– Лем співай, Марько, співай, бо так нам і робота пуйде легше.

А Марька, посмілена материным погладжінём, іщі шумнїше затягла материны співанкы, як тот соловейко. Єй голос ся нїс поміджі корчі, бучкы і обвивав воловске поле духом молодости.

Марин голосочок – то было нїжне світелце до моря неутїшной біды, котре освітлёвало материну душу, розвеселёвало мысель і помагало єй пхати днину за днинов.

Так, так, співанка про нашого Русина была жывов водов, яка лїчіла вшыткы смуткы і жалї. Нёв жыв скоро каждый чоловік у валалї. Провадила го од колыскы аж по грїб. Та ці не в співах выспівали Русины свою долю? Ці не в них ожывала, твердо ся тримала і доднесь ся тримать своя народность?

Тоты люде мали і мають великый духовный капітал, якый є у них написаный, так бы повісти, на челї. Суть, як італіяньскый народ, што не може без співанкы жыти. Співанка є їх найважнїшым ідентіфікачным знаком, правда, в поточінї іншой богатой фолклорной і словесной культуры.

А якраз співанка прославила родину Піптову, дала Русинам і Словеньску Янка Піпту, што заложыв коморный ансамбель МУЗА ЛУДЕНС, якый зістав вірный великоморавскым традіціям і выходному церьковнославяньскому обрядови.

А то є тота мати Янка Піпты, яка маленькым дівчатём співала співанкы на полю, жебы потім тот дар од Бога подаровала і свому сынови, своїм дітём. Зато єй розповідь є про нас така важна, бо в нїй ожывать кус нашой історії, культуры...

Ожывать наша муза луденс...

Также вхабме бісїдовати Марїю Піптову, бо єй розповідь є солёв нелем єй жывота. Може ся в нїй найде веце подобных долей з нашого бескідьского краю.

І так ся она зась вертать ід своїй матери, а мы ся ставаме свідком жывота нашых предків. В єй неприпарадженых, але болячо правдивых словах, находиме зернины правды о тім, што было колись, кідь іщі нас на світї не было, кідь бідна вдовіця глядала змысел жывота, глядала

своє місце на піснім фалаточку русиньской землї, і як она, Марія росла коло своёй матери і як ся поступно навчіла пробивати жывотом.

– Моя мати са мусила оддати, бо йиншой помочі на валалї не было, кідь была робота, – оцінює з днешнёй точкы віджіня материн жывот єй дївка Маря. – Оддала са за Андрія Піпту, котрый мене з братом взяв за своїх. З ним моя мати мала четверо дїточок, але дві дївочкы вмерли. В тум часї маленькі дїти дуже вмерали, як мі повідали. До дохтора са йшло лем у дуже тяжкых припадох, также вмерало дуже много малых дїтей. Дохтор быв аж у Великум Березнум. Грошы не было. Вмерло дїтвача, та вмерло, не дало са ніч робити. Бог дав, Бог взяв. О єден голодный рот менше. Так тогды люде думали. Йиншак ани не могли, бо жывот быв тяжкый. Не знали з тої біды як выйти, та так го брали, як ішов. Нихто са з никым не панькав, не пестив. Як і зо мнов ньи, кідь єм была маленька. Як я росла, было мі смутно, бо сьме были дуже худобнї, а я са позерала, же не каждый є такый худобный, як мы. Треба было хыбарчити корунку ід корунцї. Де яка робота ся явила, маленька-м ішла на паньске до лїса дражкы замітати про пану, шо ходили на полёвачку, жебы мали ходникы впорядку. За єден одробленый день менї, 11-ручнуй дївочцї дали 3 коруны, за котрыма было треба йти аж на Влыч. Были то маленькі, але зацнї корункы. Тромпакы єм ходила садити Жыдови Срулёвічові, ввес серьпом жати, а то вже за 5 корун. За зароблені корункы пак мали мати потум з чим іти на ярмарок до Великого Березного. Там са і на выдпуст ходило. Людкове ходили пішо. Як йиншак!

Тоты ярмаркы! Найвеце сьме са з того ярмарку тїшыли на білый колач, шо са земник кликав. Не могли сьме са дочекати, як дїдо принїс тот земник. Повішали сьме са на выгляд, як тернкы на терня і чекали сьме, і чекали, нераз довго до ночі, покы мати або дїдо са вказали на двор. Ой, ой, якый тот земник быв смачный! Раз і я была в Березнум як мала. Шо там было народа! Найвеце са мі запамятали шатры і медувникы з воглядилчатами. Але грошы не было на купованя. Мож са было лем позерати. Але ай з того сьме са мы, дїти, знали радовати... Ярмаркы – то была нелем радусть, але ай страх. Як на ярмарках, так і на выдпуст у Великум Березнум са насходило много жебраку. А ставало са так давно, же ай дїтей крали од родічу. Знали руку одрубати. Закопали дїтвака до землї, жебы са кыпеть загоїв, а дїтвача їм потому жебрало. Дїти са дуже бояли. Я са муцно материного кабата тримала.

І такой са ставало. Нашы людкове з каждого боку были битї,а шьи сі знали і самі чкодити. Біда была велика. А тота даколи не придасть чоловікові на почливости. Має ай свуй другый бук. То бы днеська нихто не повіровав, як то са даколи жыло..

В нашых Буковскых верьхах урожай быв все слабшый. А кідь дашо

са вродило, та треба было йти вартовати перед диков звіринков. Я ходила кажду нуч з дїдом стражыти тенґеріцу. Ходили сьме ай ід брови на пасїку. Каждой зернятко треба было варовати, бо то быв наш хлїб насущный. Восени сьме зась зберали грущата і планчата по полю, всягды было вшыткой красно вызбераной, быв порядок. Потому тота садовина са сушыла, а мати із сушеных грушок і планок варила вар. То были вітаміны на тот час. А їджіня? То не так як теперь, самой мнясо! Тогды са варила проста страва – капуста, тромпакы, каша з бру, панцякы са намололи з ярцю, мука вмолола са на млинци, а лем чорна. Ріскаша была лем на велїкі свята і на свадьбу, ай то было треба куповати за грошы, котрых нїґда не было. Челядь вшыткой в хыжы зїла. Люде са годовали лем тым, шо выпестовали на полю, Кіло цукрю са купило у Жыда на Бережку, а тот служыв на цілый рук. Хосновав са лем тогды, кідь было треба посыпати колачі. Як єм гварла, грошы не было, бо не было де заробити, та люде найвеце вымінёвали за яйця у Жыда, а то за швабликы, нафту, цукерь, суль. Народ в тум часї быв неґрамотный, часто люде брали на бурґ, а Жыд много раз приписав, а то вже быв довг... Ани чоловік не знав, коли са то вчінило. З людми мож было нарабляти, шо Жыд дуже часто і вдячно робив. Палїнку давав на бурґ, а тоты хлопи са дуже радо позерали на дно ромплика, нераз у туй своюй залюбі пришли і о поле, бо з Жыдом не была жадна бісїда.

Од свого 14-го року я ходила із моїм новым няньком на вужен до Капушан і йинде заробити собі хлїба. Йшло са пішо в бочкорах, які са нераз пурвали, также треба было дуйти на місто з босыма ногами. Рукы са мі розвили од роботы, вночі єм мочом побрызкала цундру, завила єм рукы, а вдень зась єм зберала зерно. Не мож са было кевелити, бо робота была зъїднана. Вусямнадцять крижу са нажало, але аж тот послїднїй быв наш. Страва была мізерна, заробок слабый, але шо са дало робити? Про бідноту, яка была у нас і то быв екзістенчный заробок. Я в тум часї была на зрост доста маленька, але муцна-м была і мала єм велику дяку до роботы. Часто-м ходила на чорніцї, малины, з якыма са йшло до Вублї. Закы са до Вублї пришло, відро са въїло до ребер. Тяжкый быв жывот на нашум валалї. Попові каждый рук было треба роковину давати. Хто мав конї, та са дрывами одплатив. Мы были худобнї, не мали сьме коня, та моя мати мусила одробити два дны попові. А жебы так тяжко не робила, та мене 10 - 11-ручну брала копати тенґеріцу, капусту, тромпакы. Не было шо їсти, нашто са яйце, однесло са до Жыда на Бережок, та дав цукрю, а з тыма пару коцками мы з матєрёв были у попа цілый день. А ёго дївкы – кішасонькы мали дїтинство, як треба. Нераз єм са позерала, як са вни смівуть, веселять са, скачуть, як то малї дїти знавуть. Тяжко мі было на сердцю. У нас на валалї са нихто з дїтми не

панькав. Родічі дїти нияк не сановали, будили їх дуже скоро рано за коровами. Шьи за росы. Нераз не было шо вбути, студїнь была на дворї, аж пращала, як то, напримір, восени бывать. Мы, дїти, сьме ставали до коровянкы, шо коровы вхабили за собов на луцї, жебы са нагрїти. А як тота коровянка файно грїла!.. І хоць не довго. Теперїшнї дїти тому не вірувуть, розповідь старых людей є про них, як даяка приказка. Хвалабогу, же є то так, бо шо бы світ вчінив, кебы лем в біднотї жыв!.. Як бы тоты дїточкы повыростали?

– Окрем тяжкых часу, были і радустнї хвількы, – повідать дале Марїя Піптова. – Але тоты были лем в зимушнїй часох, кідь дны были найкуртші, а ночі найдовші, вшыткой в полю было поробленой, та было дашо треба напрясти, вышыти. Найчастїше то были вечуркы, де са сходжовала молоджава, а нераз са то скончіло ай свадьбов. Жены са посходили прясти, кажда принесла, окрем куделї, веретена і пару полїн до пеца. Дїти са позерали на тото вшыткой і быв то про них заїмавый світ, світ вселиякых співанок, пригод, приказок, повір...

Чаровный світ вечурок! Хто бы їх на валалї не любив! Не позерало ся на то, же вонка мороз пырщіть, же малює квіткы на выгладах, кідь ся ближыла вечерня шеста година, цілый валал быв на ногах. Стары, молоды, дїти – вшыткы ся тїшыли на вечуркы. Нераз ся ставало, же тот, хто не мав што вбути, або сановав бочкоры, прибіг босый до хыж, де ся одбывав тот свойбытный валальскый театер. Вечуркы были окрасов довгых зимушнїх вечорів. Ту ся нелем робило, але переберали ся вшыткы новины, што ся стали у валалї, ту ся співали найкрасшы співанкы, якы народ створив, завязовала ся любость міджі молодыма людми, розоберали ся пригоды, на якы ся споминало цїлый рік…

Наша Мері

Было то в 1936 році, як єм ішла до Чех. Йшли дївкы, тай я йшла. Мала-м тогды 17 року, – повідать Марія Піптова і так нам помагать спознати далшый фалаток єй жывота.

Як ся властно дізнала о такій можности, як ся там дістала і якый єй там нашов жывот?

– Веце нас писало пані Мигалчіковуй, яка зорґанізовала тоту путь. Ніґда не забуду, як єм там ішла. Сусїда Михайло Піпта ня вюз на біцігли до Березного на машыну. Як єм сїла на тоту машыну, та якось єм до Турчаньского Мартіна душла, а на далшу путь єм грошы не мала, но, на тот лісток. Нашли ся добрї люде, шо зателефонвали з Турчаньского Мартіна до тых людей, де єм мала прийти. Вни мі телеґрафіцкы загнали грошы дале на путь. З Мартіна єм са дустала до міста Краловіце коло Раковника. Выдтам, з Краловіц, до села Кочіны єм ішла пішо... Кочіны – то было село, де єм мала йти робити. По довшум часї накунець єм нашла гляданый будинок.

І так я са дустала до хыжы, число 13, до родины Вацлава Габріха, яка ня прияла до службы. Была то дуже добра родина, почлива. Робила єм не легко, але ня прияли, як за свою. Фурт са просили на мой домуство, на мою родину. Роботы там было повно, але я са єй не бояла. Я любила робити. Шьи з дому єм была так навчена. Ґазда мав пятнадцять коров. Было треба гнуй метати, коровы доїти, кормити їх. Пан Габріх шьи мав дївку, шо са Мілушка кликала, і так мы вбидві робили вєдно і часто сьме співали. Мілушка робила так, як я. Любило са мі, бо ґазда не робив роздїлы міджі мнов і своёв дївков. І вболїкали нас єднако. (Выдтам єм сі повно шатя принесла, шьи ту доднеська стоїть). Нераз ґазда, кідь са дахто просив за мене, же шо то за дївчіна в нёго є, ніґда са так не стало, жебы гварив, же то я в нёго служу, але знав здурити, же мы з Мілушков двійнята. Все додав, же то є „наша Марі", бо так ня кликали тоты добры люде.

„Седлак" Габріх быв богатый, але не розмітовав, хабарчівый быв. Мав, як єм споминала, пятнадцять коров, а пацята продавав. Аж по три поросачкы тримав. Ґаздовав, як са патрить. Зато роботы было повно цілый рук. Там не было таке, же десь, шось... Ніч таке, же тото я не буду

робити, або так... Роздїлы са в родинї не робили. Там мав каждый роботу. А то каждый день од рана аж до вечера. І так ішов день за днём. І хоць поле там было веце рувной, як у Воловуй, шо са мі любило, але спочівку не было. Не было волного часу, посидїти не было коли, хаба лем дакус, мало. Коровы было треба кормити. Ходили сьме вєдно з Мілушков косити команіцу. Правду повісти, аж там єм са навчіла косити, зато мі не робило проблемы, кідь єм сама зустала, же єм сі дома покосила загороду.

А як пришли жнива...

Кідь са звезло жыто, та са із ціпами молотило, тото са потому вытрясовало, а пак у стайни са повересла робили цілу зиму, такі довгі, жебы мож было до них пшеніцу вязати. Пшеніца была куртша. Вна са косачков косила. Потому са вязала, а мы на машынї сьме пак тоты снопы розвязовали. Повересла са не рїзали, але розвязовали, жебы са ушпорило. А до тых повересел, як са солома молотила, треба было дуже тискати. Я знала аж дві вотїпкы довєдна звязати, та єм мала велику радусть, кідь са мі так добрї подарили, бо такой дахто гварив: „Ага, то Марины Габріхової!", же то мої вотїпкы. А зась, кідь падало, жебы мож было одпочінути, та сьме міхы платали, або сьме собі взяли плащенкы, та сьме шли довкола будинку прогартати, жебы не затїкало коло вбыстя. А за пелевнёв было такой, шо кунь ішов, мотора не было, та кунь поганяв січкарнёв. Єден водив коня, а другый подавав зеленой. То са мусило робити, то была нутность каждый день, бо худоба не могла чекати. Покы было зеленой, та было треба з тым робити...

Тай до лїса сьме ходили на вырїзавку. Як єм шьи зачінала, та сьме ручно стромы рїзали, чухали сьме з пилков хвойкы, бо там быв смерековый лїс. А тото вшыткой сьме дому возили. Якось то было у февруарї 1936 році, шо снїгу не было, та сьме серед валалу сїкли тоты хвойкы і до повересел вязали, а везли дому, жебы было з чим пудпалёвати. Было то такой сухенькой, файной, місто трїсок.

Была-м молода... Дуже єм хотїла робити. Міхы з тромпаками єм метала, як полїнчата. А з Мілушков сьме часто співали, весело нам было двом. Мілушка ай дївадло бавила. Раз са стало, же Мілушка была шось хвора, та котрыйсь там юй так гварив: „Марі пуйде місто тебе, кідь ты єсь хвора". Але зышло з того, бо Мілушка поздоровіла, та-м пак не шла грати дївадло. Але співати дуже єм любила вселиякі співанкы чеські. (Аде, кідь даколи знали грати такі співанкы в телевізорї, та ня ай пудмітовало.)

На Кочінї стої выршек малі
Муй мілі там з їнов стал,

Склопіла йсем своє модре очі
Шла йсем свої цестов далей дал...

Не спатржіш там свої мілоу віце
Ту уж кріє черна зем,
Там, ґде вітыр пржежалостнє фоука
Там я дєва опуштєна йсем...

„На Кочіні стої выршек малі..." Вершочок кочіньскый быв дорогый Марії Горватовій, хоць быв наповненый роботов. Марія го оспівала своїм русиньскым голосом. То єй стачіло?.. Пережыла під вершочком сім своїх найкрасшых років молодости. То ніґда єй не тягало на забавкы, на світьскы фіґлї? Сім років перешло, як кідь заяць перебігне з єдного боку поля на другый. Жебы досправды Марія не тужыла за світьскыма радованками, за тым, што молодость нукать? За ласков, дайме тому?

Представме собі шумну, молоду дївку, в роспуцї віку... Почорняву, барнасту, і з такым почорнявым, темным волосём і глубокыма кавіёма очіма. Середнёго росту, але тугу, повну квітучой молодости і жывотодайной силы!.. Як ся гварить, была кров і молоко, лем загрызти до іщі не коштованого ябка, яке уж-уж дозрївать. Не дістала ся під вплив чуджого світа? Не тягало єй найти сі ласку? Не тужыла по обятях молодого Чеха?....

Обстояла...

Найвеце вірила своїм двом робітным рукам, якы єй ніґда не скламали. А чуджій світ, де ся одчула не так аж з властной волї, быв про ню скоріше средством, як цілём.

Памнятала на матїрь і все на ню думала, як і на своє домівство, де ся хотїла вернути. Нї, своїм найблизшым бы ніґда ганьбу не зробила. Зато ся справовала, як вояк. Почливо сі свою роботу робила, а кідь уж даколи ся стало, же была на забаві і быв о ню проявленый інтерес, нашла спосіб, як „одбити" од себе „нападників". До глубшых односин з никым не заходила. Єй захмурены оберьва, гордость, одогнали не єдного і не двох молодых Чехів. Не сміяла ся збыточно, не провоковала, як аде єдна єй знама з того же краю, кідь была на забаві і збачіла хлопцїв, та такой давала знати, же ся єй люблять. Лемже тій знамій ся то не выплатило. Зашла там груба і одходила з ганьбов до родного краю. Нянька народженой дїтины не пустили родічі до русиньскых гор, та пак лем даякы коруны загнав по Мари, жебы тоту жебы тоту нещастнїцю холем так одшкоднити.

І таке ся ставать. Світ уж є такый. Повный свербегузкового цвіту. Комусь знає рядно подряпати скору і сердце. Такый уж є тот цвіт, же чоловік ніґда не знає, на чім є.

Маря шестым чутём чула, же треба ся хранити од біды. Помагала єй в тім єй робітность, думка на родный край, а в непослїднїм рядї Боже слово, молитва, церьковнославяньскый Отче наш..., котрый сі із дому в души принесла і хранила го, як око в голові. Была силна характерном. Тадь нечудо, бо выхована была в бідноті і в скромности. Уж одмаленька зазнала, што то є ся здушыти при роботї. Выплекана бескідьскыма горами, выкупана в ледовій водї спід Кычары, чула силу, котрїй знала ціну. Не хотїла єй росчінити у світьскій марнотї. Чутя зодповідности было далеко силнїше, як моменталны жывотны радованкы.

Зістала вірна сама собі. Не знала в тім часі, же є вірна свому родови, може аж так до глубкы сі не усвідомлёвала своє мале „геройство", свою перемогу над собов. Істина была цалком даґде інде. Была то доля, яка єй спроваджовала неутїшным світом. І хоць ани єдно криве слово бы ся у нёй не нашло на адресу своїх заместнавателїв, правда была така: Маря, як стовкы нашых молодых дївчат і хлопцїв была чуджінков, бо забытый край Богом і людми єй не давав можность дома ся реалїзовати, вказати свої схопности, йти дале до школы і досягнути в жывотї якесь інше посланя. Мусила зохабити свій край, кідь хотїла пережыти. Ой, не єднов паліцёв, але трёма Маря была бита, кідь ся вернула назад до свого краю. Може Господь Бог бы єй поміг найти щастя і в чуджім світї... Тадь што бы єй хыбило, кібы ся нагодов оддала в тых Чехах! Робітна была, справовати ся знала, швыдко бы сі роздобыла природню авторіту міджі гевтешнїма людми, як може десяткы і стовкы іншых нашых молодых Русинів, якы ся назад не вернули до свого краю і навсе сплели свою долю з Чехами. Повыдавали ся, поженили, выховали дїтей, але уж Чехів, а до свого краю прийдуть лем на рекреацію, подыхати свіжый люфт, поспівати свої співанкы, зыйти ся в корчмі з ровесниками і знамыма, выпити пару погариків, а по короткім часї, як успокоять свою жажду за родным краём, по доволенцї їх зась тягне до теплого гнїздечка, де і заробкы суть лїпшы, і „гоускы" смачнїшы. Не вадить їм, же будуть дыхати смердячій остравскый або ловосіцькый воздух. Ніч їм не вадить. До родного краю бы ся уж не вернули. Принимають го як фолклор, а може і як рецесію, як вывентілованя своёй позначеной світом душы.

Йшли тоты людкове за лїпшым жывотом, то нихто не заперечіть. Кілько їх там є? Хтось сі дав намагу, жебы зробив зрахованя нашых Русинів, якы одышли до Чех і ся уж не вернули? При найменшых рахунках то бы могла быти така добра половина. Же много? Ани нагодов? Лем з єдной родины, што знаме, одходило і по троє-четверо людей. А притім, же нашы Руснаци знали мати скоро по сім дїтей, так то не сьме далекы од правды. Числа суть числами, а люде не суть числа, то суть жывы сотворїня, якы мають сердце і душу. Яка ся нам нукать „подївана",

кідь сьме даколи свідками на валалї, главно в лїтнїх вакаціёвых місяцях, як „Чехы“ по западї сонця кладуть огникы коло осироченых отцёвскых хыжчін, опікають „буржті“! Попивають якесь там вино, а погодивше зачінають співати. Спочатку несміло, а пак все голоснїше і голоснїше, як кібы хотїли выспівати свій жаль, свою тугу за родным домівством. Сердце ся краять од їх голосів. Не є в них в конечнім выслїдку веселости. Є то тужлива мелодія, повна носталґії і чогось невыповідженого, такого, што щіпкать коло сердця. Є то рапсодія свого краю, ода на потічкы, лозины, верьбове прутя і на пішникы, якы завхабили. Днеська заростають травов. Суть непокошены, осиротїлы. Лем тото каміня, яке зістало по яругах, бы могло говорити. Вно є свідком історії, свідком вхабляня свого, а одходжаня на чудже. Лемже каміня лежыть, як і лежало перед сто роками. Мовчіть. Не прогварить... Лем вода на нёго цяпкать і вхаблять свій слїд...

Цї то є таке сердцю міле нашым людём тото чудже? Як на то мож одповісти?.. Дахто повість, же чоловік є дома там, де сі калап на вішак завісить. Але чом тота співанка, чом є така смутна-невесела, што ся дре з горла нашых выстяговалцїв?...

Все їм буде дашто хыбити...

Чутя чогось порожнёго, ничім не выповненого їх буде спроваджовати цілым жывотом.

Як єдна фатаморґана... Жебы Маря Горватова уж тогды чула несмыселность фатаморґаны, кідь все частїше думала на свою матїрь, на свої родны бережкы у Руській Воловій? Тяжко... Ай кідь, так даґде у підсвідомости...

Словом, не мала силы забыти на своє домівство. Тадь за сім років, якы одбыла в чуджім краю, вже лем могла вырїшовати, ці зістане там, або ся верне назад домів! То быв час – не так довгый, абы мож было забыти, і не так куртый, жебы сі не мож было звыкнути...

Час, час – найлїпшый то доктор...

Так ся холем гварить. А ці бы ся нашов такый доктор, якый бы знав одвернути чоловіка од свого домівства, поміг бы му на нёго забыти? Легко і таке ся ставать, але ту треба фурт двох – того дотычного чоловіка, якый хоче забыти і – час.

Як так роздумуєме, та нам выходить, же Маря ся сперала часови, боёвала проти нёму, і наконець выграла. Чом? Бо по семох роках вырїшыла, же ся верне назад домів, на Словеньско, до свого села, до Руськой Воловой. Проста арітметіка сердця.

Ай, яй, кібы сьме в тім часї чітали думкы нашой главной протаґоністкы, легко бы сьме на вшытко шумно-красно одповіли. Лемже нихто никому в голові не сидить і точно не знає, што собі думать і што го веде

зробити такый або сякый поступок. З одступом часу мож ся лем додумовати, як то было і чом ся так стало.

Ніч не вчініш... Стало ся так, бо ся мало так стати. Так хотїв час, што быв Маринов совістёв і якый сі повів: доста Марю тримати в циґанстві , она належить там, де вода студена, як лед тече, де квіткы польны суть найкрасшов загородов світа, де спомины о розбійникови Головатім іщі доднеська жыють в Руській Воловій.

О розбійниках бы могла быти окрема капітола села, але то не є нашым цілём. Зато спомяньме холем основны моменты з даной проблематікы, абы сьме легше порозуміли людей, якы з того валалу походять.

Як доказують многы учены, Федор Головатый (Главата) походив з Руськой Воловой і із своёв пятьдесятьчленнов дружінов боёвав проти панам. Збой ёго дружіны у 1492 роцї быв выразом, як кібы кінця „братриків“ послїднёй облавы гусітського войска. Федор Головатый богатым брав, а худобным давав. Так на нёго і днесь споминають у Руській Воловій.

Головатого дружіна першыраз зачала збой у 1492 роцї на маєтках пана Штефана Розгоня. Накраджене богатство розбійници сховали у Пчолиннім, Старинї і в лїсах Руськой Воловой, на Копытї. На тім місцї ся і дотеперь находить камінь з датумом і знаком дружіны Федора Головатого, де подля леґенды є схованый поклад.

В дружінї Головатого были і ёго братя Васько, Данко, дале Іван із Сташковець, Рин із Грабовця, Хмель із Строчіна, Клин із Свідника, Михал із Стащіна, Алексіус і Штофко з Руськой Воловой, Міхно і Яцко з Гостовіць, Іван з Красного Броду... Далшы членове Головатого дружіны походжали з Польска і з валалів Підкарпатя.

В бардіёвскім архіві мож найти писмо (1493), в котрїм розбійници выповіли кралёвскому місту Бардіёву неприятельство за знічіня своїх побратимів Васька і Тимка. Писмо было написане збойницьков пятьдесятчленнов дружінов Федора Головатого. В нїм ся пише: *„Вы, злы і несправодливы люде Бардеёвски, вы сте нашых братів дали звішати яко мородере нецнотліви, ктори ани вам, ани жадному ніч не были винны. А прото, єстлі нам приятелём а родові не положіте четирі ста золотих ве золоце до трох неделї в клашторе в Могілї у Кракова або у картушов в Лехницї, теді на ваших гордлех і на вашім іманїю і на вашіх поданих се будь длуго, будь кратко мстити будеми, покуд нашого роду става“.*

О тім, якым пострахом про панство была Головатого дружіна, свідчіть і писмо, в якім ся пише, же на поміч місту Бардіёву приходить велике множество жолднїрів, міджі якыма было і 400 Кошічан. Розбійници, абы ся выгли отвореній битцї, стягли ся з граду Бреков, погрозили выпалїнём кралёвскых маєтків, а пізнїше одышли до Польска.

Такы суть історічны черепкы о розбійницькій дружінї Федора Головатого, родака з Руськой Воловой. Тых черепків ся босыма ногами в дїтинстві дотыкала і Марія. До того краю ся хотїла назад вернути з Чех.

Домів... Домів...

Тым собі єден час признав свою прогру.

А тот другый?

Тот ся не мав з чім хвалити...

Бо быв войновый, страшный, нелюдьскый...

Час януаровый, 1943-го року...

Край од Снины аж по Новоседлїцю доднесь може давати свою референцію о героях і о жертвах другой світовой войны. Референція то боляча, і не мож єй забыти нїґда...

– Як нас Мадяре забрали, та сьме са в Чехах дуже ганьбили, – повідать Марія. – Тулько много нас в Чехах было, же сьме мусили йти на уряд до Краловіц, абы сьме са дустали на список чуджінцю. Были сьме, як сірохманы... Люде без домуства... Як сироты... Было нас там много – молодї хлопцї і дївчата з нашого краю, з выходу – з Міджілаборець, із Стриговця, Вублї, з Руської Быстрої. Бог знає выдкы... Много них там ай позуставало... Хто якый мав осуд. Я якось не хотїла. Была бы-м там зустала в Чехах, але гварли, же то Словачка. Такой было поціненой...

Мілушка са міджітым оддала, а панї сестры дївка, вна тыж з мужом не жыла, шо была дакус худобнїша, та вна пак зо мнов шьи дакус робила. А як пришов тот час, та-м сі потому выробила пас. Якусь єм дївочку чеську мала в Пылзню, принесла єм юй даякі планочкы, та вна мі выкончіла пас, бо дочіста ня дому тягало... Материны слызы ня тягали... Люде мі повідали, же моя мати дуже плаче. Дуже юй жаль было, бо то были тріє хлопцї, а я лем сама дївка была. Та мати хотїла, жебы єм была дома коло неї. Тадь сім року єм дома не была. То вже є шо повісти... Як єм сі выкончіла пас, та єм дому шла через Березный. У Вубли єм мала свого братранця, бо моя тютка са там оддала. Там єм переночовала, а пак урано, братранець запряг коня, та ня привюз дому. Мати плакала, кідь ня відїла. Дуже са радовала. Мати была хвора на сердце. Та як са тїшыти, кідь хвороба? Мало было радованя, бо были недостаткы, тай робота каждоденна. То не было, як днеська. Кібы са нашов дохтор, та може бы матєр і вылїчив. Мати – небущатко, вмерла, як мала 54 рокы... А шьи ід тому, шо єм юй принесла, які грошы? Шо-м заробила? Мізерных 12 000 корун, якы са потому мінянков на пенґы знївочили. Сусїдка знала гварти: „Тадь ты задарьмо робила, лем за їдїня!“

Так было... Але дома ани їсти не было шо... Добрї, же так, же было де холем яку-таку коруну заробити. Холем было де пережыти, світ переекзістовати...

Кідь собі подумам о своїм розкошу...

Кідь собі подумам
О своїм розкошу,
Падають мі слызы,
Як трава на косу...

(З народной співанкы)

І так я са вернула в януарї дому. Была война, біднота, а я сі довго не могла звыкнути. Быв великый роздїл в нас дома і на Чехах. Ту не было де корункы заробити, а в Чехах не знала єм, як мі час зышов. Менї без роботы было дуже тяжко, бо ту нияка не была, хыба лем до лїса з хлопами йти робити.

Так, так каждый са вертать дому ід родинї, ід своїм найблизшым людём. І я так зробила, хоць єм нияк не знала, шо ня дома чекать... Яка доленька...

І посочіли Мари в тій тріскучій зимі, кідь мороз малює квіткы на выглядах і цомпель під носом замерзать, кідь не мож на дворї дыхнути од великой студени, Михайла Піпту –вдовця, котрый мав двоє дїтей – 12-річну дївочку Марьку і 14-річчного хлопця Дзуря. Молодого сестра гварла братови, жебы лем єй взяв, бо мали поле довєдна...

Як роздумовала Маря в тім часї? Ці ся має оддати за вдовця, або нї? Всяко єй было. Правда, вже мала свої рокы, але все лем тота гордость стояла наверьху. „Ці я буду добров матєрёв про тоты дїточкы? Ці я влагоджу чоловікові? Ці буде зо мнов спокуйный? Ці буде спокуйна зо мнов свекра? А як моя зовіця ня прийме, ці сі не буде думати, же єм юй нянькувщіну присїла?“

Не было легко вырїшовати, не было легко повісти своє „гей“. А іщі ку тому сі спомнянула Маря на стишок, якый колись чула в дїтинстві на прядках, што ся єй доднесь запамнятав:

Зима буде...
Де са мати на старусть подїє.

А зять на пецу сидить,
Та са на ня криво дивить.

– Ой, пуйду я до сыночка,
На шырокі лавкы.

А невіста одповідать:
– Не треба нам мамкы!

– Жено моя люба,
Мати бы са здала.
Коровы бы подоїла,
Дітём їсти дала.

– Не треба нам много говорити,
Муй чоловічку...
Матєр треба ошатити,
Ай ужывити.

– Ой, бодай ты, моя жунко,
Ніґда не сконала,
Кідь ты мою мамку
Ніґда не бопрала.

– А бодай са, чоловічку,
Сесе стало тобі,
Ходить моя по жобраню,
Та няй ходять обі...

Маря была далека од того, жебы сі моментально знала предствити далшый жывот. Што мала робити? Подумала сі так: якось то уж лем буде, сітуація ся дасть до порядку, і хоць десь в кутику сердця ся озывала думка, же брати сі чуджого чоловіка, то якбы падати до незнамой ямы. Як-не-як, треба буде цалком змінити свій способ жывота, войти до цалком іншой ролї. Ролї жены, ґаздынї, а поступно і матери... Дотеперь то быв про ню цалком незнамый світ. Буде треба поламати вшыткы свої дотеперішнї звыкы, перевтїлити ся до іншой, намного важнїшой подобы.

Маря туго роздумовала над вырїшінём своёй долї. Ай треба было думати, бо нелегко йти за вдовця і на двоє дїточок. То з єдного боку, але кідь то взяти з боку другого і задумати ся над темов обычайным сільскым розумом, выходить так, же кажда нормална, здорова, а іщі к тому красна дївка тужить піти під вінець, хоче ся оддати, мати свого

ґазду, жебы єй хранив і підпоровав, быв коло нёй і в бідї, і в горазді. Хоче мати свої дїти, родину. То є властне нашым дївкам. Не оддасть ся хыбаль лем непотрїбна, а кажда іншака хоче ся залучіти до нормального способу жывота і быти рівноправным членом такого сполоченства, якым є валал. Бо як інакше?! Ходити лем так – псы побивавчі?.. Доколи? Тадь чоловік ани ся не встигне обернути, а уж го старість їмать за плечі і хылить до землї. А потім при палічцї, в глубокій старости, кідь не є хто чоловікови ани воды подати, надходять смутны думы, повны носталґії над промарненым порожнїм жывотом, над невывжытов можностёв.

Ой, нї, Маря бы ся того не хотїла нияк раз дочекати, жебы была на посмиховиско цілому валалови. Та ці она не така, як іншы, ці она не варта сі заложыти родину і постарати ся о ню, як ся патрить і слушить? Кідь была схопна одыйти до Чех і там ся постарати о себе і вхабити добрый слїд своёв роботов, своїма шыковныма руками, та чом бы дома не знала собі дати рады? А што, же вдовець, же має двоє дїтей? Він за то не може, так хотїла доля, жебы ся так стало. А што ся стало, уж ся не одстане. Маря може вылїпшити тот став, може своёв завзятостёв, робітностёв лем помочі тому чоловікови, якый у валалї быв триманый в почливости, бо знав всякы роботы робити – од малого до великого – каждый ся на нёго у Воловій закликовав. Никому не повів, же нї, радо поміг, а тым сі наклонив валалчанів, а поступно і Марю. Валал є як єдна родина, нихто ту ніч не затаїть. Михайло мав поголоску хлопа чамняного, робітного. Што іщі єй веце треба? Чоловік ся ку нїй справовав красно, ласкаво, притяговав єй своёв добротов, скромностёв, а главно, мудростёв і скушеностёв... Тадь до того часу ґаздівство тримав на порядку, а то предці не были фіґлї при двох дїтёх, і хоць ту іщі была мати, сестра і брат. Ой, нї, то не было мало...

Мари ся найвеце любило, же єй до нічого не силовав, не нутив йти до вінчаня під ферганков якыгесь порожнїх обіцянок. Нукав єй реаліту, але ай істоту хлопа, якый знає, што є жывот, якый добрї о тім знає, же вшытко треба лем своїма мозольнатыма руками выробити і своїм мозґом выдумати. Нукав єй ай своє сердце, яке тужыло по ласцї, по порозуміню близкой особы, яка бы ся стала про нёго добров женов, а про дїтей добров матїрёв. Много о тім не говорив, то не было у звыку. Як то уж нашы хлопи знають. Нашто говорити о дачім такім? Веце бісїдовали ёго очі і скромность, яка была написана на твари. Маря ся в нїй відїла, як у воглядилї.

Лемже вырїшити мала сама, сама ся мала на себе сполягнути, ці буде йти довєдна з добротов, ласков, істотов, або зістане сама, як палець, як былинка в полю, завісла навсе од своїх родічів, од своёй меджі поля, котрой скоро не было.

Поле, то было все жывительков нашых людей. Хто го не мав, быв бідняком, ходив по жобраню. Хто го мав, сокотив го, як око в голові, як найціннїшу цінность. Кідь была даяка крохотинка поля, могло ся ай дакус ґаздовати, а хто го не мав, быв барабом, як ся гварило... Зато меджі поля были і часто доднесь суть все частїше діскутабілны і нераз ся ставають центром гнївів міджі ґаздами, а часто і великой траґедії... Маря добрї знала сітуацію на валалї. Не было ся на што сполїгати, же то колись може настануть лїпшы часы... О тых ся єй родинї ани не снило. Якесь там ваганя, або похыбности мусили іти боком. Не было о чім роздумовати. А час на роздумованя не быв такый довгый з того моменту, як ся вернула з Чех. Але наісто стачів на то, абы ся зорьєнтовала справным напрямом.

І так ішла під вінець по восьмох місяцях...

Час – довгый або куртый? Як то взяти, бо спознаня чоловіка не все детермінує довжка часу. Молодята ся даколи знають коротко, а жыють по цілый жывот, аж до гробовой дочкы, як потята, красно, в злагодї і мірї. Ставать ся і таке, же двоє молодых людей „ходять“ довго, а наконець ся розыйдуть про якыйсь там деталь, спричінивши біль нелем собі, але і родічам, якы до них вкладали свою надїй. Словом, про Марю то быв час, за котрый дозрїла до познаня, же є схопна вырїшовати сама за себе, за свою далшу долю...

Было то в сектембрї, кідь осїнь помалы, але істым кроком ся приближовала. Іщі сонїчко знало файно грїти, але было уж зубате і великой моци не мало. Грїло, абы грїло, і так знало, же єго сила ся помалы стратить і наступить жовтолиста осїнь, а за нёв прийде студена, як лед, зима. Природа ся успокоёвала, готовила ся на одпочінок, а на противагу тому гармонічному покою, (лем бы жыти, дыхати тот божественный воздух і радовати ся із дару найвысшого, якый нам дав Бог, з дару жывота земли! Лем бы жыти і любити ся – на благо розквіту чоловічества... Але світ быв їмленый войновым шаленством. Друга світова война была в розпалї, повмерали за тот час тісячі людей, погыбли невинны жертвы узурпаторів, тоталітных „плуковників“ і „ґенералїв“.

У валалї люде стерміли, як то з нима буде, яка доля їх чекать, ці ся іщі дожыють завтрашнёго дня, выходу раннёго сонця, ці ся дочекають красного спів потят... Пережывали, ці позберають уроджай, намелють в млинци холем чорной мукы на хлїб... Ці спечуть тот хлїб? То не было ясне. Як не была ясна доля народу під Карпатами, што ціле тісячроча жыв в мірї і покою і таксамо мірно ся трудив на своїх неуроджайных земельках. Не мав з никым ніч планого, хоцьбы під якыма панами служыв, як тот слуга... Вшытко можне робив про тото, абы лем пережыти, абы сі захранити своє „я“. Не было чути, жебы Русины ся з дакым не зношовали, або на дакого нападовали з цілём забрати поля, маєткы. Скорїше все клёпкали на двері чуджіх з даяков скромнов „просьбов“. Кідь ся побили, та лем самы міджі собов. Вшытко то зістало лем міджі нима. Як ся повадили, так ся і помірили. Як то уж бывать у справній родинї. Лемже нещастя не ходить по горах, але по людёх. Зосыпало ся на них, як гром з ясного неба, як нечекана пошесть, як мор, найвекша погрома і холера. Што тоты людкове мали робити? Даґде втечі? Але де? До гор? До лїсів? Міджі скаля-вертепя? Де ся заратовати од той пошести, што косила людей? Од войны, котру выдумали „властымущі“, абы набили свої кешенї, абы роздобыли за ціну кровли богатство? Такого місця, де бы ся мож было зратовати, на тій земли не было. Не было ся де сховати, хыбаль під чорну землю.

Треба было чекати, што буде дале... Чекати до судного дня. Хто піде по правіцї, а хто по лївіцї, то лем Бог знав...

В такый неістый час, в тяжкых войновых условіях вырїшила 24-річна Марія Горватова повісти своє „гей“, ручку дати о 12 років старшому Михайлови Піптови і з ним до ставу манжельского вступити...

– Свадьбина была доста скромна (моя мати коруны не мала, нянько вмер, я другого нянька мала. Вун не быв злый, але корун не было. Зато ня біда выгнала з дому і я пушла до Чех), ани гостину не было з чім зробити, лем єм мусила од своёй сестерніцї пожычіти даякі коруны, та пак єм юй вернула, бо тоты, шо-м в Чехах заробила, шьи мі не душли. Та так єм допала із своїма зарібками, же не было з чого ани свадьбу зробити. А мати мі не дала грошы, бо сама не мала. Зато свадьба, яка была, така была...

Вболїкала Маря білу спіднїчку, кабатя, білу блузку, заплїтала заплїткы (были доста курты, бо Маря в Чехах волося підстригла, а іщі за тот час не встигло порядно вырости.

– Лемже я принесла волося дому, а мати – небужчатко, дай юй царство небесной, знала ня так заплести, же ани видно не было, же то я не мав довгой волося. Я са дуже любила парадити. І в Чехах єм носила калап, а як єм са вернула дому, та быв переробленый на турбан. Тот турбан єм дома лем раз взяла до церькви, шо са не дуже злюбило моюй зовіцї, та я вже потому тот турбан нїґда шуга на свою голову не взяла. Дуже мі жаль за ним было... Вболїкала Маря спіднїчку, тай думу думала, яка то лем єй доленька чекать на ґаздівстві Мигаля, якый мав много поля і аж дві стайнї были повны з худобов. Як видно, на недостаток роботы ся не буде мочі скаржыти. Радость ся чередовала із змішаныма чутами. Сердце ся єй наповнёвало благодатёв з того, же сі бере доброго чоловіка, зась ся бояла того, ці то она вшытко докаже, як ся призвычаїть і ці буде мочі вшытко встигати...

Гей, гей, думы-роздумы молодой... Жеболовча в руці, в очах слызы... То нелем обычайный рітуал, же ся то так патрить. То не суть лем чутя на вказію. Є то образ лучіня ся з молодостёв. Зато тото трясїня рук і ніг при облїканю, зато слызы в очах. А сердце трепотить і трепотить, хоче выскочіти з грудей од очекованой удалости, яка змінить дотеперїшнїй спосіб єй жывота дошкаменту.

Ой, та вже час іти... Не є коли думу думати, одповідати на покладжены в мыслях вопросы...

Маря попозерала на мале выглядча на двір і увідїла там стояти запряжены три возы. Конї і возы были припараджены пантликами... Переднїй віз чекав, абы одвезти Марю з Михайлом до вінчаня до Кленовой. В остатнїх сидїла родина. Маря ся іщі послїднїраз пороззерала по старій хыжчінї, перехрестила ся перед святыма образами, якы в рядочку вісїли на стїнї над деревяным столом – і перекрочіла материньскый поріг...

На стрїчу новому жывоту, новій долї...

Вопросы зістали вісїти у воздусї. Посїдали на материну стару стрїху і стали ся позерателями новой етапы жывота Марії Горватовой, яка ся з того дня зачала писати Піптовов.

Было радованя, была веселость, яку забезпечовали гудаци. Петро Смутків тягав на басї, Данко з Кленовой грав на гуслях. Быв там і бубен, але хто на нїм бубновав, на тото вже сі ани наша героїня книгы не памнятать.

Была і гостина... Правда, скромненька, така скромна, як то нашы людкове в тім часї скромно жыли, але была. Были напечены пирогы з сыром, а хто приходив на свадьбу, та такой сметанкы нїс, абы было з чім побрыскати пирогы, жебы не давили гартанку. Поливка была куряча. Ай ріскаша ся подавала з курячім мнясом, кідь ся звышыло з поливкы. З того мнясця ся робила і омачка. А ід тому вшыткому быв сливковый компот... А подля слов панї Піптовой ся на свадьбі, як повідав єй нянько, што єй годовав, давала даколи і свадьбова фасоля. То была така, што ся не підбила сметанков, лем ся запражила. („Муй Янко таку хоче, гварить, же то найздоровішой їдїня. Аде пришов, та сьме му дали стрясованину – варені тромпакы з капустов, та ніч не робив, лем ходив та їв, та їв, не муг са наїсти, якой то доброй“).

Панї Піптова рада споминать на тот день. Бодай бы нї, тадь сі в мыслях з одступом довгого часу припоминать свою молодость. А хто бы собі рад не поспоминав на свої молоды часы, на день, кідь ся чув найщастнїшым. Маря такый день зажыла, кідь свою долю зьєдинила з Михайлом Піптом. Вознавка ся єй дало, як Михайло шыковно хотїв выплатити музикантів, абы уж мали покій, абы уж мали по вшыткім і зачали жыти, як ся патрить. Не міг ся Михайло дочекати ночі, не міг ся дочекати рана, кідь із сходом сонця увидить у своїй хыжи жену, ґаздыню, матїрь ёго двох осиротїлых дїтей...

В тім часї Марія іщі не знала, же єй чекать красный жывот, повный гармонії по боці „первотрїдного хлопа“, але і тяжкый, спрічіненый условіями, тяжкыма воєнныма часами. На тоты „гурькі“ часы ся уж споминать з товкотом сердця, із здавленов душов...

- Кідь єм са оддала, то были тяжкі, войнові часы. В хыжи было семеро челяди. Была свекра шьи, ґаздув брат, тай дївка, шо за мого брата пушла, тай вун, муй ґазда, шо мав двой дїтей. Я была сема. Ой, ой, было са треба звивати, жебы вшыткой стигнути. Треба было великый горчік тромпаку поставити варити вшасрано, жебы каждого накормити. Вставала єм дуже скоро. Шьи ани першый когут не співав. Даколи были і дві годины по пувночі, як єм са проснула. Ємко єм выскочіла з постели, бо было треба хлїб печи. Знала єм спечи аж по пять хлїбу. Наперед вечур была нутность мукы намолоти на камнянум млинци і такой тогды вправити. Рано, як єм скоро встала, тай пудмісила тїсто. Пак єм наклала вгень в пецу, і так спекла пять хлїбу, та сьме мали аж до суботы... Колись сьме мали, колись сьме не мали. Кідь челядь была, та такой, шо шьи лем єм хлїбины выбрала з пеця, тай са вшыткы рано ізіли. Дарьмо єм гварила, же свіжой чкодить, же са їм їмить жалудка. Ніч не помагало, чеметва зіла вшыток хлїб... Як то дїти, кідь пахне, та такой ідуть за пахом, за свіжым. Не мож было повісти, же не берь, кідь были голоднї, а їх дуже кортїв свіжый хлїб. Свіжой, пахнячой, то найлїпшой, знаєте, як то є...

Была то доста велика робота, жебы ся вшыткой встигло до рана. Но, я была молода, муцна, не хочу са хвалити, але вшыткой єм якось встигала. Чей мі сам Бог з небес помагав...

Муку было треба і піклёвати. Раз, кідь сьме не мали дома піклёвану муку, мі моя свекра так гварила: „Йди до Грічины, бо вни піклювуть муку, та най ті палачку мукы пожычать“. А я са доста ганьбила йти жычати, бо-м на такой не была звыкнута в Чехах, жеы са даґде дашо жычало. Там каждый быв себестачный. Але наконець єм там ішла і пожычила-м. А як сьме мали свою муку, та зась єм потому вернула. Оддала єм пожыченой... Бо так має быти. Нїґда єм не хотїла быти ніч довжна...

А як было дале? Як ішов муй жывот? Вселияко было. Не хочу ани споминати... Лемже самой са споминать. Бо то не мож забыти на тоты тяжкі часы, як і на тых Мадяру, шо в нашум краї засїли.

Мадярскі шандарї, называли їх „піркошы“, бо носили пірка за калапом, са розпинали по околїцї, як кібы были наймудрїші і наймуцнїші. Были то твердї люде. З нима не были ниякі фіґлї. Маленькі дїти валальскі са перед нима скрывали по закутинах. Раз, напримір, копка малых

дітей са бавила на пути з прутом, а за прутом, як то бывать на крупній пути, са зняв порох. Діти са бавили, сміяли са, веселили са. При туй своюй забавці не збачили мадярськых „піркошу“. Были забрані самі до себе, до своёй забавкы. Якой то діти, шьи са так не знавуть бояти. Їм лем бы забавка даяка была. А тоты, як гавраны, надлетіли ззаду, їмили дітей, набили їх з тым, шо мали в руках і де запопали. Не позерали на то, же то діти, не дбали, же то молодусть, але за таку дробность їх збили до кровли... Хто такой відів!.. Зато са діти все потому мали перед нима на позорі. Як збачіли „піркошу“, та са розлетіли на вшыткы бокы, як тоты потята.

А в Вубли, кебы сьте знали, шо са стало! Як єм са вернула з Чех, та єм са дузнала од людей. Аж тяжко такой переповісти. Было то 20. януара у 1940 році. На балї са шось хлопці їмили, як то уж даколи бывать міджі молодыма, шо мавуть прудку кров. Може дакус і выпили. Мадярські шандарі влетіли міджі них, причум єдному „піркошові“ впала шапка з головы на землю. Шандарі вытягли бодакы на людей. Люде зачали втїкати з містности, настала велика паніка. В туй хвілї першый упав Юрко Татіч, здів са на бодак. За ним пушла Анна Гамракова, молода жена. Шьи лем са оддала за Ґелетіча, была в тум часї груба. Третя была Полдина Климикова. Вшыткы трой загынули од бодаку мадярськых шандарю.

З того вшыткого была велика неприємнусть. Вублю окружыли мадярські шандарі, шо пришли на посилу. На высокых містах з того зробили помалы збуру, же то люде хотїли са збурити проти гортіёвскому режіму. Людей тягали на шандарьску станіцу на луктах, били многых, жебы са признали. Возы, в котрых люде везли гнуй на поле, вшыткы контролёвали бодаками. Повідали, же кунець тому вшыткому зробив пуп Фірцяк, якый пушов за єпископом до Мукачова, а тот просив за Вублю на вшыткых містах. І так помалы помуг выйти Вубли з біды. В околитых валалах пановав терор. „Піркошы“ за кажду дробность били, де захопили... Збытковали са над нашыма людми на чудо божой. А вни шо были виннї?.. Тадь вни были дома, на своюм, а тоты лем гев пришли, як са гварить, як окупанты. Та яка то была справодливусть? Бодай са никому ани не снила...

В яри, на самый Великдень, кідь цілый валал сятив Паску господню, кідь природа са розпуковала до нового жывота, Мадяре брали родину Жыда Менделя з Бережка, шо мав дуже красных двоїчок-діточок. Люде з валалу їх барс сановали і поплакали сі. Брали тоты сиротины з тым, же то їм ніч не буде, же то вни шьи са вернуть назад, але тоты невиннї людкове йшли там, де не было наврату... Бо і так было. Ніґда веце са тоты люде до нашого валалу не вказали. Лем єдну путь мали. Там. З

тої другої са вже не вернули. Хто знає, де скончили, ці даґде в плінї, або пуд кульков. Ой, не порадовали са з Великодня, не потїшыли са веце з пахнячіх квіток, з чістого воздуху!..

І такой было...

Потому пришли Німцї, стояли у валалї по хыжах, ай у нас стояли. Никому са то не любило, але доба была войнова. Не дало са ніч робити, кідь чоловік хотїв жыти і не хотїв зазнати смерточку...

Я зашла груба з першым дїтваком, а в лїтї пришов розказ – цілый валал еваковати до Рыбницї, лемже то мало быти так, як із Жыдами, жебы сьме са вже не могли вернути дому. Ніґда не забуду на тот день, кідь муй Михайло не знав, де са має задїти, як пришов розказ выстяговати цілый валал. Быв страшно нещастный. Лежав у пелевни з великыма болестями головы. А я напекла много тенґерічаного хлїба на путь, жебы было шо їсти, абы сьме не загынули з голоду. Дуже єм са журила, як то я породжу свою першу дїтинку, де то я буду пеленкы сушыти... Тадь материньскый плод са вже озывав пуд сердцём... Гласив ся ід жывотови. А я стерміла, бо то мав быти першородженый дїтвак. Кажда мати са боїть, як то вшыткой допаде, ці вна обжыє, ці дїтина са народить впорядку.

В тум часї у валалї была готова Содома і Ґомора. Люде вшыткой нічіли по валалї – шо запопали. Рїзали стромы, планкы, грушкы, вшытку садовину, нічіли цілый урожай, жебы ту ніч не зустало. Ай худобу выгнали до лїса, шо было треба йти тайно коровы выдоїти. Быв то великый смуток, великый жаль про цілый валал. Лемже нащастя – пришов розказ – вшыткой заставити. Люде сі з полеготов выдыхли.

Было то так, же веце як 200 хлопу з Руської Волової, Кленової, Ладомирова, Калної Розтокы мало йти до працовных табору до Німецька. Вшыткы были в Кленовуй, в старуй школї, кідь ту зачали бомбардовати Руси, а при тум бомбардованю хлопи із школы са пошыковали і повтїкали – ратовали сі свуй голый жывот. І так са стало, же до табора са дустала лем третина хлопу.

10. сектембра 1944 року єм мала першого дїтвака, мого Мигалька, - споминать на першородженого Марія Піптова і в очах ся єй світять слызы материнства. – Лем Бог знає, же єм не вмерла при тых злогах... Мигалька, мого першого сына Німцї ослободили од мене. Як го выдавили з мене, ани не знав, як то было. Хлопець са родив задиком і я са з ним нияк не могла росстати. Я шьи в середу са ладила іти ід отаві, бо то са не мож было кевелити, же то груба жена, же буде мати дїтину, та не може ніч робити. Жадной пещеня... Такой ніч не было. (Як єм зашла груба, бор єм жала на пасїцї. Не мож было позерати, же то война, же кулї лїтавуть, же ґранаты са роспорскувуть, треба было уроджай зберати. То

было преднїшой, як сам жывот. Сила душу гнала. Я шла дале. Ой, вера, так...). І я са так зарядила. Хотїла єм іти отаву обертати ці вже грабати, ани сі не споминав... Лемже шо са стало? Надышли велїкі болести. Я вже са не могла ани рушыти з міста. Пришли всякі бабкы і породна бабічка з Вублї, але не мож было зо мнов нияк раз порадити. Бабы ня вводжовали, обкурёвали, сякой-такой робили, ворожыли, як знали, але з дїтваком не могли рушыти, бо вшыткой было в кустю. І я така была слаба в пятніцу, же лїпше не было, лем ня выложыти на вуз жебы йти за дохтором аж до Великого Березного. Так са і стало. На возї зо мнов были: нянько, шовґор і муй ґазда.

Памнятав, же путь не была реґулована, та так зо мнов дуже набивало, же єм сі од болю до кровли палцї обїла. Дуже єм была слаба, як тота муха. Лем єм са до неба позерала і просила Господа, жебы мі даяк помуг са з тым дїтвачком росстати. Хотїли сьме у даякого дохтора заставити у Великум Березнум. До Снины бы было ближе, але по Сташьин быв наш край пуд Мадярами, та сьме мусїли йти аж до Березного. Та сьме тогды глядали дакого дохтора. Лемже шо? Ниякого сьме не могли найти, нихто ниґде не быв, бо была фойна. Фрас знає, де хто быв... І так мі хтось посочив, же там суть ай нїмецькі вояци. Менї была дуже велика біда, бо ня так болїло, шо ани не знав выповісти... Тай сьме пушли за тыма Нїмцями. Знаєте, же мі не быв горазд, кідь єм мусіла йти за помочов до неприятеля!.. Кедь ня в Березнум положыли на стул, менї вже было єдно, най роблять зо мнов, шо хотять, лем жебы са росстати з дїтинов... Як дїтину выдавили, я шьи не была така, жебы єм цалком о божум світї не знала. Шьи єм збачила, же дїтна была така, як клубя. Вни пак тото клубя дали пуд водовод, і так муй Мигалько заплакав... Шьи тоты люде были такі слушнї, же моёму старому дали декы, жебы нас з Мигальком поприкрывав, абы нам не была студїнь. Муй ґазда такой на другый день (хлоп то быв порядный) вернув тоты декы. Одвіз їх на возї і красно їм подяковав за тото, же менї і нашому сынови ментовали жывот...

Так, так, не быти тых добрых Нїмцу і міджі фашістами, може бы-м ту днеська не сидїла з вами і не споминала на тоты давнї часы... Не было бы ани того мого клубяти, мого Михайла, з якого са поступно аж в Чехах, в Пылзни выкублав подплуковник, - з єй властным гумором і не без гордости на свого першородженого, додавать тота жывотом скушана дрїбна жіночка, яка ся геройскы знала сперати жывотови і день за днём переконовала тяжкости і проблемы, якыма єй судомив.

Єй цінный талент розповідати, позерати ся до минулости і выкреслёвати деталї з чістов мыслёв і розумом – вшытко то выкликує приємне зачудованя. Як і єй натура, што скрывать в собі прісность на самый перед к собі, а потім к другым, нам давать знати, же то жена, яку выховав

жывот, тверды условія каждоденного єствованя у „грубій“ атмосферї, міджі лїсами і верьхами воловского хотаря. Поміняла чеськый „благобыт“ за тверду, скалисту земельку, вернула ся назад. Дала предность свому родному краёви і зъєдинила ся з ёго непорочнов, краснов природов, яку доднесь бы не вымінила за ниякы діаманты ці перлы.

Тадь ці она не є тов найкрасшов перлов у своїй природности? Перлов-матїрёв, яка роздає ласку, порозуміня довкола себе. Як тото сонце, што світить на небі і освітлює цілу землю. Мати має меншый простор, як сонце, але єй лучі ласкы не суть нияк слабшы...

Ласка к природї позначіла єй внутро, характер, єй каждоденне роздумованя і пасованя ся з жывотом. Дакому твердый жывот знає дуже тякнути. Не змірить ся з ним і ставать ся неприятелём жывота, знає ся мстити і ненавідїти людей подля пословіцї, кідь здохла коза менї, та най здохне і сусїдови. Такый чоловік сам себе ненавидить. Ночами не спить, лем роздумує, де кому і як бы міг дашто злого вчінити. В злобі находить залюбу, а наконець сам ся в нїй затопить. Бо нїґда іщі злоба не приносила внутрішнє заспокоїня. Є то їдь в сердцю, яка розожерать жытеля той планеты зводну, од сердця. З такым втровеным сердцём дуже тяжко жыти. Такых людей мож лем посановати і дале ся рядити Божов заповідёв: „Возлюб ближнёго свого, як самого себе“. Што желаш собі, желай ай каждому ближнёму свому. Доброта ся вертать, даколи аж по два раз. Лем треба мати терпезливость, мір в души, а, главно в сердцї – ласку, море ласкы...

Хрістіянка Марія Піптова з Руськой Воловой має море ласкы в сердцю, яку роздавала і роздавать повныма жменями. Все тот слабшый в нїй выкликовав чутя нїжности. Має змысел про справедливость. Знає ся єй дуже дотулити біль, нещастя того другого, а притім о своїм болю говорить дуже стримано, бере жывот такый, як є, як кібы была змірена з тым, же то так має быти, же то така воля Божа. Притім ани сама сі не усвідомлює даколи, же якраз она была прічінов, тов добров вілов, кідь многым людём спомогла, кідь сама вплинула на ход подїй і своїм розумом, теплым одношінём к околитій атмосферї, ростопила біль і помогла перенести тяжку днину того або іншого чоловіка. Добрым словом, ласкавым погладжінём нїжной рукы. Єй характер чути в єй словах, видно на выразї твари. Нечудо. Тадь сама є стїлеснїнём доброты, ласкы і порозуміня. Така ся народила, так жыла, а тото духовне богатство вырїшила роздавати вшыткым, што суть того жадны. Ласкы є все мало. Та чом бы не роздавала, кідь єй має аж по саме горло!.. Ласка ся родить в болях. А Марія Піптова перешла тым процесом. Сама на властній скорї пережыла тормозы каждоденной пути чоловіческой, яка была встелена тернёвыма ружами. Зато знала і знає порозуміти того, хто є слабшый,

зато ніґда не была рівнодушна к людьскій біді і знала сі цінити мозолї і ум другых людей, а такым людём і давать простор у своїх споминах.

– Хочу ішьи спомянути на свою сестернїцу, на Марю Штенёву, роджену Горватову. Їі родічі дуже скоро померли. Нянько загынув у Першуй світовуй войнї, а мати вмерла молода. Маря зустала сиротов, ани до школы не ходила, бо не быв са о ню хто постарати. Потому єй взяла ід собі тютка, мого Михайла мати. Ту выростала у Піпты, на нашум містї. Мого Михайла нянько, муй свекор, быв в Америцї, де заробив грошы. Ай її нянько, кідь быв молодый, та заробив даякі коруны. (І муй Михайло ходив за роботов до світа. Быв у Белґії. Робив у майнї шьи за першой жены, але са мусив вернути дому, бо му вмер нянько. Люде одходжовали за роботов ай до Арґентіны. До Америкы тогды, перед Першов світовов войнов могли йти ай на редію, же были худобнї, главно, же там было разітко і мено ґазды. Дакотрым са там дарило, дакотрї са ани не вернули, заложыли сі там другу родину...). Мали сьме вєдно поле і на нюм сьме посполу робили – вна із своїм ґаздом Штенём з Кленової, а я із своїм Михайлом. Найвеце сьме са знали набісїдовати, кідь сьме коноплї брали. Поспоминали сьме сі, поспівали, ай поплакали...

Маря мала із Штенём трой дїтей – єдну дївку і двох хлопцю. Была то неґрамотна, обычайна жена, але добра од кости і робутна, як вгень. Як ай єй ґазда. Тоты простї люде доказали своёв роботов неможной. В такуй тяжкуй добі выховали свої дїти і дали вышколовати, як малохто. Кідь собі подумав, же вмерла молода і не дожыла са відїти своїх хлопцю... Михайло і Юрко са стали дохторами і суть узнаваныма капацітами у Братїславі. Михайло є ортопедом, а Юрко са став неврохірурґом. Нераз їх віджу в телевізорї, тай сі поплачу. Кібы са так мати могла збудити і відїти своїх дохтору, то бы была найбулша радусть на світї про тоту просту, але дуже добру жену...

А з якым болём в голосї говорить о войновых часах, кідь смерть косила людей, як запопала! Невинных, молодых людей... Якым было лем жыти і розшырёвати свій род... Їм ся то але не судило... В ланцку єй споминань, як велике мементо, стоят жертвы, єй сердцю близкы люде з родины.

Сама са трапила із своїм выжытём, із своёв родинков, яка помалы, але істо клала певны фундаменты, а ту приходить удар іщі з другого боку... Лем жебы нивочіти сердце, лем жебы спричінёвати жаль... Та кілько того чоловік годен перенести?..

Страшный вобразик із смерти того часу ся розвивать перед очіма, їмать за сердце, а іщі днеська не дає спати каждому мірному чоловікови своїма наслїдками...

Жывот з першокласнмым хлопом

Повойнова евфорія... Радость з ослободжіня... Кідь охляпли квіткы ослободителям, настає збожнёваня вшыткого руського. Закладать ся Українськый національный театер в Пряшові, засновником котрого є Іван Гриць-Дуда, родак з Рудлёва, Вороновского окресу. Театер грає по нашых валалах гры по руськы, якы готовлять руськы еміґранты, послїдовници рукопису Станїславского, што учать молодых хлопцїв і дївчат з русиньскых валалів майстровству сценічного уменя. „Жанровы вечеры“, оперета, вносить до людей оптімізм, радость із ослободженого жывота. Чути веселу гармошку, руськы войновы співанкы не сходять із сцены... Нашы артісты были вдячны за таку можность і за такый малый фалаток хлїба...

Лем бы жыти і радовати ся!.. Але в Чеськословеньскім штатї ся колотить. Ближить ся 1948 рік, кідь президентом републікы ся став комуністічный воджатай Клемент Ґоттвалд, а з ним ай події, якы позначіли цілу републіку на повных 40 років!.. Будовав ся соціалізм, якый мав перейти до комунізму, што нукав всеобщу справодливость про вшыткых людей. Каждый ся буде мати добрї, а настане так, же буде достаток вшыткого і каждый сі буде мочі і з сполочного колача брати тілько, кілько буде потребовати. Така была ідея...

Як ся змінив жывот по нашых русиньскых селах?.. Кламали бы сьме, кібы сьме твердили, же ся не змінив, і же многым соціалістічным формам жывота не суть нашы люде вдячны. Найлїпше але буде, кідь про тоты часы росповість тот, хто їх пережыв, хто быв їх участником.

В тім повойновім часї жыла і перебивала ся каждоденным жывотом наша добра знама Марія Піптова з Руськой Воловой. Вхабме єй дакус бісїдовати, най она накреслить із свого погляду тогдышнїй жывот, тогдышнї періпетії валальской русиньской екзістенції.

– По войнї са ніч про нас не змінило. Холем про обычайных людей ньи. Увалили на нас такі контіґенты, же людкове са не могли спамнятати. До штату са мусило давати по 40 метру тромпаку, яйця, сїно, выкормленой паця і зо вшыткого, шо са вродило. Мы сьме мали сім гектару поля, але якой то поле в нашых верьхах?.. Роботы было много, але

хосна ниякого. Были тяжкі 50-тї рокы, земля не была уродна, не позерало са, де хто може робити, ці є хто робити. Ці то была вдовіця або хтось іншый – план са мусив повнити. Свиня, корова са мусила давати каждый другый рук. Єдна вдовіця в нашум валалї, Анна Соломонова са кликала, роджена Піптова, не мала з чого заплатити контіґент. Пришли і запечатовали юй півніцу з тромпаками, бо веце ніч не мала што дати, а потому вшыткы тромпакы єй забрали. Не позерали, ци вна має дашо із своёв дївков взяти до рота. В далшум жывотї мала велїкі тяжкости із своёв дївков, бо єй вымітовали із середнёй школы зато, же вна, як мати, не давала додавкы.

А зась Анастазія Ковкова сховала свиню до переднёї хыжы, жебы єй не взяли. За трест єй екзекутор волїк аж на Містный народный выбор (МНВ), же не послухала і не дала, шо од нєї просили. Дотеперь люде споминавуть на Нацю Ковкову, як єй екзекутор Возар волїк на выбор. Было то дашо страшной і дуже неприємной.

А я, як даколи выгодовала пацяя, та муй Михайло, а нелем вун, ай другі, ішов до лїса з пацятём за Воловець. Там го спорядив, обпалив, обрихтовав і нучнов годинов принїс тайно мнясо дому. То са так і зато робило, жебы дїти не знали і жебы са даґде, недайбоже, не похвалили. Якой то дїти знавуть... Рот їм не запреш...

Зась шандарї по хыжах ходили, контролёвали, ці дахто дома палїнку не варить. То была біда. Бо кідь нашли, та вылляли до помый і шьи чоловік мусив покуту заплатити. Вни пили так, шо дай Боже... Нераз їх было видно пяныма. А чоловік сі не муг спомочі, кідь потребовав, кідь мав робутнику, фурмана, або такой дашо... Обычайному чоловікові не было ніч доволеной. Нашы людкове нераз выбабрали із шандарями. Хто хотїв, та нучнов годинов сі зварив палїнку. А стало са ай такой на другум валалї, же єдна жена, кідь вдень дуже часто ходила до студнї на воду, шо шандарюм было дуже подозривой, та са єй просили, нашо вна тулько тої воды потребує, ці пирогы варить, або шо, фіґлёвали. Жуночка са не напудила, але з моста до проста одповіла єдному з них: „Паночку, тадь палїнку варю, жытнювку, та зато мі треба тулько воды.“ Шандарь са лем побзерав і і пошкрептав сі бороду. Ніч юй не повів і не пришов єй контролёвати. Тадь такой бы са жена не одважыла, подумав сі, і пушов своёв путёв, як ай пришов. А кібы лем вун знав, же вна на палїнку воду носила, не минула бы єй покута. Ой, не минула, як тото сонце, шо каждой рано сходить...

Яйце дома не мож было зїсти, не было з чого. Зерна, повен сусик быв, але дома малошо зустало. Нераз єм з плачом рукы заломила, як Михайло скоро вшыткой зерно вюз на выбор.

Кідь собі подумав, якый теперь жывот, а якый быв, як єм мала малого Мигалька, та са мі віровати не хоче. Пеленкы не было, лем даяка стара сорочка або подулок. До того са дїтина закрутила, а шьи до покровця, шо Руси вхабили. То была ціла выбава дїтвача...

Цілый муй жывот быв лем сама робота... Теперь вже, коли-м стара, нераз собі думав, як я то могла вшыткой поробити?! Як єм то могла встигнути? Сама єм не годна тому повіровати. Днеська знав, же Бог мі помуг. Ай муй ґазда Михайло мі быв на великуй помочі. Быв то завзятый хлоп до роботы...

Раз у лїсі му впав стром на ногу, як дрыва готовив. Хлопи го привязали на ґарґалы-санкы, а конї самі го привезли дому. До дохтора ани не подумав іти. А в яри, як ід нёму дохтор пришов, та так му гварив: „Піпта, вы дуже твердый чоловік, же вы мали розщіпнуту кусть, а ани до дохтора сьте не йшли“. А дустав са з того, хвалабогу! Обжыв і робив дале, як тот кунь, шо не знає спочівку. Ани дня, ани ночі... Все лем в роботї і в роботї.

Мигалько мав 4 рокы, кідь єм породила у 1948 роцї Ганьку. У 1950 роцї са народив муй Янко. Йилка пришла на світ о рук нескорше, у 1951 роцї... Дїтей было копка – шестеро, хвалабогу, ай з тыма, шо пришли з ґаздом. Світили сьме нафтовов лампов, діля в хыжы не было, лем земля, як са мастила глинов і так са утримовала чістота, гіґієна, як са гварить. Тромпакы вже не были пуд постілёв або в копках, як перед войнов, але вже были спорядженї в півницї. Чістота была, яка была, але было треба жыти. Такый світ быв...

Такый світ быв... Нихто за такый світ не міг. Ани Марія Піптова з Руськой Воловой. І она была часточков того світа, якый пановав по навколишнїх валалах. Она не была вынятком. Была частёв жывота, частёв природы, яка, раз єй служыла, а часто вывжывала єй рукы. Найчастїше марно, бо марне было клопоптаня за уроджай, кідь дика звірька зьїла, марне было намаганя, кідь коруны в хыжы не было. А челяди было невроком. Каждый своє выжадовав. Каждому своє дай!.. Як інакше! Треба было так робити, жебы ся іншы люде з дїтей не вкаряли, не збытковали з них. Зато было треба вшытко про то робити, абы была забезпечена родина. А вшытко ся везло на плечах Марії і Михайла Піптовых.

Кібы не Михайло, єй ґазда, не знати, як бы выжыла Марія. Як бы доказала тото вшытко перенести. Забезпечіти ход ґаздованя, влагодити каждому членови родины. Тадь знаме є, же жена три куты в хыжы тримать. Не хотїла і она зістати позаду, жебы люде на ню не повказовали: „Ага, оддала са на ґаздувство, а не знає собі дати рады!“ Тото Марія не могла допустити. Зато ся метала на вшыткы бокы. Як лем знала, так забезпечовала родину, старала ся о дїти як найлїпша матїрь. Не робила

роздїлы міджі своїма і „несвоїма“ дїтми. Іщі тым „несвоїм“ векшу ласку проявляла, бо знала, же матери не мають, та потребують веце той ласкы, погладжіня... Што могла, та їм давала... Свій жывот, свою любов. Ту векше фалатча хлїба одкроїла, там довше свою руку на малій головцї зохабила. Лем, жебы мали матїрь, жебы мали чутя домівства. Жебы десь в кутику хыжы не дусили в собі плач і не нарїкали над тым, же їх нихто не любить, же їм нихто не розумить.

- Моя дївка Маря од першої ґаздової жены, молода была, кідь пушла до Чех, до тюткы Горватової, до Маріяньскых Лазню. Пак са дївочка оддала за Дзуря Сому з Руської Волової, Тай зустали бывати в Чехах. Дзурё робив в Яхымовскых банях. Теперь моя дївочка бывать на валалї при Тахові. Є то дуже добра і щіра натура. У тых тяжкых 50-ых роках заганяла нам потравиновы баликы. На великуй помочі мі тогды была. І кідь шьи ту бывала, та мі з моїма дїтми много помогла. Не можу сі представити, як бы-м могла тото вшыткой поробити без її помочи. А її хлопчікы, кідь была оддана, все радо приходили до Руської Волової. У „бабічкы“, хоць на клинцях, але у „бабічкы“ дуже добрї. Божечку муй, як са видить, вшыткой са мі вернуло!.. Бо шьи, як моя дївка Маря мала мати першу дїтину, та ня панькала, жебы єм пришла до Чех. Ани минуту єм не роздумовала. Взяла-м пятьручного Янча і четырируччну Йилку, тай пушла-м на помуч своюй дївцї Мари. Была-м там з дїтми три тыжднї. Ай при другуй дїтинї єм юй была на помочі... Теперь вже є старша моя Марька і мало ходить до Руської Волової, але муй Янко з родинов єй навщівив...

Муй настаршый сын Дзурё по скончену школы робив в Хемкоставі в Гуменнум. Одбыв воємску закладну службу, робив вчітеля на Збою, вчив дїти в Снинї. У 1957 роцї са вженив і взяв сі за жену Марію Бланарову із Буківце, Свидницького окресу. Мали двой дїтей – дві дївочкы. Іветка мала 4 рокы, Ренатка – 3, кідь моя невіста зашла груба і породила близнята – дві краснї дївочкы. А недовго по злогах і вмерла... Быв то великый смуток у нашуй родинї. Зустав муй сын Дзурё із четырьма дївочками. Дві найменші были шьи лем в перинцї. Нарїкав муй Дзурё і скаржыв са, же то му ніч в жывотї не выходить. Драгоміра і Драготина ся народили недоношенї, зато довго были в інкубаторї в Пряшові. Потому были до єдного рока в уставі. Як мали єден рук, баба з Буківце взяла їх од собі. Тадь сам хлоп не муг дати до порядку четверо дїтей!.. Ганя з Йилов часто ходили до Дзуря. Треба было выпрати, попораїти. Помагали, як могли. Дїти ходили вже до школы, але ай так, дїтём было треба матїрь. Нашов сі муй Дзурё жену на інзерат – Ольґу з Нїтры. Добра душа, кідь пристала на четверо дїтей. Тяжкый то хлїб мачухы, але і то мусить быти... Дзурёвы дївочкы єй дуже хотїли. Навчіла їх всякі

ручнї роботы. Знали плести, вышывати, варити... Вєдно з Дзурём шьи мали єдного сына...

І так панї Піптова ся наперед сповіла о своїх дїтёх, якы єй „принїс“ Михайло од першой жены. Природный закон етікы... Дай почливость тым, што веце терпіли. Аж потому перешла на свої дїти, якым дала жывот і якы єй приношають велику потїху.

Радость ся мішала із старостями, з будованём новой хыжы, за яку ся так запалено взяв єй ґазда Михайло.

- Ставба нашой хыжы тырвала веце як пять року, - повідать Марія Піптова. – Мы в сыпанцю цілый час вселияко бідовали. Як хыжа са робила, муй старый роспаленый быв, кідь копав фудаменты, выпив студеного пива і дустав запаленя продушок. Вже пак лем покутовав. Не хотїв ходити до дохтора, довго хворїв, не хотїв іти ани до купелю.

У 1967 роцї у валалї зробили нову путь і реґулацію потока. Валал став красшым. Людём в акції Уліч-Убля давали ненавратны пожычкы. Людкове са зачали змагати на новы хыжы. Молодї по войнї покончили учіліща, школы, многы са заместнали у Вігорлатї в Снинї або на ЧСАД. Валал са начисто поновив.

У 1972 роцї са скончіло сукромництво. Вшытко перешло пуд штатнї маєткы. Зозачатку людём было дуже тяжко за своїм полём, худобов. Але уж не было контіґенту. Не было поля – не было шо одводити штатові. Муй Михайло знав гварти: „Добрї, же поле взяли, бо мы бы на нюм повмерали“. У валалї поставили першый Культурный дум на Вубляньскуй долинї. Зачало са легше жыти. Лемже не было кому жыти, бо сьме вбидвой похворїли. Мене хороба дуже зломила у 1975 роцї. Пушла єм до Смоковця, бо єм мала запал продушок. Астматіцькі захваты приходили. Мусила єм са лїчити, бо ани дыхнути єм не могла. І муй старый многораз лежав в немоцницї, помалы хляв. І у 1978 роцї пушов до немоцницї, але выдтам са вже не вернув. Вмер 3. юнія... Зустала-м сама, як палец... Я, котра-м была звыкнута на велику челядь, на много повинностей в домі, нараз єм не мала о кого са старати. Было то страшной...

Дїти ня не вхабляли саму, приходили ід до мнї дому, але ґазда властный є лем ґазда... Не могла єм сі дати рады. А ід тому шьи тоты астматіцькы захваты ня трапили. По ґаздовуй смерти мі шьи погуршало... Аж теперь са цалком вказала моя тяжка робота, ціложывотной трапіня. Вшыткой са мі відїло даремной... Як мі было найтяжше, спомнянула єм сі на свого ґазду Михайла, якый са нїґда не здавав... Пришло мі так жаль, же то я не можу з ним слова прогварити, дашо са порадити...

Ох, спомины, спомины... В часї самоты, кідь Марія сїдать на веранду новой хыжы, жебы почітала даяку книжку, яку з ласков єй приношать Ірина Волохова, спомины присїдають стрїберну голову, нїжно ся пха-

ють до мыслей, як ластівкы до гнізда. Красно са споминать на то, што сердцю міле, што сьме любили і сокотили, як око в голові.

Мысель на свого жывотного друга, на свого любого ґазду, днеська, на старости літ – то якбы ся вертав ёго дотык ніжной рукы, то є, як ёго найласкавіше погладжіня. Марія, як кібы чула ёго слова ласкы. Десь здалека к нїй ся горне єй хлоп, єй судженый. Уж-уж ся єй дотыкать... Кідь Марія напрягне руку, фатаморґана ся розпливать, як сіль у воді. То быв лем сон... Обычайный сон... Не є ся кого дотулити, не є з кым слова прогварити. Зіставать лем ёго красный образ в єй мыслях...

А якый то быв розумный хлоп! Мало такых было. Ай сынове ся на нёго подали. Быв то высокый хлоп, чорный, міцный. Такый питный, як Янко. Тота вышка, кости, натура!.. Часто ся ставало, же сі люде мыляли Михайла Піпту з ёго сыном Янком.

Марія сі споминать, як єй красно до дому прияв. Міг сі выбрати з веце дївок, бо вшыткы го хотїли, але він сі выбрав якраз єй... А як вже вєдно жыли, нїґда словком перед нёв не спомянув на свою першу жену Соломонову. Кідь на дашто зашла бісїда, та він гварив, же то не треба споминати, же най там у Бога спочівать. Такый быв, не хотїв, жебы дахто чув оскомину. Тримав Марію в почливости, в ласцї. Она му то вертала на дїтёх, в каждоденнім старунку о родину, о ґаздівство.

– Дуже до церкви любив ходити. Гварив, же Бог посъятив семый день в тыждню, а в тот день не треба робити, треба одпочівати. Кідь не муг іти до церькви, шо го голова знала болїти, та са дома Богу помолив.

Раз, кідь ся Марія вертала в недїльку з церькви, він ся молив ід сонцёви.

– Марё, ану са подь попризерати!

– Шо такой? – позвідовала ся она.

Він вказав руков там, далеко.

– Велика заря бє од сонця, – повів.

Лемже, як она пришла к нёму ближе, та вже нияку „зарю“ не відїла. Може відїв Михайло „зарю“... Або ся му лем привідїла? .. Хто знає, як то уж досправды было. Може наісно хотїв відїти знамено на небі, яке просвітлёвало ёго богабойну душу. Бо ревно вірив в Бога, в ёго всемогущу силу, яка тримать тот світ погромадї. Ёму дяковав за дары божы, якы ся му дістали на тій земли – за хлїб насущный, за добру жену і благоденствіє в родинї. Тадь родина – было то найважнїше, про што жыв і чому давав вшыткы свої силы. Родина не была мала і каждый дїтвак быв дакус інакшый. Треба было вшытко про то зробити, абы са тримала вєдно, абы каждый за каждого ся знав поставити і жебы тоты односины были перетканы золотыма нитками любови, почливости. А главну домінанту в тій гієрархії цінностей творила віра в Бога, яку з

таков ласков прививав своїм дїтём. А на дїтей ся то, хвалабогу, їмило, Та бо як мож характерізовати Піптовых, як не епітетом богабойны дїти!.. Суть пороссыпованы по світї, як планочкы по шырокім полю. Янко – в Братїславі. Йилка з Ганёв - в Гуменнім. Мигаль – найстаршый – в Чехах, де ся находить і Маря од першой жены. (Лем Дзуря вже не є на тім світї. Одышов до земелькы гнити передчастно. Вмер на раковину). Лемже дїти і так суть вєдно. Кідь треба, суть сі спомічны, стоять коло себе близко, же плече плеча ся дотыкать. Та ці то не дар од нянька, кідь Янко Піпта так полюбив старославяньскый обряд, церьковный обряд нашых русиньскых прапрапредків, же ся з ним не розлучать ани на професіоналній сценї?.. Вєдно із своёв женов Мілков, дївочками – Луцїёв, Аленов і Зузанов – обвеселяють наш народ з телевізной образовкы і на казетах. Своїм мілозвучным, чістым, як вода в Ціросї, голосом, вливають покій до душ земного чоловіка. Та ці то не є заслуга ёго нянька і матери?..

– Нїґда са не впив, хаба раз за рук, кідь даяка нагода была, – споминать сі на свого любого мужа Марія Піптова з Воловой. – Тадь были конї, коровы, буяка сьме тримали, свинї, з пребачінём, не было коли са забавляти. Вун хотїв роботу докончити. Ай дїти суть по нюм, шо чістоту знавуть так тримати. Муй Мигаль в суботу красно са вмыв у ванї, жебы на недїльку быв чистый. Ани долов до хыж не дуже хотїв ходити, бо гварив, же замастить...

Николи са не знав гнївати. Я са дуже много од нёго навчила. Може бы єм са знала за дашо гнївати, як то бывать у манжелстві, люде са і повадять на даякуй малічкости, але-м са хотїла ёму рунати. Бо шо сі о мнї люде подумавуть, же єм глупа!.. Я хотїла, жебы было добрї. А днеська, кідь дашо сі люде зайдуть, тай такой розвод – і готово. Та хто такой відїв! За малічкости са розводжовати!..

Дуже тяжко єм переношовала, як муй Мигаль вмер. Так єм дуже плакала, же сусїда Галґашка так гварила:

– Марё, не плач, бо люде гварять, же ті розум похыбив.

Лемже то не мож было не плакати. Не мож было перенести тот жаль... А Янко, муй сын, як плакав на погробі!.. Одпадовав, шо лем го вуцтом натерали. Бодай бы ньи! Вун ішов нянька кликати на свою свадьбу з Мілков Штефунковов, а нянько быв мертвый! Тадь то дуже страшной было!.. Вшыткы сьме плакали, бо сьме зустали, як сироты без нёго. Вун не мусив шьи вмерти.., – додавать з гіркым болём на души.

– Я была у Старум Смоковцю на лїченя. І так єм гварила прімарови:

– Пан прімар Глінка, не дало бы са то даяк зробити, жебы мой лїченя было скороченой? – Бо я там была аж два місяцї.

– Шо вас трапить, панї Піптова? – позвідовав са ня пан прімар.

– Я мав дома мужа дуже хворого, – гварю му.

– Та шо го трапить? На шо є хворый? – выпрошовав са пан прімар.

– На продушкы... Як закладовав фудаменты на нову хыжу, здушыв са і напив са студеного пива, тай са муцно захолодив.

– Та най прийде ту. Та мы го даме до порядку, – одповів тогды тот добрый чоловік, пан прімар Глінка.

Лемже, де вун бы такой зробив? Де вун бы вхабив ґаздуство! І так са стало, як са стало. Чоловік пушов гнити до землї, а я зустала без нёго, - не могла са наповісти Марія Піптова.

Жаль, великый смуток єй доднесь стискать горло, кідь говорить о своїм ґаздови. Як кібы єй одняли половину з тїла, так ся чує. І роками жаль не переходить. Рана зіставать, тяжко єй і тот найлїшпый доктор Час лїчіть. Але все буде тяжко на души, покы лем тота жена буде жыти. Бо она добрї знає, же вже собі з ним не сяде лавочку і не побісїдує, як то было колись, кідь мали дакус волного часу в недїльку пополудни. Тогды, кідь нова хыжа стояла, яку шьи бляхов прикрыв, приходила на обох якась носталґія, велике зближіня, што може віщовало їх розлуку.

– Марько, теперь бы нам лем жыти.., – так єй тогды гварив Мигаль. – Дїти суть напорядку, хыжу сьме зладили, добрї са нам зачінать дарити...

– Тадь, гей, гей, – одповіла скромно Марія і з ласков зняла свої кавеёвы очі на свого мужа, якый быв строїтелём єй щастя і быв про ню „первотрідным“ ґаздом, а такым істым і першокласным чоловіком в родинї валальскій, міджі своїма людми.

Мигаль ся снажив, як міг, жебы выповнити кажду минуту жывота своёй жены повноцїнным змыслом. Дав єй одчути, же є то жена, як ся патрить. Тадь дїти му красно выгодовала, якы єй любили як свою властну матїрь. Была му добров женов, з яков мав четверо дїтей. А днеська ай хыжа стоїть. Што іщі їм веце треба? Хыбаль лем потяче молоко. Але того не суть жадны, бо мають далеко веце – взаємну ласку і почливость.

Здавало ся, же так буде вічно. Же навікы будуть так двоїчко ся радовати з того, што своїма руками поставили, што своїм сердцём поблагословили... Лемже, што є вічность? То є днина, яку чоловік жыє на тій красній, зеленій земли. А є так коротка, же чоловік ся не встигне ани барз пообертати, бо вже ся треба одберати... Йти там, одкы ся уж не мож вернути. В небытя... У вічность... Не треба му маєтків, не треба му злата, стрїбра. Лем штири гробовы дочкы... І упокій душы...

Поминув ся Мигаль... ёго жывот быв, як ранїшня роса. Рано зышла, а такой за пару годин счезла. Як кібы єй не было. Лем слїд зістав на босых ногах. А тот слїд – палить і палить, як вогняны вугликы.

Марія сі усвідомлює, же не є ніч вічне, ани тот жывот на земли, бо сама была выховлёвана в ласцї к Божым законам, якы ся не міняють і

кібы не знати, яка настала доба. Суть вічны, як і вічне є ослободжованя чоловіка із земной суєты... Лем там, на другім світї, настане полегшіня, ослободжіня од земной марности...

Успокоїла ся Марія по довгім часі. Усвідомила сі, же свій хрест жывота мусить нести дале, без свого чоловіка. А ці она перша?.. Треба йти дале. Треба загородку обробити. Посяти росаду і выпестовати новый уроджай. А кідь є часу, та й дашо выштріковати, повышывати, на кроснах покровцї выткати. Бо што має інше робити в часї довгых зимушнїх вечорів? Што очі відїли, то рукы зробили. Так сі коротила час, так боёвала із самотов і з жалём. Тадь дїти то од нёй чекають. Чекають силу, яка буде прикладом і про них. Бо дїти суть лем дїти, і кідь мають по пятьдесять років. Суть то єй дїти, якы єй потребують. Хоцьбы лем їм пару слов прогварла, хоцьбы лем їм „заваджала“ в домі... Потребують єй ласку. Бо, покы была з нима, та не были самы. Стачіло, же двигла вказівный палець, уж такой ся задумали, ці мають робити так або інакше. Стачіло, же своїм поглядом погладила або „потрестала“ – уж такой погодивше, легше вырїшовали тоты або іншы проблемы. Мати є лем мати... А лем кідь дїти мають свої дїти, знають порозуміти свою матїрь. Аж тогды доходить до освітлїня їх мозґів, аж тогды гварять, же мати мала правду... Ой, яку мала правду! Шкода, же ня не била!.. Быв бы-м зніс од матери вшытку битку, лем жебы єм днеська не мав проблемы... Бо яка то битка од матери!.. Мати бє так, жебы не болїло. Добра мати набє ай поласкать. Біль ся такой загоїть на другый день... Лемже, кідь чуджі люде бють?.. То є болїсть!.. То є непредствително несправодлива болїсть!.. Зато мати має все правду, як тот найлїпшый учітель, бо своїм дїтём желать лем найлїпше з найлїпшого. Лем найкрасше з найкрасшого. Вшытко сама пережыла, перешла ґолґотов свого жывота, а на основі своёй скушености прагне, жебы ся єй дїти выварoвали тых хыб, якых ся може сама, недайбоже, допустила... Чоловік є лем чоловік... Хыбы го часто напутсвують на гляданя змыслу жывота. А, дарьмо є, чоловік вже лем є такый, же ся учіть на властных хыбах...

Такый є жывот із своїма періпетіями...

Панї Марія знала о такім жывотї, бо сама го скоштовала. Богзнає, якы хыбы нїґда не робила, але знала, же жывот приношать свої несподїванкы. Зато ся снажила хранити дїти од того „збыточного“ болю, якый болить аж на старости лїт, аж в часї, кідь „розум приходить“. Часто даколи бывать пізно направляти, што чоловік запсув, але іщі мож, іщі даколи мож... Бо, як ся гварить, нїґда не є пізно, жебы не мож было спокутовати свої грїхы... Якы бы не были... Може в тім часї лем вітор інакше дув, може лем сонце слабше світило, і чоловік зышов на час з правой пути. А як настала доба направляня, вшытко стало на міру.

Влагоїло ся. Ай вітор зачав дути нормалнїше, і сонце зачало грїти, як ся патрить. Зато сі усвідомила, же мусить жыти на тій земли, абы їх, ці то потребують, або нї, хранила, абы їм помагала. Тото чутя єй помогло ся одорвати од минулости і зачати жыти будучностёв. Знала, же то не буде легко, а же на вшытко буде сама... Але знала і тото, же буде своїм дїтём спомічна...

А дїти были на помочі єй...

Сімбіоза – красна і неодъємна – могла зачати фунґовати...

Русиньскы арабескы

Мамінка

Янчо сів до старого автобуса і осуд го повіз до незнамого світа.

Сидів взаді. Сам. Тряс ся, як листочок. Рана у восени суть холодноваты, а на Янчови быв лем легонькый зношеный сведрик. Выняв кусок хліба з кобілчінь і зачав жувати.

– Мамочко! – зашептав. – Мамко, де ты? – І слызы, як горохы, ся му скатуляли на твердый ярчаный хліб.

Мати зістала дома з братиками і сестрами. Янча віз автобус до Чех. Там ся му дадуть добрі наісти, шумно облечуть. Янчо буде паном. При споминї на то, хлопець ся через слызы слабо усміхнув. Позерав ся до выгляда, за якым минали соломяны стріхы. На єднім з дворів ся му привиділа ёго мамка. Стояла там маленька, зогнута аж до самой землї. Янчо натяг руку. Схолодило єй скло. Фатаморґана счезла. Нї, назад ся уж не міг вернути.

Автобус путовав день і ніч. Наконець ся заставив. Діти, як моронґлї, ся з нёго высыпали на тверду містьску уліцю. Янчо з обдивом і зо страхом ся попозерав на высокы, аж до неба, будинкы. Під ногами, місто мягкой травічкы, він одчув асфалт, і росплакав ся.

– Чом рычіш? Не будь маленькый, – дюґнув до нёго Ковшів Митрик, што стояв коло нёго.

– А в чім я буду ходити по такій твердій землї? – Янчо хотів сховати свої босы ноженята, што стерчали спід короткых ногавічать. Лемже де їх сховаш?

– Пан ті дасть топанкы. Не бій ся, – успокоёвав го Митрик, якый мав на ногах скоряны топаночкы і теплу камізольку, за чім ёго мама ходила аж до Великого Березного.

– Вже йдуть! Вже йдуть! Панове! – зашептали діти зо страхом.

Янчо ся дістав до бездітной родины пана Роберта Слушного. Пан Слушный такой обернув свою увагу на хлопя, што стояло обдалеч дітьского колективу.

– Як се йменуєш? – опросив ся го.

Янчо не розумів. Пан Слушный ся попозерав до паперів.

– Цо пак є то за ймено Янчо? Будеш Гонзік, ано? Но, пойдь, Гонзічку, пойдь, панїчка буде міт з тебе радост. Пахолатко гезкі воблікнем... То буде гезкей даречек к нарозенінам. Таковей гезкей пейсек з черніма очіма...

Янчо ся позерав на Слушного, як на чудо, з отвореным ротятём. Быв дуже голоден, але не одважыв ся просити, бо ани не знав як. Пан Слушный го водив од склепу до склепу. Куповав му грачкы, костімы, топанкы. Янчо ніґда не видів таку красу! Як у приповідці! Вшытко ся блищало, пахло. Покы ся дістали до великого цеглового будинку,

Янчо замлїв од голоду. Пробаторив ся аж у теплій водї, у ванї. Над ним ся схыляла жовтоволоса панїчка з нафарбленым ротом. Янчови ся виділо, же має на голові солому, а з рота єй іде червеный поломінь. Зась ся му перед очіма мигла ёго дорога мамка, яка мала все красно звязане волося до контяти і прикрыте чорнов хустков. Єй сині очі і теперь ся усміхли на Янча...

– Пробудь се, пахоле, – тормозив го рано пан Слушный. – Мамінка йшла до дївадла, йсме самі дома. Віш, йсем славні балетні містыр, але про мнє уж не збіло місто в дївадле. Йсем уж старей. Также дєлам пана домаціго, – зареготав ся, а очі ся му засвітили чудным блиском. – Но, пойдь сем, пойдь, адь сі тє поховам, – і стис Янча так, же тот ся мало не задусив.

– Я хочу їсти, – высловив із страхом хлопець, послушно попозераючі на свого пана.

Пан Слушный го вхопив за рукы, і зачав ся з ним крутити по цімрї. Спянїлый, положыв хлопчіка на діван, лоскотав і лоскотав. Янчо верещав, зомлївав, а пан Слушный на нёго лляв воду, регочучі ся.

Аж кедь ся внавив, впав горізнач, і так перележав добру годину. Позад та-кого рітуалу дав Янчови ся наісти, лемже тот так вхляв, же не біровав ани ложку ро рота донести.

І так зажыв Янчо паньскым жывотом... Часто ходив з паном Слушным на прогулькы коло великой рікы, яку называли Лабе, од погляду на яку ся Янчови крутило в голові. Стрічали знамых, а Тогды пан Слушный знимав калап, кланяв ся і міцно щіпав Янча за лічко. То значіло, же мав поздравити: "Добрі ден!" А кедь ішли панїчкы, было треба повісти: "Руку лібам, мілостїва!"

Вечур ішли напротів "мамінцї", панї Слушній. Она все выходила з высокых дверей в допроводї сміючіх ся панів, якы ся вітали з паном Слушным, подавали сі з ним рукы, обнимали ся. Обертали увагу і на Янча, тыцяли му до рук чуколаду, цукерликы, говорячі:

– Гезкей хлапечек, гезкей.

Янчо червенів, як рак. Не знав, де ся має од ганьбы подїти.

– Відь, же се маш у нас добрже? Ржекнї, – тискав го за локоть пан

Слушный. – Ма вшехно, єном млувіт неумі. Толік се с нім натрапім, а он єном: “Не хочу, не хочу.“ Відь, Гонзічку?

Янчо од зачатку ненавидів своє нове мено. Зато зареаґовав:

– Я ниякый не Гонзічек! Я – Янчо. Так ня клічте! – повів з гнївом Янчо і высмыкнув з пановой рукы свою.

Панове ся зареготали, а пан Слушный почервенів. Тілько повів:

– Пороучім се, – і потяг Янча насилу за собов.

За трест, же ся недобрї справовав, Янчо не спав, як все, в “покоїчку“. Панї із соломяным волосём го повела долов сходами і дрылила го до студеной коморкы. Янчо наспамять нашов постіль. Лїг і прикрыв ся тоненьков деков. Не міг заспати. Бояв ся. Лем-лем, же хотїв здримнути, як ся му привидїло, же пришов пан і принутив го чістити топанкы полоботкы, якы нияк раз ся му не дали почістити.

Пан Слушный го лоскотав, аж ся му дыханя заставлёвало. На то ся Янчо пробудив, натяг деку аж по самы очі і до рана вже не стулив очі. Як ся зачало благословляти на світ, Янчо зоскочів з постелї, взяв свою стару кобілчіну, яку все носив із собов, як і ножик-рыбку – дар од Митрика.

Янчо помалы ся зачав спущати долов сходами. Як добрї, же двері были отворены! Служніця їх забыла замкнути, кедь ішла на купно. Янчо побіг гет, ани раз ся не обернув на высокый цегловый будинок. Тягло го ку матери, ку єй синїм очам, ку ласкавому погляду, якый пестливо повідав: – Голубку мій. Хлопчік знав лем назву свого села: Лїсове.

x x x

Шыроко отворивши очі, Янчо ступав по родній земли. До носа му вдарили пахоты зеленї. Голова ся му крутила од щастя. Він твердо вірив, же нихто го не принутить веце одыйти выдты, знав, же нихто ся не буде над ним збытковати.

Хлопець скорым кроком скорочував оддаль од родного дому. Навколо быв лїс, пішник ся крутив то вправо, то влїво помеджі стромы. Янчо ішов легко. Дакус ся бояв, бо лїс гучав, скрываючі в собі неєдну незнаму тайну.

Янчо здолав єден берег, другый, а за третїм горбком увидїв маленьку, згорблену женьску поставу. Заставив ся коло нёй. Жена ся вырівнала, повтерала пот з чела. Із шурца єй выпало пару бандурят.

Янчови ся підломили колїна. Тоты очі! Такы очі має лем єдна жена на світї!

– Мамінко! Мамочко! – ледва выповів.

Жіночка ся попозерала на збіднїте, порохом припаджене хлопя. Єй синїй погляд повеселішав. Она на стрїчу сынкови двигла свої выроблены, ласкавы рукы.

Геленчіно кабатя

В родинї Василишиновых товкло ся на громадї пятеро дїтей: Василь, Іван, Уля, Палага і Геленка. Не было што до рота положыти, де корунку заробити. Дїти ходили в домотканім. Зато родічі мусили холем єдно з дїтей дати служыти. Рука судьбы вказала на наймолодшу, сімрічну Геленку.

– Тобі там буде добрї. Будеш мати што їсти, дістанеш нове кабатя... Не будеш ніч робити, лем двійнята бавити, – переконовав Геленку нянько.

Геленка ся скоса попозерала на нянька і повіла:

– Кедь дістану нове кабатя...

Єй судьба была вырїшена. Пішла служыти. Влїтї нянько пішов попозерати на дївча. Пішов наперед до школы за учітельков Мелниковов.

– Слава Ісусу Хрісту, панї учітелько! – поздоровкав ся Василишин.

– Як ту моя дївка? – повів з моста до проста.

– Ходить до школы?

– Ходить, ходить, – одповіла стримано учітелька і старостливым поглядом попозерала на нянька своёй школярькы.

– Каждый день? – звідовав ся дале.

– Раз за тыждень, даколи двараз...

Нянько ся почухав за потылщёв.

– Што маю робити? – позвідовав ся.

– Кілько маєте дома дїтей?

– Та четверо, – одповів Василишин.

– Лем єдно вам можу порадити, – повіла учітелька. – Кедь годуєте четверо, выгодуєте і пяте.

– Так є, – повів Василишин і спустив голову. Заганьбив ся.

Ку Грубым зашов Василишин такой, покы ся не выберали до поля.

– На днесь єм єй выпросила із школы, – оправдовала ся Груба, даючі Геленцї до кобілчіны фалатча хлїба на цїлый день. Кедь ся стрітила з поглядом Василишина, додала:

– Не є сповненый контіґент. Яєць не є.

– Геленко! – ословив дївча нянько. – Хочеш іти домів?

– Я дома, – одповіла Геленка. – Мы ту маме нову хыжу, муровану, а

наша стара, під соломянов стріхов. А до хыжы ся курить, – одповіла похватом Геленка, попозераючі на Грубых, як кебы чекала, же тоты єй похвалять за єй слова.

– Я пришов, аб-сь ішла домів, – скоро не плачучі, повів нянько.

– Час выганяти на пашу! – повіла Груба. – Кедь хочете, придьте вечур. Теперь єй не пущу!

– Не псуй дітину, – повів Грубый Василишинови, кедь ся вечур вернув, будучі через день у коваля в сусїднім селї. – У нас єй нич не хыбить. Має што їсти, спить в теплім, на припіку за пецом. Іншы сплять в стайни, а мы з нёв по людьскы...

– Тадь так, так, – сугласив Василишин, представуючі собі, як дома спали дїти. Четверо на єній постели. Двоє конецьніг, а двоє так, як має быти. Сам не знав, ці возьме Геленку домів, або ні. Біда Руснака на вшыткы бокы крутить.

Конечно Геленка пригнала коровы. Груба шмарила на стіл ложкы і вшыткы посїдали за стіл. Лем Геленка зістала коло пеца стояти.

– Гелен, та чом не йдеш їсти? – попросив ся зачудованый нянько.

– Я вже їла хлїб... А много їсти ганьба, – выповіло дївча і зачало мыти брудны мискы, што на нёго од рана чекали.

Та така робота! Ани їсти єй ту не дадуть! Василишин вырїшив...

– Геленко, ідеме! – повів резолутно і дївча з радостёв побігло взяти своє кобілчіня, де мало пару своїх річей.

Дома Геленка довго не могла звыкнути. Без доволїня не взяла сі ани фалатча хлїба. А слухала, як годинкы. А кедь дашто не так зробила, нянько зафіґлёвав:

– Та што? Хочеш іти служыти?

– Нї, няньчу, нї. Я вже буду добра. Не хочу ани нове кабатя. Менї мама зафарбить домоткане.

x x x

В тоту ніч Геленка спала довго. Кедь ся пробаторила, смачно ся протягла, як мачка, отворила очі. Єй погляд впав на деревяный дручок, на якім висіло красне червене кабатя.

Дївочка выскочіла з постелї, надїла кабатя, і од щастя зачала співати і танцёвати по хыжи:

А кедь я ся оддавала,
Та я з міха кабат мала...
Гоя, гоя, мамко моя,
Та я з міха кабат мала.

Василишин із слызами в очах ся позерав на свою наймолодшу дїтину і з вдячностёв сі спомянув на учїтельку Мелникову.

Материна правда

Жыла собі раз Ганька. Мала чорны оберьвы, бты личка і зелены очі. Носила червено-бты трампкы і червены шаточкы з білыма вокулочками. Было то чорняве дївчатко, што ся все хмурило і плакало без прічіны.

Ганька жыла без нянька, лем з мамов. Нянё вмер. Стром го в лїсї придавив. Кедь нянька поховали, а мати єй хотїла приголубити ку собі, Ганька втекла на двір, сіла на дрывітню і так там просиділа до пізнего вечора. Бавила ся з трісочками, з пиловінём, "пекла» з глины колачікы і хмурила ся поты, покы не пришла мама і не закликала єй на вечерю.

І так росла Ганька без няня. Росла-высростала, а як мала десять років, дуже ся хотїла парадити. То такы шаты хотїла, то такы топанкы! Дарьмо єй мама говорила, же не є де на то взяти, Ганька на то ніч не дбала, лем все од матери вымагала новы лахы.

А іщі гірше ся стало, кедь ся дізнала, же за роботу ся платить. Уж єй не стачіли новы шматы, хотїла од мамы грошы.

І здумала сі Ганька, же буде од матери просити грошы за кажду зробену дома роботу. Взяла тейку і так до нёй написала кривулястыма буквами: "Мам, довжны сьте мі десять корун за тото, же єм вам позамітала хыжу. Десять корун мі дасте за то, же єм помыла ґраты, а десять, же єм принесла дрыва до хыжы..." Приходить мати вечур домів з роботы трудна, ледва ногами переплїтать – так ухляла, кладе ташку на лавку, сідать за стіл, жебы холем дакус одпочінути, як ту єй погляд падать на тейку, де видить штось написане Ганькинов руков.

Як зачала мати чітати, такой єй слызы залляли.

Ганька меджічасом уж туго вснула. І приснив ся єй страшный сон, же мама вмерла, а же она сама зістала в хыжи. Кедь рано встала, перше што, глядала очіма свою маму. Нашла єй. Мама коло стола рихтовала фрыштик. Ганька радостно вздыхла.

– Но, як єсь ся выспала? – попросила ся мама і зачала ся зберати до роботы. – Ту маш на столі хлїб з маслом, молоко. Наїч ся, – повіла і пішла з дому.

Што было перше, Ганька вхопила тейку, яка лежала на тім самім містї на столї, де вчера. Отворила єй... Нашла там тридцять корун, а іщі

там так было написано материнов руков: “Же єм тя до рока на руках носила – не довжна єсь мі ніч. Же єм тя годовала до сім років, покы єсь зачала до школы ходити – не довжна єсь мі ніч. Же єм ті до десять років куповала шматы, давала-м ті їсти, ментовала од вшелиякых хворот – не довжна єсь мі ніч... Лем єсь мі довжна, дітино моя, материньску любов.»

Ганька положыла грошы на стіл, підперла ся на долоні і гірко заплакала. Усвідомила сі, же материньска любов ся не дасть ниякыма грошами выплатити. Без матери порожнё нелем в хыжи,

але й на души. Уж знала, же ся веце не буде хмурити, бо першыраз у своїм жывотї спознала правду. Материну. А тота за вшытко стоїть.

Поточінка

Быв раз на світї необычайный край, якый ся славив краснов природов, сторічныма буками, пышныма дубами, нїжныма білоскорыма березами. В тім краю росло повно лїсковых оріхів, а на грибы мож было ходити з кобелями. Потятка ту так шумно співали, же цїлый світ ся довкола веселив. А кілько вшелиякой звірины там было?.. Костырькы, лишочкы, серны, оленї, вовкы, медведї – жыли, як єдна родина в злагодї, порозуміню. Найкрасшов в тім краю была Поточінка, што текла недалеко зеленой лучкы. Вода в ній была чіста, як слыза, а студена, як лед. Ку ній ся любила сходити вшытка звіринка, потятка, што довкола нёй бывали. Наповала она чістеньковов водов ай вшыткых людей доброй волї. З радостёв в ній змочів свій дзёбак Міцный орел, чістила воду Быстра жабка, ратіцями в ній гребла і коза Незнайка. Про вшыткых ту было місто. Быв то край, де пановала любов і порозуміня як в природі, так меджі людми.

Лемже недовго жыю любов, вєдно з нёв все ходить єй велика неприятелька – ненависть.

І так ся стало, же ся в тім краю зьявила зла-недобра Медова баба, што мала на языку мід, а в сердцю їдь. Пришла ту із своёв

брыдков, гнївачов дївков Лїсанов. Своёв злобов запрічінили велике нещастя...

x x x

Медова баба, што была шырша, як довша, сидїла на траві перед прутянов колибов і напыхала ся яковсь стравов. Час од часу ся усміхла, а то, главно тогды, кедь думала на свою дївку Лїсану. Кедь промкнула послїднї звышкы стравы, загойкала:

– Лїсано, дївко моя, оле подь ту! Скоро подь ту, штоська про тя мам!..

Лїсана ся вказала споза бука – роспелехана, сердита.

– Што там таке? Ачей не горить! Не годна-м іти! Ногы мі давить трава, каміня! Ох, яке ту вшытко противне! Гварила єм ті, мам, же нам не было треба ниґде йти спід Білой скалы, – набусурманила ся Лїсана і вдарила собов, як міх з бандурками, коло матери на траву.

– Главно, же єсь коло мене, ты моя красавичко, – погладила свою єдину дівку Медова баба, тулячи єй ку собі.

Лїсану, як кебы даяка муха вкусила. Одшмарила материны рукы із себе, як штось слизке, і выскочіла на свої кривы, як у гусаря, такы до "О» ногы, і закричала:

– Я не єм красна! Фуй! – плюнула перед себе, як єден хлописко. – Та на мене ся ани нихто позерати не хоче! Ніс, як огурка, ногы кривы, тварь рапава, ціла єм кордупата, а вы гварите, же-м шумна! То неправда! Вчера єм была коло Поточінкы і віділа-м ся, як у воглядилї. Така єм нещастна, така нещастна.., – росплакала ся ревно Лїсана.

Медова баба ся снажыла заспокоїти свою дївку, обіцяла єй вшытко

і новенькы шаты з годвабного листя, і новы топанкы з буковой скоры... Та де там! Ніч не помагало. Лїсана лягла до травы, зачала собов набивати, трепати руками і ногами, як кебы ся збісила.

– Вшытко буде добрї, дївочко моя, – пригваряла ся ку ній Медова баба. – Увидиш, вшытко стане на місто. Зозулько моя маленька.., – пестила ся з нёв, як колись давно, кедь Лїсана мала два рочкы.

– Не маленька єм, не маленька! Доколи буду маленька? Я бы ся уж оддвати хотїла, а вы гварите, же я маленька! Радше мі мужа глядайте! – выповіла через злостны слызы Лїсана.

– Оддавати? – сплеснула зачудовано руками Медова баба.

– Гей, оддавати! А што ту таке чудне? Кажда ся раз хоче оддати! А я, што, выїмка? – попросила ся Лїсана і двигла надумано догоры свій огурковый ніс. Потім штось подумала, а на то ся подала ближе ку матери і повіла підлесливым, солодкым голосом: – А вы, мамо,

зробте так, жебы я была красна, жебы ня хлопцї хотїли.

– Як ті таке дашто могло прийти на розум? – не могла ся начудовати Медова баба. – Як то мам зробити, не знаш?

– Як, як? Сьте босорканя, або нї?!.

– Дашто знам... То є правда...

– Но, видите! Та зробте так, жебы я была найкрасша в тім лїсї! – повіла Лїсана і дупла "гусарьсков ногов".

– Але то не є таке просте, як ты думаш, – повіла Медова баба і пошкрябала ся за своїм лопуховым ухом.

– А што? Мате мало чарів?

– Нї, мам їх дость, але ты тото, дївко моя, мусиш сама зробити, – конечно выдавила із себе Медова баба слова, якы Лїсанї вляли до єй пустого сердця яку-таку надій.

– Я? Сама? – настрашыла ся кордупата Лїсана і вывалила очі на маму. – Я іщі не знам ворожыти...

– То є так, – повіла Медова баба. – Тото може зробити лем молодый

чоловік, – таємно ся усміхла.

– Што мам зробити? Скоро повідайте! – выкрикла нетерпезливо Лїсана.

– Сама не знам, ці ті можу прозрадити тоту тайну.

– Але я хочу! – зась дупла теперь тов другов "гусарьсков» ногов Лїсана.

– Но, так ся мі видить, же уж можеш ся учіти чаровати. Треба, жебы єсь по мі ремесло перебрала.

– Повідайте, повідайте! – мало не підскаковала Лїсана од радости.

– Слухай, – повіла важно Медова баба. – Твоя краса є в тій деревяній шкатулцї, – повіла і выняла малу баксочку спід сукнї. – Ту є маленька фляшочка, як наперсток. Є в ній отрова. Возьмеш фляшочку, трираз задуєш, фляшочка ся отворить і ты тоту отрову выллїєш до Поточінкы.

– До Поточінкы?

– Гей, до Поточшкы.

– Ох, як інтересно! – Лїсана од радости аж сплеснула руками.

– До Поточшкы зато, же є найчістїша в тім краю, а отрова лем на ню може учінковати.

– А дале? А дале што мам робити? – нетерпезливо спінцёвала на містї Лїсана.

– Підеш ку ній рано, покы сонце зыйде. Будеш до нёй лляти отрову і так будеш говорити:

Заклынам тя, Поточінко,
На вікы вічны.
Хто ся з тебе напє,
На камінь ся оберне.

– А то є вшытко? – позвідала ся не знати чом скламана Лїсана.

– Нї, то не є вшытко. Шумнов ся станеш аж Тогды, кедь ся з Поточінкы напє двоє молодых людей, а они ся на камінь обернуть.

– Теперь мі буде каждый завидїти! Я буду красна! Буду найкрасша в тім краю! То буде парада! То буде парада! – кричала в захватї Лїсана і єй кордупате тїло ся кывало то гев, то там.

Што хотїла Лїсана, то ай зробила. Вчасно рано, покы іщі сонце не зышло, выбрала ся ку Поточінцї, яка собі спокійно текла, не знаючі ниякой бщы. Підлеслива, кордупата Лїсана ся єй так приговорила:

– Добре ранко, Поточінко!

– Добре рано, Лїсано! – одповіла Поточінка і зачерькотала маленькыма, як лїсковы орішкы, волнками. – Што тя так скоро привело ку мі?

– Знаш, ходила-м вчера на малины, а малинича мі барз подряпало ногы. Доволь мі, жебы-м сі могла їх змочіти у твоїй водї.

– Не єм против. Ніґда никому єм не одперла поміч, чом бы-м одперала

тобі? Можу ся лем тїшыти з того, же дакому поможу. Выкуп ся, Лїсано, вылїч сі ногы. А другыраз давай позір на малинича.

Лїсана лем на тото чекала. Попозерала ся на небо, ці сонце не сходить. Кедь ся пересвідчіла, же оно іщі спить, вытягла фляшочку з баксы, трираз до нёй задула, тота ся отворила і чорна отрова ся вылляла до воды. Лїсана зачала ворожыти:

Заклынам тя, Поточінко,
На вікы вічны.
Хто ся з тебе напє,
На камінт ся оберне.

І стала ся велика біда. Поточінка ся зачала зменшовати і зменшовати, аж накінець ся з нёй стала лем єдна маленька смужка.

Лїсана выскочіла з воды ціла нарадощена, же ся єй подарило діло сказы.

– Уж ся не будеш, Поточінко, выставляти, же єсь найкрасша! Теперь я буду кралёвнов у лїсї! Ёй, хтось іде! Як виджу, то суть кралёвичі із сусїднёго кралёвства!.. Хочу відїти, як ся їмлять до пасти.

Кралёвичі ся подали ку водї, жебы ся освіжыти.

– Якась чудна вода, – повів єден з них.

– Маш правду. Наша Поточінка уж не є така, як была колись. Мало є в ній воды. І тот смак, тот смак.., – чудовав ся другый.

Не зіставало їм інше, лем ся напити з той воды, бо шыроко-далеко не тік ниякый ярочок. Як ся напили, такой ся на камінь обернули.

– Ого! Так, предці, зачали учінковати чары, – тїшыла ся Лїсана. – Поточінка уж чорна... теперь ся попозерам, ці єм красна. Та што то? Я ніч не виджу! У водї сама темнота! Мамо, мамо, де сьте? Поглядайте мі другу Поточінку, котра бы была чіста і я бы ся в ній відїла, – кричала Лїсана, аж наконець пропала в лїсї, як дика.

Як счорнїла Поточінка, велике нещастя ся стало довкола нёй, в лїсї і на лучцї. Вшытко зачало вымерати. Лїс пожовкнув, потята перестали співати, рыбкы зачали здыхати у водї. Коло Поточінкы стояли лем два камінї. То кралёвичі із сусїднёго кралёвства – жертвы ненасытной Люаны.

Заставили ся ту Міцный орел, Быстра жабка і коза Незнайка... Хотїли ся напити воды. Нияку воду ту не нашли, лем єдну чорну смужку, яка ся смутно вмывала чорныма слызами. Посмутнїли приятелї. Не мав де змочіти Міцный орел свій дзёбак, не могла почістити воду Быстра жабка, не могла ся у водї побавити із своїма ратіцями коза Незнайка.

– Де ся дїла наша Поточінка?

– Што ся з нёв стало?

– Нашу Поточінку закляла зла Лїсана, – озвав ся Вітор. – А тоты камінї? І то є єй робота! Кралёвичі ся напили воды і на камінь ся обернули, – задув Вітор. – Я ту быв, я вшытко відїв. В тій водї є отрова.

– Іщі щастя, же сьме ся з нёй не напили! – повів Быстрый орел і ростяг свої крыла. Плач нам не поможе, мали бы сьме одкляти Поточінку і кралёвичів.

– Маш правду! Але як?

– Знав бы єм о дачім, – задув Вітор своїм голосом.

– Повідж, нам, повідж! – підскочіла коза Незнайка.

– Мусиме найти Медову бабу. Она мать фляшочку із жовтым медом. То є лїчівый мед. Лем він може одкляти Поточінку і кралёвичів.

– А я не знала, ме-е-е-е! – замекала коза Незнайка.

– Кедь є так, не маме на што чекати. Ідеме глядати Медову бабу! Сідайте на мої крыла! Ты, Быстра жабко, на лїве крыло, а ты, козо Незнайко, – на праве! Вітре, ведь нас!

І полетїли. Понад три горы, понад три долины, понад три поточіны.

x x x

Кедь прилетїв поштовый Голуб, Медова баба сидїла на ковбіцї перед своёй колибов і грызла вощіну.

– А-а-а! Поштарь! Што маш про мене?

– Письмо, – повів тот і затряс лївым крылом, спід якого досправды выпало писмо.

– Тадь то моя Лїсанка пише... Потребує поміч. Так, так... Думала, же ся без матери обыйде. Як покрасн і ла, пішла жыти до іншого лїса. Нелем красу, але ай розум треба мати, – кректала Медова баба – Пише, же... Ні, то ся не може стати! – выплюнула од злости вощіну з рота. – Поточінка не сміє быти одклята, ани кралёвичі. Моя Лїсанка бы была зась там, де перед тым!.. То не доволю! Приготую про них пасть. Мщный орел покоштує мясо, Быстрій жабцї даме мушок, а коза Незнайка дістане жмут смачной зеленой травичкы. Ох, як будуть спати! Як твердо будуть спати! Аж двадцять років!

Лемже што? Медова баба із своїма планами не успіла. Мудры звірятка пришли на то, же є то пасть і не підлягли спокусі. Вытримали і хоць якы были голодны.

Як відїла Медова баба, же є зле, вылёзла на высокый бук і сховала ся міджі конарями.

– Там є! – закричав Мщный орел спід неба.

– Берь єй меджі свої нохтї! – порадила Быстра жабка.

– М-е-е-е! – замекала од радости і страху коза Незнайка.

– Ёй, не руш ня! – зёйкла Медова баба од болю. – То Мщный орел до нёй впхав свої нохтї.

– Фляшча з медом! Там, під правым плечом має! – заквакала Быстра жабка.

І стало ся. Мщный орел шыковно скрутив Медовій бабі рукы над голову. Спід правой рукы пало фляшча з медом, котре такой вхопила до своїх лабок быстра Жабка. Отворила го і брызнула на Медову бабу. Баба стратила свою міць, надула ся, як бочка, лусла і розолляла ся на коломазь.

– Так! – повіла Быстра жабка. – А теперь подьме ку нашій Поточінці.

Як ся то вшытко скінчіло?

Мщный орел, Быстра жабка і коза Незнайка одкляли Поточінку. Лїсану натерли медом, яка ся перемінила на страшка, якым была і перед тым, бо мед мав таку силу, же брыдке робив красным, а злых, хоць красных, претворёвав на брыдкых.

Коло Поточінкы было свято. Зась собі текла і была чіста, як

дотеперь. На радость вшыткым. Людём і звіринї. Каждому щіро роздавала силу, красу, жывот. Сама была жывотом.

Таёмна Юлка

Забыте треба выносити на світло.
Авторка

– Гей, Анё, чуєш? Встань! Збудь ся! Чуєш ня? Вставай! Я сама не можу... Не вытримам...

Аня спала на сакасти, в сїнї, котре пахло лїтом і морочіло голову. Через дїрочку в етерниковій стрїсї ся продерало сонце, лучї котрого єй приємно гладили по твари. “Як ся добрї спить на сїнї“, – подумала Аня і обернула ся на другый бік, жебы доснити тот дивный сон, якый ся єй вночі приснив і дізнати ся, што од нёй хоче Юлка Петрова. Але уж ся не спало.

Аня, опатерно, жебы ся єй не поховзла боса нога, спущала ся по каждім кілку лазива. Кедь вчула приємный холодок раннёй росы, увидїла на дворї стояти сусїдку Юлку Петрову, яка мала в руках якыйсь папірь.

– Што ся стало? – пригварила ся єй Аня.

Юлка отворила уста, хотїла штось повісти, але слова єй застряли в горлї. Старечі очі ся наповнили слызами, якы поступно зачали цяпкати на землю і оббивати ся о каміня. Стара жена ся не переставала трясти.

Ани єй было барз жаль.

– Но, но, не треба... Я ту, коло вас... Не треба...

На тоты слова Юлка ся пробаторила і почала Аню обнимати, цїловати.

– Дїтинка моя... Дївочка моя! Сонце моє!

– Што вам є? – попросила ся Аня, якій ся видїв дивный тон Юлчіной бісїды.

– Стало ся чудо! Чудо! А я думала, же вже ся не дочекам щастя. А оно є ту.

Юлка, як кебы зошалїла, зачала ся крутити по дворї. Письмо, што тримала в руках, Юлка двигала вгору, притуляла ку грудём, як найдорожшый скарб і штось сі попід ніс мурмотіла. Аня не чула, што гварить, але порозуміла, же про Юлку тото писмо дуже много значіть.

ххх

Село... Сто хыжочок. Єдна церьков. Єдна корчма. А кілько розлічных характерів! Кажый має свій жывот, свою неписану історію. Каждый о каждім вшытко знає. Вшытко ту видно, як на долони. Село, як єдна родина. Ту не мож нич сховати. Ту вшелияке таёмство выйде наверьх.

Та кедь узяти по порядку з нижнёго кінця, од Юлкы Петровой, то і єй таёмство нихто не познав.

Як і іншы люде, і Юлка Петрова дожывала свій вік. Сама, немічна, хвора. В єй хыжи бы сьте марно слухали сміх малых дітей. Жыла сама, як мадзілник. Облікала ся до чорного, як монашка. Вшытко є на ній чорне, подолок, ай лайбик. Лем сиве волося ся єй в тонкых пасмах вычінює спід хустяти. І очі ся єй світять вічным, чорным смутком. Мовчковата, таємна, одлюдна, без усміху... Юлка.

x x x

Юлка за молодых літ была першов красавіцёв у селї. "Біла Юлка", – так єй кликали. У селї – білы, повны і червены в твари – то сімбол красы. І хоць таков Юлка была, она ниґда не дбала на то, як вызерать. Родичів мала старых, зато ся метала на вшыткы бокы – дома і по полю. Старала ся о хворых родичів, робила на господарьстві: сіяла зерно, садила бандуркы, влїтї косила траву, в осени – зберала уроджай. На красу не было часу. В хыжи ани воглядила не было.

Пак быв Юрко... Бідный, але робітный. Нянько спочатку ся гнївав:

– Хто такый Юрко? Такый, як і ты. З кишень солома стерчіть... Дітми тя обсыпле, та й готово. Ты із своёв красов, могла-сь мати не такого. Лемже Юлка ся свого не здала. Юрко ся єй любив. Быв то щірый, робітный хлопець. Ід Юлцї быв добрый, ласкавый. Часом і нянько помякшав. Як-не-як до хыж прийде нова робоча сила. Главно, же ся дївцї любить. А ёму што потім...

А пак? Што было пак? Щастя?.. Юлка го дакус покоштовала. Лемже не довго тримало щастя "Білой Юлкы". Розмыло ся, як сіль у водї. Война!

Як гром з ясного неба перелетїла тота новина по селї. Люде ся застарали. Іщі завзятїше зачали орати свої одвіку неродючі камшны перелогы. Война! Чом?.. Одповідї не было. Місто нёй наступив страх і гнїв.

І так настали першы розлучкы з родинов, плач матерей, жен, сестер, фраїрок. Счезли усміхы з дїтскых личок, потемнїло небо.

Лучіла ся з Юрком Юлка.

– Юрчу, та як я буду без тебе?

– А я? Сам не знаю, де ня ведуть.

– Скоро ся верни! Пиш!

– Буду, Юлко, буду... Ты, моя білявко... Видиш, довго сьме не побыли.

– Буду тя чекати.

– Я ся верну, Юлко, верну ся і мы сі збудуєме нову хыжу, з великыма выглядами. Не плач... Не треба...

Юрко незґрабно повтерав слызы своёй милой жены, приссав ся до єй уст, і порох ся зняв за возом, на котрім повезли вояків.

x x x

Юлка ай теперь сі памятать на розговор з Юрком. "Моя білявко". Як солодко звучали ёго устами высловлены слова! Юлка уже не є білявка. Нї она є сива, як голубка. А де є голуб? Де є пара?

... З того дня, як одышов Юрко, потекло много воды. Минули два рокы, якы ся Юлцї здавали вічностёв. Она вставала і лїгала з думков о нім. Єден, єдиный місяць з ним пожыла. А кілько місяців має рік? Кілько днів, годин?... Вшытко взяла война. Знищіла єй іщі неросцвинуте щастя. Будьте прокляты вшыткы, што сьте выдумали войну!

Окреме довгов была про ню ніч. Як одышов Юрко, Юлка ся перевертала з боку на бік, затуляла уха перинов, жебы не чути тихо, яке єй обколесовало із вшыткых боків. і так до самого рана не годна была стулити очі. Водне тяжка робота помагала тлумити жагу молодого тїла...

Але треба было забыти на жагу, на того, хто єй пробудив. Тяжка робота єй давала таку можность. Часто ся ставало, кедь прибігла Юлка домів з полёвых робот, умыла ся в студеній воді як єй бог створив, падала на постіль і заспавала короткым, неспокійным сном. Лемже, кедь надышли довгы зимушнї вечоры, Юлка зась кропила заголовок ревныма слызами самотности, тяжко вздыхала. Тїло плавало у вогню, штось жадало і жадало.

Вертали ся хлопи з войны, поранены, голодны, обдерты падали перед родным порогом. Вертали ся на день, на два ні, жебы зогріти задубілы тїла, поїсти дашто тепле, поговорити з родинов. А Юрка не было і не было. Десь перед роком писав, же є жывый, здоровый, а теперь, як кебы ся під ним земля злягла. Юлка жыла надіёв. Тота єй зістала, як опорна точка, як Юркова фотка, што стояла на ночнім столику, на яку Юлка штодень позерала.

Была вже пізна ніч, а Юлка, нї і нї заспати. Лежала на соломянім матрації в темній коморцї, прикрыта аж по самы вуха рябов плахтов. Довге волося, як колося пшеніці ся єй россыповало по плечах. Здало ся єй, же дахто клёпкать.

– Юлко!

– Юрку! – спознала довгоочекованый голос.

На порозї засірїла постава. Юлка єй скоріше одчувала, як видїла. Юрко! Преці ся вернув! Але намісто того, абы привітати свого ґазду,

Юлка сі сіла на лавку і не могла нияк раз встати. Якась тайна сила єй сковала ногы. Лем уста шептали:

– Пришов... Дочекала-м ся...

Юрко помалым кроком ся ід ній приближыв. Одчуючі дотык ёго рук на своїй голові, Юлка ся ціла рострясла, і тыж натягла ід нёму свої рукы, як горлічка, жебы ся пересвідчіти, же перед нёв досправы єй газда – перед Богом і перед людми.

– Конечно...

– Тяжко ті было, Юлко?

– Вшелияко... Одколи-сь одышов, не мала-м покоя.

– Кажду ніч єсь ся мі привиджала...

– Бояла-м ся за тебе... і за себе...

Юрко мовчкы засвітив лампаш. Хотїв відїти свою білявку. Змінила ся? Очі, ніс, уста, тварь... Тото істе. І жовты запліткы. Лем погляд не тот. Якыйсь серьёзный, задуманый. Перед Юрком вже не тото дівча, яке зохабив самотне, але зріла, повна женьскости, Юлка. Аж ся не хоче вірити, же так довго быв без нёй! Аж теперь на то пришов, як дуже єй любить. А Юлка говорить і говорить: як єй было тяжко, як ся не могла дочекати, а же го ниґде не пустить, никому не дасть...

Юрко гладив більї, як сніг, груди і з жалём сі подумав: "Якыбы ты знала, Юлко, як мало часу нам зістає. Пару годин до рана... Што ті повім на розлучку, моя голубко? Моя потїхо! Потїхо вояка! Лем тобі дякую, же-м зістав жыти. Я вірив, же ся іщі зыйдеме. Юлко, студенко моя, недопита, недолюблена до дна."

Юрко наголос нич не повів. Вже раз быв такый. Тихый. І конець- кінців, не пасує женї говорити о такых дїлах.

Обернув ся ід ній. їх рукы ся сплели довєдна. Юркови шалено розбухало ся сердце. Відїло ся му, же го кров залє. Єго спалёвав огень тужбы за женов. Він ся позерав на Юлку, як кебы єй першыраз відїв, як кебы хотїв до свого погляду вссати цїлу єй красну поставу. Юлка не вытримала: затулила му очі руков. А ёго рука нїжно ходила по єй тїлї. Теперь она чула то саме, як у шлюбну ніч, кедь ся так дуже бояла... їх тїла ся поступно пробуджали. Зась быти ёго! І так навікы. Він ствердно одповів на єй бажень.

Юлка плакала в ёго обятях од щастя, од солодкого роскошу. Цїловала ёго уста, очі... Тота неповторна ніч была нагородов за час розлукы. Рано было строге, реалне. Юрко іщі ся розлучів із старыма родшчами і, не даючі ся спамятати, одышов. Може так было лїпше, бо не знати, якбы Юлка прияла довгу розлучку.

Прошло пару місяців... В день, кедь Юлка одчула, же ся стане матїрёв, цїла росцвила. Забыла о тяжкостях. Лем час од часу, попри нїжности, охоплёвав єй і страх, бо война тримала, а од Юрка не было ани госла, ани посла. Што буде з дїтваком? Але страх швыдко минув, кедь сі подумала: "Юрко ся мусить вернути. Кров властной дїтины го прикличе.»

Кедь попораїла в стайни, Юлка, освітлена материньскым щастём, хотїла войти до хыжы, як ту ся споза ворот озвав голос:

– Ту бывать Юлка Петрова?

Юлка, як кебы ся пробаторила зо сна, обернула ся за голосом. Коло ворот стояв вояк. Не чуючї ніч злого, Юлка легкым кроком ся подала ід нёму.

– Я – Юлка Петрова. А вы хто?

– Я – Марек. Юрко, то мій камарат...

– Та чом сам не пришов!

– Служыли сьме в єдній части. Він часто говорив о вас... Находили сьме ся коло Микулаша... Менї дали вольно. Я йду домів...

Юлка збачіла, же вояк ся затинать в бісїдї, а то ся єй нияк не любило.

– Што ся стало з Юрком? Є раненый? Чом ніч не гварите? Прошу вас, повіджте, што ся стало? – панькала го. – Чом сам не пришов?

– Попросив ня, абы єм вам повів, жебы сьте ся на нёго не гнївали...

– Повіджте мі правду, жыю мій Юрко? – одважыла ся Юлка на страшный вопрос.

Одповідь довго не приходила... Было тихо, як в церькви. Тото тихо одберало од Юлкы послїднї єй силы. Она ся шмарила воякови коло шыї і завила, як вовчіця:

– Умер?

– Гей... їх там веце пішло. Кажый мав жену, дїти, – попробовав дакус помякшати Юлчіну біду Марек. – Нїмцї несподівано вдарили вночі... Шмарили бомбу... Він іщі пару минут быв при памяти. Позерайте, ваша фотка... Носив єй при сердцю.

– Будьте тихо! Чуєте?.. – зміненым голосом заговорила, як спід землї, Юлка.

Нї, Юлка не плакала, лем непритомным погляом ся позерала на страшного посла смерти. Єй сердце скамянїло. В єй очах мож было прочітати: "Де я ся подію од людьскых очей? Хто мі повірить, же дїтятко ёго?"

Блїда, як стїна, Юлка опаком долони сі повтерала сухы очі, тяжко вздыхла: – Ведь ня!

Стара мати, кедь вчула, же ся коло хыжы дашто робить, з послїднї х сил ся приволокла на двір.

– Де йдеш, дївко моя?

– За Юрком, мамо... Не є вже го, не є Юрка. Я мушу, мамко, мушу... Мати дївку поблагословила.

x x x

Юлка сиділа за столом. Єй зморщены рукы ніжно гладили пожовкнуту фотку, з якой ся на ню усмівковала молода щастна дівочка. Кілько років перешло од того часу? Може, сто... Юлка вже не памятать. В послінім часї єй память якось не служить...

Сховала фотку до шуфладкы, і в глубокім задумі ся попозерала до выгляда, притулила лице о рам, запозерала ся на небо. З неба падали звізды.

До хыжы вітром влетїла Аня. Сусїдка. Положыла на стіл квіткы.

– Што ся стало? – як кебы зо сна ся пробудила Юлка. Єй погляд ся заставив на столї. – Якы красны квіткы...

– Вшытко найлїпше к народенинам! – повіла Аня і цмокнула стареньку бабку на лице.

– А я і забыла, же днесь мам народенины. Не знам, ці то варта споминати. Дякую ті, Нацько...

– Што сьте повіли? Я ся не кличу Нацька. Я єм Аня. Не є то барз оріґіналне мено. Але што мам робити? Так ня родїчі назвали.

– Лем єдна Аня знає, же маю днесь народенины.

– Я вас люблю, як маму. А чом сьте мі гварили, же я Нацька?

– Бо то є найкрасше про мене мено на світї, дїтино моя, – якымесь дивным, як кебы задавленым голосом выповіла Юлка.

– Што є з вами? Чуєте ся зле? – выпрошовала ся Аня, кедь збачіла, як Юлка зблїдла.

– Та ніч, ніч. Я ся лем дакус задумала. – Ты ся вже збераш? А я тя не маю з чім погостити, – забідкала ся Юлка. – Не чекала єм гостїв.

– Добре слово – то найлїпша гостина, – повіла Аня і як вітерніця вылетла з хыжы.

"Як матїрь ня любить тото дївча", – вже в постели подумала Юлка. – А Досправды, про кого я мама?"

Юлка, як через молгу, зась видить перед собов тот страшный день, зась го пережывать.

... Юлка довго не роздумовала. Пішла слїдами свого Юрка. Марек єй поміг найти єго гріб. Юлка ся помолила за покій єго душы, і вырїшыла, же зістане на єго містї. Як была, з дїтинов під сердцём, під Ліптовскым Мікулашом вступила до армады, абы ся помстити за Юркову смерть. Не дбала ани на то, же онедовго дїтина прийде на світ.

Як пришов єй час, у великых болях ся одтягла гет од людьскых очей. Заставила ся аж в лїсї на горбі. Величезный біль зьявляв ся по павзах. Жебы не кричати і не обертати увагу неприятеля на себе, якый о собі часто давав знати, Юлка сі кусала рукы. Кедь біль минав, она глубоко

вдыховала лїсній воздух. Рукы вже мала докусаны до кровли. Юлка рвала траву і запыхала нёв рот...

Конечно єй полегшало, і коло нёй заплакав маленькый червеный узлик, натягуючі ручкы. Юлка з послїднїх сил перекусила пупочну шнуру, завязала пупочок і притулила ку собі дїтятко – єй і Юрковой ласкы. На веце сі ніч не памятала.

Пробудила ся в білій, як снїг, постели. Над нёв ся схыляла незнама жена.

– Де є моя дїтина? – закричала Юлка і схопила ся на рівны ногы.

– Лем спокійно леж. Ту ся ті ніч не стане, – втихоморёвав єй женьскый голос.

– Де є моя Настя? – з болём высловила дороге мено Юлка.

– Яка Настя? О чім то говориш? Мы з ґаздом лем тебе захранили од Нїмця.

– Але я родила!.. Чуєте? Я породила!.. – Юлка ся не тямила.

Ґазда з женов зачудовано попозерали ся на себе.

– Дїтину сьме не нашли. Жебы єсь знала, як то было: пришли сьме до лїса на дрыва. А нараз видиме – жена лежыть. Думаєме: може, поранена? І пустили сьме ся ід тобі. Не встигли сьме іщі ани крок зробити, як ся з лїса высунув Нїмчур. Старый націлив і трафив го. Він – лїсник. То за нашого сына, котрого Нїмцї забили ту, в горах, – жена сі повтерала слызы до фартуха.

Юлка не вірила.

– Чом ня не забив тот Нїмець? Де є моє дївчатко? Я єй там на горбі породила!..

– Гвариш, на горбі? – жена покывала головов. – Як то так? Тадь мы тя нашли коло рікы, в долинї. Може ты в болестях ся там перетягла.

– О, Боже мій! Не доказала єм захранити свою дїтину, свою кров, свою єдину надій! Ай звірятко знає свого потомка хранити. А што я? Што я наробила? – кричала, як змыслів збавена, Юлка.

– Ты – невинна, – заспокоёвала єй жена. – Дїтинка ся найде. Дораз підеме з ґаздом. Він ту познать каждый камінь. Увидиш, вшытко буде добрї.

Юлка начас затихла, а потім прогварила надломленым, змученым голосом: – Гварите, же сьте ня в долинї нашли?

– Так є, – притакнули обидвоє. – Повідали сьме ті.

x x x

Юлка лежыть в постели. Внавлена. Старецьке тїло хоче одпочінути. Кліпайкы ся злїплюють. Вже через сон, думать на завтрашнїй день.

Мусить зась написати... Кады всягды лем не писала! Приходили

курты одповіді: “Не маєме ниякы інформації. Не страчайте надій!“

Ай ходила в тоты краї, де дітина пришла на світ. Ходила, просила ся, але марно. Нияка з одповідей не потїшыла єй змучене сердце. В селї не повіла никому о своїм нещастю, бояла ся, же не увірять. Кедь ся вернула домів з пекла войны, родічі уж не жыли. Загынули при бомбардованю в часї фронты. І так зістала сама, як палець. Спомин на свою кров быв єдинов світлов точков в єй жывотї. А іщі тота надій... Правда, в послїднім часї єй своёв молодостёв зогрівать Анна. Лемже в чім єй она може помочі? З думков, же завтра зась буде писати, Юлку їмив неспокійный сон.

Пробудила ся, кедь уж сонце стояло высоко. Кедь вышла на двір, такой єй стало легше. Найлїпше ся чула у своїм обыстю. Кедь світило сонце, Юлка сідала на деревяну лавочку, яку іщі нянько зладив і выгрівала свої старечі кости, як мачка. В послїднім часї ся не чула добрї. В ногах єй кололо, голова ся крутила, якбач тлак не є впорядку. Лемже днешнїй день быв інакшый. Чула ся добрї, і думкы мала якысь шакшы. А то вшытко позад того, як єй Аня принесла квіткы... Яка мила дївочка! З роздумів Юлку пробудив голос:

– Ту жыю Юлка Петрова?

Юлка ся од несподїванкы аж стрясла. Де вже чула тот голос? То, якбач, буде зась тот вояк... Марек... Што зась хоче од нёй? Тадь она уж ніч і никого не має!

Юлка з великов намагов ся двигла з лавочкы. На єй велике несподїваня коло капуркы не стояв Марек, але поштарь Янко.

– Ту, долов, ся підпиште, – повів тот. – То є про вас. Прямо до вашых рук.

– Хто то менї пише?.. Хто то.., – высловлёвала Юлка слова, якы єй давили в горлї, трясучов руков выкарбуляла приближный свій підпис і перевзяла писмо.

Почекала, покы поштарь одыйде, вошла до хыжи, сїла на столець коло пеца, а лем тогды ся одважыла отворити писмо. Пару раз повтерала зарошены окулярї, покы прочітала: “Дорога панї! Менї незнама мамо!..“

Пізно до ночі сидїла Юлка, не віруючі, же над нёв ся змилосердив Бог. Ани лем очі вночі не стулила. Скоро рано, із сходом сонця зошмарила із себе чорне облечіня, облекла ся до нового світлого шматя і вже дрібныма кроками подыбкала ку Анї, жебы єй збудила і стягла з повного снів сїна на росяну траву.

– Оле, прочітай, дїтино моя... Я якось не виджу. Хто то менї пише?.. Аня з іщі порядно не отвореныма очіма зачала помалы чітати: “Дорога панї! Менї незнама мамо!..“

– Чітай, чітай, голоснїше!

“Пишу на адресу, яку менї дала моя мати. Не знам, што сьте за єдна, як вызерате. Знам лем тото, же ня мати нашла в лїсї коло Ліптовского Микулаша...“

Анї од прочітаного заперло дыханя.

– Лем чітай, чітай, – наполягала на ню Юлка. – Оно так Досправды было... Потім ті повім.

Аня продовжовала: “Страшно ай подумати, што ся стало. Я спочатку тому не хотїла вірити. Вызерать, же я ся нароком скоріше не дізнала правду. Мати ся бояла, же єй вхаблю, кедь ся дізнам, як то было. О Вашых письмах мі повіла аж перед смертёв. Просила, жебы-м єй перебачіла, ай Вы, кедь ся стрїтиме. Я єй любила, як властну...

Юлка слухала і силно ся тримала плота. Стиха шептала:

– Нашла ня, нашла... Ой, Божічку! Моя єдина потїха, моє єдине сонце...

“Увірю тому вшыткому лем тогды, як Вас увиджу. Дуже вас хочу знати, моя справна мамо. Цїлує Вас Ваша дївка Анна Загоракова з дїтми.“

– Анько! Тілько щастя! Я мам дївку! А іщі внуків! Ой, кебы Юрко жыв! Кебы він жыв!..

– А вы мі ніч не повіли...

– Теперь уж знаш... Повім то каждому на світї. Я вже не сама. Іду! Мушу такой одповісти на писмо. Моя дївка чекать. Ай внукы...

Аня ся не змогла ани на слово. Лем ся позерала за Юлков, яка одходила з двору свіжым, скоро як молодіця, кроком. Ішла легко, уж збавлена свого таёмсва.

Покустове горнятко

Марно днесь будете глядати на мапі село, о якім ту буде бісїда.

Нигде ани не є позначене, же на нижнїм кінци колись стояла маціньска деревяна корчма. Кебы тота знала бісїдовати... Дізнали бы сьме ся велё о людях, якы ту каждый день ходили посидїти, співали і спивали ся до забытя, але і о тых, якы в селї давно жыли і ніґда їх нога ту не вкрочіла. Тото село при послїднїм поводю было цалком зніщене, вода взяла ай корчму. Лемже зістав свідок, страый Ілько Жовна, якый нам розповів таку історію...

x x x

Колись на містї старой корчмы стояла деревяна хыжка, прикрыта жупов і пулзовав у ній нормалный людьскый жывот. Жыв там Тимко Коропчак із женов Палагов і вже файнов дївочков Марьков. Тимко быв неґрамотный, зато майстер на вшыткы рукы. Майстер- самоук. Знав своїма короткыма руками змайстровати вшытко: зладити вырїзованый бутор, колесо, віз, але і деревяну ложку ці ложник. Знав конї ковати, лїчіти хвору худобину. І нелем худобину, але і людей. Каждому помагав. Лем єдна была ёго біда, же вшытко робив запівдарьма, зато быв дуже худобный. Час од часу му люде одвдячовали ся якымась натураліями, але то было мало, жебы прогодовати жену і свою дївочку. Зато ся выбрав за море, до Америкы. На редії од напослїдку проданой коровы ся дістав аж до Огая. Лемже і там го постигла біда. Роботу не нашов. Лем сам Бог знає, як ся вертав назад домів – то пішо, то ся ховав аж на самім днї шыфы.

Кедь ся ближыв ку селу, быв полудень. Лїтнє сонце припікало. Та якже ся має дістати ку своїй хыжы, кедь є обдертый, як церьковна мыш? Што за Америчан, кедь ся му гудзіця блискать? Тимко перечекав в лїсї до темной ночі, аж потім в потемрю, як кебы за очі їмив, ся навпомаць дістав до свого обыстя, де го жена і дївка привітали з плачом, але і з отворенымa обятями. Накормили, приголубили, зогріли теплом домова.

Тимко быв дуже нещастный. Лем повторёвав і повторёвав:

– Уже я дограв. На нулї єм, на тридцятці, люде добры...

Час од часу дашто і змайстровав, поспівуючі собі через слызы співанку:

Загучалі горі, загучалі лесі,
где же са подєлі моє младе часі...

Умер Тимко тихо, як і жыв. іщі перед смертёв сі зробив ладу, реку, хто потім про нёго зробить? А сам собі платити не буде. Онедовго пішла за ним на тамтот світ і ёго жена Палага, яка довгы рокы хворїла на туберу.

Нянько переінакшыв Марьку на Мері. Лемже ся то у селї не прияло, также наконець єй кликали Меря. З Мері росла шыковна дївка, слухала своїх родічів. Хоць ся єй жыло бідно, зато беспечно. По смерти родічів ся не могла нияк раз спамятати. Якбы не била головов до стїны, родічів уж не могла воскресити. Одышли навікы. Нич єй не лшыло. Хыжу не замітала може місяць, взяла іглу, жебы вышывати обрус, тота єй выпала з рукы, в стайни блячали од голоду дві козы. Меря нїмо ходила по обыстю. Світ быв єй немилый і чуджый.

Покы жыли єй родічі, вшыткы ся ку ній односили з почливостёв. Як родічі повмерали, минула ся тота почливость, як послїднїй снїг. Реку, най сі поможе, як може. Каждый має свою біду. Нашли ся в селі ай добры люде, якы бы єй помогли, наприклад сусщы Варголёвы. Лемже Меря од никого помочі не просила. Замкла ся сама до себе. Як видно, никого не потребовала. Акурат сусїдьскы дїти єй не давали покоя, розвеселёвали єй, ці хотїла або нї, а она їм варила пирогы і гостила своїх малых камаратів.

– Мы сьме твої камаратя, – говорили єй. – Мы тя саму не зохабиме, не бій ся.

– А я ті принесу дрыв? – озвав ся Іванко.

– Я піду на воду до студника, – повіла Марька Варголёва.

– До студника? – як кебы зо сну ся пробаторила Меря. – До нашого студника? Давно єм там не была. Треба го выгатити, – повіла Меря. Взяла відро, покустове горнятко, мотыку і пішла.

Студник, што ся находив недалеко єй хыжчіни, быв досправды занедбаный. Уж давно ся го не дотулила людьска рука. Быв западаный листём, а на днї быв товстый шар мулу.

Меря положыла відро і горнятко на землю, взяла мотыку і зачала гатити студник. Мотыка в єй руках аж танцёвала. З той роботы теплїшала і душа дївкы. Она ся радовала, же вычістить тот студник і він зась буде служыти нелем єй, але і каждому путовникови. Позерала, як ся вода счіщує. А кедь ся вода в студнику цалком вычістила і Меря ся в нім увидїла, як у воглядилї, аж Тогды знала, же воду мож пити. Взяла горнятко, зачерла і смачно ся напила. Вода была студена, як лед, аж зубы ламала.

Од того часу студник ся про Мерю став найвірнішым приятелём. Была рада, же ся ку нёму вернула. Меджічасом ходила на воду до сусїдьской студнї. Така мода была – студнї копати, а то з того часу, кедь першу студню у валалї выкопав стьскый учітель. Із студиків уж лем худоба пила воду. Днеська, кедь му вернула жывот, Меря знала, же буде з нёго брати воду каждый день.

Так было ай єдного осіннёго жовтолистого дня. Хоць уж зубате, але сонце іщі світило шумно. Коло студника Мері, як все, было приємно, очіщуючо. Она взяла покустове горнятко, нахылила ся, жебы набрати воды. Лемже што? У водї не збачіла свій образ, як все, але одобраз чуджого незнамого чоловіка. Позад себе зачула ёго дыханя.

– Агой, краско!

– Добрый день! – одповіла Меря і кров єй вдарила до твари од несподїванкы.

– Смачна? – попросив ся незнамый.

– Найсмачнїша на світї, – одповіла Меря, не піднімаючі очі.

– Може ся даш напити?

– Пийте на здоровя. Вода є про вшыткых, хоць ту мало-хто ходить. Вшыткы сі студнї выкопали, водоводы позладжовали. А студник зістав так, та я го выгатила, – простодушно одповіла Меря.

– І добрї єсь зробила, – повів незнамый. Поклав ташку на землю, повтерав здушене чело, клякнув на колїно...

– Я вам дам горнятко...

Лемже незнамый уже прилип выпрагнутыма устами ку чістій водї. Пив і пив. Мері ся відїло, же выпє вшытку воду із студника. Она ся в дусї зрадовала, же могла комусь дати вылагоду.

Як видо, вода смаковала незнамому. Він устав, вырівнав ся, повтерав од болота ногавіцї, поладив чорне, як смола, волося.

– Дякую, красавічко! – обпік Мерю лагодным голосом.

Чоловік стояв перед нёв у цїлій своїй парадї, а она ся на нёго позерала, як дурна, шыроко ростворивши очі і рот. Нараз ся спамятала: іщі дахто єй ту увидить, як ту серед білого дня з чуджім хлопом бісїдує. Взяла повне відро і горня і зробила крок допереду. Дорогу єй переступив незнамый.

– Чекай, де йдеш? – опросив ся тихо і перегородив єй путь. – Де єсь ся ту така взяла? Як русалка...

Меря перестала дыхати. Стояла, як з каміня. Вода з відра ся єй лляла долов квіткованов сукнёв, лемже она студени не чула. Скоріше єй было тепло, тепло од слов чуджінця, якы єй погладили по души. По довгій самотности Меря стрїтила зась дакого, хто ся інтересовав єй жывотом.

– Повідай, я чекам, – наполїгав незнамый.

– Я ту бывам, – одповідала Мері несміло.

– Ту, в тім домику?

– Гей, – повіла Меря і волна емоцій єй скоро задавила.

– Ого! Та то деревяна вілла! Музейный експонат, тай уж.

Меря не цалком розуміла, о чім говорить незнамый, але єй ся жадало чім довше побыти з тым незнамым чоловіком. Лем природна ганьбливость єй то не доволёвала. Ай самота зробила з нёй одлюдника. Дарьмо сі гварила, же треба втїкатим, стояла на містї, як прикована. Як кебы чекала на даяке чудо. Чудо ся стало: незнамый приближыв ся ку нїй, взяв єй ніжно за руку, в якій она тримала горнятко і маціцько ся ку нїй дотулив воргами. Кедь ся Меря спамятала од несподїванкы, уж нияка сила єй не примусила стояти на містї. Шмарила відро, з якого ся выллляла вода, і міцно стискаючі в руках покустове синє горнятко, зачала втїкати.

– Де йдеш? – закричав незнамый. – Я ку тобі прийду, поведу тя до іншого світа. Чекай, я ся верну? – учула Меря здалека.

Дївка втїкала з цїлой силы. Сукня у вітрї лопотїла, поблисковали білы пяты. Цалком розрушена побігла до своёй хыжкы, отворила дверї, якы были лем так мітлов пщперты. Потім ся з цїлов силов шмарила на деревяну постіль, яка заёйкала, запискала – і росплакала ся наголос од души. Од радости. Такый плач она зазнала тогды як єй нянько приніс з Америкы попку. Тота іщі все была на честнім містї, на перинах, якы єй іщі мати пошыла з гусячім трём, абы мала, кедь ся буде оддавати. Теперь Меря вдячно взяла попку до рук, погладила по золотім волосю, поцїловала і притулила ку собі, як малу дїтину. Попка як кебы дївцї розуміла, кліпкала з очіма, выгваряла: “мамо.» Кебы ся дахто попозерав до маленького слїпого выглядчати, то збачів бы, як Меря з попков на руках ходить по хыжы – то вздовж, то впоперек. Видно, же была повна очекованьо од завтрашнёго дня. Не думала на никого, лем на нёго.

На другый день Меря отворила ворота. Отворила їх ай на третїй день. Потім отворяла ай вечур, чекаючі тужобно свого “пана», як го в думках называла. Меря іщі все чула дотык ворг незнамого, якый єй палив, як жераве угля. Чула тот дотык по цїлім тїлї, аж в кінчіках пальцїв, аж в молодім попершыраз люблячім сердцю. Сподївала ся, молила ся каждый день, абы пришов, жебы іщі холем раз єй повів тото пянке слово “красавіцё“. Меря бы уж од нёго не втїкала, лем бы стояла і слухала, і слухала, аж наконець бы пішла за ним і на край світа. Лемже вшытко было марне. Нихто не перешов через єй отворены ворота. Нима лем вітор повивав.

– Кого чекаш, Мерё? – приставив ся раз ку нїй сільскый корчмарь Ґелё. – Прінца на коню? Зеленого пана чекаш... Тот не прийде. Ой, вера,

ніґда не прийде. А мене бы-сь не хотїла? І я такый пан, – робив сі з нёй смішкы Ґелё, обмацкуючі єй хтивым поглядом, бо она ся му давно любила. Дївка, як треба. Вштыко має, ай кедь є худобна. А чом бы ся не міг з нёв побавити?

Приближыв ся ку ній, прижмурив свої закаправлены очі, вхопив Мерю за єй довгу косу і притяг ку собі.

– Што робите? – вырвало ся єй з уст.

– Што роблю, што роблю? Ты не знаш, што роблю?

– Перестаньте! – метала ся в руках слинтоша, як рыба на суху.

– А што, Зеленый пан може, а я нї? А ці я не хлоп? Но, но, но, не будь мала, – дыхчав, як дыхавічный кінь...

Меря чула урывковите дыханя Ґеля, слина му цяпкала з рота на єй густе волося. Мерю залляла така волна бесмочности і ненависти, же напрягла вшыткы свої силы, з цїлой силы му вдарила колїном до черева, зняла іщі няньком зладжены древакы і єдным перепарила по голові Ґеля так, же тот аж засычав, як гад.

– Но, чекай, я ті вкажу! – лем тілько повів і одтяг ся од Мері, як слиж.

Меря на то спустила свої чорны кліпайкы і тихо ся усміхнула. Уж знала, же ку ній ся нихто не дістане, ани тот ненавистный Ґелё, якого од душы ненавидїла, бо все з нёй лем смішкы робив, нагваряв проти нёй людей. Была щастна, же звітязила. Звітязила нелем над Ґелём, але ай над людьсков злобов. Так сі думала она. А то іщі не знала, што єй чекать...

x x x

Зима зиму доганяла, лїто – лїто. Меря цалком схудла, як тоты єй козы, якы она ходила пасти, рясу пригынати. Часто єй было видно, як стоїть із своїма козами на дорозї і когось чекать. Все іщі чекала на нёго... Козы были голодны і тягли ся ку пожыві Меря мусила йти з нима. Што їм было до того, як ся она чує. Они, абы ся наїли, наповнили жалудкы. Зато Меря їх жене на Терстянку, жебы ся там наїли терня, наскубли листя з корчів лїскы. Іщі все мала сердце, іщі єй цалком не затвердло.

Меря не чула, як час втїкать. Навколо нёй ся мінив жывот, село покраснїло, падали деревяны хыжкы, на їх містї росли, як грибы по доджу, мурованіцї. Лем про Мерю час ніч не значів, як кебы ся заставив навсе. Єй деревяна хыжка, послїдня у валалї, дожывала свій вік. Насамый перед зачала протїкати стріха і не было кому єй поправити, вымінити кычкы. Меря гріла ногы в пецу. А кедь было барз доджано, ся скоро цїла вопхала до пеца, лем єй выдтам ногы стерчали, як мерцёви. Поступно ся ай пец зачала облуплёвати, на глиняній земли ся поробили ямы.

Мерина хыжа ся стала тернём в оку. Главно ся злостив корчмарь

Ґелё, якый довго ходив з перевязанов головов. Не забыв на тот біль, і на ганьбу, ой, не забыв. Цалком устшный ёго жывот потемнила тота Меря, тота жобрача бештія Меря!

І стало ся так, же у вольбах у валалї зволили корчмаря за председу еменве. ёго черево од выпитого пива, і од великой славы, ся іщі веце звекшыло, а відїло ся, же уж-уж лусне. Чім веце ся звекшовало ёго черево, тым веце ся зменшовали ёго очі, аж покы цалком не скаправіли, не позеленїли, як у коцура. Тоты очі перестали відїти в жывотї вшытко людьске, просте і шумне. Виділи лем злобу, ненависть і обжерство – як у злій приповідцї. І так настав час Геля помстити ся Мері. Місто того, абы поміг нещастній женї, корчмарь а заєдно председа еменве єй цалком занепастив. Вырїшив, же в селї корчма мала, зато суть малы ёго зіскы. Треба збудовати нову корчму, де бы ся змістило веце людей, де бы мож было дати столы, стільцї, абы то вызерало, як в рештаврації, абы сі люде могли посидїти, побісїдовати, ниґде ся не понагляти. Властно, ани не было де, бо цїла культура села ся творила лем в корчмі. А де збудовати корчму? На якім містї? Не довго глядав. Коцка впала на Мерину хыжу, яка ся вже розвалёвала. На сміх цїлого села – єдна під соломянов стріхов. Атракція про турістів. Каждый єй фотить. Недавно аж турісты з Прагы єй фотили. Треба єй здрыляти! А на єй містї поставити рядну сільску корчму!

– А што буде з Мерёв? – высловили свої похыбности дакотры членове выбору еменве.

– Што з нёв? Што з нёв? – закорногузив ся на стільцю Ґелё, сыркаючі чорну каву. – Што з таков мож робити? Піде до старобінця! Она несповна розуму. Іщі добрї, же єй козы поздыхали, бо лем на ганьбу там блячали.

– Мож єй десь інде поставити хыжу...

– Та хто буде задарьмо робити? – заатаковав Гелё.

– А мож поправити хыжу старой Сивулї, што вмерла, – озвав ся далшый член выбору.

Лемже Гелё твердо стояв на своїм. Чув ся непереможным і рядив ся давно выпробованым геслом, же хто панує, тот ай роздїлює. А доба му награвала, якбы втяв. Нїт гіршого, кедь ся з Івана стане пан. Тот не знає і не видить никого, лем самого себе. Так точно ся справовав і Гелё.

– Хто ту председа? Я ці ты? Кедь хочеш, я ся ті вступлю. Сідай на мій столець, кедь ся ті не любить моя пропозіція. Лемже тым пошкодиш сполоченьскый інтерес! Люде хотять нову корчму, жебы ся мали де зыйти, поговорити, жыти культурно, – задекламовав научены соціалістічны фразы, Ґелё, якый притім цалком забыв, же школа, яка уж-уж впаде, тыж чекать, абы єй выновити або збудовати нову. – Повів

єм! Піде до старобінця – і готово! Лем што ганьбу нам робить!

Так ся і стало. Пришла раз до валалу санітка, выступили з нёй двоме хлопи в білых плащах і повіли Мері, же єй повезуть до шпыталю, жебы ся дакус полічіла. Меря їм повіровала. Чом бы ні? Цалком слушно тоты хлопи вызерали. А в послїднїм часї ся Досправды зле чула, болїла єй голова, не помагала ани вода із студника. Стачіла звязати даякы свої річі до узлика, не забывши на гребінь і воглядилце, перехрестила себе і обыстя і насіла до авта з червеным хрестом.

x x x

В тоту зиму страшно мерзло. Тепломір вказовав мінус двадцять пять. Студїнь щіпала за тварь, заходило за ніхтї. Быв морозный час, час вечурній, тихый, як ся патрить на Руську свічку. Люде ся готовили ку вечери, пановала святочна атмосфера приходу Рождества Хрістового. Стихла і худоба. І псы ся бояли гавкати, жебы не нарушыти атмосферу, а мачкы ся притулили ку дверям, чекаючі на вечурню гостину. Вечур цїлы родины ішли до рікы, жебы ся помыти в ледовій водї на прорубі, метали до нёй галерикы, жебы были богаты цїлый рік. Повтераючі єдным ручником тварь, вшыткы за рядочком – нянько, мати, дїти – ішли насамый перед накормити худобу до стайни, а аж потім, позмітуючі з обуви снїг перед порогом, в піднесеній наладї пішли до хыжы, розстелили солому по вшыткых хыжах, при свічцї поставали на землю на колїна, помолили ся, а аж потім сідали за вечерю, жебы прияти дар Божый.

Горіла свічка і в Меринім обыстю. На заснїженім, студенім, як тот світ, фундаментї на колїнах стояла жена і ревно ся молила. Была то Меря, яка не знати, якым чудом ся ту дістала – пришла ся помолити до свого дому, якого вже не было. Нечутно ся кывали задубілї од зимы Мерины уста, через якы ся продерали слова молитвы: “Я, грішна, сповідаю ся Господу Богу, каю ся, же веце не буду согрішати аж на вікы віков. Амінь...“- і Меря челом ся дотыкнула до родной землї, де ся народила, де ся грала і де зачула першы емоції любови. “І помяни мене грішну“, – шептала Меря і встала. Хотїла іщі ся помолити “Помилуй мя, Боже“, але студінь єй то не доволила та най Бог перебачіть. Она взяла хлїб, жебы го перерізати, та де там? Замерз на кість. І свічка згасла. Попробовала єй запалити, але поломеник такой згас і не доволив Мери повечеряти на Святый вечур на роднім обыстю.

У Варголёвых іщі цалком не скінчіли вечеряти, як хтось заклёпкав на двері.

– Хто там? – попросила ся мати Варголёва.

– Та я.., – озвав ся за дверима несмтый голос.

– Подь дале, кедь з добрым наміром, – повіла Варголёва.

Через поріг, прямо ку столу вступила Меря Коропчакова, ціа од інію, біла од снїгу. Скрегнута од морозу, не могла слово прогварити.

– То ты? – сплеснула руками ґаздыня.

– Я.., – ледва одповіла Меря. – Приймете ня до хыжы? – і поклала на стіл округлый хлїб і фляшку червеного вина. – Кров і тїло господнє... По вечери Меря поросила переночовати на пецу.

– Та што ты? – запротестовала Варголёва. – У нас є де спати. Міста є дость. Мы лем з Марьков бываме. І до переднёй хыжы можеш іти, де хочеш.

– А менї ту найлїпше, на пецу. Я там не мам.., – просила Меря.

– Но, як хочеш, – повіла Варголёва і постелила Мери на стародавім пецу, якый іщі Варголёвы не роздрыляли, бо старому дуже помагав на ёго ревму.

Доволили Мери, якбы не доволили. Были то добры люде, якы знали єй нянька і чтили го высоко за жывота. Мері чула приязнь до той родины, зато ту зашла, жебы чути тепло, хоць і не свого домова. А была ту іщі Марька, на яку Меря споминать, як на красне світелце, котре на ню світило, кедь Меря бывала іщі в селї. То Марька ку нїй ходила на пирогы, на бісїду і так... На тото сі Меря памятать, ой, барз памятать. Зір єй уж не барз служить, але память іщі гей.

На другый день, на Ріство, Меря ся пішла помолити до церькви, а на то тихо одышла гет, як кебы ту ани не было. Варголёва ся дуже бідкала, бо хотїла єй запропоновати, абы зістала у них бывати, але, як видно, Меря не хотїла быти никому на обтяж. Пішла назад до старобінця. Наісто сі вже там звыкла, – успокоїла ся Варголёва. Марька Варголёва, яка вже ходила на высоку школу і по роках не могла забыти на Мерю, яка у них вечеряла на Святый вечур. Раз ся за нёв выбрала до старобінця. Буде там, буде, не буде, та не буде, але мусить попробовати єй найти.

Вышла ку нїй стара, вже згорблена худа жіночка в чорнім облечіню, з білов палічков.

– Хто ту? – погладила Марьцї тварь. – Я вас не знаю.

– То я! Варголёва. Вы сьте колись у нас вечеряли. Но, мы были сусїды. А іщі сьте нам дїтём добры пирогы давали. Памятаєте?

– Памятам, якбы-м не памятала, – ожыла Меря. – А як єсь ня ту нашла? А як там нянько, мати? Добры то суть люде.., – не переставала Меря. Потім ся приближыла ку Марьцї і зашептала єй на ухо. – А як там мій студник? Дахто го чістить?

Мерины рукы ся дрібно трясли. Тяжко ся єй говорило, але она не переставала, говорила, ґестікуловала руками, як кебы тым хотїла нагородити страту зраку.

– Марько, – зразу впала перед Марьков на колїна. – Прошу тя, поведь ня ку студникови. іщі раз ся хочу там попозерати, напити ся воды, вмыти в нім свої слїпы очі. Може ся выздоровлю. Прошу тя, возьми ня! Я ся буду за тебе молити...

– Але вас не пустять, – пробовала ся выпутати Марька.

– То ніч, підеме тайно. Я маю грошы, я ті заплачу на автобус. Лем ня поведь, бо мене саму не пустять. і годна-м уже...

Так ся і стало. Меря за помочі Марькы Варголёвой ступила на своє родне обыстя, де вже стояла нова корчма, а де не было ани сліду по Мериній хыжі. Час зрівнав вшытко із землёв, лем фундаменты стаєнні, де колись блячали козы стояли, стерчали до неба, як німый свідок Мериной мунулости.

Меря ішла к студникови. Марька єй хотїла підперати, але тота ся боронила.

– Пусть ня, я сама. Я знаю тото місто. Хто бы го не знав? – щастливо цюпкала по зароснутім пішнику Меря. За нёв ішла Марька Варголёва з ростягнутыма руками, же кебы нагодов ся дашто стало. Лемже Меря Досправды ішла рівно. Не забыла ку нёму путь. Кедь ся заставили, Меря ся зогнула, намацькала воду, розгорнула листя, жебы набрати до долони воды, як ту під єй ногами дашто дзенькнуло.

– Моє горнятко! – выкрикла радостно Меря.

Она го зняла із землї, повтерала до поділка, зачерла воды і донесла до уст. Кедь ся напила, почала ся обзерати довкола. Своїма незрячіма очіма могла відїти лем молгу, але і так не переставала ся обзерати, як кебы дакого чекала. Наконець ся спустила на пестрофаребный осінній травнатый покровець, стискаючі в руках синє покустове горнятко... Марька відїла, як єй пальцї поволили стиск і горня з дзенькотом выпало з єй скляґаных рук.

З недалекой корчмы ся ніс спів і шум. Вышов стады пяный.

– Берьте го на фурик і везьте го домів! – озвав ся зднука сытый голос Ґеля.

– Што на фурик! Волы запряжеме до воза! Він до фурика не стане!

Зелена фатаморґана

Інтернетовы приповідкы

Ільчін приход до великого міста не быв спроваджованый фанфарами. То ани не чекала. Тадь, такых, як она, там было тісячі. А хто, властно на ню оберне увагу? Обычайне дівча з валалу. Такой од початку ся чула осамочена і никым неприята. Інтернат, в якім бывала на семім штоку, быв про ню слободным арештом. Нихто єй ніч не сперав, але голы стіны были часто свідком єй самоты. Єдно єй тішыло, же ся дістала на атрактівну школу, на право, за котров страшно тужыла, бо ся хотіла вырівнати великому світови. Тот великый світ про дівку з валалу быв великым спокусителём і маннов. Тягав єй ку собі, як маґнет.

Вшытко ся то творило через інтернат. Тот єй быв судженый. Вшыткы свої молоды рокы пережыла в інтернаті, з режімом, порядком, дісціплінов. Выпробовала го уж на середній школі в малім містечку на выході Словеньска. Мусила о нёго боёвати, бо спочатку не была до нёго прията, лем до школы. Як пятнадцятьрічна зашла за директором інтернату, тогды товаришом Борком, і мало не впала перед ним на коліна.

– Прошу вас, дайте мі місто в інтернаті – просила го. – Буду будь-де спати, і на ходбі, лем бы-м ту была. Дуже хочу до школы ходити і докінчіти єй, бо як буду бывати дома і доходжовати, ніґда тоту школу не скінчу.

Ілька добрї знала, чом то гварить. Было єй ясно, же родічі єй дома запряжуть до роботы, з котрой ся не вымотать, а на книжку не буде мочі ани подумати. „Ану, умый ложкы, позамітай хыжу. Мы йдеме на поле, а ты жебы подоїла корову.“ Аж ся єй причували тоты слова. Строгы, некомпромісны, проти якых ся не мож было поставити. Были то родічовскы, святы слова. А єй ся так хотїло вырвати з того валалу, начісто забыти на бережкы, де ся набігала за коровами, де снила свої сны о крашшім жывотї, котрый бы мав лем прийти. Кідь єй директор школы в девятій класї ознамив, же є можность іти дале штудовати на середню школу до міста, Ілька ся не тямила од радости. Знала, же скушкы мусить зробити. Правда, великы проблемы єй робила математіка, але якымесь чудом трафила на задачі, якы сі передтым готовила. Прияли єй, бо успіла, і хоць мала підозріня, же в тім має пальцї директор школы. Быв то дуже добрый чоловік. Неконечно любив сільскы дїти, а хотїв їм помочі. Часто ходив по хыжах, говорив з родічами. Ілька не была вынятком. Зашов і до них, бо вызерало, же дївча надобро зістане дома. Тадь добрї знав, же была приятa до школы, сам за тым слїдовав. Пару днїв перешло, а Ілька дома мачала рукы у водї. Кідь збачів, як Ілька пере на дворї у великій ванї шматя, справедливо выбухнув:

– Та вы дївчати даєте такы роботы?

– А хто буде робити? – позвідовав ся нянько. – Ту каждый на себе зараблять одмаленька. А што она? Даяка фіфлена, ці што? То єй робота – выпрати шматя!

– А вы не знате, же ваше дївча має талент а може даколи з нёй дашто вырости? Треба, абы ішла дале штудовати! – не здавав ся директор.

– Ниґде єй не треба! Аде, выросте, оддасть ся, тай нам дашто на старість поможе.

Директор ся вхопив за голову і зо зачудованём повів: – Та де вы жыєте? Вы не знате, же світ іде дале, же ся не кінчіть на валалї?

– Про мене є мій світ ту, на валалї. Ту є моя земля. А она ня іщі ніґда не скламала. Не зрадила. Кілько ту было вшелиякых змін! Вы, як школованый чоловік, то найлїпше знате. Через наш хотарь прогырміла фронта, село выгоріло скоро до тла, земля зістала землёв, чекала, же єй обробиме. Єй было єдно, же на ню кулї цупкали, як додж, она сі жадала своє. По нїй ступляли чуджі чіжмы всякой масти. Были ту Мадяре, Німцї, Руси, наконець бандеровцї. Вшытко знесла, єй было треба лем єдно: поорати єй і засіяти новый уроджай. Я ся тримав той правды, котру мі охабив іщі мій нянько. Доднесь ся єй тримлю, і хоць ся часы змінили. Хотїв бы-м, жебы і мій дїтвак так думав. Бо єдина земля – то є штось певне, міцне, за што ся мож вхопити і міцно потримати.

– То, што говорите, то вшытко правда. І я уж не наймолодшый, і я сі дашто уж памятам. Зажыв єм і войну, правда, як малый дїтвак, і голодованя по войнї... Тадь хто з нас не голодовав по нашых бідных селах! Чей не є такого. Але якраз зато, якраз зато, же сьме то вшытко пережыли, теперь, кідь мам можность, думам на нашу будучу ґенерацію, на нашы дїти, – не здавав ся директор. – Дївчати треба помочі.

– Так є Янку, так, – придала ся мама. – Треба, жебы лїпше жыла, як мы. Што ту буде з нами? По горах ходити? В лїсї стромикы садити? Чей бы-сь єй не хотїв дома вхабити? – мати ся цалком к нёму приближыла і снажыла ся го обяти за шырокы плечі. Але муж незграбно порушав довгым тїлом і женины крегонькы нїжны рукы самы ся зосунули з ёго плеч. Патрив к тым, што ся так легко не здавали свого погляду. І кідь хотїв дакус уступити, але, жебы не вызерало, же цалком ся піддає, оставав і надале в опозіції.

– Кібы холем ішла на даяке ремесло, але на есвеешку? Што буде мати з того? Ніч. Скінчіть і верне ся на валал. Зясь буде лем по моёму. Не мам правду?

– Мате, і не мате, – опоновав му тогды директор. – Кідь скінчіть всеобщу школу, буде мати основу, а стады ся може дістати дале на высоку школу. Може быти з нёй учітелька, може ся выучіти за судкыню, а може дотягнути аж на саму докторку. Такы суть днеська можности. Штат вшытко про то робить, жебы молоды люде ся реалізовали, жебы кінчіли і тоты найвышшы школы.

– О, Боже, не гварьте таке! Та де бы мы взяли грошы на такы школы? – ростягнув рукы дошырока Ільчін отець. – Но, кібы нагодов пішла до той школы, та ці я хочу, жебы была тота найгірша? Моя дітина ся має рівнати вшыткым іншым. Не мала бы быти остатня. Што там штат! Тых я уж відів! Я ся за тото не можу заручіти. Вера, не можу, бо, правду повісти, пане директоре, мы так высоко не можеме рубати. Хыбаль бы сьме продали тоты дві коровкы, што нас годують.

– Та де таке говорите?! Ніч ся не бійте! – тримав ся свого директор. – Суть штіпендії. Кідь ся буде добрї учіти, дістане штіпендію. Главно зачати, потім то уж піде. Я вам гварю.

– Добрї гварите, пане директоре, добрї, – притакнула мати директорови. – Я тыж так думам. А ты, Ілько, чом ніч не гвариш? – обернула ся к дівцї, што вже на райбачцї докінчовала праня, а хоць напівуха слухала розговор з директором, скоро вшытко порозуміла і тїшыла ся невысловно. Як і тогды, кідь дістала ознаміня, же є прия та. Боже, то было радости! Лемже ніч не могла зробити, бо нянько быв проти того, абы ішла до школы. Не знати, якы го вели к тому прічіны, ці якась форма еґоізму, або досправды были тоты, подля нёго, нестаткы, вырішив, же Ілька зістане дома. Она го послухала. Не перечіла ся ёго волї, як справна дітина, што тримать в почливости своїх родічів. Мати тогды переплакала пару ночей, але што могла зробити? А теперь ся сітуація, якбач, дакус обертать на єй хосен. Ілька двигнула очі на маму, вдячно попозерала на директора і повіла у бік нянька:

– Я бы хотїла іти дале ся учіти.

– Про мене, за мене, роб што хочеш, лем бы-сь не обановала, лем бы-сь не обановала, – выповів нянько тяжко, як кібы лыґав суху скірку хлїба. – Думав єм сі, же зістанеш ту, коло мене, же твоє місце є ту.., – захлынав ся словами, перемагаючі емоції. – Де там підеш, так далеко?

– Няню...

– Як хочеш, як хочеш... Віджу, же вшыткы сьте проти мене. А ты, як хочеш, – няньків голос дочіста помяк, Ільцї ся здавав дуже слабенькый і тононькый. Як нитка на найслабшім місцю. Такой-такой ся урве. Ілька

ся з невысловнов ласков попозерала на нянька. Аж теперь збачіла, же волося му порідло, а тїсно над ухами зачінать сивіти. Зачало єй го быти жаль. Зробила крок ку нёму. Жадало ся єй дотулити ёго сивин. Ролї ся вычередовали. Она ся зразу чула дорослов, бо мала вырішовати сама за себе. Нянько, якбач, мусить ся змірити з ролёв пораженого. Ільцї было неприємне таке познаня. Радше няй нянько зістане няньком. А він і зістав. Не чув ся переможеным. Попозерав ся довкола, спочінув поглядом на своїй дївцї, і так єй повів:

– Дїтино моя, запамятай сі, што ті повім. Світ шырокый, але зрадный. Ты будеш в нїм жыти, – нянько недбало махнув руков і пішов до стайнї к худобі, ани ся не розлучів з гостём.

– А вы на нёго не позерайте, – повіла мати. – Він то добрї думать.То добрый чоловік, ласкавый нянько. Кібы сьте знали, як ся о ню старав, кідь была маленька! Вставав ку нїй вночі, кідь заплакала. Котрый бы хлоп так робив? Він ся лем робить, же то він прісный, а же має быти по ёго. Же єй до школы не пустив, може досправды єй хотїв добрї. Але теперь, кідь сьте пришли, видно, же попустив. Гей, гей, він не хоче плано своїй дїтинї, – знїтила ся мати і робила вшытко про то, абы перед директором направила нянькове реноме. Як-не-як, не быв то лем будь-хто, але сам пан директор школы! Быв то хтось. Паночко на валалї. – Подьте до хыжы, подьте! Таку путь сьте міряли аж з міста, наісто сьте голодны, – звивала ся мати коло гостя.

Ілька сі добрї запамятала тот розговор. Директор єй посилнив, дав єй одвагу. А нянько не гварив ани так, ани сяк. Выходило єй з того, же як сама вырішить, та так і буде. Она вырішила піти до школы. Пару днїв ся запізнёвала, і не знала, як выбавить інтернат, бо місце там не дістала, што єй дуже засмутило. Конечно ся выплянтала з родічовской павучіны, а ту – не мать інтернат! Про недостаток місця не є прия та! Што єй зіставало робити? Сама ся выбрала за директором середнёшкольского інтернату. Дорогу до міста уж знала, бо сама ішла на екзамены. А притім єй директор накреслив точный план міста, намалёвав стрілкы доправа, рівно, потім долїва, жебы й слїпый трафив. І нараз она стоїть перед товаришом директором інтернату і зо слызами в очах ородує за своє місце, за свою постіль. Де набрала тоту силу? Тоту одвагу? Лем так з нічого ніч ся поставити перед чуджого незнамого чоловіка, і просити го, і панькати. Може зато, же першыраз ся так поставила за свою судьбу і зажадало ся єй доказати штось, з чім ся іщі в жывотї не стрітила. Сама тому не вірила, же ся єй подарить „выплакати“ місце в інтернатї, але, главно было то, же попробовала свої силы. Быв то добрый початок на дївча, котре рівно од коров з поля поміряло слова з представителём вышшого ранґу.

Вшытко залежить од людей. Директор інтернату вызерав прісно, мав на то ай фіґуру. Быв то силный в раменах, высокый чоловік, з глубоко засадженыма очіма на гладко выбрытвленій твари. Такого Ілька на валалї не віділа. Мала перед ним решпект, аж ся єй од тремы колїна трясли. Якбач, ся Борко над нёв змиловав, бо голос му помяк, кідь упер згоры на ню свій погляд. Може му было шкода дївчати з валалу, бо сам походив з іщі біднішых соціалных условій. Імпоновало му, же Ілька говорить по свому, просторікать по русиньскы. Як добрї, же ся в нїм озвала приналежность ку свому роду! Про Ільку то было добре знамено. Та як кібы мала перед собов когось дуже знамого, родину, свого нянька. Помалы ся єй переставали трясти колїна і она уж дакус спокійнїшым голосом повідала о своїй бідї. Борко, ай кідь на собі отворено нїґда не давав знати, быв то старый добрый Русначиско, котрый знав узнати нашым людём. Добрї він знав, як ся они тяжко пробивали в світї. Скрыто, але певно ішли за своїм цілём. Ай тото дївча, што перед ним стоїть, было скромне, але в очках му грали вогникы завзятости. Тото директора Борка ословило. Ілька была ёго кровнов ґрупов. Чом бы єй не поміг, тадь то было в ёго силах.

– Но, добрї, добрї. Не хочу, абы сьте передо мнов колїнковали, – повів по нашому, хоць ся патрило в тім часї бісідовати як урядній особі по словеньскы. Видно, не быв з тых, што лем так за кусок хлїба страчають свою націоналну тварь. Весело продовжовав русиньскым діалектом: – Вы шя не старайте, дашто шя уж найде. Но... Будете бывати на цімрї число 2, де є 28 дївчат. Вы будете двацеть девята. Согласна? – позвідав ся, як кібы сі думав, же Ілька буде протестовати.

– Няй буде! Няй буде! – выкрикла Ілька і мало-мало же ся не шмарила од вдячности Боркови коло шыї.

– Но, уж ідьте домів, принесьте собі шматя і што треба на бываня. А я в школї перешмарю слово, же прийдете пізнїше. Чей ся мі даяк перепече, – повів директор Борко і подав єй шыроку, як лопату, праву руку.

– Дякую вам, дякую! – не знала ся надяковати Ілька і позадковала ку дверям, мало не зогнута в пасї, кланяючі ся директорови Боркови за то, же єй так красно прияв і выявив охоту помочі. Ільцї ся тогды здало, же так має быти, же поміч од Борка – то є штось самособов, як поміч ближнёму. Так была научена з дому, же треба єден другому помагати. Єй сердечку, наповненому добротов, простым людьскым чувством, непорочным сільскым назеранём на світ, ся ани не снило о злобі, фалшивости і пакости міджі єдиніцями, што ся звали людми.

Ілька ся барз чудовала, кідь пришла до великого міста, же люде не здравлять єден другому. Она на то ніч не дбала. Кідь ся першый день выбрала з інтернату до міста, обдивляла выклады, шырокы ходникы,

але найвеце єй імпоновали люде. Люде, як моронґлі, ся рушали по ходнику. Тілько людей погромадї Ілька іщі не віділа. Ішла проти них і здравила каждому, без роздїлу: „ Добрый день! Добрый день!“! Чудовала ся, же нихто єй не одповідав. Змінила тактіку, а здравила лем тым, што были в уніформі – шандарям, воякам. І так то не барз помогло. З уніформістів гев-там дахто єй одздравив, ай то лем з ряду вояків, бо, може, дївча ся му любило. Ілька была завзята. Кідь віділа, же не успівать з тым поздравом, здравила так, як была навчена з дому: „Слава Ісусу Хрісту“! Камаратка Маня, што з нёв ся проходжала, запыхала єй уста долонёв, але ніч не помагало. Ілька, як кібы была захвачена яковсь незнанов силов, все дале з векшов вегементностёв вымагала увагу околїцї. Так ся єй то дарило аж до кінця уліцї. Там єй стопли шандарї.

– Судружка, підете з нами! Нарушуєте порядок! Провокуєте людей!

– Але, але... – стопарчіла ся Ілька. – Я ніч не зробила. Я слушно поздравила, гейже, Мань? – обернула ся за камаратков, але той ниґде не было. Змыла ся, як сіль у водї, кідь збачіла шандарів. Боягузка!

– Так тото я терпіти не буду! – то уж быв голос директора Борка, якый ся вылляв, як студена вода на голову Ількы, котру ку вечору привели шандарї до інтернату. – Шкандал! Но дашто страшне! Як сьте сі то доволили! Релїґійну демаґоґію шырити по містї! Но тото єм од вас не чекав! Вера нї! То за мою доброту? То зато, же єм вас прияв до інтернату? – Борко ся не тямив од злости, а свою злость демонштровав буханём пястёв по столї. Із стола ся порошыло, а Ільцї ся здало, же ся о хвільку од такой силы Борковой пясти розломить наполы. – А што ту не віджу? Намалёваны нохтї! Но, перебачте. Вызерате, як курва! Што то має значіти? Позерайте мі до очей?

– Але, я... То Маня мі намалёвала, – снажыла ся бранити Ілька. – Кідь сьме ішли до міста, же то так там вшыткы ходять, – глядала слова і ани не попозерала на Борка, і хоць то од нёй хотїв. Не спознавала го. Де ся подїв ёго ласкавый голос, кідь з ним недавно бісідовала? Уж ся єй не здав ани родинов, ани няньком. Быв то чуджій чоловік, што на ню верещав, як звірь...

– Не находжу слов, не находжу слов! А то першый день! Што мам з вами робити? – позвідовав ся безрадно Борко Ількы, якы кібы тота была мудріша. – Мате заказ іти до міста на місяць! А кідь ся дізнам, же сьте го порушыли, такой вылетите з інтернату! Розуміли сьте? А теперь сі дайте одход!

Пережыла трест директора. Дале ся єй жывот уберав нормалным темпом. Што повісти? Были то тяжкы, але красны часы. Повны сміху, молодости, але наповнены і старостями, дозріванём, смакованём першых ласок. Так ся то холем віділо на першый погляд. Ількы ся

то в повній мірі не тыкало. Была рада, же ся дістала там, де тужыла, але якыйсь внуторный непокій єй глодав душу. І кідь не знати як ся снажыла вырівнати новым условіям, была способна підступити тортуры малёваня твари – дівчата єй натерали дермаколом і малёвали єй кліпайкы брілцілом, же вызерала, як маска, жебы ся „вырівнала" остатнім, часто клала до властных уст слова, котры ніґда не познала дома, слова, што не одповідали єй внуторному пересвідчіню, не злляла ся з колектівом. І кібы не знати як ся снажыла зняти із себе скору, зіставала окремым валальскым саморостом і дуже тяжко сі звыкала на нову сітуацію.

На інтернаті пановав прісный режім. Як обычайно, кажде рано быв наповно пущеный розглас по дроті, а голос Карла Ґотта, Вацлава Нецкаржа ці Гелены Вондрачковой все будив молодеж до нового соціалістічного рана.

– Добре ранко! – озывав ся голос выхователькы, што мала ночну службу. – Вставайте, дівчата, приправте ся на росцвічку! Подьме, подьме! Жебы єм вас вшыткы віділа наступлены на дворі!

І зачали ся контролі по цімрах – ці то кажда встала, ці має докладно постелену постіль. Простерадло мало быти натягнуте так, же на середині ся не сміло дати їмити двома пальцями. Кому ся так хотіло стелити? А, властно, кому ся хотіло вставати? Дакотры дівчата ся позапыхали під постіль і там пролежали, покы ся росцвічка не скінчіла. Як правило, росцвічку вела дакотра із штуденток. Было треба ся пробігнути алеёв а потім цвічіти перед інтернатом. Знате, якы цвікы? Но тоты: рукы горі-долов, ногы вышмарити доперед – раз єдну, раз другу, слідовало кручіня бріхом, дрепы і так дале. Змордованы, здушены дівчата летіли до умываркы, де ся мыли в ледовій воді (тепла вода в прінціпі не текла, окрем спырхы, яку дівчата поужывали раз до тыждня. Стояло ся в ряді і чекало ся, покы скінчіть перша варка. Дівчата сі помагали. Мыли єдна другій плечі, шлюпкали ся водов, жартовали, а нераз ся в стісненых просторах озывав і спів, пак ся шыковно, єдна через другу, перекрикуючі ся, пооблікали, припарадили – і гайда до ряду перед їдалню, абы ся чім скоріше дістали на фрыштик. Похлапкавши хліб або роглик з маслом, выпили якыйсь там білый кавей – і уж ся понагляли до школы, яка была дость далеко од інтернату. Но, мали што робити, покы ся всіли за лавкы – роспашены, роспалены, красны, дыхаючі молодостёв дівчата! Зачінало ся навчаня, хоць іщі в ухах дзвеніло Ґоттове „Дам дєловов рану..", ці Матушковы „Славіці з Мадріду" або Вондрачковой „Пата".

Ілька міджі нима. Десь може всередині, скромно, ненападно ішла, занурена до штудентьского жывота, котрый сі ани наповно не усвідомлёвала. Все думала на завтрашній день. Як го перебыти в школі, жебы

не была найгірша. Правда, в облїканю і в мейкапах ся не вырівнала своїм дакотрым сокласніцям, главно дівчатам з Лабірщіны, якы ся барз любили парадити, бо мали богатшых няньків-желїзнічарів. Але і зо Свідничіны не заоставали, тоты, што їх родічі куповали шматя за боны в Тузексі. Ілька не познала такый світ, а было єй барз тяжко на нёго звыкати. Бояла ся го. Быв про ню єднов великов незнамов, котру было треба роскусити. Біляве, дакус выхуднуте, але туге дівчатиско з валалу, што ховало довгы заплїткы за ґалїром шат, бо не хотіло їх спущати долов плечіма, як пережыток минулости, ся никому не признало, же іщі ніґда в жывотї не їло бананы або змерзлину. Высміяли бы єй. Ай так было видно, же од нёй бочать. Може і зато, же носила тоты довгы косиска, што єй кусали на плечах, може і зато, же ся не малёвала і не носила росшырены з манжетами ногавіці ці курты сукні. Не запоёвала ся до голосных дебат на інтернатній цімрі. То не были дебаты, але готова Содома і Ґомора. Такый крик, же в ухах залїгало. Крик, гойк, галас. Слова властного не было чути. Кажда хотіла мати правду і хотіла, жебы єй выслухали. Зажыткы, хвальбы, фіґлї... Хто што дома має, яке кому облечіня родічі куплять під ялічку...

– Я уж мам тївко сведрів з Тузексу, жебы єм могла з нима цілу тоту цімру наповнити, – озвала ся Маня Сорокова. – Гварю мамі, же радше бы-м хотіла даякый пуловер, але она лем тоты сведры мі купує на капчаня. Уж ся мі згнусили.

– А то не знать, же ся уж такы не носять? – просить ся Аня Гавайска, што мала сплощеный ніс і повну тварь пырщів. Поважовали єй за математічного ґенія, але на танечнім вечорі пересиділа цілу ніч і ани раз собі не затанцёвала. Як ся гварить, „петрушку продавала".

– А я, кідь єм была маленька, мати ня взяла до церькви. Кідь сьме ся ішли міровати, барз ня свербіла голова. Но, представте собі, по проділї мі лїзли ушы, а єдна впала на святый хрест. Чула єм, як там цупла. Знате сі представити, як мі было? Думала-м, же ся пропаду під землю. Мати ня скоро скрятала по мірованю домів. На другый день мі натерла голову нафтов і завязала хустятём. Так єм ходила цілый тыждень і тровила ушы. Наконець ня мати ай так дала остричі, а то на розказ старшой сестры, што робила десь в Чехах і трафила ся домів на тот час. Короткы волосы, то была далша траґедія... Чом ся не смієте? – попросила ся з моста до проста Ілька, не усвідомлюючі собі, же своёв росповідёв ся выствила на сміх вшыткым.

На цімрі, де водне і вночі гучало, як в улію, нараз стало тихо, як в церькви. Двадцять вісем голосів стихло, як на погробі. Ніч. Ани слово. Тоты молоды дівчата, што гучали, як бзучачі пчолкы, нараз затихли, і,

якбач, нихто їм не отворить уста. Што ся стало? Якбач, вчули од Ількы таке, што іщі ніґда не чули? Хто знає? Може то чули, може і зажыли, але не мали силу то признати. Так вчінила лем она.. У своїй простоті, отворености наставила зеркало нелем сама собі, але і іншым. А то ся мало-кому любило. Не было то звыком ани вчера, ани днесь. Ілька натрафила на місце, яке ся не носить, яке не бывать звычне. Місце, котре болить, котре тискать, а нихто не хоче попустити, жебы го уволнив, жебы захранити спів, слободу і слово славне. Ілька є покликана на то, жебы злизла вшыткы болї? Дістане ся єй щастя, котре сі досправды заслужить? Не будьте смішны! Коли ся то кому стало?..

Будьме свідком, як ся то кому не стало... Лем в приповідках є вшыкто можне. А як познаме Ільку, она їх барз любить. Як тоту – о поторганых пунчохах, о очку, што ся тягало од пяты аж до єй душы.

Очко на панчохах

Што было пак? Ілька без проблемів скінчіла есвеешку До учіня была дріч, то є факт. Як раз ся завзяла, же дашто докінчіть, так то і докінчіла, ай кібы не мала їсти, або спати. Была щастна-прещастна, кідь ся дочекала матуры, а нянько єй ґратуловав. Уж не протестовав, уж не бурмотїв, але помяк, як тота наймнягша мнягкына. Подав єй шыроку, як лопата, руку, притяг ку собі і стиснув, же не могла ани дыхнути. Пак вопхав руку до кешенї, вытяг сто корун і дав Ільцї із словами:

– На, дашто сі вкуп. Залужыла єсь сі.

Мати стояла взаду, але Ілька ясно відїла, як ся єй очі блищали слызами.

– Позывам вас на обід, – повіла Ілька переможно і з великов радостёв повела родічів до єдной з пивніць, де было в спарны лїтнї днї прохолодно і мож сі там было дати по дві деца вина, поливку і якесь там друге їдло.

Ільцї было красно. Порозуміла, же лем при родічах ся чує як повноцінна особа, на роздїл од чуджіх людей, принаймі своїх ровеснічок, при котрых підпадала соціалній фрустрації. Коло нянька і матери ся чула як рыба у водї, а при камаратках – як бідна дївка, што сі не може будь-што доволити. Кідь сі на то подумала, такой ся лучіла з представов, жебы даґде дале ішла до школы. Лемже доля хотїла так, або так Бог дав, жебы вшытко спробовала. Кідь онедовго дістала ознаміня, же є прия на право, досправды ся зострашыла. Жебы то было можне? Як то она вшытко зможе? Ледва ся розлучіла з єдным містом, а теперь має наступити зясь донезнама? Уж ся дакус очухала, але все зіставала скоро цалком при земли, аж жалудок ся єй тряс, кідь сі усвідомила, же мусить вступити до далшого колектіву і там доказати свої способности. Учіня ся не бояла, то нї, але бояла ся приспособлёваня. Тото не любила, бо все хотїла быти сама собов.

Кідь мала наступити до шолы, скоро цілу ніч не спала. Перемітовала ся з бока на бік, як яблучко, вздыхала, не могла собі найти помістя.

– Та чом уж не спиш, Ільк? Як будеш завтра вызерати? – позвідала ся мати.

– Мамо, можу іти ку вам?

– Можеш, дівочко, можеш, – повіла мати і зробила єй місце коло себе.

– Мам, повім вам, барз ся бою, – склюбачіла ся Ілька матери під плечом, як колись замала.

– Та чого, дітино моя? Уже єсь раз была дале од мамы...

– То є штось інше, як середня школа. Вшыто є таке незнаме, велике, чого ся дакус бою, і тїшу ся....

– Як Бог дасть, та так буде, – повіла мати і хотїла додати, же їх тото Ільчіно школованя много стояло, же было треба корову ай быка продати, але закусила сі до языка Лем бы з дївчати дашто было, кідь ся уж так дотеперь намучіло. Не повіла Ільцї ани то, як ходила выбавлёвати протекцію перед скушками до єдной далекой родины в далекім селї. Не жебы не вірила Ільцї, бо знала, же ся добрї учіть, але як реална особа добрї знала, же выслідкы не стачать, абы ся дістати на таку лукратівну школу. Дізнала ся о тім чоловікови, што мав знамости прямо на странї. Ходила, выбавлёвала, бо вшыткы так робили.А кідь пришов папірь, же дївку прияли, не знала ся надяковати Богу, же іщі є на світї справедливость, ай „добры люде". То іщі тогды не знала, же она, тота справедливость має два кінцї. Главне было, же дївка была прия́та до школы, ай до інтернату. Дорога до пекла є золотыма коцочками выкладована.

– Лем ся там трим, дївче моє. Лем Бог знає, як ті желам добра.

– Мамко, буду ся там зубами-нохтями тримати. Ах, Боже, быти так правнічков! Мати свою канцеларню. Люде будуть за мнов за радами ходити. Ай з нашого валалу. Буду вшыткым помагати, увидите, – росплывала ся Ілька над своёв будучностёв правнічкы. Мати єй схолодила.

– Не говорь гоп, покы не перескочіш. Іщі потече много воды, покы ся так стане. Наперед там треба быти і штудовати, а потім ся укаже.

– Але я... Я...

– Спий уж, моя, спий, бо рано скоро встаєш, – втихомирёвала свою велику дїтину мати.

Стало ся. Уж є ту. Наступила до інтернату. Дістала ся бывати з єднов містьсков фіфленов Валіков, яку вшыткы фаміліарно кликали Вал. Од рана до вечора ся єй рот не заперав. А то такы шаты она має, то такы бісярї... Родічі – такы авта. На такых і такых доволенках была. Саме море, самый луксус. Ільцї ся о тім ани не снило, а нетонь, жебы то зажыла. Мусила знести тоты єй бісїды, бо на цімрї бывали лем дві, як в готелї. Быв то діаметралный роздїл од середнёшкольского інтернату. Тото ся Ільцї любило, і кідь, правда, не знесла такый близкый дотык чуджой особы в єднїй містности. Было море часу, тай Ілька была нучена звыкати на новый тренд жывота. Правду повісти, спочатку сі не могла звыкнути на таке нічнеробіня. Відїло ся єй то чудне, прийти з лекцій

пообідї до інтернату, вывалити ся на постіль і позерати до плафона, як „былбец". Дома, предцї, было повно роботы. Ці то попораїти в хыжы, ці однести куркам їсти, напоїти волы, котры нянько на сміх цілому валалу іщі тримав. А ту, в інтернатї, окрем лекцій і семінарів доодбіду, якы Ілька цалком добрї зношала, было треба ся вывалёвати в цімрї цілый час аж до рана. Боже, што то лем она буде робити? Тадь ту загыне од нуды. Уж выпрятала ізбу дошкаменту, вывтерала порох, повытріповала кресла і діван, якы не знати одколи не были трепаны од пороху, помыла ліно. Але то вшытко за годину. Што дале? Попозерала на Валікину постіль: валяли ся на нїй шпачкы, всякы папірчікы, огрызкы з яблок. Вшытко попрятала. Наконець отворла окно.

– Но та ту є стерілна чістота! – озвала ся Вал, кідь зазріла з другой ізбы. – Уж нам лем ту білы плащі хыбують. Ілько, Ілько, ты, якбач, не пасуєш до того світа. Мала єсь зістати на валалї. Што то за молодость – так прятати? Треба сі ужыти. Лем раз сьме молоды.

– А мі так добрї, – одповіла Ілька, як кібы на злость Валіцї. Взяла до рук карізблок з лекціями і зберала ся, же буде до них позерати. Валікины слова єй вывели з міры. Жебы досправды на нїй так было видно, же є з валалу? Што таке на нїй тіпічне? Бісїда, облїканя, ці што? Ілька не видить на собі даякой вины. Хотїла бы ся змінити, але не знає, як. Уж скоро півсеместра перешло, а она ся іщі все мордує з адаптаціёв. Єй сокласніцї сі уж понаходили знамости, а она нї тай нї ся отворити світови. А як ся єй хотїло будь-коли доказати вшыткым, же ся їм вырівнать! Уж ся єй то раз подарило. Позвав єй єден штудент на выступлїня якогось руського ансамблю, што было в тім часї в модї. Цалком ся єй любив тот хлопець, ай кідь носив грубы діоптрії. З добрым наміром го позвала до інтернату, ясно, же в часї навщівных годин, од шестой до восьмой. На цімрї не хыбовала ани Валіка. Тота вшытко про то зробила, жебы притягла на себе увагу Імра. Лем так, ненападно, ся єй розопла блузка на пару ґомбічок згоры, так, ненападно, єй впали на плечі передтым зопнуты волосы... Пак Вал бесцеремонно выбрала малёватка і зачала ся малёвати. Воргы ся єй блищали, як діаманты. Ілька збачіла, як Імро ся посунув на діван ку Валї. Ілька выбігла з цімры і перестояла ніч на ходбі. Была бы ся під землю провалила, была бы ся нафацковала за свою безрадность і неспособность заінтересовати такого Імра... Кібы ся была не ганьбила, попросила бы ся Вал на даякы способы зводжованя хлопцїв. Але якось ся на то забыло. Інтересно, же ани Вал уж нїґда не спомянула Імра. Як кібы го не было.

Ілька ся хоче упрямити на лекції, але не може, а на семінарну роботу з Історії міджінародного робітничого руху ани подумати не може. Бодай бы ай, кідь з другой комнаты ся озывать гуроньскый сміх. Там

сокласніцї мали на навщіві якыхсь хлопцїв, та ся забавляли, аж гучало.

– Гей, Ілько, чом не йдеш ку нам? Подь ту! – закричала котрась із дївок, якбач, пастраката Ганка з Нового Міста над Вагом, о якій говорили, же є зарвана Жыдівка. Же, реку, ку тым пастракам і червеному качурявому волосю іщі належали єй дакус потяганы червеныма жылками вывалены очі і горбатый ніс. А же то суть знакы Жыдів. Ільцї то нияк раз не вадило, якраз навспак, од першых днів сі облюбила Ганку за єй одкрытость, сердечность.

Была то перша особа, котра на ню обернула увагу, час од часу зашла ку Ільцї дакус побісідовати. Як і в тот вечур. Влетїла до цімры, як вітор, вхопила єй за руку. – Подь ку нам, што ту будеш сама. Там є партія! Мама мі послала балик. Маме гостину.

Ілька несміло вошла. На цімрї быв непредставительный непорядок. Звышкы їдла, папіря, на столї фляшкы з вином, а накурене, же аж на лопату тот дым мож было вішати.

– Я... – Не чую ся добрї. – Я зараз прийду... – хотїла позадковати назад до своєй комнаты Ілька.

– Но лем подь, подь! Не дай ся просити, – пересвідчовала єй Ганка. – Сідай. Хлопцї, зробте місто Ільцї. То є наша Мерілін Монро. Позерайте, як ся на ню подобать, – добросердечно выгойковала Ганка.

– Жебы досправды? – озвала ся посмішно Валіка. – Ани бы єм на то не пришла. А притім бывам з нёв.

Ілька собі сіла на край валенды при дверях, же то дакус побуде, тай ся змыє. Таке мала в планї. Была бы так і зробила, кібы не Валины посмішкы. Уж мала того дость! Єй надуманости, повышености. Што собі думать?. Же то лем єй патрить світ? Же вшытко ся крутить лем коло єй особы? Так одднесь не буде! подумала Ілька і скалопевно вырішила, же зістане. Із планом быти вызывава, перешмарила ногу через ногу.

– Винка? – присів сі ку нїй высокый, худорлявый, на першый погляд фешый хлопець. – Мерілін, дай сі винка. In vino veritas. Ай ты хочеш правду, правда?

– Перестань! – пробовала ся бранити Ілька. – Я не пю.

– Она не пє, чуєш єй, музиканте? Дай, я выпю, – озвав ся з кута щуплый, облеченый в довгім сведрї хлопець, припоминаючій цундрая. Сведер на нїм вісів, як на востровцї, а рук скоро не мав, бо ся сховали в довгых рукавах.

– Но лем, но, ненажеро, ты маш своє. Я хочу, жебы наша Мерілін покоштовала дакус доброты, – присів сі ку нїй іщі биже, притис єй правым боком і дав таку пропозіцію: – Слухай, блондінко, што бы єсь повіла, кібы єм тя завтра позвав на чай. Прямо до Слована.

– На чай? – знїтила ся Ілька.

– Кідьже вино не пєш...

– Она? Та де ті она піде? – озвала ся, як все з посміхом, Вал. – Тадь она ниґде з інтернату ногы не вытягне. А до Слована? Што бы єсь там з нёв робив? – засміяла ся Вал такым голосм, котрый не стерпів ниякый одпор.

А предцї ся Ілька змогла на властный одбой. Найспокійнїше, як лем могла, попозерала на Вал і леды ся в нїй проломили. Спокійно повіла:

– Піду.

– Также, завтра о четвертій перед Слованом? – уточнив музикант

– Добрї, завтра, – одповідала, як намісячна Ілька. – Сама не знала, чом так вырішила Може ся єй досправды любив тот музикант, або хотїла выбити Вал тромфы з рук. Хотїла єй доказати, же і она патрить міджі них. Же робить то, што дотеперь іщі не зробила. Сама собі ся зачала любити. Роберт, як звали музиканта, позад позваня ся вытратив. Ілька зістала сама із своїма думками. Уж єй не вадило, же є в сполочности тых людей. Докінця єй Ганка налляла вина до погара. Ілька сі го змішала з водов і поцмурковала стрік. Похлипковала і роздумовала над завтрашнїм днём Не ішло єй до головы, же чом якраз єй позвав Роберт, а не Ганку або Вал, што были лїпшы кандідаткы і добрї знали містецькы способы. З другого боку єй імпоновало, же Вал была заскочена єй рішінём. Жебы єй завідїла? Но, холем раз. Вал метала очіма по Робертови, як ґазела, але тот якось не обертав на ню увагу. Конечно выграла над Вал: любило ся єй то. Винный стрік єй в голові шумів, а Ілька уже може стораз сі повторёвала попід ніс: „Чом бы-м не пішла? Піду. Чом бы-м не пішла? Піду...“

На другый день Ілька уж добрых пару минут перед четвертов пообідї стояла перед готелом Слован. Споза выблисканых выглядів джмурькали на ню парадны лустры. Ілька через них зазрїла высокы скляняны дверї і парадны червены покровцї. Тїшыла ся, як буде по них іти. Іщі нїґда в такім готелї не была. Дашто таке відїла лем звонка. Быв то про ню приємный шок. Дакус ся єй з того крутила голова, під бріхом чула щеміня, а сердце єй бухало, як дзвін. Ілька ся акуратно приготовила. Облекла сі курту сукню, яку сі все стяговала, бо сі думала, же єй видно аж до самой середины. Короткый до паса прилїгавый сведрик файно підкреслёвав єй тугы груди. Довге волося напродїль єй лежерно падало на плечі. Шмарила го кывком добоку і пішла напроти Робертови, якый ся ку нїй рівным вымуштрованым кроком приближовав з букетом червеных руж.

– Но тото! – змогла ся Ілька, кідь переберала квіткы. Червены, аж до бордова ружы слїпили єй зрак.

– Про найкрашше дївча під сонцём! – задекламовав Роберт, губоко ся перед Ільков поклонив, злегка дотуляючі ся устами єй рукы.

Ільці вдарила кров до головы, мала чутя, же впаде, але ёго захранна рука єй ґалантно затримала за локоть. Ілька ся несла тыма червеныма покровцями, а відїло ся, же є в приповідці. Была найщастнїшов особов на світї. То ани не є можне! Кібы єй так мати відїла! Была бы горда на свою дївку, яка ся уж знає рушати у великім містї. І до коча, і до воза. Так бы повідала. А што бы на то повіла Вал і іншы камараткы? Но, рядно бы были зачудованы. Ілька была на себе одповідо горда. Роберт ся коло нёй крутив, як кібы была пупком цілого світа. Кідь вошли до кавярнї, злегка зачала грати музика, яка іщі веце замішала Ільчіны чувства. Роберт єй одсунув столець, а Ілька в напівблаженім снї собі конечо сіла за простертый стіл. Попозерала ся на нёго, і такой ся пробаторила до реалности. Тоты пріборы, ложочкы, чашочкы! Што она буде з нима робити? Не мала ани представу, што є на што. Як буде мочі з нима нарабляти? Ах, Боже, нашто ту ішла? Нато чашник принїс чай. Она не знала, до котрой склянкы має дати міщух з чаём і з котров ложочков має мішати рідину. Попозерала на Роберта, і, опатерно, зачала робити то, што він. Помалы, помалы. Вшытко стало на міру. Вшытко вышло, і смача вечеря, і кавіар, якый Ілька першыраз покоштовала, і лїсны ягоды. А наконець было шампаньске. Як у приповідці, як у єднім найкрашшім снї…

Пробрала ся Ілька на другый день у готеловій комнатї. Ролеты были стягнуты. Здало, ся, же є ніч. Через шпаркы в ролетах ся але пробивало світло. Як видно, быв уже білый день. Ілька выскочіла з постели, як шалена. Голова єй страшно болїла. Думала, же ся єй роспаде. Уж ніч страшнїшого од того болю сі ани не знала представити. Але гей. В постели не была сама. Під папланом збачіла голову незнамого чуджого хлопа, яка ся му од хропіня потрясовала. Ілька іщі ани теперь ніч не розуміла. Як могла такому дачому розуміти? Боже, што ся стало? Што ту она робить з тым незнамым чоловіком? Як ся ту дістала? Ту єй освітили послїднї звышкы памяти. Роберт!

– Поміч! Поміч! – кричала Ілька, трепала на дверї, але нихто не реаґовав на єй крик. Дверї были замкнуты „на сім замків".

– Што ревеш, як дурна! – пробудила ся голова під папланом. Помалы ся зачало рушати ай тїло. – Перестань! Ай так тя ту нихто не чує. Не видиш, же то суть шпеціалны дверї? Што ся ті не любить? Сама єсь ту хотїла іти. Теперь будь тихо!

– Роберт! Де є Роберт?! – змогла ся Ілька на вопрос, якый не мав ниякый вызнам.

– Роберт? Ани єм не знав, же ся так зве! Тот уж ту давно не є. Дістав заплачене, не може ся жаловати. Іщі ай вечерю і шампаньске сі выраховав, свинярь єден. Він мі уж не є потрібный, але тебе хочу, тебе, чуєш?

– Перестаньте, прошу вас! Што хочете од мене? – Ілька ся тримала за

ключку дверей, як за свою захранну точку. Тормозила нёв, снажыла ся отворити дверї. Та де там! – Поміч! Поміч! – кричала, кілько могла.

Незнамый стояв перед нёв в червеных тренїрках з білыма пасиками, через ґумку якых ся перевалёвало черево. Голову мав скоро лысу, лем на тїмяти му белинґало пару червенкастых, сивинов позначеных волосів. Ільцї было на блюваня. Напопрягла вшытку силу, жебы ся обранити перед тым звірём в людській скорї. Не встигла. Силный удар єй звалив на землю. Незнамый єй вхопив за красне, як прядиво, волося, закрутив їх коло запястя і потяг поволоцькы на постіль. Ілька не мала шансу ся з той заклятой комнаты дістати. Ніч не зістало без наслїдків...

x x x

Кідь єй везли на операчну салу, під вплывом долзіну сі не усвідомлёвала свій страшный чін. Крутив ся з нёв цілый світ. На послїдню минуту хотїла выскочіти з лежадла, але не мала сил. Наповно ся піддала судьбі. Не перша, і не послїдня, а такзвана мініінтерупція єй не може пошкодити. Холем так твердив доктор. Кідь єй запоёвали такзваный райскый ґаз і наркозу, і наказали раховати до десять, спочатку ся сперала, але то лем до числа три. Збудила ся на то, як єй сестрічка злегка потлепковала по твари.

– Пробудьте ся! Уж сьте на цімрї! Пробудьте ся!

– Уж є по вшыткім? – попросила ся Ілька, як кібы то мало даякый вызнам.

– Гей, уж є по вшыткім, – одповіла сестрічка і поправила єй паплан.

Цалкове пробуджіня было страшне. Покы учінковала наркоза, было то іщі як-так, але як ся єй учінкы поминули, настали величезны болї в утробах Як кібы різаня ножиком. Ілька ани лем не заплакала. Зато чула плач на сусіднїй постели. Схлиповало в нїй до паплана молоде дївча.

– Чом ня вхабив? Чом ня вхабив? Чім была она інша, як я? Мала крашшу, як я? Боже, чом єсь ня так покарав? А ці мі одпустиш мій гріх? Уж веце нїґда не ляжу з хлопом, чуєш? Веце нїґда! Нїґда!..

Ільцї хто одпустить? Хто потримать над нёв охранну руку? Найде ся дахто такый по тім вшыткім? Має она на то право? Не будьме злы.

Не судьме, бо самы будеме суджены, пише ся в книзї книг. Каждый потребує дотык тепла, поміч. Ілька моментально чує лем різаня в утробах, а єй душа є мертва, неспособна ани плакати. Ілька сі затулять уха, жебы не чути плач чуджіх жен, жебы ся не піддати своёму. Не буде плакати, не буде. Што хотїла, то має. Так єй треба! – кортала ся. Як могла? Як могла повіровати незнамому чоловікови, якый не мав ани властне мено?...

Образчік з валала

І так Ілька на тот час не дошла домів. Забыла на нянька, матїрь і на цілый світ. Правда, помыселно, бо в думках ся к ним час од часу вертала. Чула ся беспомічна, але не здавала ся. Сама ся снажыла дати сі рады. Судьба собі з нами робить, што хоче. У каждого на твари вырыє іншакы зморьщкы. І на души. Чоловік ся стає обєктом судьбы, кідь ся єй піддасть. Може з нёв ай закывати, кідь хоче, кідь, правда, має на то силу. В опачнім припаді она сі з ним робить, што хоче. Під єй тактовков він скаче, як на спружынї, як на трамполінї в циркусї. Раз горї, раз долов... Раз горї, раз долов...

Ілька ся заставила, кідь одчула, же сон ся єй повнить. Під сердцём носила Ярову дїтину. Окрем того вызнамного факту, єй ніч інше не інтересовало. Было то цалком інше чувство, як передтым. Тепле, ласкаве, таке позітівне чувство. Як на долони рання роса, што обмывать тїло од всякого бруду, наносу. Тото чувство розливало ся по нїй, як велика злива. Прудка, ясна, очіщуюча. Тїло під напором той благодати млостно тремтїло. Аж тогды ся Ілька огласила к матери і росповіла єй свою модерну епопею. О тім, што ся єй стало давнїше і теперь, о тім, же сі дала дїтину гет, бо сі єй не желала, о тім, же теперь дїтину носить під сердцём, бо сі єй желать. Повідала то так, як бы ся сповідала своїй найлїпшій камаратцї. Нїґда ся не чула так добрї, як в тім моментї. Вшытко то з нёй выходило, як на пасї. Недобры скусености ся чередовали з добрыма. Як тма і світло. Як сонце і додж. Ішло то з нёй, валило ся, як горяча лава. Ілька уконана і повна емоцій, впала матери до обятя. Тота єй прикрыла своїм гладканём. Гладила і пригваряла ся єй, як кідь была маленька. Не могла єй одшмарити. Але не дало єй, жебы єй не повіла своє.

– Дїтино моя, та як то так? Та як то так? Та чом єсь тото зробила? Будеш мати гріх. Нехоченой дїтины нїт. Оно за то не могло. То дар од Бога. А ты таке вчінила. Ой, не мала єсь, не мала... Не знам, не знам, як спокутуєш тот гріх. Ах, Боже! Кібы єсь холем написала, рядок-два... Єм твоя мама. Ты єсь моя кров. Хто бы ті мав помочі, як не я? Ілько моя, Ілько...

– Не треба, мамко, не треба! Уж вшытко знате. Вы, єдино вы, сьте

про мене найцінніша особа на світї. Вы і нянё. Правда, кідь ня возьмете під свою стріху. Скламала єм вас барз, але што мам робити? Де ся мам подїти? Буду матїрёв, скуточнов. Теперь никому свого сына не дам. О то ся уж постарам...

Ілька бісїдовала, бісїдовала, а мати ся на ню через слызову молгу позерала. Жебы то была єй золота дївочка, тота, до котрой вкладала свою надїй? Ах, Боже, кілько того пережыла! Тадь то на вола велё, а не на єдно молоде дївча! Як то вшытко могла перетерпіти? Чом єй так было страшно уближене? Єй материньскы чувства ся наповнили верьховато. Не знала, ани сі не хотїла признати, што вшытко зажыла єй дївочка за тыма запертыма дверями. В думках присягала, же найде винника, же ся му помстить, же го властныма руками задавить, як муху. Потім єй охляли рукы, бо сі усвідомила, же што она може, бідна особа з валалу, чінити. Як найти того рыжоволосого пропастника-номенклатурника і повісти о нїм до цілого світа, же збезчестив єй дївку? Хто єй повірить? Найскорше єй высміє цілый світ. Тадь дївка сама там ішла. Мати сі од безрадности закусила до пясти, свідома того, же правда коло дверей жобре, а кривда за столом ся гостить. Не є справедливости на світї. Ільцї треба жыти дале, бо в нїй ся голосить новый жывот. На матїрь тот напор быв дуже великый. Не зміщала ся до нового світа. Мала інакшы представы. Думала, же дївка выштудує, найде сі роботу, а ту... Снажыла ся не дати навонка свою внуторну розорваность, тадь Ілька того має дость. Як могла тото вшытко пережыти? Обдивляла свою дївку за силу, котру не знати скады набрала, але єй ай сановала, бо знала, же єй чекать тяжкый жывот. Поможе єй, што буде мочі. Тадь, давно ся минули часы, кідь выганяли копылку, т. є., тоту, што ся преспала, з валалу з камінём і выкриками: „Курва! Курва!“. І теперь ся мають тяжко слободны матері, але нихто вже так не повказує, як колись. Главно, абы сі нашли місто в жывотї. Суть з них добры ґаздынї, а котра ся оддасть, та з нёй, якбач, звыкне быти першокласна манжелка. Але што тото мале? Як буде рости? Мати предці лем думала на то, абы Ілька признала отця дїтины. Она знала о кого іде, бо Ілька ся з тым перед нёв не таїла. Довіряла єй. Тадь кому, кідь не матери? Властній кровли?

– А што Яро? Як єсь повідала, не видить ся планый. Мав бы о тім знати.

– Є то женатый чоловік. Думайте сі о мі, што хочете, але він ня не інтересує.

– Не говорь так, дівче, не говорь! Як буде дїтина без нянька, а ты без ґазды? Ах Ілько, барз єсь ся змінила...Не спознаю тя. Є то барз велё на мене, барз... Што то за світ настав?...

– Мам, кідь не хочете, жебы єм ту бывала, піду. Не буду вам заваджати.

– Та де бы-сь ходила? Лем ту зістань. Якось то буде. Не перша єсь, і не послїдня. Лем бы здраве было. Няй ся діє воля Божа. Даме на службу, лем бы добрї было.

– Мам, мі треба роботу зганяти, а не службу тримати, – зареаґовала Ілька нервозно. – Мушу думати на сына.

– Тадь так, так. А може бы єсь пішла на пошту робити до сусіднёго села. Керекічка уж давно зріла на пензію, переслугує пару років. Там бы мало быти місто. Я ся можу опросити...

– Няй буде, і хоць не знам, што люде повідять. Ага, скрахована правнічка, уж доштудовала.

– А ты на то не дбай. Поговорять, тай забудуть.Кажде чудо три днї тримать, – повіла єй тогды спокійно мати.

– А нянё?! Як ся має нянё? Што він на то вшытко повість? Я ся аж бою... Мам перед ним великый решпект і залежить мі на тім, што повість. Знам, же єм го страшно скламала, але без нёго бы єм не могла жыти. Хыбовав бы мі ёго голос, якый ся завдавав, же то він є прісный, але в глубцї свого сердця быв мятонькый і не оскорбив бы ани куря. Вы о тім, мамо, добрї знате. Я люблю ёго такзване „напарованя“, кідь ся сердить, кідь мудрує, я ай так знам, же на своїм поставлю, же го переманчу. Слїдовати го все была велика радость. Перевершовала єм го своёв молодостёв, чула ся над ним зверьха, а то тїшыло і мене, і ёго. Так то было. Отець і дївка. Вічна сімбіоза лашкованя, малого геройства і словного пінґпонґу. Таке красне, любе граня на хованкы. Я то так віджу. Але теперь досправды мам страх.

– Нянё... Ой, нянё, наш нянё... Уж ся го не мусиш бояти, – вздыхла собі мати і зопяла рукы до молитвы.

– Што з ним?

– Ох, Ілько! Забісідовали сьме ся. Іщі єм ті не мала часу ани повісти. Нянё мав мозґову поражку. Не знам, што ся творить, але скоро в каждім дворї є дахто хворый на тоту страшну хвороту. Цалком ся му погіршало. На ніч собі не памятать. Лем сидить і подримкує. Іщі щастя, же му цалком бісіду не одняло, як тот лївый бік. Не знам, ці даколи з того выйде.

– То я на винї. Я вшыткому на винї! – закричала Ілька. – Няню! Няню! – єй голос ся беспомічно озывав у великім порожнїм домі.

– Там є, в другій хыжі. Сидить в креслї.

– Няню! – вбігла Ілька до хыжы. Нянько сидів в креслї коло выгляда і непритомно ся позерав вонка. Пришла к нёму ближе, погладила го по твари, притисла ку собі старечу тварь. Взяла за праву руку, стисла єй, але тота не реаґовала, впала безвладно на колїно.

– Дохторе гварять, же ся іщі з того дістане, – повіла мати, яка тыж вошла до хыжы. – Лемже він не хоче сполупрацовати. Ніч го не бавить.

Цалком ся піддав. Я ся не можу на то позерати.Так з нічого ніч то пришло. Іщі рано зо мнов бісідовав, як ся патрить, на обід ся наїв і пішов сі лячі. Уж єм го не могла збудити, – прогваряла через слызы мати. – Ледва єм го збудила. Позерам, а він сі лївов руков підоперать праву, і двигать єй, двигать. Тото істе робить правов сторонов твари...

– Т-такый н-новый день... – выповів нянько помалы

– Няню, няню! То я, Ілька! – закричала му до уха Ілька, бо сі думала, же не чує.

– Ілька? Де єсь была? – прогварив нянько, як кібы лыґав горячі бандуркы. Напопряг силы і очіма ся обернув к дївцї.

– Няню, няню! – підхлиповала Ілька, яка сі усвідомлёвала траґічный став єй сердцю дорогой особы. – Я уж буду коло вас. Буду ся о вас старати. Уж ниґде не піду, обіцям вам, – Ільчін голос ся тряс і ламав, як сухы тріскы. В тім моментї забыла на себе, властны проблемы ся десь задїли. Перед нёв быв нянько, безрадный старый чоловік, якый може онедовго умерти і зохабить Ільку на поспасеніє долї. Змагай ся сама з жывотом. Не хотїла-сь нянька слухати, теперь ся сполягний на себе. Може ті то піде лїпше.

– Лем ты йдий, дїтино моя! Йдий! – повів нянько выразно.

Ільку няньковы слова заморозили. Прудко сі усвідомила промарнену шансу, яку не выужыла, кідь нянько быв здоровый. Могла го уважнїше слухати. Теперь знає, же вшытко помине, і нянько. Уж єй того много не порадить. Схылила голову і сковязла у своїх чувствах. Не помогла єй молодость. Тота, опроти правдї, была слабенька, як цверна. На двох містах вже пукнута. Хотїла ся оперти о нянька, але не могла. Мусила ся сполягнути сама на себе. Ілька ся притулила к няньковій твари. Чекала, же єй дашто на то повість, же єй втихомирить, як все перед тым, але тот ніч. Сидїв тихо, змірено, із скляняным поглядом, упертым до кута.

– Ілько, не треба... – повіла мати. – Він уж хоче спати. І ты собі ляж. Ідь моя, ідь і на ніч не думай, – погладила дївку і выпровадила до спалнї. – Ідь, ідь... Як Бог дасть, та так буде...

Боже, яке є то красне мати опору у своїх родічах! То є міцнїше, як скала, як сам діамант. Аж теперь на то Ілька приходить. Нїґда не была ґеройков. Была обычайным дївчатём з валалу, з пастраками на твари і на раменах, яке прагло стати ся правнічков, а на своїй штудентській пути ся попекла. Вірила людём, бо была так выхована. Світ сі з нёй зробив збытка. Выбабрав з нёв. Ах, Боже, як ся скламала!

– Накладь до пеца, – вырвала єй мати з неприємных роздумів.

Ілька в кошарику нашла красны, рівны деревцята, якы наісто нарубав іщі нянько, і положыла дас дві до пеца. Пец забовчав зеленым смараґдовым огнём. Як так сі Ілька гріла рукы коло сухого теп-

ла, порозуміла, же стады уж ниґде не хоче іти. Была щастна, же буде слїдовати бовчаня огня в пецу, буде свідком того, як при россвиваню будуть ся потята операти до выглядных рамів своїма крылцями і выспіовати полёвы балады. Представляла сі, як рання роса буде падати на траву і она сі в нїй вмыє тварь і босы ногы. То буде світ! Світ слободы духа і валальской скромности. Простота? Красота? Глупость! Носталґія, што за ніч не стоїть, обернула в другый бік свої думкы Ілька... Тото вшыткко выкликує валал. Осягнув го хтось порядно? Зобразив, змалёвав, выкомпоновав?

Валал ся зразу став про Ільку міцнов кріпостёв, опорным муром, який єй одгороджовав од великого світа... За тым муром в тяжкых минутах упорно глядала спасу, прижывовала ся ту, як бескровна істота, глядала пожыву, котру од нёй выссало місто. Наівно сі думала, же ся ту сховать од проблемів, од своёй судьбы. Думала собі, же стачіть ся поставити за бучкы, за густый лїс і нихто єй не найде. Омыл! Сакраментьскый омыл! Ай ту суть напасти, были і будуть. Жывот є ту твердый, і хоць на першый погляд ся видить нїжный, прямо романтічный. Пакости світа валал застигли неприготованым. Зато ся часто находить на ропспутю добра і зла.

Так і Ілька, добрї знала, што єй ту чекать, бо ту выростала, ай кідь лем до своїх „надцять" лїт. Тото миле, шумне, што было в дїтстві, єй зістало в памяти. Думала собі, же кідь ся ту верне, найде стары незароснуты пішничкы, котрыма ходила до лїса, студникы повны ледовой воды, недотулену природу. Была пересвідчена о тім, же природа єй выздоровить од гріху, же єй поможе нести свою зайду жывотом дале. І так простоволоса выбігла на ярь до лїса уж з великым бріхом, назберала наруч білых конопелок і щастлива ся вертала назад домів. Серенчливо-несеренчлива Ілька!

– Сыну, то про тебе! – пригваряла ся іщі ненародженому дітяти, што собі спокійно плавало в єй утробах. Ілька ся выжывала в материньских чувствах. Знала, же є найбогатшов особов на світї, і стораз дяковала судьбі, же єй звела назад з Яром. Хоцьлем на тот момент, абы єй зробив матїрёв. Тот пізнїше не раз ся добивав до єй прязни, але она го все одбила. Не потребовала го. Мала свій світ. Тїшыла ся на материнство. І хоць час од часу не переставала єй глодати думка, што повість сынови, кідь выросте. О тім теперь не мала гадкы.

Дїтя приходжало на світ тяжко, в окреснім шпыталю. Ілька не могла породити нормалным способом. По днёвых болестях єй взяли на операчну салу, де сын пришов на світ такзваным цісарьскым різом.

Ільцї ся доднесь не подарило прийти на то, чом го кличуть цісарьскым. Жебы то было в змыслї – кралёвскый, легкый ? Тото бы Ілька

нїґда не повіла. Жены, котры родили нормалным способом, по годинї такой скоро бігали по своїх, а она в болестях ся крутила пару днїв, а потім іщі тыжднїв. Болїла єй мадра і бріх. Тадь обидвоє были розрізаны. А хлопчік? Быв то доспрады хлопчік, як сама собі предповідала, бо копкав на правім боцї. Бояла ся на нёго попозерати, такый быв дрібный. Спочатку єй го ани не вказали. Ілька ся дуже трапила, ці є впорядку, і барз просила сестрічку, жебы єй го принесли. Тота не дуже хотїла.

– Одпочівайте, іщі сі го ужыєте.

– Сестрічко, я бы го хотїла барз відїти. Мам на то право як мама. Прошу вас, лем єдным очком на нёго попозерам, – крумкала Ілька.

– Принесу вам го, мамко, принесу, – помякла сестрічка і онедовго го Ілька збачіла запакованого в перинцї, лем ружовкаста головка му стырчала. Дїтвак барз ревав, быв голоден. Ілька не мала молока, бо стратила го під вплывом антібіотік. Хлопець ся захлынав плачом, аж побордовів. Ілька го взяла ку собі і з трясучіма руками зачала розмотовати вузликы на перинцї. Хотїла попозерати, ці дїтвак вшытко має. Мусила то зробити, бо ся барз бояла, жебы не быв, не дай Боже, даяка калїка. В тім часї ся родило дуже много пошкодженых дїтей, котресь без рук, без ніг, а ставало ся і таке, же не мало очі. Страх подумати. А то вшытко зато, же їх матери были выставлены ожаріню з Чорнобыльской електрарнї. Єй згубный вплыв сягав далеко за границї Україны, аж до нас, на Словеньско. Ілька ледва розвязала послїднїй вузлик. Як може тот дїтвак дыхати, кідь є так запавуженый, як віз із сіном? – подумала. Не чудо, же плаче. Розбалила перинку і збачіла тононькы ніжчата, як копачікы. А тоты ручкы! Як соломкы. Лем так телембали, мало-што ся при тїлї тримали. Боже, коли з того дашто буде? Коли з той тріскы выросте хлопець? Ілька такой загнала свої похыбности, бо ся потїшыла, же вшытко є на своїм містї, же малый Святослав, Сватько, має вшытко, як треба, лем у стонченім ставі. Кідь го назад запавузила, але не так тїсно, як быв передтым, і одовздала сестрічцї, абы сама могла одпочівати, вошов до цімры доктор Хохрун.

– Но, як ся маєте? – обернув ся к Ільцї. – Якы то міры мав ваш сын?

– 2, 60 на 45, – повіла Ілька.

– Слушно, слушно, – одповів доктор. – Раз з нёго буде хлоп, увидите.

Ільку штось закололо коло сердця. Уж відїла свого Сватька, як хлопака, што має велику силу і никого ся не боїть. Охранить ай єй. Было то приємне чувство, яке обливало таку маленьку на самосвідомость особу, яков была Ілька в послїднїм часї. Теперь тото самочувство выросло може до двох метрів, хоць єй сын мав іщі лем 45 центіметрів. Боже, як го вже любила! Не дала бы го за цілый світ. Кібы мала крыла, облетїла бы на них планету. Каждому бы повідала, же має сына, свого сына, якый ся

єй застане, не дасть єй оскорбити. То было чувство, яке ся не дало нічім нагородити, ниякым златом, стрібром, ниякыма скарбами. Найвекшым скарбом од того часу ся став єй сын, єй Сватько. Став ся єй весміром, воздухом і каждоденным наповнїнём.

– Пан доктор, пан доктор! – загойкала Ілька за доктором Хохруном, што помагав єй зо сыном на світ.

– Но, прошу, панї! – доктор ся вернув і поставив ся коло Ільчіной постели. – Мате даякы проблемы?

– Нї, пан доктор, нї! – повіла Ілька. – Я бы хотїла, абы сьте пришли ку мі ближе. Іщі ближе.

– Но? – нахылив ся ку нїй доктор Хохрун.

Ілька го вхопила до своїх обять і стисла го, як до клїщів.

– Што то робите, панї? Задусите ня! Но, тото, – не міг выйти із зачудованя доктор Хохрун.

– Дякую вам за сына, дякую! – выкриковала од радости Ілька, нескрываючі свої емоції.

– Але, панї, я робив лем свою роботу. Подякуйте нянькови, но, свому мужови, же ся постарав о такого сына, – попробовав пожартовати доктор Хохрун, але такой ся затнув, бо сі усвідомив, же Ілька не увела мено отця дїтины. – Я не хотїв.... Перебачте.

Докторовы слова Ільку не зачудовали. Знала, же много людей ся теперь о ню обтре. Єй то было єдно. Приходом на світ Сватька, єй жывот ся обернув о цілу земну кулю. Она ся перестала бояти людей і вшытку енерґію, силу зосередила на свого сына. Не было той днины, годины, минуты, бы го не назвала своїм золотком, своїм сонїчком, своёв солоденьков рыбоньков. Боже, як го любила! Найвеце ся то проявляло при купаню. То быв цілый рітуал. В хыжі бог-знає якы условія не были створены на благобытне бываня. Іщі щастя, же мали водовод і теплу воду у ванї. В хыжі дожывав іщі нянько, о котрого ся з бідов старала мати. Як пришов на світ Сватько, Ільчіна увага была обернута лем на нёго. Купаня сына єй давало велику розкош. Чупчала го, мыдлила, засыплёвала го вшелиякыма грачками. А кідь го положыла на деку, голенького, як бобенятко, намастила го найпахнячішыма мастями, олїйчіками. Як го так намастила, вымасіровала му ціле тїлце – од головкы аж по пяты. Сватько ся од розкошу аж простерав, помырковав. Пак му приправила фляшку крупіцовой кашы, котру він полегкы „зблайзнув". А так было каждый вечур. Тот самый рітуал: купаня, мащіня, масірованя, фляшка крупіцы. Може быти векша радость, як кідь ся народить матери сын? Нї. То є найвышше подобенство. Кажда мати ся видить у сынови, ці вже сын у матери, тото Ілька іщі не скусила. Але то єй затля не трапило, любила Сватька, як свій жывот, як своє каждоденне дыханя і крокы, котрыма міряла світ ку свому сынови. На першый погляд бы ся здало, же є то штось нормалне любити свого сына. Котра мати бы не любила своє дїтя? В припадї Ількы то было дашто інше. Было то выстрадане дїтя і заплачене великов неблагов скусеностёв. Ілька вырішыла зробити неможне. Зрекла ся отця дїтины. Не хотїла ся з никым дїлити, і так ціле ярьмо зодповідности за сына зістало лем на нїй. Хотїла му быти матїрёв і няньком. Хотїла, то правда, але сама не знала, до чого ся пущать. Будуть єй стачіти силы? Звладне дві ролї? Ілька то допереду не могла знати, і хоць собі вірила. Была молода, повна силы, а нукала сынови повне сердце ласкы. Не знати, ці то стачіло. Ой, вера, не знати.

– Ілько, подай мі мыдло, – попросила єй мати, кідь раз вечур хотїла выкупати мужа.

– Не знате, же я хочу купати Сватька? То є мій час! – одбрехла єй Ілька.

– Не мусиш го купати каждый день, хлопець має уж три рокы, – повіла з вычітков в голосї мати. – Нанё уж цілый тыждень не быв купаный, а знаш, як то є. Не має покоя. Легше му є, кідь ся выкупле.

– Знам, знам, як то є, але дїтвак має предность перед дїдом, ці нї? Є то страшне, што повім, але є то так. Мій дїтвак має жывот перед собов, а нянё?..

– Істо, уж має за собов. Але я го хотїла лем выкупати.

– Та хто теперь має перед? – Ілька назлощено брязла мыдлом до ваны з водов, яку мати напустила про нянька. Рихтовала ся го дати до ваны. Тот сидїв на стілцю. Кібы дотекла вода, мати бы го взяла попід плечі, нянё бы двигнув єдну ногу, мати бы му двигла другу. Нянё бы собі сів на край ваны, а то уж бы го было легко зосунути до воды. Потім мати бы го взяла єднов руков попід плечі, жебы ся не захыцнув у водї, а другов бы го мыдлила і мыла: наперед ногы, бріх, груди, потім плечі, а пак голову. Наконець бы выпустила брудну воду і сполокала го чістов. Слїдовав бы далшый процес: выниманя з ваны. Мати бы взяла нянька попід плечі, посадила бы го на край ваны, а зясь праву ногу долов, на землю, потім лїву, і ціле тїло бы перенесла на столець. Там бы слїдовало вытераня, масірованя, облїканя, кладжіня до возика і одвезіня до ёго комнаты. Ілька не раз была свідком материной роботы, ай сама помагала. Але уж єй то не бавило. Кідь пришов Сватько на світ, лем ёму давала силы, нянько зіставав позаду.

– Ах, Боже, чей ся не будеме перебігати, – повіла тогды мати. – Выкуп Сватька, а я няька повтерам мокров цундринов. Уж го беру до кухнї, – вступила ся Ільцї мати.

Так і зробила. Перевезла на возику мужа до кухнї. Положыла невлады ногы до лавора, вымыла їх, потім ся взяла за далшы части тїла: голову

золляла теплов водов, умыла шампоном, дале слїдовав хырбет, груди, а наконець ногы, якы вже были вымочены і мож было одрізати нохтї. Тото вшытко зробила, як нераз передтым, натерла тїло індулонов. Здало ся, же муж, як кібы ожыв, по такых купелях ся му навертала і память.

– Де є Ілька? – опросив ся.

– Няню, ту єм, куплю Сватька! – загойкала Ілька. – Дораз єм коло вас, – повіла. – Сватько барз плаче, не знам, што з ним є, – забідкала ся Ілька, бо дїтвак досправды лем рычав і рычав, і не могла сі з ним дати рады. Тото ся му в послїднїм часї ставало часто. Без прічіны дїтвак плакав і плакав.

– З того ніч не буде, – повів нянько. – Нашому р-р-оду ся не да-а-рять хлопцї. Є то про-о-клятя, – пробурмотїв. – Брат Василь ся не дочекав сына, бо жена му при породї вмерла, сын Штефана, Петро, ся завісив, а теперь моёй дївкы сын все плаче... Ой, не скінчіть ся то добрї, не скінчіть... Кідь дїтвак плаче, шось го тр-р-апить.

– Але, няньку. Як віджу, поліпшало ся вам, – зареаґовала Ілька, чім хотїла підкреслити, же нянько не має правду. Єй Сватько быв пупком світа, а кідь глядала прічіну в даякім проблемі, відїла го лем в другій особі, а не у своїм сынови. Жебы єй Сватько быв злый? Тадь то є лем іщі дїтина, не може розуміти світови. Не дала на нёго допустити.

І так го выкарбуляла до першой класы. Барз ся му радовала, кідь го відїла сидїти із сокласниками. На валалї тых дїтей много не было в першій класї, зато каждый быв цінный. Ільцї ся найвеце любив єй сын. Быв такый шумный. Быв такой істой світлой твари, як Ілька, ай пастракы ся му зъявили коло носа. Ружовы личка ся блискали здоровостёв і достатком. Мав щербаты зубы, але то му барз пасовало.

Ілька одпровадила хлопця до школы, і сама не збачіла, як перелетїли рокы. Як тоты вороны, што посідали на сусїдську яліцю. Із буцлявого Сватька вытягнув ся худорлявый хлопчіще. Стратив дїтську привабливость. Перемінив ся ай внуторно. Став веце задуманым, а кідь хтось му дашто повів, реаґовав нервозно. Ілька то брала як прояв приходжаючой пуберты, і старала ся. Не знала, што му хыбить..

– Ты ся не бій, Сватько з того выросте. Як і вшыткы дїти, – гварила єй мати.

Раз вечур прибігла к ним сусїдка Вєрка.

– Ілько! Ілько! – закричала під окнами. – Подь вон!

– Што там таке? – выбігла Ілька.

– Подь скоро. Твій сын нам выбив выгляд. Моя мати одпала з того. На, позерай, тоты остры камінчата перелетїли коло материной головы. Іщі щастя, же єй не засягли, – вказала на долони дрібны камінчата Вєрка. – Дашто з тым роб, бо я піду на уряд заголосити.

– Але што бы єсь там ішла? – не стратила притомного духа Ілька. – Тадь він наісто так не думав. Він то не хотїв зробити. То ся лем грав. Не познаш дїти? – снажыла ся оправдати сына Ілька.

– Та яке то граня, кідь скло выбите?!.

– Наісто ся грали з лоптов дїти. Я то заплачу, лем то ниґде не глась, – просила Ілька Вєрку. Тота єй послухала. Што мала з нёв робити? Знала єй нелегку сітуацію. Дїтвак выростав без нянька. А не раз го відїла, як выстоює на мостї з камаратами, а не йде домів. Не хотїла тым Ільцї морочіти голову. Мала тота дость біды із хворыма родічами, а ту іщі сын зачінать вказовати ріжкы.

Лемже тым ся то не скінчіло. Найгірше было на тім то, же Ілька стратила роботу. Злучіли дві пошты довєдна, а про ню ся уж не нашло місто. Ніґда собі не думала, же буде мати такы проблемы з роботов. Предцї мала середню школу і даякый рік высокой, але не было де іглу запяти на околіцї. Заводы, што были, позрушовали по революції, а нове ся ніч не отворяло. Проклятя, та й вже. Ілька бы была будь-што робила. Лемже іщі ай до лїса быв проблем ся дістати, бо чістити лїс і стромикы садити ходили дві-три жены, а то было вшытко. Іщі щастя, же были материны і няньковы грошы. Поступно собі Ілька выходила по урядах і по докторах їх дозераня, і так собі спомогла. Та й родічі єй давали і то послїднє, што нашпоровали.

– Стараш ся о нас, та што є наше, то і твоє, – повідала мати. – Нянько лем прикывнув і мило ся попозерав на свою дївку.

Інакшого погляду быв єй сын Сватько, якый вже зачав ходити до недалекого міста до першого рочника ґімназії. Ілька плановала, же кідь бы скінчів середню, та з Божов помочов бы го хотїла вышколовати і на высокій. Хлопець не быв глупый, учів ся добрї, лем тото ёго справованя трапило Ільку. А кідь стратила роботу, блюзнув єй до очей.

– Несхопны сьте, – повідав, а тоты слова, як град, впали на Ільчіну голову. – Ани школу сьте не скінчіли. Теперь уж ани роботу не мате З чого будеме жыти?

– Але, сыну, як можеш так з мамов говорити? Вшытко ся ті снажу купити.

– Што таке? Же мам тот посратый почітач? Тото є таке чудо? Другы мають ай інтернет, але я нї... А теперь ся уж можу з ним розлучіти. Же, матко? – зареготав ся єй любый сын, же Ільцї аж мороз по хырбетї пішов. В ёго поглядї было штось звіряче, што она сі не знала высвітлити. Приближыла ся к нёму, же го погладить, же такым способом тот ёго страшный погляд счезне, але тот ся одсахнув од нёй, як од чуджой, і нагородив єй плюванцём до твари. – Нате, жебы сьте знали! – повів, і з гырмотом, стягуючі із стола обрус і шалкы з недопитым чаём, розбах-

нув двері. Пак нима так забухнув, же аж в ухах залягло.

Господи! Што ся робить? Ілька зістала стояти на місті, і ніч не розуміла. Сыновы слова єй кололи коло сердця, як найколючішый дріт. Схылила голову на груди, сховала до долони сыновы слины і залляла ся горячіма слызами. „Уж є то ту! Трест божый, трест божый! – схлиповала. За што, за што? Тадь то не быв він? То не быв мій дітвак! Што ся стало? Што єм му злого зробила? Де єм вчінила хыбу?“

А то быв лем зачаток. До єй дітвака, як кібы вступила нечіста сила. Скоро каждый тыждень выстроїв даяке брыдке діло. Ішло то поступно. Выламав выгляд, потім двері на загородці, а наконець продав кросна, стародавну куделю і дідову фотку з рамом до заложнії. Пустив ся ай до їх старого біціґля, на якім Ілька розвожовала пошту. І тот здемоловав. „Боже, што ся стало? То не може быти правда! Мій Сватько, котрого я так любила, жебы то быв він? Лем так з вечора до рана бы ся цалком змінив?“ Радила ся з псіхолоґами, лічітелями, панькала го, просила, абы ся успокоїв, ніч не помагало. Ани мольбы, ани просьбы. Высміх, ароґанція, понижованя єй і околитого світа – то была ёго одповідь на єй снагу.

Як кібы ся заставив час. Ілька не могла тому прийти на корінь. Тадь хлопцёви ніч не хыбить. Выгодовала го, тїшыла ся з каждого ёго кроку, помагла му вставати на ногы, провадила до школы. Што му не дала? Вшытко має. Почітач, радіо, деведечко, мобіл – што іщі хоче? Боже, чом тот світ ся так замотав? Даколи стачіла скыбка хлїба з фінджов молока... Даколи... Сама то зажыла, кідь як дітвак пасла коровы. Але теперь – не тот світ. Она ся снажыла вынагородити сынови то, што сама не мала. І то, же была без хлопа, єй гнало допереду. Єй Сватькови ніч не могло хыбовати. У вшыткім быв першый. Што ся му замануло, то мав. А так ішли на сына єй зашпорованы пінязї і родічовскы приплаткы од штату. Жебы то досправды была мавпяча ласка з єй боку? Хотїла, жебы быв щастный. Наконець ся вшытко обернуло проти нёй.

Сватько ся з нічім не заспокоїв, все прагнув за чімесь іншым. Быв то єй сын, але го не знала. Ёго слины, якы буде до смерти чути на своїй твари, єй дають знати, же властны діти ся міняють. Не гнївала ся зато на нёго, лем коло сердця єй кололо і кололо. Як кібы то не быв єй сын, але чуджій дітвак. Не мав спокою: ходив по ночах, приходжав рано, выхабляв годины в школї. Ілька ся настрашыла, же го перестане любити, і зненавидить го. Але ці то мож? Ці ся то дасть? Властну кров? Властну дітину? Была пересвідчена, же такому лем треба помагати, лем ласков одплачати.

Раз рано несла смітя до контайнера, што стояв перед їх воротами. Выхляна чеканём на сына цілу ніч, ледва обертала увагу на околіцю.

Кідь ся приближыла ку контайнеру із смітём, збачіла ногы стырчати в папірю і всякім смітю. Ногы, із старыма грубыма фусеклями, были зашпрайцованы в заболоченых боканчах. Быв мороз, десь мінус 9 ступнїв.

– Сватьку! То ты? – попросила ся, як намисячна. Была сі іста, же там спить єй сын Сватько, якый не пришов на ніч домів. Сердце єй било, як дзвін, а до блїдой твари бы ся не дорізав кровли.

Ілька завмерла. В смітю, в бруді, бляшанками обложеного збачіла лежати красного молодого хлопця у віці єй сына. Мав дуже шумны синї очі, буйну гриву волося, і поставу, як Аполон. Ілька не знала, што має чінити. Хто не быв в такій сітуації, тот не порозумить. Хлопець, што лежав в контайнері, быв одразом єй сына. Быв такый красный, як ангел, і хоць быв брудный і быв жобрак. Ілька ся нагнула над нёго, погладила го по кучерявім волосю і втисла му до рук папірёву двадцятку, яку все носила в кешені про припад. Тот блиснув на Ільку синїм поглядом:

– Тетко, заприйте контайнер. Є мі студїнь.

– Скады єсь ся ту взяв? Чом ту лежыш? Замерзнеш. Ідь домів, – тормозила Ілька контайнером, аж прикрывка ся заперла. Але хлопець ся не озывав. Што то? Чей не вмер. Наісто ся задусив. Ілька од страху пустила кошик із смітём з рукы. Одхылила прикрывку і назріла днука. Ниякого хлопця там не відїла. Лем папірёва двадцятка ся валяла міджі бляшанками. Ілька застовпіла. Жебы ся то єй привідїло? Але нї! Тадь бісідовала з ним, просив єй, жебы заперла контайнер. Мусить ту десь быти...

– Ілько! Ілько! – зачула материн голос з хыжы.

Ілька невірячо покрутила головов, высыпала кошик із смітём і пішла за голосом матери. Пригоду з хлопцём сі зохабила про себе. Вошла до хыжы, а на постели нашла лежати свого Сватька. Не чула, коли вховзнув до хыжы. Лежав склюбаченый під паплоном. Лиця впаджены. Тварь попілёва. Лем довгый ніс стырчіть. Перед нёв лежав молодый мертвець. Ілька ся захыцла тихым плачом. „Сватьку, сыну мій, што ся ті стало? Чом, чом уникаш передо мнов, перед світом? Став єсь ся блудником. Сам і сам. Як може мама вникнути до твого внутра, кідь не знає, што собі думаш, што ті хыбує, што тя болить? Сыну, сыночку, голубику, озвий ся! “ Тот мовчіть, як скала. Ани клїпайкы, ани єдиный свал на твари ся му не порушають. Не повість ніч, бо ёго мозоґ затемнив непробудный сон, до якого не має приступ ани ёго властна мати. Ани він сам.

Ілька стоїть над сыном і плаче од жалю. Плаче од радости, же сына має дома, перед очіма, же не є там, вонка, в контайнері. А властно, якый є роздїл міджі тым в контайнері, і тым перед нёв?..

Было то в котрусь далшу ярь. Ілька стрітила свого сына на узкім пішничку.

– Де йдеш, Сватьку, сыну мій?

– До лїса.

– А што там?

– Піду ся перейти. Потята будуть співати.

– Повідж мі, што тя трапить? – хотїла ся дістати ближе к ёго сердечку.

– Вы ня трапите, мамко. Лем вы сьте вшыткому на винї.

– Я? Ох, сыну! Чім я ся перед тобов провинила?

– Зато, же сьте, же сьте ня породили! – голос сына ся замотовав чім дале, тым веце до зеленого листя, яке го понесло до сивой молгы темного лїсу. Ілька зістала стояти з болячім сердцём і з росколотов душов. „Ох, сыну мій сыну, за яку провину, гірко переносиш тяженьку годину?...“ Смутна мелодія єй залляла мозоґ. Ілька ся оперла о спорохнявілого бука і напівзрячіма очіма позерала, як єй сын ся од нёй оддалює, аж наконець ёго тоненьку, дрібненьку поставу лыґнув густый, темный ліс. Як кібы го ани не было.

Бой о сына

Ілька зістала стояти на пішнику, котрым колись як дївча ходила. Мати-сирота. Не одчувала свіжость ярьнёго воздуху, красу росквітнутых черешень і букового листя. Відїла лем зогнуту поставу свого сына, застелену павучінами незнамого світа. Одышов. Вже не раз так зробив. Што бы за то дала, кібы знала, што єй сына трапить! Чула лем страшну вычітку з ёго уст: „Лем вы сьте вшыткому на винї. Зато, же сьте, же сьте ня породили. Зато, же сьте ня породили. Зато, же сьте ня породили...“ – озывало ся ехом по буковім лїсї.

Што такого страшного зробила? Жебы найвеце осокрбила сына тым, же го привела на світ? Не тїшыть го, не радує світ. Не співать, не знає ся веселити єй сын. Єй єдина точка у весмірї, ай тота є темна.

– Скады йдеш? – переступила єй дорогу Вєрка.

– Тадь, не видиш? Ішла-м за Сватьком. Десь ся побрав до лїса. Пустить ся, та десь ходить і ходить, кібы холем дрыв наготовив. Не знам, што ся з хлопцём творить. Ніч не робить, лем як блудник ходить, і до школы перестав ходити. Бою ся, абы ся му дашто не стало. Нияк ся мі не любить. Має такы бісіды...

– Подь, дашто ті вкажу, – повіла Вєрка і потягла Ільку за рукав. – Там. Подьме ближе.

– Што там?

– Позерай в тот бік. Што там видиш? – попросила ся таёмно Вєрка і вказала на лївый бік старой ошарпаной хыжы.

– Што жебы-м там відїла? – Ілька ся попозерала в тот бік, де вказовала Вєрка. Збачіла там бабку Кереканю сидїти на стілцю. Ніч чудного на тім не відїла. Є ярь в роспуцї, сонїчко світить. Люде выходять вон на двір. Ай єй родічі то роблять. Нянькови ся дакус став стабілізовав, лем што ся сонце укаже, такой го тягне на двір. А мати, правдаже, коло нёго. Так і Кереканя. Што бы стара жена мала робити в хыжі, кідь вонка сонце світить? Каждый потребує того сонїчкового вітаміну. Доста было зимушнёго сну.

– Та хто там є? – потрясла Ільков Вєрка.

– Стара Кереканя! Хто бы іншый быв! – скоро ся назлостила на Вєрку,

чом тота єй затяжує такыма дурныма вопросами. – Ты думаш, же я не мам іншы проблемы? Лем позерати, як єдна валальска баба на дворі сидить? Бодай там сиділа до сконаня світа. Мі в голові теперь сын, а не баба. Што бабам, сидять собі і пензію

беруть. А я... Не знам, де мі голова стоїть.

– Позерай, під чім сидить.

– Під стромом... Ах, Боже, та то конопля! Высока конопля, – сплеснула руками Ілька. – Што то має значіти?

– Кереканя повідала, же кідь там сидить, та єй на ревму добрі робить. Лемже добрі слухай, – нахылила ся ку Ільці Вєрка. – Тото є заказане лем так тримати. То є дроґа.

– Але як ся там дістала?

– Чувати, же єй внук Пепік з Прагы приніс насіня. Тот, што му вмерла мати. Посадив, а тото выгучало такой, бо сонце світило, а іщі єй поливав. Конопля росла, як з воды. А што бабка знає... Сіла собі під строма, та єй было весело, бо дроґа в зачаточнім штадію має евфорічны учінкы. Не знаш, як стары бабы гварили, же колись, кідь мочіли в мочілї коноплї, та там не мала приступ груба жена, жебы дроґа не вплывала на плод в череві? Там мали приступ лем слободны дївчата. Зато ся колись дуже співало при мочіню конопель. Напевно, было женам весело під вплывом дроґы.

– Штось таке єм чула, але, але... хочеш повісти, же дроґа ся находить в нашім валалї?

– Сама видиш, же гей. То не обычайна конопля, але, може індіцька. Пепік знав, што робить. Повно хлопців у дворі коло нёго было. Дакотры люде віділи, як сукали стром і крутили з листя ціґаретлї. Што на ня позераш? Ай твій сын там быв. Не гнївай ся на ня, але мусила-м ті повісти, бо віджу, же ся трапиш.

– Дай мі покій, дай мі покій, – зашептала Ілька і одвернула ся од Вєркы гет. Дуже ся заганьбила, бо вшытко порозуміла. Єй сын є в тім наісто намоченый. Інакше, чом бы мав такы зміны натуры? Чому бы быв такый аґресівный, а пак апатічный. Дашто знала о тых ділах, але нїґда сі не подумала, жебы тота напасть ся дістала і до людей на обычайнім валалї. А суть ту і іншы сорты той брыди. Якась екстаза, героін. Хто знає, што засягло єй хлопця.

Ілька, покоштовавчі гіркого блену в містї, заприсягла ся, же свого сына выховать в нормалній, природній среді, а ту – тото. Якбач, злы приклады ай до найтоншой дїрочкы проникнуть. Они не знають границї. Дістануть ся ай до найоддаленїшых кутиків Бескіда. Ту ся вшытко дістане. Не мож ся од нічого сховати.

Споминать собі, як была дївочков, а в часї вакацій пасла коровы.

Понад єй голову лїтали лїтадла. Было то в авґустї в 1968 роцї, кідь ту пришли Руси „гасити“ контрареволуцію. На валалї в розгласї ся озывало: „Окупанты, ідьте домів!“ На школї быв написаный надпис: „Леніне, вставай, бо Брежнєв ся зошалїв.“ Єдны Русів тогды вітали, носили їм хлїб і воду, але они ніч не брали, бо мали заказане, же, реку, то може быти отровене. Другы їх проклынали і выганяли домів. Ілька ся тогды дуже бояла, же буде война. І склепарь запер главны двері до склепу, а продавав лем на выглядча через решіткы. Каждый куповав, як шаленый: муку, цукерь, олїй, сіль до засобы. А склепарь вшалёвав людей, як ся му хотїло. Ілька летїла на поле за няньком з криком і плачом: „Няньку, война, война!“ Тот ся лем засміяв і повів: „Така вже не буде, як была.“ Думав на тоту другу. Прогырміла валалом ай баршанова революція, кідь нараз вшыткы комуністы ся роспали на веце частей, а каждый з них хотїв перемочі в першых демократічных вольбах як представитель іншых партій, і сподївав ся на лїпшы часы. На то є і революція, жебы люде ся мали лїпше, але же принесе із собов і тїнисты сторонкы жывота, таку пошесть із западу і выходу, як дроґы, то нихто не знав. Каждый ся радовав слободї, отвореному світови. Лемже слобода мала і свою одвернуту тварь. Іщі тїсно перед нёв Ілька перешла свою ґолґофу, а теперь, кідьбы ся могла тїшыти із сына, мусить боёвати за ёго душу, выдерти єй із пазурів сатана.

Є то страшне – подумала Ілька і молила ся, абы єй сына не постигла тота пошесть, абы то не была правда, абы то не была правда... А кідь правда, та не така велика і не така страшна.

Пришла домів і не могла ся дочекати, покы ся змерькне. Як сонце і мисяць зашли, мати з няньком полїгали, а Сватя ся і так не дочекала. Ілька взала чекан і балтя, і выкрала ся з дому, як тот найвекшый злодій. Балтя вопхала під сведер, притисла раменом, чекан несла тїсно попри собі, жебы з нёго нихто ани тїнь не увідїв. Было доста темно, бо в тот вечур ани валальскы світла не світили. Штось ся попсули. Стара Кереканя бывала на серединї валалу, не было бы добрі, кібы єй дахто відїв. Ілька знала, што хоче вчінити, і ішла на готове. Хыжа не была загороджена, бо хто бы єй, старенькій, загородив? Дїти ся розлїзли по світї, лем час од часу єй навщівлёвав внук од наймолодшого сына, бо му вмерла мати на раковину груди. Йожка вхабляв нянько на вакації у бабкы, і так ся з Пепіка ставав коло бабкы Руснак. Все пішов, а на вакації зясь пришов. А то так донедавна. А з ним ся скамаратив і Сватько. Як кібы мав поробене про слабшы тіпы. А теперь таке наробив, посадив коноплю посеред валалу, же то про бабку. А што тота знала? Сиділа, та й дыхала. Ільку брала велика злость. Не мала проблем ся дістати ку встановленому місту. Вытягла балтя спід сведра, іщі ся попозерала, ці дахто ся наблиз-

ку не находить, і втяла до конопляного строму. Быв жылавый, як гужов. „На, ту маш! Жебы-сь згорів! Жебы-сь ся ниґде на світї не вродив! То за мене! За мої недоспаны ночі! За моє трапіня! За мого блудного сына!“ Ілька тяла по жылавых галузках, вістря ся ховзало, але она лем тяла, рубала, кілько могла, покы не скосила на землю ненавіджену ростлину. Потім взяла чекан і выкопала коноплю з корінём. Може бы єй могла ай з руков вытягнути, але хотїла, абы ту не зістав ани корінчік. Потім взяла посічене быля і вергла го до поточіны, што текла недалеко од хыжы. Клякла собі на колїна і од сердця ся молила: „Господи, помож мі захранити сына, наверний мі го, прошу тя. Є то мій єдиный змысел, што мам. Не берь мі го. Не берь!“

Ілька розопяла блузку. Барз ся єй тяжко дыхало. Лем так напопонець набрала воды до долони і побрыскала страплену тварь і груди. Попозерала ся на небо. Было затягнуте, але гев-там ся на нїм вказала поєдна звіздочка.

Брутал

Вчінила дїло. Думала, же добрї. На тот час єй ай полегшало на души. Выкореніла із землї тот плод зла, што одберав од нёй сына. Выкопала, вырубала, потоптала і вергла долов поточінов. Чей ся то заставить аж даґде в морю. А тым ся вырішив проблем із сыном? Обычайным зніщінём строму-коноплї? Тадь такых сімячок може має Пепік тісячі, а уж може ай єй сын. А засіє нима вшыткы карпатьскы лукы і поляны. Што тогды? Покы ся ту дістане справедливость... Могла удати Пепіка. Але тым бы удала і свого сына. На то Ілька не подумала. Так далеко ся не дістала. Покы, інтересовав єй лем сын. Хотїла сама досягнути перемогу. По тім вшыткім ся надїяла, же сын ся верне на праведну путь, прийде на то, же то она зніщіла тоту плодину і порозумить єй страх о нёго. Першы ночі нашла ёго постіль недотулену. Де быв? Што робив? Не знала. Пак але частїше зіставав дома, што поважовала за добрый знак.

– Мам, дасте мі даяку коруну? – знав час од часу попросити.

Дала. Што мала робити? Ай такый хлопчиско має свої потребы. Корун мала обмаль. Навчіла ся шыти подперсенкы, та дашто заробила, але то было мало, жебы заспокоїла сына. Шыла ручно. Даколи сі так подїравила заголовчікы на палцях, же аж єй кров текла. Мусила почекати, покы ся загоять, а так могла продовжовати. Кілько того могла нашыти! Пару фалатків, за єден кідь дістала 50 корун, та была рада. Ай так то было лїпше, як все од матери просити. Сына нияк раз не могла принутити до ниякой роботы. О школї ани чути не хотїв. Ілька довго боёвала, але пак ся вздала. Тадь, не каждый може быти школованый. А сын сі звыкнув на єй підпору. Як кібы ся бояв одорвати од материной сукнї. Як кібы ся бояв великого світа. Іншы хлопцї одходили на зарібкы до Чех, до Нїмецька, Ракуська і до іншого западного світа, але він нї і нї. Мав лем свою маму, на ню ся упяв, як репій. Хыбила му нянькова рука, а материна была дуже мнягонька. Як і єй сердце.

Выкорінила тот стром зла, бо досправды сі думала, же то він є на винї вшыткому. Мала сердце на час на мірї, же то зробила, але тот добрый знак ся помалы страчав, кідь відїла, же єй сын, ай кідь зістає дома по ночах, позерать тупым поглядом додалека, не одповідать на єй во-

просы, уникать єй поглядом.

– Дайте мі покій, мамо! Хочу быти сам, – реаґовав на ню і замыкав ся до своёй комнаты, скады не выходив ай цілый день. Не знала, ці там плаче, або ся радує, бо было чути лем металовы тоны музикы тіпу Продіджі, якы вдаряли ай на єй ушный бубник, як стрільба з кулёмету. Ілька сі затыкала уха, але то не помагало, тоны облюбеной музикы уж 21. стороча єй лупкали до уха, лем так пращало. Пак было дакус тихо. То наісто ся з почітачом занимав. А так довкола – на зошалїтя. Без змыслу, без якогось значіня, без перспектівы.

– Сватьку, подь їсти! – не раз Ілька на нёго покриковала. – Минув полуденок, а ёго все іщі не мож было дістати з комнаты. Не знала, што має робити, ці выломити дверї, ці што? Не могла ся, предці, лем ним занимати. Мала роботу в обыстю. Та й матери помагала коло нянька. Мати вже сама потребовала поміч, болїв єй хрыбет, што ся з няньком натїгала. А ту тяжко ся дочекала помочі од сына. Він вшытко чекать од нёй. Нераз ся так задумовала, чом то так є. Росте дїтвак, розвивать ся, має вже скоро тридцять років, а справує ся, як мала дїтина, котру треба за ручку водити. Є тото можне? Тадь она уж од семох років вже была причетна до фізічной роботы. Не наробила того много, але не одтїгала ся од помаганя матери, нянькови. Што было треба, ці вже на дворї, або в хыжі. Родічі єй не нутили, бо была єдиначка, але она сама хотїла помочі. Ганьбила ся, кібы відїла, же мама пораїть, а она лем так сидить. Перед родічами все мала природну авторіту. Не треба єй было поганяти до роботы. Такым способом жыв цілый валал. Не могла она быти інакша. А єй сын? Ани школа, ани робота. Што то може быти? Якесь проклятя. Або доба інша настала. Хоць бы як было, чом ся она має старати о такого великого дїтвака. Лем зато, же є єй?

Ілька ся докысь чує силнов, але не все ся єй то дарить. На ґенерацію свого сына ся чує стара, слаба, немодерна. Штудентьскы рокы єй барз позначіли, стерли з нёй ту валальску наівность, тото вічне вірованя людём. Кідь ся вернула назад на валал, не была то вже она. Все йшла за нёв тїнь міста, із своїма наслїдками. Тяжко ся їх мож было збавити, ай кідь Ілька ся о то штонайвеце снажыла. Валал ся до нёй вливав помалы, а стораз мала дяку вшытко заплювати і втечі даґде на другый конець републікы, де бы єй нихто не знав, де бы сі , може, і Сватько нашов іншый жывот, нашов роботу, оженив ся. Не пущали єй одвічны родічовскы пута. Мала ся перед нима повиновати. Не знала сі представити, жебы їх ту самых охабила. Як бы могла інакше? Хоць як єй было тяжо, не попробовала штось інше, зістала коло нянька і матери. Кібы то єй сын ся дакус пробрав. Ай она бы дістала крыла. А так? Не може ся збавити чувства, же сама оглупне і піддасть ся сыновій апатії.

– Сыну мій, вірь мі, же ті хочу добрї. Як кажда мати. Пішов бы-сь даґде на окрес, може бы ся нашла даяка робота. Ці, досправды, тя ніч не інтересує? – пригваряла ся му, кідь быв вгодный час.

– Будьте тихо, мамо, я вас не хочу слухати, – одбрехнув Сватё.

– Хочу ті добрї, сыну мій. Віриш мі?

– Не вірю.

– Што мам робити?

– Не хотїти мі добрї. Старайте ся о себе, а не о мене, – одповів єй на то.

Ілька мала свою представу, же выховать доброго сына і буде з нёго мати радость, але тот бруталный поступ єй сына дав знати, абы ся конечно спамятала, абы ся пробаторила і повіла сі, же єй то не вышло. Не раз на тоту тему бісідовала з Вєрков. Єдина душа, што єй выслухала. Сама дїти не мала, а не раз єй завідїла і того єй сына.

– Я бы брала і такого сына, – знала гварити. – Я бы сі з ним дала рады.

– Што мам робити? Є ку мі вулґарный. Сердце ня болить. Найрадше бы єм го вышмарила з дому. Няй іде псы побивавчі. По каналах міста дость. Няй іде жобравчі. Я уж не можу... Я уж не можу...

– Тото бы єсь зробила свому сынови? Чуджому бы-сь помогла, а не свого одогнала.

Люде не были слїпы у валалї. Не раз сі выслухала:

– Я бы му їсти не дала холем тыждень. Няй бы ся ішов пасти. Такый хлопець, а ниґде не робить.

– Добрї ся вам гварить. Не знам, не знам, што бы сьте вчінили на моїм містї.

– Вышматири го! Няй сі іде!

Вышмарити, зохабити... Вышмарити... Та ці то даяке смітя? Ці то даяка річ, жебы єй вышмарити до контайнера? Або лем так на уліцю. Є то хрістіан. Рядно похрещеный в церькви. Має рукы, ногы, і голову. Вшытко на містї, лем єдна є хыба, же то затля не знає поужывати. Доколи то потримать, Ілька не знала. А не раз ся сама себе просила, ці єй было треба сына за таку ціну. Все, як на закликаня, зъявляла ся перед нёв Вєрка, яка не могла мати дїти.

– Ілько, кібы быв злодїй, жобрак і не знати хто, кібы бы быв мій сын, я бы го хотїла. Ой, не знаш, што то є мати порожнё коло сердця. Не можу ся скаржыти. Мій Юрко ня любить. Жыєме лем єден про другого. Всягды довєдна ходиме, на вылеты, до церькви, любиме ся, але то все є мало. Дуже мало. Найвеце є то вечур, кідь на нёго чекам з роботы. Вшытко пороблю коло дому, приправлю вечерю, простру на стіл, а ёго не є. Не є і не є. не стримать ся довго, але даколи знає зайти на пиво ід хлопам. Вірь мі або нї, сердце мі пукать од болести. Пороззерам ся по хыжі. Выштко

є ту на своїм місті, як має быти. Мам попораєне, же ся всягды блискать. Нихто мі не робить бордель. Не вчуєш ту крик дітей. Всягды є тихо, як в церькви. А тото не можу перенести. Не мам до чого шупнути. Порох вывтераный, танїры помыты і повкладованы, моп уж на свом місті. Лем я не єм на своїм місті. Не мам покоя, не мам ніч. Я бы хотїла такого сына, як ты маєш. Ой, як бы-м го хотїла, – вздыхла Вєрка. – В тім вздыхнутю быв цілый єй світ, ціле єй трапіня о невыповненім щастю.

– То гвариш так, бо єсь го не зазнала, – болїстно одповідала Ілька. – І я го хотїла. Ты думаш, же я го не хотїла? Тадь він є моїм цілым світом. Але од певного часу є заблокованый. Вже рокы. Не можу ся к нёму дістати. Думам сі, же ня ненавидить. Зашто? Зашто? На то не можу прийти.

– Тяжко ся мі вжыти до твоёй сітуації. Лем єдно знам, же чім ся чоловік веце снажить, тым є то даколи гірше. А то сі думам, є твій припад. Охаб го так, не рушай го. Ты, якбач, го отравуєш своїм менторством, своїм поучованём. А молоды то не люблять.

– Дашто на тім правды, буде, Вєрко. Кідь звышу голос, хто бы го не звышыв при такім тіпкови, як є мій сын, такой ся притисне ку стїнї і гварить мі: „Мамо, не крич!“ і затулять сі уха. Што то може быти? Будь є такый чутливый, або не хоче чути мій голос, просто, ня не може знести.

– Кривдиш му. Ты єсь старша, він молодша ґенерація.То все была пропасть міджі родічами і дїтми. Вызерать, тяжко з ним выйти. Не надарьмо ся гварить, же нїмій дїтинї ани властна мати не розумить.

– Так є. Я му не розумлю, бо не хоче зо мнов говорити. А він мі не розумить, бо я ся барз выпрошую. Не знам, што з того є добрї. Ах, Боже, кілько єдна мама мусить вытерпіти...

– Він проговорить, лем треба мати терпезливость.

– Бодай бы єсь мала правду. Бодай бы єсь мала правду. Не памятам ся, коли сьме собі двоє побісідовали. Лем так, як мати із сыном. Як быв маленькый, все ся ішов ід домнї тулькати. Любив, кідь єм го гладила по голові. Аж ся простерав. Быв жадный ласкы. Може было мало гладканя, мало тульканя? Што єм могла? – просила ся не знати кого, бо Вєрка міджічасом ся вытратила, кідь відїла, же Ілька зачала медітовати.

Ільцї то не вадило, тадь єй думкы ай так належали лем сынови. Чекала го. Стораз позерала на двері, ці ся вже не вертать з нічной вандровкы. Не дочекала ся. Так, як в послїднїм часї часто, так і в тоту ніч, ёго постіль зістала недотулена. Ілька положыла голову до долони, сперла ся на стіл і заперла очі. К нїй ся ближыв Сватько. Быв облеченый в білій сорочцї аж по саму землю, простерав к нїй рукы і просив:

– Мамко, погладкай ня по головцї. Я не можу спати.

Ілька хотїла го погладити, але рукы нї і нї одорвати од головы. Приросли там. Што приросли? Она їх не мала. Были одтяты, а з них цяпкала кров.

– Гладкай ня! Гладкай, мамко!

– Не можу, сыну, не мам рукы! Позерай, што ся мі стало.

– Та співай мі, співай! – просив сын.

– Співати? Співати можу. – Ілька зачала:

– Усний, же мі, усний.., – та голос ся єй зломив і запав цалком до гартанкы. Нї і нї го выдтам выловити. – Усний.. Ус.. – озывали ся з єй уст шкрекотаня, як кідь ворона кряче.

– Співай, співай! Іщі співай, – панькав єй сын.

– Стратила єм голос! Цалком єм стратила голос. Сынку, што будеме робити?

– Мам, што робите? Што ту робите на столї? – зразу нёв тормозив Сватё. – Выкрикуєте, як шалены!

– Ах, сынку, снив ся мі такый страшный сон. Подь ку імі, няй сі тя притулю, – натягла к сынови рукы, як горлічка.

– Якы там сны, што за сны! Рихтуйте мі їсти на путь. Іду до роботы!

– Што так зразу, сыну? – занезнала ся Ілька. Але є то добрї... Хвала-богу. А де?

– Но, та на Чехы. Аж до Прагы!

– Лем ідь, сыну, ідь! – радовала ся Ілька. Подумала сі: чей конечно ся сын осамостатнить, чей прийде на іншы думкы. Вшытко про нёго зробить, лем бы ся так стало.

– Уж ся не можете дочекати, коли выпаду?! Добрї знам, на што думате! Єм зведавый, ці мі холем дашто їсти дасте.

– Як таке можеш гварти, сыну! – сплаксіла Ілька і попозерала вычітавым поглядом на Сватя. – Я ті желам лем то найлїпше, як кажда мати.

– Уж то віджу! Не мам што на себе. В чім там буду ходити до роботы? А уж на ня так не позерайте. Не знашам тот ваш погляд. Блювати ся мі од нёго хоче. А кідь не знате, та вечур уж цестую. Пририхтуйте мі пінязї на путь. Чуєте? – розговорив ся Сватё, як уж давно нї. Якбач, думав серьёзно з тов роботов. Але тот ёго тон! Тот ёго тон бісіды!

Ілька лыґла образу, їмила ся за уста, жебы не выкрикла, і вытынцяла ся з хыжы на двір. Там єй было легше. Была рада, же ся родічі не озывають, наіснї іщі сплять, также она може спокійно попораїти по дворї, накормити гыд, а пак ся взяти за „балїня“ сына. Што вшытко му треба? Першыраз мала перед собов таку задачу. Є рано, а пообідї цестує, жебы стигнув ріхлик з Кошіць. Ах, Боже, ці встигне она тото вшытко? Не хотїла бы скламати сына. Снажыла ся, як лем мати ся може снажыти. Вєрка єй повезла до окресного міста, де накупила вшлиячіну. Теплы

ґачі і тїлко з довгым рукавом, сорочку теплу, пару сведрів, облечіня до роботы, вітровку, десять пар штримфлїв, і не знати што іщі веце. Лем бы єй Сватё мав, як ся патрить, жебы ся, не дай Боже, не захолодив... Дома напекла різок повну миску, к тому іщі куря, дала до ташкы штанґу саламы, фалаток солонины, а не забыла прибалити і дві сімдецовы фляшкы шмальцю. Выпотребовала скоро вшыткы родічовскы грошы. Была рада, же має, бо як бы пішов єй сын до світа? Они ся ту дома якось заобыйдуть. Суть іщі стары резервы. Лем бы Сватё мав вшытко. Бо де собі там купить? А днесь –дорогітня! А чуджій світ є прецінь лем чуджій світ. Як ся гварило, з чуджіма руками найлїпше лем грань гребсти. Напаковала му няньків великый зеленый, якбач, воєньскый гатіжак так, же тот скоро праскав. Наконець іщі му прибалила старый, але функчный варіч. Кідь ся так мордовала, жебы „запавузила" тот гатіжак, сын ся спочатку призерав, а пак приступив ку нїй. Дотулив ся плеча.

– Дайте, я зроблю, – повів.

Ілька ся знемогла. До очей ся єй здрыляли вшыткы слызы, якы іщі не выплакала. Теперь плакала од радости. Видно, єй Сватё має сердце.

– Я, сыну, хочу, жебы то было якнайлїпше. Абы-сь не думав, же маш недобру матірь.

Кідь ся лучіли на порозї, а она му двигала тот тяжкый гатіжак на єго крегонькы плечі, обяв єй і притулив ся ку єй іщі не старій, но ани не молодій твари.

– Лїпшой матери не є на світї, як сьте вы, – выповів Сватё і шыковно запер за собов дверї.

Знала, же не сміє ся за ним позерати через выгляд, бо на то ся все барз злостив, кідь іщі ходив до школы, але предці, одхылила фалатча фірганґы з густыма узорами, а лем так, напівока, скраїчку выгляда зазріла під вагов гатіжака пригорблену поставу свого сына, якый ішов на заставку. На пробы до світа, як сын того краля із будь-якой приповідкы. Не понагляв ся, ішов помалым кроком, як кібы давав знати, же му то не є єдно, а же найлїпше є дома, коло ненавідженой матери. „Лїпшой матери не є на світї, як сьте вы ..." Стисло єй горло. Хотїла тому повіровати. Не робила сі заслугы, же є добра, кідь сынови напаковала гатіжак. Рядила ся сердцём, яке він, не знати, ці розумів. Єдно сі была іста, же запер дверї, а же днесь высяде на влак, а она го не мусить чекати дома.

Кідь сі конечно лягла на постіль, а всягды было тихо, в єго комнатї не бубновала металова музика, приїмила ся на думцї, же є рада єго одходови. Выдыхла сі і в тоту ніч заспавала міцным сном з думков, же завтра мусить в єго хыжі вывітряти тот солодкый запах „травы", вычухати покровець і выпрати вшыткы єго маскачовины.

Телефонат

По неуспіху з роботов і по „пригодї з мисочков", Сватё ся іщі веце запер до себе. Не хотїв матїрь ани відїти. А зясь Ілька лем себе виноватила за вшытко, же то она на винї, бо таке бісідовала, же му не дає покоя, надїяла ся, же хлопець собі сам дасть рады. Кламливы надїї! Чом то лем мати так вірить своёму дїтвакови? Може не кажда, може то лем Ілька така. Проблемы із сыном, неспособность му помочі, направити му жывот на справну путь, зробили з нёй трясучу ся быльку, яка уж-уж ся переломить. А Сватё буяковав. Курив „траву", пив, де запопав, і вшытко му было єдно. Не дбав на матїрь, на дїда і бабу, грошы якых кельтовав. Бідна Ілька, што ся лем накумштовала, абы даяку коруну привбріла! Не было такой схованкы, абы їх не нашов. Не раз не было на хлїба. Але про нёго гей, „матка" мусила выцаловати, бо інакше дім бы остав без выглядів. Што зіставало Ільцї? Была слаба, жебы ся вже з дорослым сыном могла пасовати. Раз то тыждня все даґде одходив. Вертав ся веселый, потрунджeный. Очі ся му блищали, сміяли ся, ці хотїв або нї. Быв то блиск неприродный, як і єго сміяня, яке матери наганяло страх.

– Мамо, жывот є красный, – повідав. – Не бійте ся, ніч ся не бійте. Я вам грошы верну, ай бабцї, ай дїдови. До коруны. Увидите. Я буду много зарабляти.

– Кібы то лем так было, я бы од тебе ніч не хотїла. Лем кібы про себе єсь мав. Про свої потребы. Тадь треба ті купити ногавіцї, тай даяку вітровку, бо холодны днї, – наповнёвала ся Ілька кламливов надїёв.

– Не треба мі шматя, мамо. Што там шматя, што оно значіть в жывотї чоловіка? Ніч! – зачінав філозофвати Сватё.

– Сыну, вшыткы хлопцї ся у твоїм віцї парадять. А лем тобі не треба ніч? То досправды не маш потїху з нічого нового?

– Нї, мам, нї. Я єм слободный чоловік. Не потребую ніч. Даколи люде ходили голы і было їм добрї.

– Ах, хлопче мій! Ты уж маш двадцять пять. Час вже заложыти родину. Я ся можу поминути, а потім што?

– Мам, чом ня злостите? Знате, же не тоту тему я з вами бісідовати

не буду. Чуєте?

– Я лем, же рада бы єм ся дочекала внучат... – повіла несміло Ілька і порадовала ся, же може із сыном по довшім часї зясь нормально говорити. Довго ся не тїшила.

– Матко! – выбрав зясь тот страшный тон Сватё і зачав єй тыкати. – Чому бы єсь рада? Тому, як мій сын росте, як бурян на дворї? Нї, я не буду нїґда дїти мати. І я не мав на тім світї быти.

– Не говорь такы страшны слова. Каждый має місто під сонцём. А Бог каждого любить.

– Моє сонце є темне, матко! Затемнене дочіста і уж ся нїґда не россвітить. А вшыткому єсь на винї ты, лем ты, бо єсь ня породила! – блюзнув єй до твари сын, як нераз перед тым...

Што знала на тоты слова одповісти Ілька? Не находила одповіді. Хыбаль лем тілько, же з такым проблемом сі не знає дати рады сама. В такых хвільках сі знала спомянути на Яра, але такой думку на нёго заверьгла. Чувала, же десь в Остраві робить. Дїти з женов не мав, а же жыють, як пес з мачков. Але што? Што было та было... Уж ся не одстане. Одверьгла го. Іщі має фалаточок гордости... Цалком не впала на дно. Якось сі порадить. Чей з того ся єй сын даяк дістане. Все лем з тов ласков і добротов нарабляла. Не знала, не ани не подумала, же має сына дуже хворого. Мав хвору душу і тїло. Все іщі тому не вірила, аж раз...

Телефон задзеленчав так, же ся Ілька зорвала. Взяла слухатко.

– Гало! Хто там?

– Сватя сі прошу! – озвало ся з другого боку захрипнутым голосом.

– Што хочете? Він іщі спить. Треба му дашто одказати? – попросила ся Ілька.

– Дайте тот телефон! То є про мене! – зревав Сватё, што ся зразу обявив у дверях. – Вхопив лївов руков слухатко, а правов выдрыляв матїрь на ходбу.

– Уж іду, іду, – повіла Ілька, але якась незнама сила єй тримала коло дверей.

Сватё бісідовав з притишеным, заспатым голосом:

– Не можу, теперь не можу, почекай до двадцятого, стары будуть мати пензію... Прошу тя, послїднїраз. Вшытко ті сплачу, до галера. Знаш, же все єм ті сплатив, але теперь робили управы пензій, та ся то стримало. Але, нї... Не знам, жебы даґде мали... Што єсь? Під заголовком? Нї, уж ту не є ніч таке цінне, што бы єм... Єдино...

Ілька напопрягла слух. Спочатку не розуміла, але поступно приходила на то, же сын потребує грошы, а же не має їх скады взяти. Боже, тадь і она сама не має. Што было цінне, вшытко поносив на окрес, попродав за дрібны, а теперь. Што? Хоче сягнути на два малёваны святы

образы, якы мати купила од єдного маляря аж на одпустї в Клокочові. Божу Матїрь і Ісуса Хріста. Были то правы іконы, якы днесь можуть мати велику ціну. Та тото нї, лем через єй труп. Ілька скочіла до хыжы, де быв нянько і мати, замкла дверї.

– Тишко, тихонько, мамо! Ніч ся не бійте, – успокоёвала матїрь, яка чістила бандуркы на столї і двигла на дївку зажуреный погляд.

Такой порозуміла, же штось ся творить недоброго, бо Ілька была зблїднута, як папірь. Наісто, штось із тым нещастным внуком – подумала. Наісто хоче грошы. Але то вже не раз было. Якось і теперь перегырмить – брала жывот з того другого боку, бо, якбач, єй вже ніч не могло зачудовати. Ілька ся поставила під стїну, де были образы, і попозерала на Ісуса Хріста з тернёвым вінцём на голові, на Божу Матірь, што мала шаблёв переколоте серце. Позерала ся на тоты два образы од незнамого автора, під котрыма не раз відїла клячати свою матїрь і ревно ся молити. Много про ню значіли. Скоро вшытко. Ілька аж теперь, першыраз, збачіла милостивый погляд Ісуса Хріста, якый на ню позерав так добротно і так ласкаво, же Ілька ся аж заколысала. Погляд Божой Матери быв схованый під світлыма вобербьвами, а быв наповненый великов покоров. Переколоте сердце было залляте кровлёв. Ілька першыраз у своїм жывотї ся верьгла на колїна перед образы, спяла рукы вгору і зачала благати Покровительку: – Божа Мамко, поможи мі! – встигла зволати. То было вшытко, бо Сватё ся вже добивав дну.

– Отворьте! Отворьте! Бо вывалю дверї! Чуєте? – панты дверей зачали праскати під ёго вагов. І вывалив. Вкрочів до бабиной хыжы. Ніч не відїв, ани дїда, што лежав на постели, ани бабу, што сидїла за столом з мисков нашкребтаных бандурок, збачів матїрь, што клячала на колїнах перед святыма образами. А тото го найвеце розъїло.

– А вы што ту робите?

– Не видиш? Молю ся, сынку, молю. Так, як каждый день. Подь ай ты ку мі, подь, помолиш ся. Буде ті легше.

– Но я ту не зато пришов, абы єм ся молив.

– А чом, Сватьку, чом єсь пришов? Пришов єсь нас старых попозерати? Шумнї од тебе, шумнї. Уж єм думала, же тя не увіджу, – придала ся бабка ку бісідї. – Подь ку мі, сядь сі.

Сватё на бабины слова дакус помяк, але ішов за своїм.

– Бабо, пришов єм, бо хочу тоты образы взяти. Ай так ту лем так вісять, ниякый з них хосен не є.

– Они ту мають своє місто, – повіла бабка і зложыла ку молитві рукы. Нашто ті їх буде? За то не дістанеш много.

– Але гей, я чув, же теперь то летить. За то будуть красны грошы. Нутно потребую, – говорив якмож спокійным голосом Сватё, бо коло

бабкы і дїда ся, предці, стримовав од злости.

– Та тоты ты не будеш брати! – озвала ся Ілька, встаючі з колїн. – Не знати скады набрала силу, але вырішыла, же забранить сынови взяти образы.

– Та я ся буду вас просити?! – повів наглумливо Сватё і плюнув через зубы прямо Ільцї перед ногы. Быв на ню алерґічный, не зніс єй, а кідь одпоровала, кыпіла в нїм лють. – Дайте покій! – торгнув ся, бо Ілька го тримала за руку. – Одступте ся!

– Та вера, же нї! – стояла на своїм Ілька.

– Бабко, повіджте єй дашто! – обернув ся к бабцї, як ку спасіню, але тота мовчала. Єй уста потихы высловлёвали молитву. На постели крекнав дїдо.

– Як вас вшыткых ненавіджу! Брыдота! – выбухнув Сватё. – Тоты образы я мушу мати! Мушу! Чуєте?! – в ёго голосї ся мішав плач із злостёв.

– Лем через мій труп! – твердо обороняла іконы Ілька.

– Довжный єм, чуєте, довжный, а кідь не верну до завтра грошы, або не дам їм тоты образы, та прийдуть за мнов, а потім увидите, што сьте іщі не відїли. Вшыткы облакы будуть вытрепаны. Тото хочете? Тото? – кричав Сватё.

Ілька была необломна.

– Няй ся дїє воля Божа. Можеш робити, што хочеш, але тоты образы не дістанеш! Іщі єсь мав мало того? Коли поверташ? – позерала на Божу Матїрь і Ісуса Хріста, і наберала силу, котрой уж не мала ани за мацінькый мачок. Оперла ся на образы і чула, як ся до нёй вертать сила. Здало ся єй, же конечно переможе ай сына. Першыраз.

– Стихний, матко! – засычав Сватё і пороззерав ся по хыжі, як бісный пес. Не знав, де має оперти очі. Наконець ся ёго погляд заставив на столї. Ножик! В тім моментї быв коло нёго. – Кідь мі їх не дасте, поріжу їх! – повів страшным тоном, што не познать одклад. – Зачав трясти образами і выламовати їх зо стїны. Тримали ся. Были твердо прибиты гвоздиками. Чей стовками. Та предці ся гвоздик з котрогось поволив. Сватё вхопив міцно рам до рук, торгнув, лемже образ з Ісусом Хрістом зістав, але споза нёго ся высыпали грошы. Папірёвы грошы, што попадали на землю і росстелили ся там, як єден шумный пестрофаребный покровець.

– Грошы! Грошы! – выкриковав Сватё. – То є парада! То сьте мали повісти скоріше! То є парада! Мам грошы. Баб, то вашы? – обернув ся ку бабцї, а очі му горіли од напятя.

– Гей, мої, мої і дїдовы, складали сьме собі на погріб і на помник. Можеш собі взяти. Лем образы охаб там, де были.

– Окей, окей! Охаблю їх. Мам грошы, а веце ня ніч інше не інтересує.

Но видите, а не требало тілько крику… – не знати кому адресовав тоты слова Сватё.

Сватё ся зогнув на землю і зачав зберати папірёвы, переважно стовкы і пятдесяткы. Были там ай стары добры зелены стовкы іщі з час соціалізму. А тоты колись дашто значіли. Може, як днешня тісячка. Сватё стояв на колїнах і пхав грошы за пазуху сорочкы. Быв нарадощеный і не збачів, як ёго мати непритомным поглядом ся позерала перед себе. Відїла, як тот пхать пінязї за пазуху, страшно ся заганьбила. Не хотїла быти свідком такой радости свого сына. Іконы зістали на містї, а сын сягнув на послїднї грошы, якы наскладовали дїдо з бабов, жебы мали на погріб, а іщі й на помник. Ільцї ся затемнїло перед очіма. Порозуміла, же сын ся перед нічім не заставить, же уж не має сына. Же є то обычайный злодїй, якый патрить до басы. Пішла к телефону і выкрутитла число 158 – поліцію. Попозерала ся на Божу Матїрь і на єй страдалный погляд. Тот єй вдарив аж до самого сердця. Відїла застромленый ніж в сердцї Божой матери, учула нестерпный властный біль. Єй сын Сватё потребує поміч. Скору поміч. І выкрутила число 150.

Раз-два пришли по нёго. Двоме поліцайты, доктор і двоє ошетрователї. Кідь Ілька збачіла, же йдуть до хыжы, такой заперла дверї до родічів. Впустила їх до такзваной переднёй хыжы, яка служыла за їдалню і приїмалню про гостїв. В тій хыжі мала чувство, же нихто їх там не увидить. Але хто бы не знав о тім, же ку нїй ішли дві авта? Поліцайтське і санїтка. Ці таке мож сховати на валалї? Ілька знала, же завтра буде валал „горіти“. Теперь єй было вшытко єдно. Теперь і єдны, і другы дашто од нёй хотїли.

– Якы мате проблемы зо сыном? – просив ся поліцайт, чей ровесник Сватя.

– Но, хотїв порізати святы образы, – говідать Ілька, як зо сна. – А взяв грошы од бабы... – Ілька не видить перед себе, лем чує, же сердце єй трепле так, як кібы мало з грудей выскочіти. Слызы ся крутили в очах. Ілька думала, же вмерать. Не знала, де має подїти свою ганьбу. Найрадше бы ся сховала під чорну землю. Але перед нёв стояв єй сын, єй Сватё, якый быв єй вшыткым і на якого она закликала поліцайтів і докторів. Стояв пригорбленый при дверях, як кібы ся зберав даґде втечі. Але де втече? Є в пасти, як тота мыш.

– Якы мате проблемы? – позвідав ся доктор тым самым вопросом, як і поліцайт.

– Я? – зазвідав ся зачудовано Сватё. – Я не мам ниякы. То она має – указав на Ільку, як на чуджу особу. – Выдумує сі. То она потребує доктора.

– Чуєте, як зо мнов говорить? – озвала ся зніщеным голосом Ілька.

– Берете даякы лікы на заспокоїня?

– Ні! – Сватё ся зломив в колїнах, присів на пяты, взяв голову до долони. Ільку аж теперь напало, же він властно чекав, же прийде доктор. Тадь чув, же телефонує, не втїкав ниґде. Сів собі на постіль і спокійно чекав. Є то можне? Хыбаль, жебы сам хотїв скінчіти із своїм траплїнём... Мати попозерала на сына і залляла єй велика нїжность. Ох, сыну, зашто так обидвоє терпиме? Уж собі думала, же одкличе вшытко, же пошле до чорта і поліцайтів, і доктора з ошетрователями. Жебы собі они не могли самы порадити? Жебы уж досправды не было ниякых сил, якы бы помогли вырішыти тот вічный проблем матери і сына? Она го загорне ласков, добротов... Стоп! Тото вшытко уж ту было. Не помогло. Сердце єй зачало камянїти. Уж не могла цофнути. Повіла в бік доктора:

– Він курить „траву“, – поужыла сучасный термін на коноплю сіяну.

Сватё попозерав на матїрь понад плече, як на штось просвітного. Не повів на то ани слово. Не знати, што ся діяло в ёго внутрї. Якбач затятость і погордливость. Но, што ся може стати? Або вообще не думав так допереду? В послїднїм часї ёго думкы были уконаны. Не міг ся зосередити на даякы чіны. Скоро з никым не комуніковав, окрем своїх камаратів, з якыма ся стрічав лем вночі. О них Ілька не могла знати, бо за нима ходив мімо села. Было чувати, же ся стрічали на мостї, скады насідали до автаі ішли аж на окрес. І так Сватё приходжав каждый день аж рано. Де быв? Што робив? Ілька не знала. Не могла знати. Тадь не мала далекоглядны очі, жебы відїла понад лїсы, понад горы. Не зіставало єй ніч інше, лем чекати, і чекати, як каждій матери. А тото чеканя, якбач, было великов хыбов. Дошло то аж до інціденту з образами. А ту уж Ілька не могла чекати.

– Сьте охотны іти з нами на оддїлїня? – попросив ся доктор і мав на думцї заперте оддїлїня на псіхіатрії.

– Піду, чом бы-м не пішов? – повів Сватё спокійно і ани не попозерав на матїрь.

– Мам іти з тобов? – на то тихо Ілька.

– Ні! – повів сын вырішално.

Двері ся заперли. Одышов. Зарычала санїтка під окном. Ілька ани не встигла ся за нёв попозерати.

– Дасте трестне ознамлїня на свого сына? – озвав ся коло нёй голос поліцайта.

– Я... не знам... Што мам робити?

– Но, кідь одышов до немоцнїцї... – повів вагаво поліцайт, чім хотїв назначіти, же сын ся хоче лїчіти. – Але то є ваше дїло. Я вам не можу радити.

По короткій павзі Ілька повіла:

– Давам трестне ознамлїня на свого сына. Розбивать вшытко, нїщіть, є аґресівный, а к тому курить „траву“... – выповіла єдным

дыхом Ілька. – Знала, же то зробила з ласкы ку свому сынови, мусила так зробити, тото єй шептало сердце. І зясь єй залляли слызы, думкы, якы єй зожерали, думкы похыбности. Што на то повідять люде? Ці зробила добрї? Што то за мати, кідь удала властного сына? Має камяне сердце, вера, камяне.

Сердце матери! Оно ся озывать на вшыткы подїї в жывотї своёй дїтины. Ці то суть веселы хвількы, або нещастны переміны на єй жывотній пути. Як через молгу сі Ілька спомянула, кідь вела Сватька першыраз до школы.

Быв красный сонечный зачаток септембра. Десь третёго. В тім часї бандуркы з матірёв зачали выберати. Сватько быв облеченый у світлосинїй сорочочцї і плетенім темнокавеёвім сведрику з вечком. А такой фарбы были і ногавчата. Пасовало му то. Сватько ся бояв і міцно ся тримав матери за руку. Пришли до класы. Взаду сидїли родічі, а спереду в двох рядочках школярикы. Блондяты, чорнявы дївчата і хлопцї, а скоро вшыткы із щербатыма ротами. Не было їх много, бо чісло першачіків ся чім дале тым веце на валалї знижовало. Ілька была рада, же холем єй Сватька іщі застигла школа дома, же не мусить доходжовати до сусіднёго села. Дїти сидїли тихенько, з отвореныма ротиками, із зачудованыма поглядами. Тадь перед нима ся отваряв новый незнамый світ, повный зажытків. Сватько сидїв в першім рядї всередині. Очком зіркав на Ільку, як кібы контролёвав, ці там є, ці на нёго чекать. Была там про нёго. Была напоготові, кідь єй буде потребовати. Ілька ся позерала на свого „ангелика“, од радости ся єй слызы закрутили в очах. Были то слызы радости, же ся дочекала, же выпровадила сына до школы.

Кідь тогды коло свого першачіка дала слызам волю, теперь не знала, де ся має подїти із своїма слызами нещастя. Через слызы саму себе пересвідчовала, же зробила добрї, кідь сына одправила до шпыталю. Ай то, же го удала на поліції? Ай тото. Была сі іста, же сына вхаблять в шпыталю, абы ся перелїчів. А пак поліція буде беспредметна. Не стало ся так. Іщі Ілька ани не встигла одорвати із долони свої очі, якы плавали в соленій мокротї, десь за годину-дві ся з гырмотом двері отворили. На порозї стояв єй сын Сватё. В очах мав слызы. Не знати, ці од жалю або од злости. Нї, не плакав, але Ілька відїла, же ся барз перемагать. Уж-уж бы выпырскли слызы, кібы ся не ганьбив. Матїрь не окламлеш. Она видить сердцём. Ілька встала споза стола, де дотеперь скамянїта по выпроваджіню поліцайта сидїла. Ішла напротїв свого сына. Не было єй то єдно. Ногы ся єй трясли. Была до краю вычерьпана. І не была сі іста, ці сын на ню в такій сітуації не нападе. В минулости хыбило мало, абы

ся то стало. Были хвількы, же з нёв затормозив, а то тогды, кідь го гнала до ваны выкупати ся. „Ідь ся выкупати, бо смердиш. Єсь молодый хлопець, тримай ся в чістотї,“ говорила му. Кідь то не помагало, напущала вану теплой воды, прилїпшыла єй мыдловинов і гнала сына ся купати і голити, бо нелем же быв некупаный, але зароснутый, як чорт. Тото не могла знести. Кідь она утримовала в чістотї своїх старых родічів, та сын має быти дуплом чістый. Молодый хлопець. Кідь приходив домів рано, уж на нёго чекала повна вана теплой воды. Ілька брала Сватя за локоть і вела го до купелкы. Спочатку ся сміяв і дав ся вести, але пак ся вырвав і гнусно єй занадавав: „Ідьте до ... Што ся старате? “ – і затормозив з нёв, як з грушков. Може бы ся допустив і векшого гріху, кібы го не стримовали дїдко з бабков, к якым сі ніч планого не доволив. Одтогды перестала Ілька з ним боёвати о чістоту. Охабила го так, як є.

Днесь Ілька молола з послїднёго, была дуже слаба, відїло ся єй, же має веце років, як єй вісемдесятрічна мама. То не зато, же не мала зубы впорядку, але робота з докторами і поліцайтами єй псіхічно знїщіла. Тягала ся к сынови коло креденця. Кібы штось, кібы ся оповажыв на ню двигнути руку, та ся холем затримле коло стїны. Так сі думала Ілька, і зо страхом ся ближыла ку своїй властній кровли, к своёму „ангеликови“, котрого надушытко любила. Снажыла ся быти спокійна і не давати наверьха, же то она ся боїть, же є лем слабов, люблячов матїрёв, з котров сын може замітати, як хоче.

Голову тримала вгору, рідке, уж посивіле, волося єй падало не плечі, а ту ся єй привідїло, же єй сын на ню вытягує ножіи і – рівно до єй сердця... Ільку то нияк раз не болить. Падать долиниць коло Сватёвых ніг, їмать го за колїна, гладить, цілує. Чує полеготу. Вмерти од рукы сына, то выслободжіня. Ілька ся позерать на Сватька і дякує му за збавлїня мук. Тадь лїпше вмерти, як відїти, як ся єй сын трапить.

– Мамо, мамо!

– Што, сыну?

– То вы ся ня просите?

– Я єм мертва, я уж ніч не знам.

– Вы сьте мертва?

– Гей, ножик єсь мі запхав до сердця.

– Сьте жыва, – зачав нёв тормозити. – Не выгваряйте ся!

– Позерай, як капкать кров.

– Перестаньте блудити і робити із себе блазна. Добрї знате, што сьте зробили.

– Што таке єм вчінила? – Ілька ся вертала до реалу.

– Вы сьте закликали на мене поліцію. Ай псіхошів. То зробить єдна мати?

– Не дало ся інакше сыну, не дало.

– Але я не єм блазен, не єм! Чуєте... – Сватё кричав і рвав на собі волося. – Видите, вернув єм ся. Не зохабили ня. Зразу стих і благално попозерав на Ільку. Такый погляд она в нёго не зазнала. – Прошу вас, найдийте мі нянька. Кібы ту быв, наісто бы ся то не стало. Не допустив бы то.

– Нїґда єсь го не споминав! – Ілька стояла, як до землї прироснута. Была дуже несподївана.

– То вы сьте го нїґда не споминали. Ани раз в жывотї! Де є? Вмер? Затопив ся? Завісив ся? Де є мій тато? Я хочу знати – з плачом выкриковав Сватё.

– А як єсь ся.., – приступила к нёму ближе Ілька і хотїла го погладити по голові.

– Вы думате, же дахто дурный. Вшытко мі повіли, – одскочів од нёй, як попеченый.

– Ах, сыну!

– Думате, было легко ся бавити з хлопцями, а они на мене: „копылець, копылець“... Што то є тот копылець, не розумів єм. Доднесь єм на то не забыв. Іван Василишин вывалёвав на ня язык, а тот „копылець“ на нїм сидїв, а нї тай нї з нёго зыйти. То я єм тот копылець... Аж теперь мі то є ясно.

– Ты єсь мій...

– Але вы сьте ня удали на поліцію. То може зробити лем єдна жена. Тато бы то нїґда не зробив. Дав бы мі єдну по пыску і было бы добрї. А так... Хочу знати, де є мій нянько. Тот ся ня застане.

Сватё впав, плакав перед матїрёв і выкриковав до безпамяткы. Не ганьбив ся за свої чувства, бо ся страшно напудив на псіхіатрії, де го одвели, і де відїв страшны припады і міг быти на їх містї. Молоды хлопцї, приміром, як він, были в жупанах без опаска. Очі – без світла, тварь без выразу. Наісто брали даякы таблеткы. А як так ішов по ходбі до докторьской амбуланції, оком зазрів на єдній цімрї старшого хлопа. Тот быв на постели скоро голый. Не была то рядна постіль, але сітька. Хлоп ся з дачім бавив. Сватё зробив крок і – не міг повіровати! Хлоп ся бавив із своїма выкалами. Природжіня і гудзіцю мав засмаровану, а од нёго ся шырив такый сопух, же ся мож было задусити... На тот образ не забуде. Ой, вера, нїґда бы там не хотїв быти. Теперь клячав коло материных нїг і быв способынйы вшытко стерти, што дотеперь зробив. Мати то од нёго не хотїла. Стачіть, же поступно буде направляти хыбы. Яка дурна ёго мати, хотїла, абы ся наперед окупав.

– Гей, окуплю ся, мамко, окуплю. А вы мі приобіцяйте, же найдете нянька.

Кідь Сватько лежав у пахнячій, повній од піны ваны, Ілька ся му

пригваряла найнїжнїшым голосом, якым лем знала. Якымесь чудом єй доволив быти коло нёго. Може ся му зажадало дїтинства. Лежав там в тренїрках, ани хлоп, ани дїтвак. Знїщеный молодый жывот. Быв то єй сын, а то єй стачіло.

– Найдеме нянька, найдеме. Чувати, же даґде в Остраві робить. – Ілька по довшім часї увіділа Сватьковы чісты, без каламути очі. – Увірила му. – Підеш за ним, найдеш сі роботу, – гладила го по голові, мыла му плечі. „Яке худе єй хлопя, як му реберка стырчать, то од той брыди, што бере, то она го збавлять силы, енерґії. Чей уж буде лїпше, чей дасть Бог, же буде добрї“ – мыла сынови плечі, бавила ся з теплов водов, дотыкала ся єй, як кібы в нїй глядала дочасну захрану. Тепла водічка... Теплы капкы ю заспокоёвали. Та скоро ся пробаторила зо солодкого сна, кідь Сватё затрепав руками по водї, запырскав єй тварь і закричав в абстіненчных болях:

– Ідьте гет од мене, не хочу вас відїти! Вы не сьте мати. Сьте матка! – поужыв своє облюбене слово і молотив руками по водї, покы не вытрепав вшытку по купелцї. Ілька єй зберала рушниками і глядала послїдню силу, як заспокоїти сына. Не находила єй.

Колобіг ся міг зясь зачати...

Бц. Мірослава ДЗУБОВА, Пряшівска універзіта в Пряшові, Словакія

ЖЫВОТНЫЙ ЕПІЛОҐ МАРІЇ МАЛЬЦОВСКОЙ-ПАРАСКОВОЙ

По тяжкій хворотї 25. септембра 2010 до русиньского неба од нас навсе одышла **ПгДр. Марія Мальцовска-Параскова**, редакторка, публіцістка, писателька, довгорічна активістка в русиньскім народностнім і культурнім жывотї, высокошкольска учітелька.

Народила ся 5. мая 1951 в селї Руськый Потік (окр. Снина), де выходила першых пять клас основной школы, а далшы штири класы абсолвовала на Основній інтернатній українській школї в Гуменнім. Наслїдовала Середня педаґоґічна школа Клемента Ґотвалда в Пряшові, Філозофічна факулта Універзіты Павла Йозефа Шафаріка в Пряшові і научна стаж в Літературнонаучнім інштітутї Словеньской академії наук в Братїславі. Але перед научнов карьєров в тім часї дала предность старостливости о своїх уж старых родічів і вернула ся назад на выход, ближе к родному краю. Бівшу часть свого активного жывота одробила як редакторка українськоязычных періодік, котры в тім часї выходили про Русинів у Пряшові, а то в літературнім часописї *Дукля*, тыжденнику *Нове життя* і часописї *Дружно вперед*. По роцї 1989 ся стала редакторков першых пореволучных русиньскоязычных выдань – часопису *Русин* і тыжденника *Народны новинкы*. Попри редакторьскій роботї паралелно ся формовала як писателька – наперед творила в українськім языку, по роцї 1989 в русиньскім, і як перекладателька.

Як перша жена-авторка в русиньскоязычній літературї была Марія Мальцовска в роцї 1999 оцїнена **Літературнов преміов Александра Духновіча**, котру каждорічно удїлює за найлїпшы творы в русиньскій літературї Карпаторусиньскый научный центр в США, за біоґрафічну книжку **Під русиньскым небом** (1998). За збірку куртых прозаічных творів – **Русиньскы арабескы** (2002) авторка была оцїнена преміов Словеньского літературного фонду в Братїславі.

Од року 2008 ПгДр. Марія Мальцовска наступила на путь научно-педаґоґічну – стала ся асістентков Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты, де учіла русиньску літературу, наступила на пятьрічны екстерны докторандьскы штудії на Філозофічній факултї Пряшівской універзіты і під веджінём професоркы ПгДр. Ганы Валце-

ровой, к. н., зачала робити над дізертачнов роботов на тему розвоя русиньской літературы.

Любов к русиньскому народу і почливость ку корїням своїх предків неперестанно переносила до літературной творчости, з котров зачала уж в часах середнёшкольскых, а потім высокошкольскых штудій. Анґажовати ся про свій народ в літературній сфері стало ся змыслом єй жывота, была майстерков писаного слова о Русинах і про Русинів – з акцентом на курты прозаічны творы, повідкы, новелы, біоґрафічны і автобіоґрафічны новелы.

Марія Мальцовска-Параскова ся народила в селї, котре лежыть в чаровнім обятю Буковскых верьхів. Называла го „центром світа" і як ся сама вызнала, было бы їй треба холем пару жывотів на то, жебы докладно спознала вшыткы камінчікы в черкотаючім потічку, шум Бескіда і спів пташат над ним, не бісїдуючі о єго людёх, їх жывотї, їх судьбах. Простота і щіросгь сільскых людей зачаровала єй душу і сердце до такой міры, же ся стали неперестаннов іншпіраціов єй творів, писаных материньскым, русиньскым языком.

До року 1990 Мальцовска выдала дві збіркы повідок по українськы – **Юлчина тайна** (1988) і **Поточина** (1991). В роцї 1994, рік перед кодіфікаціов русиньского языка, выдала в материньскім языку книжку **Манна і оскомина**, яка в єднім комплетї вєдно з далшыма кодіфікачныма учебниками і приручниками послужыла як підклад про славностне выголошіня кодіфікації русиньского языка на Словакії 27. януара 1995 в Братїславі. Пізнїше придала далшы книжкы: дїтьску **Приповідкова лучка** (1995), **Під русиньскым небом** (1998), **Русиньскы арабескы** (2002), **Зелена фатаморґана** (2007). В роках 2007 і 2009 як едіторка приравила на выданя дві части із планованого штиритомного енціклопедічного проєкту **Сто вызнамных Русинів очами сучасників**. Нажаль, немилосердна судьба єй планы – творчі і людьскы – нечекано перервала...

Окрем уведженых, авторка з редакторьского, умелецького і языкового боку приправила на выданя і книжкы другых авторів: збірник выбраных поезій Александра Павловіча **Русины желають быти Русинами** (1999) зоставителя ПаедДр. Івана Русинка, збіркы стишків Николая Гвозды **Сповідь Русина** (2006) і Марії Ґіровой-Васьковой **Родне гнїздо** (2008), выбір з прозы Еміла Кубека **Єдна стріча** (2007). Вызначну часть єй роботы творять переклады. Окрем публіцістічных статей – в рамках довгорічной редакторьской роботы, де перекладала переважно із і до словацького, українського і російского языків, переложыла зо словацького до русиньского языка і дві научны моноґрафії: ПгДр. Михала Поповіча **Федор Корятович – русиньскый войвода** (1993) і Інж. Рудолфа Павловіча **Ґрекокатолицькый священицькый род Павловічовых із Шарішского Чорного (1693 – 1900)**, котра в роцї 2010 была зарівно єй послїднїм творивым проєктом.

Велика часть літературных творів Марії Мальцовской была здраматізована і одвысылана в Словеньскім розгласї, переложена до словацького языка, укажкы з єй творів ся дістали до школьских учебників русиньского языка і літературы і на декламаторьскы конкурзы. Творчость Марії Мальцовской є выразным вкладом до розвоя русиньской народной ідентіты, літературы, культуры і языка. Зато їй патрить наша вдяка і почливость.

Послїднє збогом сьме Марії Мальцовскій дали 28. септембра 2010 в єй роднім Руськім Потоцї, з якым за цїлый свій жывот нїґда не перервала контакт. Наопак, ласку к нёму привила і свому мужови Володёви і дїтём Володькови й Наталцї, де вєдно ходили і дакілько раз до рока. Там ся все тїшыла, і выдтам ся все вертала повна сил, іншпірації, оптімізму і надії на лїпшы часы. Там є похована на містнім цінтерю – коло своїх родічів і близкой родины, як собі то сама желала. Але вдяка своїм літературным, публіцістічным і научным роботам Марія Мальцовска зістане з нами навсе.

Вічная єй память і блаженый покій!

Обсяг

Пару слов од едітора ... *3*
Проф. Др. Елейн РУСИНКО: НАЙКРАСША ПРИПОВІДКА ... 7

Юлчіна тайна
Нянькова правда ... 16
Стрижка ... 21
Чудак ... 25
Розбиты надії ... 34

Поточіна
Пришелець ... 40
Пята Божа заповідь ... 49
Кресало ... 63

Манна і оскомина
Апрілёвы ремінісценції ... 79
Холодны теплы місяці ... 86
Материна свічка ... 95
Пукнута струна ... 106
Палага ... 125
Кавеёва свадьба ... 131
Чеканя на Петра ... 139
Єдиначок ... 154

Під русиньскым небом
Веце біды, як воды ... 162
Наша Мері ... 168
Кідь собі подумам о своїм розкошу… ... 175
Жывот з першокласнмым хлопом ... 187

Русиньскы арабескы ... 197
Мамінка ... 198
Геленчіно кабатя ... 201
Материна правда ... 203
Поточінка ... 205
Таёмна Юлка ... 211
Покустове горнятко ... 220

Зелена фатаморґана 229
Інтернетовы приповідкы 230
Очко на панчохах 239
Образчік з валала 246
Бой о сына 259
Брутал 263
Телефонат 269

Бц. Міраслава ДЗУБОВА: ЖЫВОТНЫЙ ЕПІЛОҐ МАРІЇ МАЛЬЦОВСКОЙ-ПАРАСКОВОЙ 279